Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus

21 - 1 - 7

* Nieuw begin

(Rubriek v. taal en volksgebruik)
Een nieuw begin met een oude rubriek. Het besluit om eens weer van start te gaan werd versneld door een vriendelijke brief. Die kwam van een vroegere brievenbus - vriendin uit Oldenzaal, mevrouw B. - B. (Hony soit qui mal y pense!)
Zij schrijft o.a.: ,,Ik had erg behoefte om u eens na een tijdsverloop van acht jaar weer te schrijven. Misschien herinnert u zich mij nog wel: de eenvoudige huismoeder H. B. - B, die zo graag over ons mooie Twente schreef en praatte. Bij onze verhuizing naar een ander huis kwamen van alle soorten paperassen te voorschijn. Zo ook een map met krantenknipsels van 1962, correspondentie, die wij samen gevoerd hebben over Twente: gezegden, spreekwoorden voorvallen enz. Met genoegen heb ik alles weer doorgelezen en ik vond het machtig mooi. Zodoende schrijf ik u nog eens weer, misschien vindt u het ook wel leuk..." Natuurlijk heb ik die brief persoonlijk al uitvoerig beantwoord.

En intussen knaagde het zelfverwijt aan m'n hart. Om het feit dat er uit voorgaande jaren wel eens brieven zijn blijven liggen, die nooit aan beantwoording toekwamen. Mijn regionale publicistische werk is achterop geraakt door allerlei andere beroepsoorzaken. En intussen dacht ik: is dat alweer acht jaar?
Ik herinner mij nog zeer wel de vele correspondentie, die ik dank zij deze rubriek in de TC - OD te verwerken kreeg.Mappen vol.
Alles heb ik zorgvuldig bewaard, in m'n archief èn in m'n geheugen. En wat in het hart bewaard wordt, verjaart niet.
In de loop van de tijd kreeg ik vaak te horen, dat ik eens weer meer moest publiceren. In deze krant.
Welnu dan. Hier is een nieuw begin. Voor wie het nog niet weten: lezers kunnen mij schrijven - om de redactie doorzendwerk en porto te besparen rechtstreeks - via mijn postbus 298 te Enschede, of mij bellen 05420 - 17902, of mij, na telefonisch overleg a.u.b. bezoeken: Javastraat 79, Enschede om mij vragen en problemen en suggesties op het gebied van taal en volksleven v. onze landstreek voor te leggen. In deze brievenbus - rubriek vinden wij elkaar dan terug om met de andere geïnteresseerde lezers een soort TC - OD - correspondentie — en contactclub te vormen, waarin onze gehechtheid aan Twente tot uiting kan komen. Ik reken daarbij ook op hernieuwde contacten met vroegere schrijfsters en schrijvers van stukken en brieven, die mij steeds zoveel genoegen deden.

* 't Scheurwark

Genoemde Oldenzaalse briefschrijfster (70 j., haar man is 75) heeft bij hun verhuizing het ,,scheurwark" in een doos gepakt Over dat woord werd onlangs in de TC-OD een artikel geplaatst, waarin van ,,scheurdewark" - een uit Rijssen afkomstig woord werd gesproken. ,,En laat moeder toevallig uit Rijssen komen" aldus mevrouw B. - ,,zodoende was het woord bij ons algemeen gezegde". Maar met een kleine afwijking n.l. zonder de d. **,,Mien moeder"**, zegt mevrouw B. **,,zéért altied, wanneer wie 't scheurewark, mosten ofwasken, dat was dan kopkes schottelkes en alles wat kapot kan vallen".**

Er wordt dan met dit woord bedoeld: porselein en glas en aardewerk. In **Enschede** zouden we zeggen: **,,scheurwêerk"**, maar ik kan me niet herinneren dat het bij ons ooit een serieus en veel gebruikt woord is geweest, evenmin als in Almelo - zegt mijn vrouw, die van dáár afkomstig is. Serviesgoed, zou je kunnen zeggen, maar daarvan was vroeger in ons arbeiders milieu geen sprake.

* Holt oe tot token wek

,,We zijn heel **hoeskunnig** bij de boer, waar we eieren halen", schrijft mevrouw B. verder. **,,'n luk koffie met 'n beschuut en holt oe tot token wek,** is steeds weer het gezegde van de boerin".

Daar hebben we alweer een hele kluif aan. En ik ga deze zin eens wat nader bekijken.

,,Hoeskunnig" vertaal ik het liefst met: ,,kind aan huis" zijn. Dat levert geen moeilijkheden op. Het is zoiets als ,,kunnig" in het huis zijn, ,,huisbekend". ,,Kunnig" is: bekend. ,,Nen kunnigen" is: een bekende. ,,Kunnigheid" is ook een bekende, maar duidt meer op een aantal; toch wordt het woord ook wel in het enkelvoud gebruikt.
,,Onkundig" is: onbekend:

'n joonk peerd is schichtig op ne onkunnige weg!

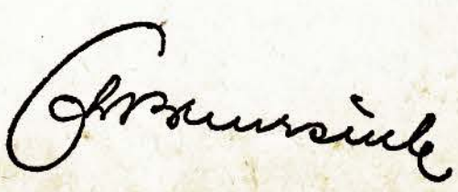
,,'n Luk koffie met 'n beschuut" heb ik even in twijfel getrokken. In de eerste plaats zeiden wij nooit **,,'n luk"**, maar gewoon **,,luk"**, waarmee een onbepaalde hoeveelheid, een beetje een kleinigheid bedoeld wordt. Het blijkt dat men elders veel **,,'n luk"** zegt en hoewel me dat wat vreemd klinkt, moet ik me daar wel bij neerleggen. Ik denk bij **,,luk"** aan **,,lutke"** of **,,lutteke"**, dat klein betekent. **'n Lutkevinger** is de kleine vinger, de pink. Maar zeggen we nou ook wel: **'n luk** koffie"? als we bedoelen klare koffie om op te drinken? Ik dacht veelmeer **,,'n träönke"** of **,,nen moondvol"**. Verder **,,'n beschuut"** lijkt me niet goed. Moet zijn **,,ne beschuut"** beschuit is vrouwelijk.

Maar dan: **,,Holt oe tot token wek!"** Zoiets vind ik nog altijd een prachtige groet, zoals ik al eerder schreef. Als je elkaar na 'n poos weer ziet is de begroetingsvraag: **,,woo he'j ow hôolen?"** veel indringender dan het Nederlandse ,,hoe maakt u het?" of ,,hoe gaat het", als je wat minder formeel kunt zijn. En dan die afscheidsgroet **,,holt oe"** of **,,hôolt ow"** is toch immers ook veel aansprekender dan het afgezaagde ,,het beste dan maar weer" of zo.

Ook op dat **,,token wek"** ben ik even gestuit. Wij zeiden vroeger **,,toopen wek"**, maar toen ik dertig jaar geleden Twents begon te schrijven maakte ik er **,,tooken"** van in mijn krantenstukjes. Als ,,dichterlijke vrijheid", dacht ik toen. Nu zie je weer eens: **,,iej mot leren zo lang a'j lêewt!"**

Opgave: Wie vertaalt voor mij in goed Twents uit zijn of haar eigen omgeving: ,,Ik ben er wel eens bedroefd om, dat ik niet altijd in staat ben, de goede ingevingen van mijn hart in daden om te zetten".

Voor de één zal het moeilijker zijn dan hij denkt, voor de ander is het bepaald niet zó moeilijk als hij wel denkt!

Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus

23-1-76 tc

* *Eigen dialect*

Elke plaats heeft haar eigen dialect.

Daar kom nog een brief van dezelfde Oldenzaalse mevrouw B. Ze heeft in het Jaarboek Twente 1969 het Rijssense verhaal gelezen van Schönfeld Wichers. ,,Machtig mooi'', schrijft ze, ,,precies zoals mijn moeder praatte. Maar wanneer we eens te gast zijn bij familie in die plaats, dan is het taalverschil toch wel erg groot. Je moet dan goed luisteren om hen te verstaan. Toch kan ik het stuk in het Jaarboek Twente wel lezen, al is het wat langzaam.'' Inderdaad. Het lezen van het dialect uit een andere plaats is vaak wat moeilijk. Aan het voorlezer van ander Twents dan het Enscheder plat waag ik me niet graag. Het gaat niet zozeer om het woordverschil als wel om het vaak subtiele verschil in tongval.
De enige oplossing vind ik altijd: lees zoiets dan gewoon voor je in eigen tongval, je uitspraak. Zelfs de Hengeler tongval lukt me niet met hun voëgel in mooie kluuren. Lezen en begrijpen gaat best, hoe wel er vaak woorden zijn, die sterk plaatselijk gebonden zijn. Leest U maar eens de prachtige stukken in het Jaarboek Twente 1970: dialect van Borne, dialect van Losser, Enschede en Haaksbergen! Wat een taalkleuren heeft het Twents.

* *Nogmaals: 'n luk*

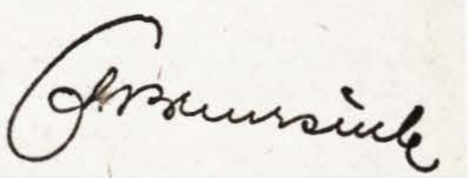
Voor een kleinigheid, een klein beetje, zegt men in Oldenzaal: 'n luk, 'n betke, 'n strupke, 'n klerreke en een beetje héél erg plat ... 'n dreet.
Luk en 'n betke kennen we ook in Enschede. 'n Strupke kan ik me niet van hier herinneren. Wel 'n striepke: een streepje (?) voor iets dat klein van oppervlakte of omvang is. 'n Striepke groond is een smalle strook grond. ,,Wat beens dow ja 'n striepke'' zou m'n moeder tegen een heel mager meisje hebben kunnen zeggen.
'n Strupke kan afgeleid zijn van stropen: een kleine hoeveelheid afgestroopt. Maar is het woord ,,struppen'' ook bekend voor afstropen? 'n Klerreke heb ik al eerder behandeld. Het doet denken aan kladder, klieder, kiodder. 'n Klerreke op 'n teelder: een kliekje eten. In Enschede plaatsen we er nog een n achter: betken, strupken, klerreken, hoewel het ook zonder gaat. 'n Dreet, of beter: nen dreet is eigenlijk een onbetekende hoeveelheid ontlasting, dus wat meer dan alleen maar een wind. Bah!
Verachtelijk wordt het als ,,veerkendreet''. We mochten van moeder nooit 't woord ,,'n aander'' gebruiken. ,,'n Aander is nen veerkendreet'', was het dan.
Veracht nooit je naaste, was de duidelijke, hoewel onuitgesproken bedoeling van de terechtwijzing, door hem ,,'n aander'', de ,,andere'' te noemen. De ene mens behoort zich niet boven de ander te verhoovaardigen.
Mevrouw B. schrijft ook nog over koffie: 'n spier koffie. Ja, dat kan wel. ,,Wos nog koffie?'' — ,,Jao, doo miej nog mar 'n spier.''
Maar meestal werd 'n spier gebruikt voor foezel. ,,Zo'k 'n spier halen?'' Of: ,,'n spier op hebben'' beschonken zijn.
'n Spier is ook: luk: ,,Wo'j 'n spier op de pens, op 'n baig, op de hoed hebben?''
Zoiets verstaat hier elke platprater, denk ik. Er zijn nog wel meer woorden om een kleinigheid aan te duiden.

* *Ne kleinigheid*

Ne kleinigheid is niet alleen een klein beetje, een kleine hoeveelheid, maar ook: een kleine moeite. ,,Ne kleinigheid vuur 't goeë doel'' is een kleine geldgift. ,,Dat is vuur miej mar ne kleinigheid'': kleine moeite, ook: kleine inspanning. Als we voor een bewezen dienst bedankt worden kunnen we antwoorden: ,,Och, wat, ne kleinigheid!''
Een klein beetje kan ook zijn: ,,nen sputter'', vooral van sterke drank gezegd. ,,Hee hef nen aardigen sputter op!'' Maar dan heeft het de tegenovergestelde betekenis gekregen.
'n Preufke is eigenlijk een profje, wordt gezegd van iets lekkers. 'n Likske is een ,,lik uit de pan'' letterlijk.
'n Pröske is een beetje ,geprost'' eten, een prakje. 'n Meuske is een kleine portie, voornamelijk eten, maar kan ook op heel andere dingen slaan.
Van 'n träönke wordt weer in de regel bij koffie gesproken: 'n träönke van 'n dreedraod: een traantje koffie.
'n Vuske is een kleine hoeveelheid van een samengestelde vezelige, harige stof: 'n vuske gros, nen vossen stro, 'n vuske haor. De wevers kregen niet graag nen vossen in 'n sproonk, dan mossen ze d'r met nen vossentrekker biej.
'n Grumke is een klein korrelachtig iets: 'n grumke in 't oog kriegen; d'r zit 'n grumke van 'n kòrk in 'n wien.

* *'t Kan niet groter*

De meeste van deze verkleinwoorden kunnen niet vergroot worden zonder hun betekenis te verliezen. Om bij het laatste te beginnen: van 'n grumke kan geen ,,grom'' gemaakt worden; dat woord bestaat in mijn gebruik niet. Maar vuske en vossen worden wel weer naast elkaar gebruikt.
Nen traon bestaat niet naast 'n träönke: ne traon is gewoon een traan. Proske en prossen gaan weer goed samen, likske en lik desnoods ook nog wel, maar naast 'n preufken zou ,,ne proof'' belachelijk zijn. Sputter en sputterken, spier en spierken zijn naast elkaar wel gebruikelijk, ne klar en 'n klerreke desnoods ook nog wel, maar luk of 'n luk is naar mijn mening geen zelfstandig naamwoord vandaar mijn afkeer van het lidwoord 'n. Naast 'n betken past niet 'n bet, hoewel we bij Cato Elderink lezen van: te hungerbet.
De koeien krijgen te hungerbet wat voer: 'n beet om de ergste honger te stillen. We zouden daar uitstekend een woord als ,,'n hungerbetken'' of ,,'n hongerbetken'' van kunnen afleiden. Dat zou goed bruikbaar zijn.
Opgave 2.:
Goede vertaling in uw eigen dialect gevraagd van: ,,Wie zijn dorst wil lessen en zijn honger wil stillen, mag niet te licht aan zijn beroepsplichten tillen!''
Zoiets moet men nooit al te letterlijk proberen te vertalen.
Ik ben benieuwd!

Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus 3

* Interview

Er zijn zo langzamerhand heel heel wat onderwerpen, die ik in deze brievenbus naar voren wil brengen naar aanleiding van brieven, gesprekken, telefoontjes die ik heb gehad over alles en nog wat over het Twentse woorden taalgebruik, het Twentse volksleven en volkskarakter, de Twentse humor, enz.
In deze krant stond enige tijd geleden (7 nov. j.l.) een interview met de dominee van Tubbergen. Na twee en een half jaar in Tubbergen te hebben gestaan is hij, volgens de verslaggever, zo ver dat hij zijn teleurstelling, ontmoediging en zelfs een beetje ergernis wel eens kwijt wil. (En wat hier van Twente gezegd wordt, geldt evenzeer voor het streekverwante Salland). Hij vindt dat iedereen hem teveel met U aanspreekt, dat men zelden of nooit zomaar eens op de pastorie komt aanwaaien om eens een kop koffie te halen of dat men hem eens voor iets uitnodigt. Hij voelt zich in een minderheidspositie gedrongen. Hij wordt geaccepteerd, meer niet. Ik moest even denken — toen ik dit las — aan het boek van mijn collega Jan van den Dungen: „Leer mij ze kennen, de Twentenaren" — Misschien zijn er wel meer mensen zoals genoemde dominee, waarvan je de indruk krijgt dat ze van de verwachting uitgaan, dat het net andersom moet zijn: in plaats dus van: ‚leer mij ze kennen' zou het dan dienen te luiden: „leer - ze mij kennen!" Zoiets zal in Twente, en heus niet alleen in Tubbergen, voorlopig wel een vrome wens blijven.

Ik wil de dominee van Tubbergen niet nog meer ontmoedigen dan hij al is, maar ik heb mijzelf dikwijls de vraag voorgelegd: „leer je ze ooit kennen, de Twentenaren?"
En: „leer je elkaar ooit kennen als Twentenaren?" Dominee zegt het zelf ook: er is onderling zoveel wantrouwen. Men is zo weinig spiritueel, zo weinig emotioneel.
Men is wel vriendelijk tegen hem, o ja, maar daar blijft het bij. Er is een tekort aan enthousiasme!
Nu ben ik niet geroepen en niet van een formaat om een dominee wegwijs te maken in het land der Twentenaren. Maar ... zijn wij, Twentenaren, rooms en onrooms, zo of lijkt het maar zo?

* Korte preek

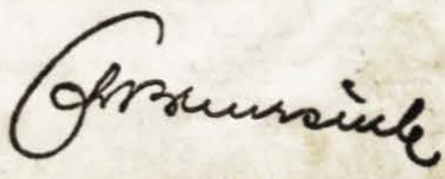
Zijn wij, hier in het oosten, inderdaad weinig spiritueel en weinig emotioneel? Dat wil zeggen: hebben wij weinig geestelijke diepgang en hebben wij weinig gevoeligheid?

Och, wij houden van een korte preek en een lange worst, maar ... als de pastoor of de dominee aan ons zijn preek niet kwijt kan, kan hij in elk geval altijd zijn zegen aan ons kwijt!
Weinig emotioneel? Och kom!
„Iej kiekt mekaar wal vuur 'n kop mär nich in 'n krop!"

Hoewel..... de ene oosterling is de andere niet. Onderling wantrouwen? In Tubbergen meer dan in Amsterdam? Zou het niet zo zijn, dat onze geslotenheid, ook tegenover elkaar, een hinderpaal is voor het elkaar zo graag willen begrijpen? Wat voor een buitenstaander dan wantrouwen lijkt, dat kon wel eens heel iets anders zijn, bijvoorbeeld een gevoel van onzekerheid omtrent elkaars goede bedoelingen. Wij zijn geen heiligen. Daarom laten wij ons niet graag in het hart kijken. Wij geven niet graag het laatste stukje van onze privacy kwijt. Niet tegenover elkaar, laat staan tegenover een vreemde. En met een vreemde in onze besloten, vertrouwde gemeenschap zouden wij onszelf tegenover elkaar vreemden gaan voelen en dat willen we vermijden. Tenzij die ‚vreemde' uit zichzelf kruipt en geen vreemde meer voor ons wil zijn, zal hij nooit eigen met ons worden.

* Knuppel gooien

Wij hebben een tekort aan enthousiasme — om nu het verwijt aan de Tubbergenaren maar te veralgemenen — maar wat zijn de kenmerken van enthousiasme?
Een strovuur van zo-an en zo-oet? Een eikeboom heeft in het voorjaar veel langer tijd nodig om in blad te komen dan een kastanjeboom. Dat komt omdat eikenhout veel harder is. Ik ben eens uit een kastanjeboom gevallen, omdat de tak, waarop ik zat, afknapte onder mijn jongensgewicht.
Dat kwam omdat het voorjaar die kastanjeboom in één mooie voorjaarsdag meteen zo enthousiast zijn knoppen deed ontbotten.
De takken van een eikeboom zitten vaak te hoog voor te korte kinderarmen. Daarom plukken we of schudden we geen eikels, maar gooien we ze er met een knuppel af. Gooi maar eens met een knuppel in een eikeboom hier in het oosten. Moet je eens zien, hoe enthousiast die eikels naar beneden komen. Maar je moet gooien en eerst zelf een knuppel zoeken. Die vliegen nooit vanzelf in de hoogte!
Weinig spiritueel? Kan zijn. Maar elke Twentse of Sallandse boer weet dat bidden voor een goed gewas niet helpt als hij niet zijn grond een goede bemesting geeft. En van mest weet je zeker dat het helpt.
Weinig emotioneel? Kan zijn. Maar ik ben nog altijd overtuigd van het tegendeel. Cato Elderink heeft het eens zo gezegd:
't Geluk en 't kistentuug, dat teunt men 't best
Woot 't aadern zeet.
As 't oalde stalbuis is et härtezeer
En al et kwaod.
Men zut et meender, meer men dreg et meer,
't Koomp nig op stroat...
Neen, onze emotionaliteit komt niet op straat, het wordt niet naar buiten uitgedragen wat er diep in ons leeft. Niet zo specifiek Twents of Sallands. Kees Boeke heeft het eens ongeveer zo gezegd: Het liefst laat ik, wat er diep in mij leeft, ongezegd!

Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus

WOORDVERKLARING

Wat betekenen deze woorden? Hoewel ik, helaas in lange tijd niet gepubliceerd heb, krijg ik toch regelmatig vooral telefoontjes, waar in mij gevraagd wordt naar de betekenis van bepaalde woorden.

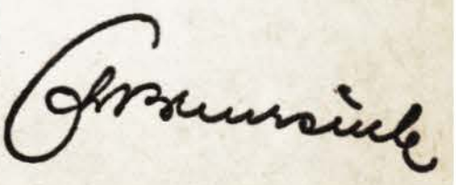
Enige tijd geleden kreeg ik bezoek van een paar studenten, die de bebetekenis wilden weten van het woord pleer-iezer. Nu is dit nogal een kunstmatig woord, zoals er meer ontstaan, bijvoorbeeld: kuierdroad voor telefoon (dat ik veertig jaar geleden al hoorde gebruiken), vaar-en-moor-fiets voor tandem, en dergelijke. Ik sta er wat argwanend tegenover, vooral als ze niet oprecht en spontaan zijn ontstaan, maar aan de andere kant kun je ze nooit helemaal afwijzen omdat ze demonstreren dat een taal nog levend is. Zo gebruikt men voor vergiet ook wel het woord duurlek, een prachtig woord dat spontaan uit het oprechte taalgebruik ontstaan moet zijn en dat zonder meer acceptabel is, ook al zullen we het niet direct overnemen. Het is vaak moeilijk de grens te trekken tussen echt en on-echt. Zo lijkt mij ook het woord pleeriezer een grensgeval.

PLEER-IEZER ?

Het woord scheet-iezer voor pistool, buks, jachtgeweer of tóch een schietwapen is geen onbekende in ons spraakgebruik.
Pleer-iezer lijkt me echter een wat oubollige variatie op scheet-iezer en terecht twijfelden de studenten, die het wilden gebruiken - en die jongens konden toch echt wel een goede mondvol plat praten! - aan de betekenis ervan. En nu komt het interessante: bij navraag bij lieden, waarvan zij dachten dat die het wel weten konden, kregen de studenten wel enkele nogal gezochte verklaringen maar niet de juiste. De één zei: een pleer-iezer is een bromfiets, zo genoemd omdat in het begin zoveel berijders ermee op (of tegen) de grond pleerden. Nu heb ik weleens voor bromfiets het woord brom-iezer horen gebruiken maar van erg veel fantasie getuigt dat woord niet. Echt iets van een grapjas die eens een leuk woord wilde uitdenken. Een andere ,,verklaring'' was: een pleer-iezer is een strijkijzer omdat je zo'n ijzeren geval op het te strijken goed pleert!
Ook die verklaring is er met de haren bijgesleept. Want pleeren is niet alleen vallen, neersmakken, e.d. maar ook: knappen, knallen, slaan, ploffen, ontploffen. Tegen knappertjes of knalkurken wordt ook wel pleerdöpkes gezegd en vuurwerk in 't algemeen kan aangeduid worden als pleerdingen zodat ik pleer-iezer dan ook niet anders kan zien als een vuurwapen, waarmee je kunt pleeren (knallen) waarmee je iemand vuur 'n kop of vuur de raap kunt pleeren!

REINVEINZEN

Heb ik me daar in een gesprek een nieuw woord ontdekt, dat ik hier even naar voren wil brengen om te laten zien, hoe men op een woordverklaring kan komen. En zo, dunkt mij, kunnen in het verleden ook wel eens woordverbasteringen zijn ontstaan, die door 'n voortdurend kritiekloos gebruik ten langen leste gelegaliseerd werden. Welnu, voor de curiositeit geef ik het volgende gesprek weer. Het was in de tijd, toen in Enschede de nieuwe Raiffeisenbank werd geopend en de Hengelosedwarsstraat werd herdoopt in Raiffeisenstraat. Zegt iemand tegen me: ,,Dee reinveinsen laott zik ók wat ángaon met dat grote gebouw..."
Ik was natuurlijk sprakeloos en ik moet wel erg veraltereerd gekeken hebben. Vult hij aan: ,,Ja, ik bedoel met dee nieje boerenbaank Reinveinsenbaank of woo ze dee ok neumt..."
Ik: ,,Wat verstoar iej dan toch oonder reinveinsen?"
Hij: ,,Reinvensen bint boeren!"
Ik: ,,Woo kom eij dáór now biej?"
Hij: ,,Dat wéé'r ik toch wa!"
Ik: ,,Woodäönig wéé'r iej dan toch wa?"
Hij: ,,Oet 't woordenbook. He'k zölm lèzen!"
Ik: ,,Oet wèlk woordenbook?"
Hij: ,,Ja, oet 't woordenbook. Iej zölt toch wa weten wat 'n woordenbook is?"
Ik: ,,Mär woo steet dat daor dan? Steet dat daor dan mär-zó in: reinveinsen zijn boeren?"
Hij: ,,Och, wat bi'j toch nen dommen kearl! In 't woordenbook steet 't toch zölf: reinveinsenbank is boerenleenbank. Now-dan, bint dan reinveinsen boeren of bint et gin boeren? Now-iej!"
Hier eindigde voor mij het humoristische van het geval en ik voelde me verplicht om hem te vertellen, dat het niet reinveinsen is maar Raiffeisen. De Duitsers leggen de nadruk op de eerste lettergreep: Ráiff-eisen en wij spreken het meer op z'n Hollands-Duits uit: Rai-ffáisen. F. W. Raiffeisen, die leefde van 1818 tot 1888 was een Duitser, die als burgemeester een boerencoöperatie oprichtte, volgens welk model de fabrikanten en boeren in Enschede in 1896 de Lonneker Landbouwersbank en Handelsvereniging met onbeperkte aansprakelijkheid der leden (arm en rijk) stichtten als de eerste landbouwersbank in ons land, die geheel volgens het model van Raiffeisen werd ingericht. Organisatorisch is er onderscheid tussen Raiffeisenbanken en Boerenleenbanken in ons land. De naam Raiffeisenbank werd hier te lande eerst later ingevoerd en pas na de tweede wereldoorlog nam ook de Lonneker officieel die naam aan. De Raiffeisenstraat in Enschede werd niet zo naar de Raiffeisenbank genoemd, maar naar Raiffeisen wiens voorbeeld ook voor de Lonneker boeren - wier organisatieleven zich aan en bij deze straat concentreerde - van zo grote betekenis is geweest. Toen zei de man: ,,No? Wat he'k oe zegd? Reinveinsen bint boeren!" Maar ik zag wel aan z'n gezicht dat hij dat woord net zo ongaarne gebruikt als ik ook dat andere moeilijke woord voor boeren: agrariërs.

Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus

KNEEHAMERS

Onlangs kwam in een causerie, die ik voor de Oudheidkamer Twente hield, het woord kneehamers voor de dag. Ik had zoiets gezegd van: ik was zó zenuwachtig, de kneehamers dee rammelden miej in de boksepiepen! Mijn verklaring dat dat de knieschijven zijn, dus de voorkanten van de knieën, werd betwist met de mededeling dat Bezoen daarmee de knieholtes had aangeduid. Zo is het ook inderdaad. Bezoen schrijft uitdrukkelijk: de kneehamer is de knieholte, ook wel kneewage, knee-aome, kneewale, kneekoele.

Nu de anderen er op na gekeken: Schönfeld Wichers geeft voor kneewage: knieholte, maar hij vermeldt geen kneehamer. Wanink is nog duidelijker en vermeldt: kneewale: bovenste deel van de kuit in de kniebocht. En ook bij Wanink geen kneehamer. Is dan kneehamer een Enschedees woord (Bezoen)? Ik heb het zelf ook van Enschedese boeren gehoord. Ik ben van mening dat Bezoen twee dingen door elkaar haalt en dat hij geen onderscheid maakt tussen knieholte en knieschijf. Want ook bij andere platpraters kreeg ik steun bij mijn opvatting dat - althans in het spraakgebruik - met kneehamers niet of in elk geval niet alleen de knieholtes worden bedoeld, maar ofwel de knieschijf ofwel de hele knie rondom en niet uitsluitend de knieholtes. Het zou immers moeten bevreemden dat bij een zo uitgesproken aanduiding van de knieholtes een even gepreciseerde aanduiding van de knieschijven ontbreekt. Hier is dan ook even opmerkelijk dat de drie genoemde auteurs wel de knieholtes noemen maar geen van alle de knieschijf, waaronder ik de voorkant van de knie versta, een aparte benaming geven. Als we de genoemde woorden eens systematisch op een rijtje plaatsen dan doen we een paar leuke ontdekkingen: knee-hamer naast knee-aome knee-wage naast knee-wale; en naast knee-koele, waarmee we niet die moeilijkheden denken te hebben, kunnen we dan - alleen maar ter vergelijking - het woord aarmkoele plaatsen.

KNEE-AOME

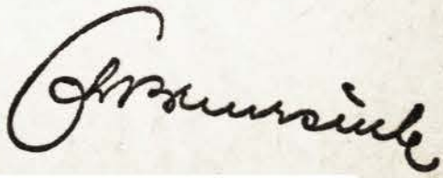
Bezoen schrijft dat knee-aome ,,elders'' in Twente voorkomt, d.w.z. niet in Enschede. Aannemende, dat knee-hamer en knee-aome aan elkaar verwant zijn, zijn er uiteraard twee mogelijkheden:
1. knee-hamer is een verbastering van een ouder, oorspronkelijker woord: knee-aome;
2. knee-aome is een verbastering van het Enschedese woord kneehamer.
Om met de laatste mogelijkheid te beginnen: een dergelijke opvatting lijkt me niet helemaal te verwerpen. Onder invloed van de immigranten uit de Noordwesthoek en verdere noordelijker streken van ons land, kan hamer zonder bezwaar veranderd zijn in aome (r), immers daarvandaan komen de lieden, die moeilijk een h uitspreken en die bovendien veel ao zeggen waar de normale gebruiker van vooral het Enschedese stadsplat aa zegt. Tegen deze opvatting staat dan het verdoezelen van de r alsmede het feit, dat vooral Enschede veel van deze immigranten heeft opgenomen terwijl Bezoen knee-oame juist elders in Twente plaatst. Maar: noch Schönfeld Wichers noch Wanink vermelden het woord. Als we nu de veronderstelling onder de loep nemen dat knee-hamer een verbastering (of zo u wilt: een verhollandsing) is van 't oudere knee-aome, dan moeten we toch ergens een aanknopingspunt kunnen vinden met oame of aom, waarnaast we alleen het Nederlandse aam kunnen plaatsen.

BEZONNENHEID

Ik heb me een tijdlang verdiept in allerlei etymologische speculaties, maar dat is voor een taal - amateur een even gevaarlijke als boeiende bezigheid, al ben ik van mening dat een fantasierijke amateur de geleerden wel eens op een spoor kan brengen dat wetenschappelijk interessant genoeg is om verder te volgen. Als amateur met evenveel fantasie als speurzin zit je echter al gauw in een baaierd van veronderstellingen en hoewel dat op zichzelf, als het voeden van je taalhartstochten, een onschuldige bezigheid is, leent zich niet alles voor publiciteit want zelfs van maar een amateur wordt bezonnenheid verwacht, ook in zijn als veronderstellingen gepubliceerde opvattingen. Welnu dan, alleen dit. Bij prof. De Vries kom ik via-via bij de woordgroep van ham terecht, waarbij hij o.a. verwijst naar het oudhoogduits hamma, nama voor: achterschenkel en knieschijf, en naar 't oudengels: homm voor: kniebocht. Helaas staat er niet bij: buitenbocht of binnenbocht en dáár gaat het ons hier juist om. Dus toch de h er vóór! - Bij aam zijn we al spoedig uitgepraat: aam is een innoudsmaat, aambeeld verklaart prof. De Vries uit aanbeeld, het aam van aamborstig wordt verklaard uit ang of eng en voor het aam van aambeien hebben de geleerden geen zinnige verklaring.
Maar hoe dan ook, al zou uiteindelijk kneehamer oorspronkelijk de hele knie rondom, dus voorkant en knieholte hebben aangeduid, dan is het mogelijk dat in het spraakgebruik 't onderscheid ontstond tussen kneehamer voor de voorkant en kneekoele voor de knieholte. Uit was ik in de loop der jaren speciaal bij de oude Twentse boeren heb opgedaan, ben ik die mening toegedaan, ondanks de door mij zeer hoog geachte dr. Bezoen. Luistert u maar eens naar een verhaaltje uit mijn ,, 'n Rozendaans'' dat al in 1950 is verschenen:

DE HEKSE

In de hêrberg kwam 't ôwer heksen an de gang. ,,Woo zo'j now können wetten'', vreug Linksproemen-Freerik, ,,woo zo'j now können wetten of 'n wief ne hekse is?'' ,,Mo'j ze nao de kneehamers kieken'', zea Mokmaolen-Aobram, ,,at dee spits zeent, dan he'j met ne hekse te doon''. Dat knuppen Freerik zik in de oren. Doow e in hoes kwam, zea'r e têgen de vrouw: ,,Toe, Bedienke, laot miej ees gauw diene bloote kneehamers kieken''.
,,Wat wo's dan?''
,,Dat kaan'k diej zoonder sprekken nich vertellen. Laot ze miej mär gauw zeen!'' Bedienke har eerst nog wat têgen te mostern van: ,,Wat beens toch nen raren kearl'' en zo, mär in 't lange leste stemmen ze too. Afijn, iej weet wal woo dat geet. Eerst maken ze de leenker knee bloot en doo de rechter. En Linksproemen - Freerik mär kieken.
,,Wee's wat 't is?'' zea'r e eindelijk têgen de vrouw.
,,Wee's wat 't is? Ne hekse zeens leuw'k nich, mär da's ne smeervossen zeens, da's vast!''.

Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus

12-70 6

OVER WAGEN, WALEN EN KOELEN

Wij willen nu onze beschouwing aome, en kneewage, kneewale en kneekole afsluiten, waarbij wij dan ook nog wade tegen zullen komen.

Zoals ik de vorige keer al schreef, gebruikt Bezoen deze woorden door elkaar voor knieholte, terwijl het ons juist is te doen om een precisering van knieholte en knieschijf, d.w.z. de achterkant en de voorkant van de kniebocht. Ik ben van mening dat met kneehamer alleen de voorkant wordt aangeduid.
Schönfeld Wichers geeft voor kneewage: knieholte en Wanink vermeldt: kneewale: bovenste deel van de kuit in de kniebocht.
Maar wat kunnen we er nu nog meer van te weten komen?
Dumbar (18e eeuw) vermeldt bij wae: contracte van wade.
Waê van 't been: poples (Poples is knieholte). ,,Ons gebruik — aldus Dumbar — verschilt dus van Kiliaan (16e eeuw) die het door sura vertaalt" (Sura is kuit).
Hieruit blijkt dus wel dat er in de loop der eeuwen al verschil van mening over bestond èn dat er verschil van betekenis ontstond.
Ook in de Thetonisata of Duytschlender, een Nederrijns woordenboek uit het laatst der 15e eeuw, komt wade voor, en wel als: wade an den beyn onder dat knye. En we kennen het Duitse Wade in de betekenis van kuit. Als Wanink knêewale vertaalt met: bovenste deel van de kuit in de kniebocht, dan komt hij wel dicht bij de wade van Dumbar, maar het lijkt me te gewaagd om aan te nemen, dat Wale uit wade ontstond.
En netzomin als ik — gesteund door de mening van andere platpraters — het met Bezoen eens ben dat met kneehamer de knieholte bedoeld wordt, waag ik het 't ook oneens te zijn zowel met Bezoen als met Wanink, waar die voor kneewale ook knieholte geven. Ik ben van mening dat met kneewale evenzeer de voorkant van de knie bedoeld wordt als met kneehamer. Bij kneehamers denk ik dan speciaal aan spitse knieën bij magere ofwel slanke bouw van de benen en bij knee-walen denk ik aan de dikke kniekwabben aan de voorkant bij dikke knieën.

MINI-MODE.....

Dank zij de mini - mode kunnen we tegenwoordig ruimschoots aan onze trekken komen bij het kijken naar allerlei vormen van benen en knieën. Zo maar op straat. En wie zal mij euvel duiden dat ik graag naar mooie benen kijk?
Van kijken komt denken en wie zal mij betwisten dat ik in dialect pleeg te denken? Dat is bij wat nu volgt van betekenis, want de spontane gedachte (of het spontaan geuite woord) is onherroepelijk een zuivere weergave van de taalwereld, waarin wij grootgebracht zijn en waarin wij (vaak) nog leven.
Of het is in elk geval een zuivere weergave van een woord of uitdrukking, die ons eenmaal eigen is geweest en die nu uit het onderbewustzijn naar boven spuit.
Zo liep ik onlangs op het perron te wachten op de trein, toen mijn onwillekeurige aandacht getrokken werd door zo'n mini - juffrouw met nogal plompe knieën.
,,Kiek — dacht ik terloops — wat hef dàt ja riejaale kneewalen..." en ineens realiseerde ik me, dat ik met die kneewalen de kwabbige rimpels bedoelde, aan de vóórzijde van de knieën, boven en onder de bocht.
Prompt draaide de juffrouw, die daar net als ik liep te drentelen zich om en ze liet zich ook van achteren zien. In de knieholtes wel wat vleesplooien maar geen walen.

OOGWALEN

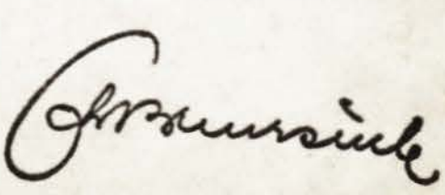
Van kneewalen nu even naar de oogwalen. Wanink spreekt van wallen: bij hem is een wal een blaas onder de ogen en hij geeft als meervoud wallen. Betekent wal een aarden wal dan is het meervoud welle, aldus Wanink. Bezoen is duidelijker en juister waar hij schrijft: waalen heten de dikke kringen, die soms onder de ogen zitten: wat hef e dikke oogenwaalen. Bezoen geeft geen enkelvoud en ik heb van kindsbeen af ook nooit anders gehoord dan walen.
De jongere platpraters hebben er wallen van gemaakt.
Als kind heb ik dat walen weleens in verband gebracht met het waaltje (van het Franse voile, spreek uit,,vwaal", is sluier) dat deftige dames aan haar hoed voor haar ogen hadden hangen.
Maar die kneewalen en die ogenwalen zijn een soort vleesribbels en het woord kan in verband staan met wellen of zwellen.
Ik blijf er dus bij: de kneehamers en de kneewalen zitten aan de vóórkant van de knieën, als ze er zitten, want bij kneewalen komen de kneehamers niet zo sterk naar voren.
Daarom had Mokmaolen - Aobram het over spitse kneehamers, als kentekens voor een heks.

CNYEBOEGEN

Tegenover ellenboge of ellenboeghe had men in de 15e eeuw al — althans volgens de reeds geciteerde Duytschlender - de cnyeboegen de knieboog: die boochde of boighde onder den knye. Met dat ,,onder den knye" wordt dan kennelijk de achterkant van de knie bedoeld, de knieboog is dan de knieholte.
Dat was dus veel logischer dan het intussen alweer verouderde kneekoele (tegenover aarmkoele, waarmee de oksel bedoeld wordt). Met koel of koele, Nederlands: kuil, duiden wij een diepte, een uitholling aan, ook toegepast op het menselijk lichaam. Dekn maar eens aan de hartkuil, en aan de reeds genoemde kneekoele en aarmkoele in het Twents.
Prof. De Vries zegt: ,,De betekenis holte, uitholling, kan men eveneens omgekeerd als welving opvatten, wanneer men uitgaat van een betekenis: gewelfd, gebogen zijn".

Ook de Duytschlender geeft dat al aan en wel in de samenstelling cul - balch (kuilbalg) zijnde: arsbille off dye hoyghde dair van off die kulbach, d.i. de welving van de aarsbil.
In die betekenis moeten wij dan ook het Duitse Keule (uitspr.: koile) zien, waarin wij op het eerste gezicht (gehoor) ons kuil menen te kunnen herkennen.

Maar vergis U niet als U ergens in een Duits eethuis een Entenkeule bestelt. De Duitser verstaat onder een Keule (koile): een dijbeen, een bout, een bil zodat een Entenkeule wel eens groter kon uitvallen dan U dacht.
Wat bij ons een ronding naar binnen is: ne koele, is bij de Duitsers een ronding naar buiten.
En nu vind ik het grappige van het hele geval, dat, als wij evenals de Duitser het woord koele in de betekenis van ronding naar buiten, welving hadden overgenomen, onder kneekoele niet te verstaan was geweest, de achterkant maar de voorkant van de knie.

Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus 7

AT 't KNIP EN WéérKNIP...

Ziedaar weer zo'n uitdrukking, die je achteloos gebruikte en waarvan je nauwelijks het Nederlandse equivalent weet, tot er plotseling iemand uit je gehoor (of van je lezers) komt, die je op het gebruik ervan betrapt en vraagt: waar komt die uitdrukking eigenlijk vandaan? Iemand gaf er destijds deze verklaring voor: als de klink van de deur opgelicht wordt dan geeft dat een knip en als hij weer neergelaten wordt, knipt hij wéér. - Ik zou ook deze verklaring kunnen uitdenken: als ik m'n portemonnaie trek - u weet wel, zo'n ouderwetse ,,knip'' - en ik heb betaald, dan zegt- ie ,,knip'' en een ogenblik later zegt- ie weer ,,knip''... en zo gaat het de hele dag van ,,knip'' en wéér ,,knip'' en als 't dan wèrkelijk ,,knip'' en ,,wéérknip'' is de knip vaak leeg. En dàn wordt het pas ècht kniepen en wéér kniepen....

„Te-knijp!""

In 't Hollands - en daaronder wil ik alle westerse verdialectiseringen van het Nederlands samenvatten - is er zo'n verbastering, waarvan mij de zin ook altijd onduidelijk is geweest. Een geintje: ik serveer een blad met glazen bier aan een nogal oubollig gezelschap; ik vraag aan het gezelschap zoiets van: ,,Istie- teknijp''' en als er dan iemand roept: ,,te-knijp''! dan mag ik, als ik lef heb, voor rekening van de durver die geroepen heeft, het blad met volle glazen pardoes op de grond laten vallen. Natuurlijk doe ik dat dan en natuurlijk betaalt de lefmaker het dan en natuurlijk hebben we dan de grootste lol.
Maar ....at 't knip en wéérknip... weten we nog niks. Als puntje bij paaltje komt.... (waar komt die uitdrukking eigenlijk vandaan?)... wat moet ik dan zeggen als men mij vraagt: waar slaat zo'n uitdrukking nu eigenlijk op: at 't knip (als het knijpt) en wéérknip (en het knijpt terug....)? Of heeft dat ,,weerkniepen'' hier de betekenis van opnieuw, nogmaals knijpen? Ik geloof het laatste.

Too-mär

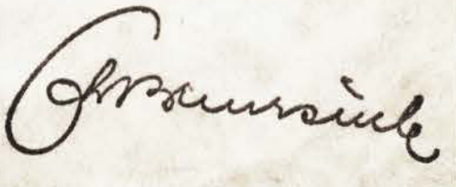
Laten we geen interessants zoeken, waar dat niet is te vinden. Ik ben niet zó bekneld in het Nederlandse taalgebruik - omdat ik in het dialect opgegroeid ben - dat ik zo .aar van elke dialectuitdrukking kan zeggen, of die in de Nederlandse ,,vertaling'' ook zonder meer bruikbaar is. Daarom durf ik niet te zeggen of het gangbaar Nederlands is als we het dialect vernederlandsen tot: als het knijpt en weer knijpt. Ik geloof van niet.Maar wel is ,,het knijpt'' goed Nederlands en daarmee wordt dan bedoeld dat de nood aan de man is. Bij ons in 't oosten zijn we misschien niet zo gauw onder de indruk van iets, zodat we het dan maar rustig laten knijpen, want misschien kneep het niet eens zo hard dat we er ons dik om moeten maken en zo ja, dan zal het nog wel eerst eens wéér knijpen en dan kunnen we altijd nog zien of er een achterdeurtje is. We zijn immers van die ,,too-mâr- kearls'' van: ,,at 't dan is en 't wil eens kniepen en wéér kniepen....wat dan nog?''
Dat van die deurklink, die ,,knip'' ,,en wéér knip'' zegt, is natuurlijk flauwekul, een staaltje van inlegkunde en geen uitlegkunde. Maar als doordenkertje wel aardig.

In de knijp

Zo doordenkende kom ik onder meer op de uitdrukking ,,in de knijp zitten''. In het dialect zeggen we: ,,in 'n knieperd zitten'' en niet ,,in de knep zitten''. Ra-ra hoe kan dat' Wat nen knieperd is. weet iedereen. Ook het Nederlands kent de knijper als een centenjager. Een knijp is een engte; in de knijp zitten is: in de knel zitten. Figuurlijk jawel, maar een figuurlijk gebruikte uitdrukking is altijd aan de letterlijke betekenis ontleend. In de knijp zitten wil nog niet zeggen: in de val zitten. Je kunt makkelijker uit de knijp als uit de val komen. (In het Duits zegt men: in der Kneipe, d.i. in de kroeg maar ook in de klem zitten. Maar dat lijkt me een andere afleiding dan die, waar ik naar toe wil. Zich knijpen kan figuurlijk betekenen: er tussenuit gaan en zich verbergen, een schuil plaats zoeken; welnu: waar beter dan in de kroeg?)
Knijpen heeft evenals kniepen allerlei betekenissen: je kunt een citroen uitknijpen, maar je kunt ook op de w.c. wel eens moeten knijpen, of afknijpen als de telefoon rinkelt. De anus is op knijpen gebouwd zodat je, als je hoge nood hebt op een ongelegen plaats of ogenblik, het knijpen geboden wordt. Je kunt op z'n Twents, d'r misschien nog één laoten vleegen maar dat wordt dan knijpen. Of als je er zeer ongelegen ,,één vuur hebt zitten'' dan is het knijpen om geen opzien te baren. In het Nederlands zegt men dan eufemistisch: een knijpbriefje afvaardigen, maar die uitdrukking is al wel zeer verouderd. En evengoed als je in het dialect ruikt met 'n roekerd kun je zeggen dat je knijpt met 'n knieperd. Dan kan het gebeuren dat iemand anders z'n neus dichtknijpt en vraagt: ,,Uske-vuskestro, wel steenkt hier zo?'' en stinken doe je met 'n steenkerd. Vandaar dat ,,in 'n knieperd zitten'' ook wel (maar dat is wel erg plat) aangeduid wordt als ,,in 'n steenkerd zitten''. Dat is: bang zijn. Vooral kinderen willen het van schrik of bangigheid wel eens in de broek doen. Want de knijperd houdt dat knijpen niet lang vol, zodat.., nou ja....afijn.... het ogenblik komt dat je reactie is, in de knieperd te zitten om het dan in godsnaam maar met je vingers tegen te houden. Dat heeft met zitten niks te maken: je zit ook in je neus te peuteren, zelfs onder het lopen.

Openhartig

Och, vergeeft u me deze openhartige uitlegkunde maar: het Twents is vol van allerhande anale beeldspraken. In elk geval weet u nu, waar dat ,,in 'n knieperd zitten'' volgens mij vandaan komt. 't Betekent in elk geval: heel heel heel erg bang zijn, zo bang, dat je je hele fatsoensgevoel eraan opoffert.
,,At 't knip en wéér knip.." staat die uitdrukking stellig in verband met ,,in 'n knieperd zitten'' en nu zult u kunnen begrijpen, waarom ik daar tijdens mijn causerie niet verder op in wilde gaan.
Achter de schrijfmachine durf je altijd wat méér. Maar goed, de volgende keer houden we 't weer netjes!

Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus

13-2-70

8

WIEJ GAOT MET DE TIED MET

Op een van de muren van de Enschedese Raiffeisenbank staat het: ,,Wiej gaot met de tied met" en zoals het er staat, staat het er goed."

Zoals dat wel vaker gebeurt, heeft een van de terzake bevoegden mij gebeld en gevraagd: hoe moeten we dat nu eigenlijk schrijven, dat er geen fouten in de spelling zitten?

Ja, dat is nu een van de problemen van ons dialect. Er is geen vaste spelling voor onze streektaal, omdat die geen officiële schrijftaal is en ook omdat er geen literaire traditie hoegenaamd is, waarop we terug kunnen grijpen.

We kunnen hoogstens zeggen: dieen-die heeft het zus-en-zo gedaan, en dan kunnen we stuk voor stuk onze schrijvers en dichters aanhalen. Cato Elderink blijkt daarbij vaak favoriet te zijn, want ,,zo-as déé schreef, dàt ko'w lêzen!"

Eenheid

Na de laatste oorlog ontstond er een streven naar meer eenheid in de spelling, want we leefden toen in de hoop dat we onze streektaal - literatuur wat op hoger niveau konden brengen.

Daar kwam eerst de spelling Jassies - Bezoen, maar die had consequenties, die voor anderen moeilijk te verteren waren.

De meeste schrijvers en dichters bleven maar op hun eigen wijze voortgaan, vaak met nog afschuwelijker inconsequenties.

De Hengeler dichter Legtenberg probeerde met allerlei leestekens zo fonetisch mogelijk te schrijven en als ik hem weleens zei: ,,die spelling van jou kan geen sterveling meer lezen", dan was zijn antwoord: ,,wie mij wil lezen moet ook maar de wil opbrengen mij te léren lezen!"

Zelf introduceerde ik in 1951 in mijn ,,Rozendaans" mijn spelling, die buiten mijn werk verder onopgemerkt bleef. Nadien ben ik voortdurend aan het experimenteren geweest en ik ben er nog niet uit.

Vandaar dat ik op vragen als bovenstaande pleeg te antwoorden: je kunt en je mag het op verschillende manieren doen, zoals je zelf denkt dat het goed is — als het maar niet te gek wordt — maar volgens mijn opvatting is de beste spelling ..." en nu komt de vraag van de Raiffeisenbank.

Ik begon met te zeggen: ,,denk erom dat je tied met een d op het eind schrijft!"
En toen begon ik de andere woorden stuk voor stuk te bekijken.

Zoals er al stond: ,,wie" is beslist niet goed.
Maak daar ,,wiej' 'van omdat wij duidelijk de uitgangs - j laten horen; maar ,,wy" mag ook, evenals ,,wi'j" en desnoods ,,wij".
De moeilijkheid is hier, dat de uitgesproken i-klank (zoals de i in vis") gevolgd door de j, gespeeld als ij fonetisch de moeilijkheid oplevert dat men geneigd is, de i-j als ij (zoals in ,,ijs") uit te spreken. Vandaar dat Cato Elderink spelde: i'j en Legtenberg i-j.
Van Jassies - Bezoen heb ik een tijdlang graag de y (ypsilon) over genomen om later op ,,iej" over te gaan.

f

Moeilijk

In later jaren kwam er de ,,geleerden" - spelling van prof. Heeroma en consorten, de zogenaamde Vosbergenspelling, maar die heeft maar enkele navolgers gevonden.

De getekende letters met een nulletje boven de a en de u en de aan elkaar gedrongen oe en ae (voor de öö-klank zoals in het Franse soeur en de èè-klank volgens de spelling van Cato Elderink) zijn niet alleen moeilijk te lezen maar nog moeilijker te drukken, terwijl die tekens en lettercombinaties op een enkele schrijfmachine voorkomen, zodat een schrijver er ook niet mee uit de weg kan. Het Nedersaksisch Instituut wast echter zijn handen in onschuld als men niet aan Vosbergen wil.

Dat hele verhaal heb ik natuurlijk niet aan die Raiffeisenman gedaan, maar hij heeft het wel op mijn ... wat je ,,gezag" zou kunnen noemen ... laten veranderen.

Er staat dan ook ,,wiej" en de uitspraak i-j en ie-j levert vaak maar een uiterst klein verschil op.

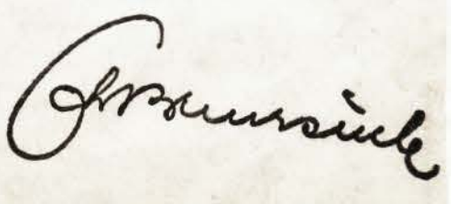
Ao of oa?

De grootste moeilijkheid leverde — achteraf bezien — de spelling op het woord ,,gaot" — of moet dat gespeld worden ,,goat"? Eveneens op mijn advies volgde de Raiffeisenman de spelling ,,gaót".
(Wiej gaot is: wij gaan, voor wie het niet weten).

Toen het er eenmaal op de muur stond, kreeg ik mijn goede vriend Henny Roerink van de Fokvereniging aan de telefoon: ,,Jówan, wat he'j toch nów dooan! He'j oons dee mooie sprók heemooal bedooarven! Now kan ginnen boer d'r meer wies oet worren! Iej met oww fratsen van gaa-ot. Wat stêlt dat vuur? Gaa-ot..., wiej gaa-ot wat is dat now, dat begrip gin meens meer. Dooar har mutten stooan goo-at of in alle geval goat, want zó sprek de boer dat richtig oet: goo-at... go-at... goat!" En zo gung dat nog 'n tiedken vedàn, in alle gemeudelijkheid, mär 't tròf miej tòch.
Daar zat ik nu als slachtoffer van mijn eigen consequentie. Die luidt: wanneerhet Nederlands a heeft dan schrijf ik in het Twents ao voor de ôô-klank, bijv. paoter voor pater wa..neer 't Nederlands 'n o heeft voor onze ôô-klank dan schrijf ik oa bijv. boan voor geboden.
Omdat wij hier in het oosten nu eenmaal beter Nederlands lezen dan spreken en beter Twents spreken dan lezen, richten wij ons bij het gelezen dialect allereerst naar het schriftbeeld van het Nederlands.
Toch weet ik heel goed, dat het ,,boerenplat" — dat intussen nog veel mooier is dan het al vervlakte ,,stadsplat" of ,,fabrieksplat" — heel duidelijk de oo-a of oa laat uitkomen in goan en stoan.
Immers:
,,'k Heb zeuven joo-ar met diej goo-an en stoo-an,
en droonkn en doo-an,
en ik heb diej nog mär einmoo-al an de knei eveuld!
En as miej dan nog nich lieën mags,
dan mags wal goo-an
dat mags wal doo-an!"

Wraakneming

Wie is nu zo gezaghebbend dat men van hem of haar kan zeggen: hij (zij) wéét 't!? — Het gesprek met de heer R. duurde nog even aan, want hij beloofde mij, het weleens te zullen nakijken bij wie het konden weten.
,,Bij wie?" was mijn vraag. ,,Bij allemaal, en ik verzeker je dat ik nog nooit ao tegengekomen ben!"
Had hij dat nou-maar net-niet gezegd, want toen kon ik hem vangen met: ,,Dan heb iej nog nooit 't Landbouwbook (d.i. Het Boek van de Lonneker Landbouw van ondergetekende) goed lezen, want daor gebroek ik nooit aans as ao en gin oa! En nog ginnen boer den zik daoran stot hef..."
Toen kwam zijn wraakneming enkele dagen later. In mijn Regio - brievenbus van 28 jan. citeer ik uit Cato Elderink o.a.: oald, kwaod en stroat. Slordig, want ik weet zeker (ik kan de plaats waar het staat niet zo gauw terugvinden) dat zij ook heeft geschreven kwoad.
Maar in elk geval heb ik dat stroat van haar met oa goed geciteerd. ,,Zie je wel!" gnuift Henny Roerink ,,en komt dit niet van straat?" — Jawel", wil ik antwoorden, ,,mär wiej gaot met de tied met en daorum schrief ik rechtevoort toch leewer straot met ao!"

Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus 9

Doezendmaol

Toen ik als kind leerde tellen, begon het met de vingers van de linkerhand: één-twee-drie-vier - vijf. Het overschakelen van linker hand op rechterhand bracht evenwel moeilijkheden mee, zodat het voorlopig bij vijf bleef. Wat daarna kwam, was méér, was veel, was héél veel en was zelfs ontelbaar veel. Dat ontelbare moest vast dan wel duizend zijn. Onvoorstelbaar!

Om dan van het gezeur af te zijn, waarmee broers en zusters en ooms en tantes en buren en verre verwanten mij aan het verder - tellen wilden hebben - waartegen mijn Twentse angst om uitgelachen te worden zich van wiegaf-aan verzette - máákte ik er mij dan af met te tellen: ,,één-twee-dree-veer - view... doezend!"

Later ontdekte ik dat ik niet de enige geweest ben, zodat in het primitieve spraakgebruik ,,doezend" en ,,doezendmaol" zoveel is gaan betekenen als: doet er niet-toe hoeveel, maar wel onvoorstelbaar veel

Welnu, thans nu deze Regio - brievenbus nog maar nauwelijks op gang is gekomen (ik moet deze brieven al enkele weken in 't voren schrijven) heb ik al nog - veel, maar wel onvoostelbaar veel. maar toch al aardig wat reacties ontvangen, waarop ik weer enkele weken voort kan. Daarvoor wens ik reeds nu ,,doezendmaol daank!" te zeggen. Er zijn al enkele tientallen brieven en telefoontjes binnen, die beginnen steevast met: ,,blij" ,,verheugend" ,,met genoegen", enz. ,te zien, dat u weer terug bent..." Er was er zelf één die ,,mede namens allen verheugd was" of daaromtrent.
Is het dan wonder dat ik ,,uit het diepste van mijn gemoed" - (en dat is onvoorstelbaar diep) zeg, nogmaals ,,doezendmaol daank!"- De Duitsers zeggen weleens zoiets als ,,Tausenddank!"

Mär alle gekheid op 'n stökske en 'n pispot op taofel: de schrijvers moeten wel enig geduld hebben, omdat ik, zoals gezegd, enkele weken van tevoren de kopij voor de krant al moet inleveren.
In de beantwoording gebruik ik op een enkele uitzondering na, geen volledige namen maar alleen de initialen. Wie daar nog bezwaar tegen heeft, mag een schuilnaam kiezen. Maar schrijf me nou niet anoniem. Dat is niet leuk, ook al is de brief nog zo vriendschappelijk. ,,Ik mot sjiën wat ik gheloof" zei blinde Maupie. Stuur uw brieven dan ook rechtstreeks aan mijn postadres: postbus 298 Enschede.

Gewoon: postbus Enschede mag voor mij ook, als u geen nummer kunt onthouden. Maar dan wel mijn naam erbij, want er zijn wel ,,doezend" postbussen!

Ao of oa?

Nogmaals ao of oa... daarvoor ga ik naar Riessen, vanwaar ik een brief kreeg van M. J. G. Daaruit haal ik voor dit maal alleen aan ,,Bie ons in Riessen gaow ook aower ne baorg nö de kaorke, met ne segaore an' en det dutter geneene in Twèènte". En verder: ‚Staorkte met oew mooie waork".

Wat dit laatste betreft: daarop heb ik hierboven in het algemeen al ,,doezendmaol daank" gezegd en dat geldt dus ook deze M. J. G. Het overige uit diens brief behandel ik bij de betreffende onderwerpen zodra die weer aan de beurt komen.

Nu hoor ik weleens een enkele keer echt Riessens spreken, maar nu zit ik toch wel met de ao van M. J. G. want daar kom ik zonder hulp niet uit. Zo zie je maar weer dat eenheid van spelling wel dringend gewenst is, dierbare spreektaal - genoten.

Maar ik wil beginnen, de zin te ontrafelen en dan via het Nederlands terugvertalen in het Enschedese stadsplat, dat naar mijn mening het meest in aanmerking komt om als uitgangstaal te dienen voor een soort gemiddeld schrijf - dialect, althans voor Twente, omdat het Enschedese stadsplat, zoals dat tegenwoordig nog gesproken wordt, het best past bij de platprater en platschrijver die zich met verouderde insluipsels zelfs bij zijn eigen praatgenoten in deze moderne tijd onmogelijk zou maken. Ik pas dan mijn eigen ,,Rozendaans" - spelling toe. Welnu dan:

Bij ons in Rijssen
gaan wij ook
over een berg
naar de kerk
met een sigaar aan
en dat doet er
geen een in Twente

By oons in Riessen
gao'w ok
oawer nen bearg
nao de keark
met ne segaar an
en dat döt 'r
gineen in Twente

Merkwaardig

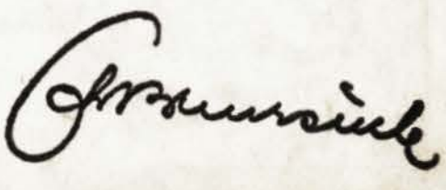
Als ik nu de spelling van M. J.G. naga en ik haal daar de ao - klanken uit, en ik wil die allemaal uitspreken als de ao uit pater, dan kom ik toch wel tot een merkwaardig resultaat. Gemakshalve zal ik ditmaal ter verduidelijking de ao-klak uit paoter eens met de ô spellen uit compôte. Ik krijg dan het volgend beeld:
Spelling M.J.G.: en ,,Rozendaans" uitspraak van de M. J. G. - spelling:
gaow - gôw; aower - ôwer; baorg-bôrg, kaorke - kôrke; segaore - segôre, staorkte - stôrkte; waork wôrk, waarbij u niet moet vergeten de ô langerekt uit te spreken.

Schönfeld W.

Ik beschouw Schönfeld Wichers als autoriteit op het gebied van het Riessens dialect en ga nu eens in zijn woordenboek van het Rijssens napluizen, of dat me uit de droom kan helpen. Maar eerst afgaande op het Almelose dialect, zoals ik dat 'n beetje van m'n vrouw heb geleerd - en dat dichter het Riessens benadert dan het Enschedese stadsplat - kom ik tot dit: ,,Gao'm ôwer 'n barg nao de karke met ne segare an", en: ,,starkte (of sterkte) met oew mooie wark!"
Schönfeld Wichers vermeldt: goan (gaan, lopen), ouwr (over) boarg (berg), koarke (kerk), segoare (sigaar), stoark (sterk), woark (werk). Hij blijkt om fonetische redenen de oa spelling te verkiezen boven de ao- spelling, voor de klank van bijv. het Franse ,,fort".

Vergelijking

Het lijkt me dus toe, dat ik, voordat ik Schönfeld Wichers had geraadpleegd, de ao- spelling van M.J.G. wel goed had geïnterpreteerd, of omgekeerd, dat M.J.G. met mijn voorkeur voor ao hetzelfde bereikt heeft als de oa van SW. Alleen bij ,,over" geeft SW nog een variatie met ou, voor welke spelling hij in zijn voorwoord geen verklaring geeft, zodat ik er de gewone Nederlandse ou-klank uit lees. Maar moet die lang of kort zijn?
Vergelijken we nu het Riessens met het Enschede- plat dan zijn er toch leuke verschillen, met name: baorg en bèèrg, kaorke en kèèrk, segaore en segaar, staorkte en stèèrkte, waork en wèèrk.
Gemakshalve in de spelling Cato Elderink. Maar we vervlakken geleidelijk in Enschede, zodat de è-klanken geleidelijk korter worden en dus Nederlandser. Jammer!

Twentse Taalbank

REGIO-brievenbus 10

HUMOR IS HUMOR

Daar kreeg ik weer eens een brief van mijn oude brievenbus - vriend J. B. B. uit Deurningen. Hij stuurde mij een knipsel uit het weekblad van de ABTB: Boer en Tuinder. Het stuk is getiteld: Volkshumor onderweg en is getekend H. Ik ontvang graag dergelijke knipsels, maar ik kan (mag) het niet in de TC-OD (laten) plaatsen, vanwege de Auteurswet, zonder toestemming van de schrijver. Mij bekroop wel even de lust er een soort recensie van te geven, want ik vind in de titel, dat ,,volkshumor'' nogal misleidend en de toevoeging ,,onderweg'' is nogal wazig, zodat om te beginnen de titel aan mij al niet besteed is. 't Spijt me voor J.B.B. maar desondanks is een dergelijke dokumentatie bij mij altijd welkom.

Nu hoef ik om humor niet altijd te schaterlachen en ik hoef er heus niet altijd ,,lol'' om te hebben. Maar een glimlach moet fijne, geestige humor toch altijd tevoorschijn weten te toveren en ,,volkshumor'' moet ook inderdaad ,,volks'' zijn, d.w.z. uit het volksleven voortkomen en door het volk ondubbelzinnig als volkshumor herkenbaar zijn, en begrepen kunnen worden.

Oninteressant

Bij deze zogenaamde ,,volkshumor onderweg'' heb ik alleen maar ontzaglijk zitten geeuwen. Niet, omdat ik er zoveel wat ik zou willen noemen ,,clericale humor'' in ontwaar maar omdat ze zo erg oninteressant is, zelfs al zouden de wijsheden niet als humor zijn gepresenteerd.

Een voorbeeld: ,,De kap maakt de zot niet, zegt het spreekwoord, zei het ontsluierde nonneke, en het was er een met kuren''.
Volkshumor onderweg noemen ze dat.,,De vrouw in het ambt, zei de boerin, en ze woonde in Ambt - Delden.'' Ook al volkshumor? Of deze: ,,Eindelijk gelukkig weer in de mode, zei het aangepaste nonneke en ze kreeg weer een maxijas''. (Ik kan er ècht nog niet eens om glimlachen, zei ik, en lao'w daorum nogees an de weeg stoten!)

Geef mij dan maar de echte ,,volkse'' ,,clerus-humor'', waarin meneer pastoor altijd de pineut is zonder er ook maar een greintje van zijn hoogeerwaardigheid bij in te boeten.

Neem dan deze, die elke volksjongen ook zelf had kunnen bedenken: ,,Ik heb in lang ginnen olifant zeen, zei de pastoor verontschuldigend, toen hij in het circus zijn ogen uitkeek aan een schaarsgeklede juffrouw, die op een olifant door de piste reed. ,,Of deze: ,,Wij zullen de afschaffing van het celibaat wel niet meer beleven, zei de pastoor, maar wij dienen ernaar te streven terwille van onze kinderen''. Of deze verspreking: ,,Was uw vader ook pastoor, meneer pastoor? O nee, pardon, ik vergis me, meneer pastoor, pastoors hebben geen vaders''. Of deze, die 'k zelf bedacht heb: ,,De kèèrk is miene vrouw, zei de pastoor en hee har 't nog nicht zeg of daor veulen em 'n paar dakpannen op 'n kop''. Of deze: ,, 't Wordt nu toch heus tijd dat ik ga biechten, zei de koorknaap die aan het sleutelgat luisterde en de kapelaan tegen de pastoor hoorde zeggen: Heb je ,,die'' al gehoord?'' Maar genoeg. Humor is humor en elk ziene meug, zei de boer, die het vlees liever had dan de botten. Want 't is nog aait better vrèè met de vrouw as ruzie met Rome!

Humor ontstaat

Humor wordt niet gemaakt. Humor ontstaat. In een gesprek, in een dispuut, bij het zien van een voorval. Humor hoeft nog geen ,,mop'' te zijn; in een gewone beeldspraak kan al een brok humor schuil gaan. Zo ontstaat nog elke dag echte humor. Zoals deze (historisch), die ik tussen de bedrijven door noteerde: ,,Dat weet ik dan nu alweer, reinveinsen zijn boeren, zei de man die met aandachtige voldoening mijn Regio - brievenbus van 30 januari gelezen had''.

Maakwoorden

Van G. Z. uit Hengelo kreeg ik een brief, waarin behalve over ,,pleer-iezer'' (daar kom ik op terug) ook over andere ,,maakwoorden'' geschreven wordt. Een oude boer in Hertme gebruikte het woord ,,schweizen'' voor lassen. Dat woord (schweissen) zult u nòg tegenkomen in een Duits technisch woordenboek. Het was hier vroeger algemeen vóór het woord lassen ingevoerd werd. Ik ken het ook nog uit m'n jeugd. Het is afgeleid van de naam van de uitvinder van de lasmethode. Voor verdere bijzonderheden kunt u in de rubriek ,,U kunt niet alles weten'' terecht.

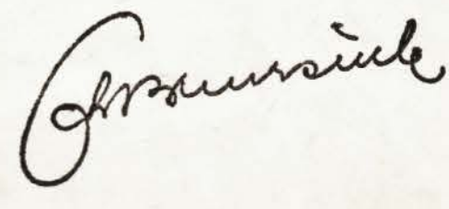
Schweissen of, zoals men hier zei: swijtsen is dus echt geen dialectmaakwoord. Wel leuk vind ik het woord dat G.Z. doorgeeft van dezelfde Hertmer boer: ,,beerderiej'' voor een varkensdekstation. Een maakwoord (boerderij met beer) vindt G. Z. dat. Jawel, maar dan een dat ik onmiddellijk zou willen accepteren en dat ik veel origineler, plastischer en ,,volkser'' vind dan het Nederlandse ,,beerhouderij'' of iets van dien aard. Nu we het er tóch over hebben: vroeger was het woord ,,springstal'' niet bekend, ook dan maar een maakwoord voor de stal waar het dekken van de beesten of paarden plaats vond. Dat was in de tijd waarin (ik heb het van horen zeggen) dominees in de kerk nog zonder blikken of blozen konden bidden ,,dat toch de sprong der stieren wel mochte gelukken!''.

Heksen

Ik laat nog even G. Z. aan het woord, die me inderdaad met zijn brief van dienst is geweest. Nog een gezegde van de Hertmer boer, als hij vond dat men hen teveel opjaagde: ,,Ik kan nich heksen met 'n blauw vèèrken''. Ik ben met G. Z. eens dat dit een verbastering kan zijn van de zegswijze: ,,Ik kan nich heksen en blauwvèèrven tegeliek!'' En tóch vind ik die verbastering zo prachtig dat het me begint te intrigeren, dat het ,,miej wat döt''. Ik heb het gezegde in m'n jeugd veel horen gebruiken, maar dan altijd met blauwvèèrken of blauwvaarken. Mijn eigen grootvader was ja nen blauwvaarver. Maar eerlijk gezegd vind ik ,,heksen'' en 'n blauw vèèrken'' veel beter bij elkaar passen dan ,,heksen'' en ,,blauwvèèrven''. Zou het niet net andersom kunnen zijn, dat dat ,,blauwvèèrven'' een verbastering is van ''n blauw vèèrken''? Heksen en varkens spelen in de volkskunde een grote rol. Wat zou m'n goede vriend en collega Adriaan Buter er wel van denken, die veel beknijsder is in de folklore dan ik het ben. Zijn er onder mijn lezers lieden, die iets weten te vertellen over blauwe varkens?

Fiel-oor

Mijn briefschrijfster mevr. B. B. uit Oldenzaal schrijft o.a.: Hier zegt men tegen iemand die erg fitterig of serieus is: wat 'n fieloor is dat, den hef aaltied wat veur 't gat te beenden''. Nu heb ik dat ,,fiel-oor'' (klemtoon op het langgerekte fiel) wel vaker horen gebruiken, ook wel ,,Foeloor'' (klemtoom op het langgerekte ,,foel'' of ,,voel'') en dat lijkt me duidelijker, al begrijp ik niet hoe een ,,oor'' tot scheldwoord kon geraken. Het oude spraakgebruik was niet zo kieskeurig!

Twentse Taalbank

11 27-2-70

regio brievenbus

Pleer-iezer

Er zijn heel wat reacties binnengekomen op het woord ,,pleeriezer'', waarover ik in de Regiobrievenbus van 30 januari schreef. Ik vond (en vind het nóg bij onjuist gebruik) een oubollige variatie op het woord ,,scheetiezer''.
Daar ik het woord uit m'n omgeving niet ken, hoewel ik in m'n jeugd zo'n apparaat zelf samenknutselde en hartstochtelijk gebruikte bij de jaarwisseling, stond ik er wat vreemd tegenover. Maar eerst even een misverstand rechtzetten. De heer S. te Hengelo meent, dat men bijv. bij een met ijzeren platen bedekt vlak spreekt van nen pleer iezer. Ja, zo zou men dat kunnen zeggen. Ik heb vroeger in deze rubriek al eens geschreven over betekenis en gebruik van het werkwoord ,,pleern'' en het zelfstandig naamwoord ,,nen pleer''. Ik herinner me nog, zonder m'n archief te raadplegen, dat ik schreef dat een voetbal - enthousiasteling, die zich te groot voelde om ,,plat te praoten'' in een spontaan geuit ooggetuigeverslag van een wedstrijd zich liet ontvallen,....en toen gaf Rahn de bal een pléér!''
,,'n Baand is miej pleerd'' kan men heel goed zeggen als men 'n klapband heeft, ,,en ton bèen'k van de fiets ofpleern, in'n graven pleerd''. Het Nederlandse woord ,,klapband'' zou men kunnen vertalen met ,,pléérbaand'' en niemand zal er aanstoot aan nemen, dunkt me. Desnoods zou een we nog kunnen spreken van ,,nen pleer bèèn'' — een grote hoeveelheid banden, maar dan hebben we een andere betekenis van het woord. Zo ook met ,,nen pleer iezer'' en ,,'n pléériezer''. U hoort het ook al aan de klemtoon, meneer S. uit Hengelo. In mijn Regiobus van 30 januari schreef ik dus dat ik een ,,pleer-iezer'' niet anders kan zien dan als een vuurwapen. Ik was er dicht bij (ik kende alleen het woord ,,scheetiezer'') en dank zij mijn brievenbus-vrienden ben ik eruit gekomen.

Bromfiets

Van de reeds eerder aangehaalde heer G. Z. uit Hengelo kreeg ik de stellige mededeling dat hij in Borne zelf meerdere keren de benaming ,,pleeriezer'' voor bromfiets had horen gebruiken. Wat hij schrijft is interessant genoeg om aan te halen: ,,Ik kan uw mening omtrent de betekenis dan ook helemaal niet delen. Wel deel ik uw mening dat ,,pleeren'' (hier) beslist niet van ,,vallen'' komt en dat de aangehaalde verklaringen op zijn zachtst gezegd gezocht zijn. Zoals u schrijft kan ,,pleeren'' ook ,,knappen, knallen'' betekenen. En aangezien het kenmerkende verschil tussen rijdende fiets en bromfiets het maken van geluid is (vergelijk het Nederlandse ,,brom''-fiets) lijkt mij dit een vrij normale verklaring van het woord ,,pleeriezer''. Overigens is dit woord niet alleen in Twente maar ook in de kop van Overijsel (Overijssel moet met dubbele s heer G. Z. - Bsk) bekend.''
Tot zover de aanhaling van G. .Z met wiens verklaring ik erg blij ben, zoals ik in mijn conclusie zal vaststellen.

Knalwerktuig

Ik vermoed dat G. Z. uit Hengelo nog heel ver verwijderd is van de pensioengerechtigde leeftijd. Anders zou hij zich met mij en met de Hengelose briefschrijver A. J. W. uit onze jeugd — toen ons land nog niet zoveel inwoners en nog niet zo'n welvaartspeil had bereikt dat er jaarlijks van oud op nieuw voor zo'n slordige acht miljoen guldens aan echt fabrieksvuurwerk de lucht ingejaagd kon worden — wel herinneren, dat wij ons maar moesten zien te behelpen met doe-het-zelf donder-apparaten als carbidbussen en.... ,,pléér-iezers''.
Van oudere briefschrijvers hoor ik vaak dat ik hun een genoegen doe met het ophalen van herinneringen aan ,,de vroogerdag''.
Op mijn beurt heb ik nu veel genoegen beleefd aan ontvangen brieven, die mij op dergelijke herinneringen vergastten. Daar is de reeds genoemde Hengeloër A. J. W. (,,Hengel hef 't a-wier ewinnen'', dacht ik ineens) die schrijft: ,,In mijn jeugd maakten de jongens, die zich te groot achtten voor het gebruik van een opstölke'' met ,,pleerdöpkes'' gebruik van een grote sleutel die zij dan met ,,pleerdöpkes'' vulden, er vervolgens een spijker in duwden en het geheel met behulp van een slinger met de spijkerkop tegen een muur sloegen, wt een flinke knal veroorzaakte. Later werd de sleutel vervangen door een stukje ijzeren buis dat aan de ene kant was afgesloten. Dit apparaatje noemde men ,,slöttel'' of ,,pleeriezer''. Ik hoop, u hiermee een dienst te hebben bewezen, enz''.

Knappertjes

Ik was vroeger gek op vuurtje stoken (laand genôg achter 't hoes en an 't zied van 't hoes en brandbaor spul genôg dat de moor tóch nich in 'n kachel of in de kokmesieën kwiet kon) en op knallen en doondern umtrênt niej - jaor. En 't ging mij precies zoals A. J. W. schrijft. Als kleine jongen had je ,,'n pstölke'' met losse ,,knappertjes'' (gek, dat ik dat Hollandse woord meer dan een halve eeuw geleden al als goed Twents ervoer) of — wie in betere doen was dan wij — een ,,knalfix'' met ,,knalyörk'' van twee voor een cent. Die ronde kleine roodpapieren knappertjes, dubbel tegen elkaar geplakt met een bobbeltje kruit ertussen, zaten in kleine ronde rode doosjes met groene dekseltjes, twaalf doosjes in een rol van een dubbeltje. Een dubbeltje was toen een hele hap in het huishoudgeld van moeder, maar zónder knappertjes zou ik als kind een rampzalig oud-en-nieuw beleef hebben. Ik heb dan ook geen enkele jeugdjaarwisseling zónder knappertjes beleefd, al werden mij de doosjes mondjesmaat toegemeten door moeder.
Later begreep ik pas, waarom de doosjes vaak maar half vol waren en waarom moeder soms wel twee jaar met één rolletje van twaalf rond kwam, en waarom ik nooit begreep waar de lege doosjes zo gauw bleven. Maar elk jaar waren er knappertjes in die oude Blookers Daalders bus op de bovenste kastplank waar ik niet bij kon, ook niet stiekem op een stoel want dat was beneden de moraal des huizes en dat durfde ik met vijf oudere broers en zusters ook niet aan! Een automatisch pistooltje met een bandje met knappertjes, zoals je ze nu nog wel ziet, was er niet bij, was ook niet echt, en afgezien daarvan, ik durfde er zelfs niet van te dromen.

Sleutel

Toen ik wat groter werd — wat slaat A. J. W. de spijker op de kop — maakte ik zo'n sleutel met spijker aan een touw. Het ene eind van het touw aan het oog van de sleutel, het andere eind onder de kop van de spijker gebonden, en er ontstond een slingerapparaat. Het touw mocht niet te kort zijn en niet te lang, maar lang genoeg om een flinke slag te kunnen maken. Toen was ik ook niet meer zo afhankelijk van de ,,pleerdöpkes'' want met luciferskoppen ging het ook en lucifer was niet zo met taboes omgeven als knappertjes. Dus met of zonder medeweten van moeder, al kon ik het nooit verheimelijken dat ik bij de lucifers had gezeten, want de knallen hoorde ze tóch wel.
Het vinden van een oude sleutel met een gat erin was ook niet zo moeilijk, want vroeger werd immers alles bewaard omdat het nog weleens te pas kon komen en anders konden de kinderen er nog wel mee spelen. De psychologie van het kinderspeelgoed is voor 99 pct. flauwekul als we aan onze jeugd terugdenken, want ik heb, toen ik de kleuterleeftijd was ontgroeid, heel veel onschuldig plezier beleefd van mijn doe-het-zelf ,,pleer-iezer'' van een sleutel, een spijker en een stuk touw.

Niet onbekend

In mijn vorige Regio - brievenbus komen enkele zetfouten voor, die mijn redenering op de kop zetten. Onder: Maakwoorden staat: Vroeger was het woord ,,springstal'' niet bekend. Lees: niet onbekend. Verder onder Heksen daar staat: ,,Ik heb het gezegde in m'n jeugd veel horen gebruiken, maar dan altijd met blauwvéérken of blauwvaarken'' — Maar dat is heus niet zo! Lees het s.v.p. met de v van vèèrven: blauwvèèrven of blauwvaarven!

JOHAN BUURSINK

Twentse Taalbank

regio brievenbus

Wat een stof heeft dat ,,pleer-iezer'' doen opwaaien, want ik ben er nog niet over uitgepraat, mede dank zij de reacties van lezers.
Vertelde ik de vorige keer iets uit de tijd, toen we nog geen geld ervoor over hadden om dure vuurpijlen de lucht in te schieten in de oudejaarsnacht - een rijksdaalder voor een halve minuut gekleurde lichtspatjes in de lucht hebben veel goede ouders tegenwoordig voor hun lieve kindertjes over, en dan moeten er toch minstens vijf of tien of nog meer afgevuurd worden, om niet bij de kinderen van de buren achter te blijven - ik wil nu nog iets meer vertellen over ons primitieve doe - het zelf pleern en doondern van de vroegerdag.

Carbid

Voor vijf centen carbid (spreek maar gewoon uit zoals het er staat: kar-bid, dus niet caarbd of caarbaid of zoiets) bij de fietsenmaker had je al een heleboel Blikken busjes met losse, ronde drukdeksels (zoals je nog weleens ziet van maggiblokjes) kwamen vroeger, toen er vrijwel nog geen blikconserven waren, bij de vleet voor. In de bodem werd in het midden een spijkergat geslagen. Een paar brokjes carbid in de bus, een beetje (niet teveel om de boel niet te laten verzuipen) water of spuug op het carbid, dat dan vreselijk begon te sissen en te stinken vanwege het zich ontwikkelende gas, vlug het deksel erop en goed vastgedrukt of met een steen of een hamer vastgeslagen, de bus op de grond en de klompenvoet erop tegen het wegspringen, de baan vrij dat niemand het deksel tegen het hoofd kon krijgen, een lucifer aan het gat en... met een oorverdovende klap sprong het deksel eraf, meters ver weg. Misschien lukte het wel met hetzelfde carbid twee keer te ploffen als je er vlug genoeg bij was en anders opnieuw vullen. Tot de gein eraf of de carbid op was. Dat was een ,,donderbus'' een onschuldig vermaak als je maar voorzichtig genoeg was. En dat was je vanzelf wel, zonder dat je ouders je op de vingers hoefden te kijken.
Boerenjongens gebruikten er wel eens een oude melkbus voor en daar zijn wel eens ongelukken mee gebeurd, als het deksel er te vast op was geslagen en de bus uit elkaar sprong.
Er was dus in het spraakgebruik een duidelijk onderscheid tussen ,,pleer-iezer'' en ,,donder-bus''. Ik kan me niet herinneren dat er een duidelijke onderscheid tussen klankverschil in de knallen zat, zodat je bij het ene apparaat een ,,pleer'' geluid en bij het andere een ,,donder'' - geluid hoorde. Ik geloof het niet. Daarom kan het wel zijn dat de naam ,,pleer''-iezer ontstaan is uit de ,,pleer'' die je met dat ding tegen de muur moest maken. Anders was er stellig ook gesproken van ,,pleer-bus'' en niet van ,,donder-bus''.

Bromfiets?

Nu is het ,,pleer-iezer'' zoals wij dat gebruikten, in het vergeetboek geraakt en de jongelui van tegenwoordig weten niet meer de betekenis van het woord. Als ik dan nu lees in de brief van G. Z. uit Hengelo dat hij stellig weet dat ,,pleer-iezer'' hier en daar gebruikelijk is voor bromfiets (en hij verklaart dat ,,pleer'' uit het lawaai van zo'n voertuig, wat in het Nederlands nogal zachtzinnig ,,brommen'' genoemd wordt) dan moet ik tot de conclusie komen, dat er een betekenis - verschuiving heeft plaats gehad van het woord ,,pleer-iezer''. Ik blijf er bij, dat het nogal gezocht is geforceerd, oubollig, maar de volksmond respecteer ik. Een schrijver kan wel eens een bescheiden bijdrage leveren aan de taalvorming en taalvernieuwing maar zolang een taal, zolang ook een dialect nog leeft, zullen er vernieuwingen op vaak onnaspeurbare wijze ,,ontstaan''. In het Nederlands heb ik weleens het woord ,,hakkepuf'' gehoord voor bromfiets maar dat lijkt me zo'n mietjeswoord dat ik er flauw van word. De Drenten zeggen zoiets als ,,reuteltien'' en zo'n woord vind ik ,,mieters''.
G.Z. uit Hengelo heeft mij een goede dienst bewezen met zijn brief. Nu zou ik ook zo graag van de Sallandse lezers van deze krant eens iets horen.

Verboden

Een uitvoerige brief kreeg ik van een T.C. - abonnee die zijn naam niet vermeldde. Ik houd daar echt niet van, hoe vriendelijk ook de bedoeling was. Waarom toch die Twentse geheimdoenerij van deze Hengeloër? U weet toch óók aan wie u de brief richt! Desondanks vond ik het een mooie brief en daar ik hem voor deze rubriek gekregen heb, hoef ik mij om schending van auteursrechten niet te bekommeren als ik er gedeelten uit overneem, enigszins bewerkt. ,,'n Pleeriezer ma'j nich meer gebroeken van de plietsie vanwege 't gevaor'' zegt TC - abonnee. Van een ronde ijzeren staaf of pil wordt het ene einde ingeboord zodat het ontstane gat ,,nen pleer pleerdöpkes'' kan bevatten. In dat gat wordt een pin passend gemaakt, zodanig dat hij gemakkelijk in en uit kan. Met een stuk bindtouw worden de beide delen tezamen gehouden. Als het gat gevuld is gaat de pin erin en ,,dan was de roop vrooger ,,achteroet'' iej begunnen d'r met te zwaaien, de pinnen nao vuurten en dan met doonders gewèld tegen de muur op. Dan kwam den pleer. Gebuuren dat in 'n genske of in nen gaank, nen duurloop tusken twee huuze dan zint er wel ees wat doof van worden''.

Slagwaopens

Op gezag van deze TC - abonnee vertel ik verder dat Jenske walees nen helen hook oet de muur van 't hoes hef slagen. Dat hef nog in de kraant staon dat d'r huuze beschaandeleerd warren en dee leu dee zatten d'r met. 't Wör dan ok tied dat dee bóoltens of pleer-iezers verbeuden wörren.
,,Non, vuurwaopens warren 't wa nich, mär ze konden d'r mekaar wa deksels met tootakeln, want mennigmaol wörren ze as slagwaopens gebroekt''.

JOHAN BUURSINK

En tot besluit zegt TC - abonnee tegen de studenten, die mij naar de betekenis van dat woord gevraagd hebben: ,,At dee studênten d'r eene klaor hebt en ze slaot 'r daor in Drienn met têgen nen dikken boom dan kaan'k dat in Hengel wis wal heuren''.
Deze briefschrijver ontkent voorts dat met ,,pleer-iezer'' een brommer bedoeld kan worden.
Om toch de bewering van G. Z. uit Hengelo te controleren, zou ik uit Borne graag horen of ,,pleer-iezer'' een modern Borns woord is voor bromfiets. Ik kijk al in de richting van mijn goede vrienden Ten Voorde en Liedenbaum, om meteen maar een paar deskundigen bij de kraag te pakken. Ik geef hun graag inspraak in deze regio - brievenbus.

Vertaling

De volgende keer behandel ik de binnengekomen vertalingen op door mij opgegeven zinnen in de beide eerste afleveringen van de Regio - brievenbus.
Ik wil nu graag liefhebbers voor het volgende vertaalklusje aan het werk zetten. Wat zegt men in het dialect van uw eigen stad, dorp of buurtschap, wanneer men iemand voor een bewezen dienst of een geschenk wil bedanken en wat is dan daarop het wederwoord van degeen, die men bedankt heeft?
Tweede vraag: In welke gevallen zegt men ,,daankensweerd!'' en wat bedoelt men daarmee? Ik wacht weer af.

Twentse Taalbank

- 6 MAART 1970

regio brievenbus

Ik had m'n vrouw onlangs naar de slager gestuurd — nou ja, voorzover zo — één zich láát sturen — om een anderhalf onsje tartaar. Vanavond eens 'n keer wat anders dan altijd jam en kaas, had ik gedacht, laten we er eens een braspartij van maken en onze avondboterham ,,doen'' met broodje-tartaar. En het viel ook nog bij haar in goede aarde. Ze kwam terug met de mededeling dat er nogal enige hilariteit was geweest in de slagerswinkel, en: ,,a'j-nog-ees-weer-wat-weet'', zoals dat dan gaat. Op haar bestelling had de winkelhip gereageerd met: even zien of we nog tajtaaj hebbe..... waarop m'n vrouw, gevat als altijd in dergelijke ,,aangelegeheeje'' zoiets in het midden gebracht heeft als: och, juffrouw, voor taaitaai kan ik wel naar de kruidenier gaan maar ik wou van u tartáárrr! (of woorden van gelijke strekking), waarop de juffrouw weer, een tikje bits uit haar beleefdheidsrol: maar dat zei ik toch, mevrouw: tagtaag..... en nu probeerde ze tot een compromis te komen tussen de gewone Nederlandse r zoals wij die plegen uit te spreken en de ,,bekakte'' Hollandse r, van radio en t.v., die het midden houdt tussen j en g, welke wanklank dan uit het verband als r begrepen moet worden.

Topscorer

Dat lukt niet altijd. Dat wil zeggen ,dat lukt mij niet altijd. En toen ben ik eens begonnen met het noteren van deze en andere wanklanken, die ik wel eens van radio en t.v. opving. 't Bleek onbegonnen werk te zijn. Aanleiding was eigenlijk een keer — de aantekening zelf is verdwaald geraakt in de baaierd van notities in één van m'n nog nooit gesorteerde bureauladen — toen ik een van onze ministers in een radio-interview hoorde zeggen dat zijn chauffeur de hele nacht in een ijltempo doorgereeje had (of was?).

Over de r gesproken: ik noteerde zonder datum (in 1968) de volgende mooie radio-zin: ,,De Spanjaajden vermoojden de inwoners voor de poojten van Naajden'', maar mijn huisgenoten zeggen dat ik overdrijf. Ik heb het echter absoluut zó gehoord en meteen opgeschreven, toen ik oplettend zat te luisteren in mijn hoekje bij de haajd. Op 26 november van het vorig jaar noteerde ik uit een voetbalverslag voor de t.v. dat de verslaggever het had over de ,,topscoojer'' van PSV. Mijn huisgenoten betichten me weer van overdrijving, maar ik troostte mezelf met het Vlaamse spreekwoord: Men is geen Sant in eigen land. En ik dacht: het zal je club maar zijn!
Ik had eerst niet begrepen — om op mijn thema terug te komen — wat zo'n topscoojer voor functie heeft, omdat ik niet erg voetbaltechnisch ben aangelegd.

Streekaccent

Ik heb er, in mijn nog voor beroepsverandering gunstige jaren, weleens over gepiekerd, bij een bij mijn levens- en wereldbeschouwing passende omroep te solliciteren naar de functie van nieuwslezer. Maar ik werd in dat voornemen altijd gedwarsboomd door de in een desbetreffende advertentie gestelde voorwaarde, dat men over een goede Nederlandse uitspraak moet beschikken, zonder streekaccent. Als wij zo normaal in 't westn koomn en op onze manier Hollans praatn dan kan iedereen daaluk hooarn dat wij het oostn koomn.

Maar dan mag ik toch wel van de Hollandse nieuwslezers en verslaggevers en interviewers verwachten, dat zij voor onze oren acceptabel Nederlands spreken. Wij, in het oosten, voorzover we nog niet met het bekakte Hollands geïnfecteerd zijn, spreken ons schoolboekjes-Nederlands tenminste correct uit; als we ons accent zouden willen verheimelijken, zouden we onszelf geweld en de Hollandse accentpraters teveel eer aandoen.

Nòg méér

Nog een paar gekke dingen, die ik noteerde. Het meeste laat ik altijd maar over me heengaan, omdat er tòch geen zalf aan te verstrijken is. In een uitzending van 8 juni 1968 bij de dood van Robert Kennedy, had een t.v.-omroeper het over de ,,vermoojde senatog''. Van nieuwslezer J. Gerritsen noteerde ik op 15 januari 1968 dat hij het had over een gehouwe bijeenkomst. In datzelfde jaar van een niet genoteerde spreker of lezer: dattie op het ministerie een of andere nalatigheid had geconstateerd, ondanks wij daaraan dringende behoeftenebbe, terwijl het toch zonder moeiten op te losse zou zijn geweest! Woorden als bezienswaajdigheeje zijn niet zeldzaam voor onze Hollandse radio en t.v. en over de uitgangs-n zou ook heel wat te zeggen zijn. Laten wij in het oosten de uitgangs-en inslikken tot n, ik vind het verschrikkelijk, iemand voor de t.v. te horen spreken over de priesteresse van Romen, zoals Pierre Jansen dat voor de t.v. deed op 23 november 1969.
Waarom spreekt men tegenwoordig niet meer van het ABN, het ,,Algemeen Beschaafd Nederlands''? Wie het weet, mag de vinger opsteke en dan heeftie kans dattie ook nog in deze krant komt. Ik heb het Nederlands even lief als het Twents, maar evenmin als ik mijn ,,plat'' voor goed Nederlands wil laten doorgaan, evenmin accepteer ik het omroepplat als algemeen gangbaar.

Geen knollen

Al jaren heb ik er in de krant en in lezingen voor gewaarschuwd dat wij in het oosten erop bedacht moeten zijn, dat we ons geen knollen voor citroenen laten verkopen waar het het spreken van onze landstaal, d.w.z. van het Nederlands, betreft. Hollands is naar mijn opvatting een dialect van het Nederlands, of liever er zijn tientallen Hollandse dialecten.
In het Eindhovens Dagblad van 7 februari signaleerde iemand nu voor mij een stukje van de hand van dr. P. C. Paardekooper waarin deze de Hollandse chauvinisten op hun kop geeft. Dat zijn de mensen die menen dat er in ons land enkel uit de Randstad cultuur kan komen, dat chaife en laupe (geven en lopen) heel mooi Nederlands is, dat alle mensen buiten die Randstad maar bekrompen provinciaaltjes zijn en dat Amsterdam het hart van de hele wereld is. (Desondanks blijf ik even ,,gek'' op en met Amsterdam als ik altijd al geweest ben).
,,Helaas'' — aldus Paardekooper — ,,is onze hele t.v. in Holland gevestigd en zijn de meeste medewerkers ook Hollanders. Het gaat niet aan om ze stuk voor stuk van provincialisme te beschuldigen, maar aan de andere kant werkt die eenzijdigheid toch Hollands provincialisme in de hand. Er is al vaak op gewezen dat Amsterdams ,,dorpsnieuws'' op radio en t.v. vaak meer belangstelling krijgen als belangrijk nieuws buiten de randstad. Ook in het taalgebruik komt dat tot uiting. Menig Randstadbewoner houdt helaas z'n platte dialect voor vlekkeloos Nederlands!''
En ik krijg met wat ik hierboven schreef, gelijk in dit artikel van dr. Paardekooper, waar hij schrijft: ,,In het taaltje van kwasi- of echt-artistieke t.v.-babbelaars zult u nog meer van zulke Amsterdamsigheden aantreffen (als goser of chauser, gijn of chèèn en jofel), die niet thuishoren in uitzendingen, die voor heel Nederland bestemd zijn''.

JOHAN BUURSINK

Twentse Taalbank

regio brievenbus

In de oorlog ging de anecdote van de man, die Adolf Poep heette en die hoe langer hoe meer een hekel aan zijn eigen naam kreeg. Hij hield het niet meer uit en vroeg op de burgerlijke stand naamsverandering aan. Daaraan durfde niemand zich te wagen zonder toestemming van hogerhand. Ook ,,hogerhand'' in Den Haag durfde niet en verwees de man naar Anton Mussert, die op zijn beurt niet durfde en voor een introductie bij de Führer aller Germanen zelf zorgde, die grootmoedig een audiëntie aan de man Adolf Poep toestond. De Führer bracht begrip op voor des mans moeilijkheden, omdat zo'n naam hem overal in een zeker diskrediet bracht. De Führer gaf de man eigenhandig een akkoordbriefje mee en vroeg, bij het afscheid aan de deur belangstellend, welke nieuwe naam de man Adolf Poep dan wel wilde aannemen. Waarop deze argeloos zei: och, ik had gedacht Jan Poep of zo... Ja, Shakespeare had wel gelijk: ,,What's in a name?''
Ik heb er de telefoonboeken van onze grote steden in het westen eens op nagekeken en kom nergens de familienaam Poep tegen; wel eenmaal Poepaart. Maar van Napoleon stammen nog wel meer gekke namen, zoals Naaktgeboren en zo. Zelfs vieze namen werden in die tijd voor de grap opgenomen en ingeschreven, een enkele maal zelfs een naam met een tendentie naar pornografie. Daar dit buiten mijn interessensfeer ligt zal ik geen moeite doen er wat meer van aan de weet zien te komen.

Klootschieten

Maar wel ben ik op dit chapiter gekomen omdat men mij onlangs vroeg, hoe ik over de naam klootschieten denk. Wel: ikzelf denk er wel goed over, wel héél goed zelfs, wél zo goed dat ik het jammer zou vinden dat sommige bekakte klootschieters, die van die naam af zouden willen, hun zin zouden krijgen.
Toegegeven: ik had een vriendin - geen Twentse - die nooit anders dan blozend over die Twentse sport kon spreken en dan placht te zeggen: je-weet-wel-schieten.
Maar zó preuts zijn wij hier in het oosten niet.

In deze krant van 12 februari schrijft de heer G.H. Poorthuis uit Losser in een ingezonden stuk dat wij ons in Twente voor een met ,,kloot'' samengesteld woord als klootschieten niet hoeven te schamen voor de westerlingen, zolang er in het westen van ons land onder de telefoonbezitters 37 keer de familienaam Kloot voorkomt, 46 maal Kloots, 140 maal Klootwijk en 12 maal Van der Kloot en verder nog veel samenstellingen met Kloot.
Laat mij er nog een schepje bij op doen door de veronderstelling uit te spreken dat het ook als eigennaam voorkomende woord ,,Klos'' weleens verwant kon zijn aan kloot, dan blijven de nieuwlichters onder de klootschieters nergens meer.

Generen

Nu was die anecdote van de man die Adolf Poep heette maar flauwekul en als ik er zo voor stond dan zou ik toch nog liever Adolf Jansen heten dan Jan Poep. En uit ervaring met mijn Amsterdamse vriendin weet ik zeker dat er weleens aanleiding kan zijn voor een klootschieter, dat hij zich kan generen om die naam in bepaalde omstandigheden te noemen. Want, in deze tijd, nu alle vieze schuttingwoorden in de ,,grote literatuur'' ,,bon ton'' schijnen te zijn geworden, zodat onze ministeresse van Kunsten en Wetenschappen zich niet geneert om staatsprijzen uit te reiken aan de beoefenaars van die vieze- woorden- literatuur, strekt het een Twentse plattelander alleen maar tot eer, dat hij zich bezint op een woord dat niet langer in overeenstemming gebracht kan worden met de fatsoensbegrippen van gelukkig nog veel westerlingen. Wat op een geïsoleerd platteland nog wel gaat, kan vaak niet meer als dat isolement opgeheven wordt. Maar als er achter die zucht naar naamsverandering alleen maar nieuwlichterij schuilt en napraterij van ,,dat we van die folklore af moeten'', dan kies ik de zijde van de heer Poorthuis.

Volwaardig

Klootschieten is geen folklore, zeggen de voorstanders van naamsverandering, klootschieten is een volwaardige sport! Ik ben het daar volkomen mee eens. Persoonlijk vind ik klootschieten een machtige sport, die mij altijd hevig imponeert, misschien wel omdat ik zelf tot geen enkele sportbeoefening in staat ben door een aangeboren onhandigheid in die dingen. Maar ook is klootschieten naar mijn mening een intiemere en zelfs een romantischer sport dan andere, moderne sporten, een meer natuurverbonden sport. Als sport heeft, naar mijn mening, het klootschieten niets te maken met folklore, netzomin als de voetbalsport. Wel is er rond het klootschieten een folklore ontstaan en evengoed kan er rond de voetbalsport een folklore ontstaan, maar dat slaat meer op tradities en bijkomende gebruiken dan op de functionele en technische elementen ervan. Het ophangen van de kloot is folklore, romantiek zo ge wilt, de spelregels en de kunst van de sport zelf behoren tot de techniek.

Nu kan het van de tegenstanders van naamsverandering alleen maar onberedeneerde of zwak geargumenteerde behoudzucht zijn, er speelt nog een andere factor een rol. Beschouwen we de naam eens als een soortnaam, een merknaam. Er is een soort psychische binding tussen zaak en naam. Als meneer Grolsch zijn pils nu eens Tante Betje ging noemen dan moest elke liefhebber van een goed glas Grolsch er van spuugen. En als het Hengelosch nu ineens Lamanella ging heten dan was het gauw gebeurd. Noem voetballen eens grasbalspel dan komt er geen mens meer naar kijken. En zo zal klootschieten geen klootschieten meer blijven als men er handwerpbal van maakt.

Argeloos

Ik ben dus fervent voorstander van het handhaven van de naam klootschieten. In het oostnederlandse spraakgebruik, voorzover het nog van westerse smetten vrij is, is het woord kloot, scheetkloot voor de bal waarmee geworpen wordt, nog steeds een bonafide naam. Het gebruik ervan is bij ons te argeloos om er iets onfatsoenlijks achter te zoeken.
In het Nederlands is het woord kloot voor bal of bol in gebruik geraakt; men spreekt niet meer van aard - of wereldkloot als men een globe bedoelt. Als jongens speelden wij met een ,,holkloot'' of ,,holtkloot'' in het oosten van het land, maar later kwam uit het westen daarvoor de naam werptol overwaaien. Dat het woord kloot een ongunstige betekenis kreeg en een lelijk scheldwoord werd, in allerlei samenstellingen, doet niets aan het feit af dat velen met deze benaming als familienaam ongestoord door het leven gaan. Dat er de laatste tijd een woord als klootjesvolk in de vocabulaire van rebellerende jongeren kon opduiken als minachtende benaming voor een deel van het volk hoeft ons ,,de pet niet te drukken''.

Ik ben met de heer Poorthuis van mening dat men hier niet ondoordacht een naam prijs mag geven alleen omdat we bang zijn bij de westnederlanders in een kwaad daglicht te komen. Wij hebben onszelf al veel te vaak een minderwaardig soort Nederlander gevoeld, nu eens om ons dialect, dan weer om onze manieren en nu dan om de klootschietsport, of liever om die naam. Wat zijn dat toch voor lieden, die zo bang zijn voor achterlijk aangezien te worden? Ik heb lak aan die kak en daarom hang ik met G.H. Poorthoes de kloot op om te zien, wie erop af komt...

JOHAN BUURSINK

Twentse Taalbank

dd 15/1970

regio brievenbus

Ik ben bedroefd... maar niet ècht, hoor! Tenminste niet van dien aard om ermee te koop te lopen in de krant.
In de eerste aflevering van deze REGIO-brievenbus van 21 januari vroeg ik om vertaling in het dialect van uw eigen stad of dorp van de zin: „Ik ben er wel eens bedroefd om dat ik niet altijd in staat ben, de goede ingevingen van mijn hart in daden om te zetten." Ik heb eraan toegevoegd dat zo'n vertaling voor de één moeilijker zal zijn dan hij denkt, voor de ander echter bepaald niet zo moeilijk als hij wel denkt.
Welnu, ik zal enkele resultaten eens nader bezien, met mijn hartelijke dank aan de inzenders.

Kan wél!

De heer A. J. G. te Enschede, leeftijdgenoot en stadgenoot zonder dat wij elkaar persoonlijk ken nen (komt nog wel!), maar op de klank van de naam afgaande zou ik zeggen: van Friese kom-af, hoewel zelf geboren en getogen in Twente. oordeelt: „Ik ben van mening dat deze „deftige zin" in de wat „kort-affe" taal van de Twentenaar eigenlijk niet voorkomt".
Toen ik deze brief las (waarmee ik erg blij ben, dat wel, ook om de overige inhoud ervan) heb ik wanhopig mijn handen ten hemel opgeheven. Kan niet? Kan wèl! Alles kan! En ik stá erop, uitgerekend déze zin in het Twents vertaald te krijgen, al zal ik het zèlf moeten doen!
Men vroeg mij welk foefje ik hiermee wilde uithalen. Ik heb begrip voor een dergelijke opmerking, achterdochtig als we hier in het oosten nu eenmaal zijn, en ik heb mijn antwoord op die vraag daarom dan ook een beetje geheimzinnig gehouden.
En als ik van foefje wil spreken dan zeg ik: mijn foefje was de toevoeging: voor de een moeilijker voor de ander niet zo moeilijk. Want uit de manier van benadering valt op te maken, hoe de man tegenover zijn taal staat. De heer A. J. G. te Enschede is de enige, die erin getrapt is door te zeggen: wàt moeilijk, wàt gemakkelijk: 't gáát hélemáál niet! Wij zijn niet zo deftig! Wij drukken ons ànders uit!
Volkomen juist!

Hoe dan wel?

Maar daarmee is de kous niet af, daarmee begint de moeilijkheid pas goed, want hoewel we kort-af zijn, we zijn toch wel eens wat je in het Nederlands noemt „bedroefd" en we hebben op onze manier toch ook wel eens wat je in het Nederlands noemt „goede ingevingen des harten."
Met dat bedroefd zijn kom ik meteen in de knoop, want wij zeggen zoiets als: „ik mot miej bedroown", maar dat kan ik hier niet toepassen. We zeggen ook zoiets als: „t is toch bedroowd" wanneer we iets afkeurenswaard, bedroevend vinden.
Nu gaat het er mij bij deze vraagstelling om van de echte dialectspreker en vooral dialect-denker te ervaren, hoe zijn reactie is op zo'n deftige ontboezeming in 't Nederlands. In de tweede plaats is 't mijn bedoeling met deze en dergelijke „opgaven" de geïnteresseerden het besef van de waarde van hun eigen dialect bij te brengen.

Universeel

De ene mens is de andere niet en de ene taal is de andere niet, maar menselijke gevoelens als vreugde en droefheid, liefde en haat, angst en gerustheid en alle aandoeningen en emoties meer zijn — in hun variaties — universeel. Universeel is ook de menselijke behoefte, die gevoelens aan anderen mede te delen, ze onder woorden te brengen en om aan die behoefte te kunnen voldoen beschikt de mens over zijn taal. Zelfs de pasgeboren mens beschikt over de taal van het schreien als hij honger of pijn heeft en geen moeder, die die taal niet verstaat.
Nu zijn er hoogontwikkelde en laagontwikkelde talen, maar er is geen taal, hoe ongecompliceerd ook, waarin niet de bedoelingen uit een andere, „deftige" taal tot uitdrukking gebracht kunnen worden. Als dat niet waar was, dan was er nooit van onze hele christelijke missie of zending onder onderontwikkelde volkeren en volksstammen een biet terecht gekomen. Geleerdentaal en deftige taal moeten getransponeerd kunnen worden, zódanig dat met het beschikbare materiaal van een primitieve taal (om nog maar niet eens van ons toch heus niet primitieve Twentse en Sallandse dialect te spreken) de inhoud zo getrouw mogelijk overgezet en de mededeling of boodschap zo begrijpelijk mogelijk overgebracht wordt. Natuurlijk moeten we hier ook nog 't verschil in ontwikkelingsniveau bij betrekken, maar dàt zal in mijn opgave geen rol spelen.

Niet zo moeilijk

Voor wie deze gedachtengang kan volgen, is het vertalen dan niet zó moeilijk meer als hij eerst wel gedacht heeft. Voor hem is de gegeven tekst een exacte mededeling, die hij in zich op moet nemen, zich eigen moet maken om dan tot de weergave ervan in zijn eigen taal te komen via zijn eigen gevoelens en emoties, die door die oorspronkelijke mededeling zijn opgewekt. De oorspronkelijke tekst mag dan alleen nog blijven dienen als ezelsbruggetje om zo groot mogelijke nauwkeurigheid na te komen.
Het is toch niet zo moeilijk om in je eigen dialect te zeggen: „ik ben er wel eens bedroefd om....." als als je maar weet welke gradatie je aan dat bedroefd zijn moet toekennen. Dat blijkt dan uit de volgende mededeling. Bedroefd zijn om een mislukte poging, de goede ingevingen van je hart te volgen is minder bedroefd zijn dan om bijvoorbeeld een mislukte liefde.

Niet letterlijk

Begin nu nooit meteen iets letterlijks te willen vertalen, dan krijg je zoiets als vertwentst of versallandst hollands. Zoiets als: „Ik bin d'r wal ees bedreufd um..."
Laten we eens zien, wat de andere inzenders ervan gemaakt hebben. De heer M. J. G. te Rijssen: „Ik bin er wal ees bedröewd umme..." De heer J. H. A. te Deurningen wil een bescheiden poging wagen, schrijft hij, met: „Het steet mie nich an..." en daarmee krijgt A. J. G. in Enschede gelijk waar die zegt: wij zijn kort-affer. De heer B. V. te Lattrop vertaalt: „Ik bin der wa mangs bedroofd um..." waarbij hij in elk geval zeer juist „wel eens" vertaalt met „mangs" Op de brief van deze 23-jarige B. V. kom ik nog graag terug!
De inzending van G. W. te Weerselo behandel ik de volgende keer, als ik met de rest van de zin het geheel onder de loep neem. De heer D. D. te Haaksbergen: „Ik bun d'r mangs wa luk verdreetig umme...." waarmee hij heel goed de gradatie van mijn bedroefdheid weergeeft. Als ik in 't Nederlands minder deftig was geweest, had ik ook gezegd: „ik ben er wel eens wat verdrietig om" en als u dàt dan als 'n foefje wilt beschouwen vind ik het goed.

Het best

En nu van mijn goede vriend G. J. uit Aalsmeer, 70-er, geboren en getogen Enschedeër, die echter al zo'n vijftig jaar hier weg is en in zijn leven al veel van de wereld heeft gezien. Zijn oude Twentse spraok heeft hij echter zuiver bewaard en zijn vertaling vind ik dan ook het best, wat dit deel betreft: „Ik bin d'r wal ees week van..." Hoewel ik dat „week wêen" meer beschouw als „ontroerd zijn" geloof ik dat het hier heel goed past bij onze aard van meditatieve introspectie, waarbij wij ontroerd kunnen worden over eigen tekortkomingen.

JOHAN BUURSINK

Twentse Taalbank

De draad, die de vorige maal afknapte bij ,,week wèen'', weer opvattende, zou ik toch het eerste deel van de zin, zoals G.J. uit Aalsmeer die inzond, iets indringender willen stileren. In plaats van ,,ik bin d'r wal ees week van...'' zou ik het zó willen zeggen: ,,het wil miej wal ees mangs week maken, dat..'' Met de vorige keer aangehaalde vertaling van de heer D.D. te Haaksbergen zou ik dan zó willen manipuleren: ,,het wil miej wal ees mangs luk verdreetig stemmen...''
Bedroefd: bedroëwd, week of verdreetig? Of nuchterder: het steet miej nich an...? Ik laat de keus aan de lezers over. Als ikzelf de vertaling had moeten maken, had ik misschien wel vertaald: ,,ik word d'r wal ees mangs vervelend van...'' of: ,,'t wil d'r miej wal ees mangs vervelend van worden'' waarbij ,,vervelend'' dan opgevat dient te worden in de betekenis, die wij er in ons dialect aan kunnen geven, van ,,onbehaaglijk''.

Afzwakking

Maar eigenlijk zoeken wij het daarmee min of meer in een afzwakking van onze werkelijke ,,bedroefheid'', zoals die ons bij het overdenken van onze zonden en tekortkomingen past. Bedroefd zijn is nog niet deftig zijn, meneer A.J.G. te Enschede. En omdat ik werkelijk nog steeds erg bedroefd ben (met Paulus sprekende: het goede dat ik wil doe ik niet, maar het kwade, dat ik niet wil, dàt doe ik...) en reden heb om bedroefd te zijn, blijf ik zoeken naar een juiste weergave van het Nederlands: ik ben er wel eens bedroefd om...''
Toch wil ik eerst de discussie met de heer A.J.G. te Enschede voortzetten, want er kan een misverstand ontstaan. Als u zegt dat ons dialect zulke deftige wendingen niet kent, dan zit daar het gevaar in van miskenning van de zeggingskracht van ons dialect. En ik wil juist aantonen dat ons dialect precies dezelfde waardige zeggingskracht kan opbrengen als het Nederlands en dat wij helemaal niet genoodzaakt zijn in ons dialect de waardigheid van een taalgegeven te banaliseren, omdat wij zo gauw het juiste woord niet kunnen vinden.
Dat gevaar van banaliseren bestaat daar, waar onze volksaard een tegenzin aan de dag legt tegen deftigheid van taal maar ook tegen het onder woorden brengen van onze emoties. Als A.J.G. te Enschede zegt dat dergelijke deftige zinnen in ons dialect niet voorkomen, dan heeft hij in die zin gelijk. Maar niet in de zin van een tekortschieten van onze taal.

Ingevingen

Ik kom nu aan de tweede ,,deftigheid'' uit mijn zin, en wel: de goede ingevingen van mijn hart. Hoe zeg ik dat in mijn dialect zonder banaal te worden? De heer M.J.G. te Rijssen vertwenst weer het Nederlands tot: ,,de goode ingéwingen van mien hatte'' en dat is onberispelijk. Maar, het kàn ,,echter'', d.w.z. minder vanuit de andere taal, d.i. vanuit het Nederlands, benaderd. De heer J.H.A. te Deurningen maakt er simpelweg van: ,,mien goo gedachten'' en benadert daarmee, dunkt mij, precies wat A.J.G. te Enschede bedoelt. Ik ben met deze oplossing wel content, want ,,uit het hart komen allerlei bedenkingen voort'', staat er ongeveer geschreven. B.V. te Lattrop vertaalt met: ,,de goo ingevingn van mien hert'' en G.W. te Weerselo ongeveer hetzelfde. De heer D.D. te Haaksbergen vertaalt met: ,,datgennige wat mien imbos zeg da'k zal mótten doon'' en hoewel dat niet nauwkeurig genoeg het oorspronkelijke weergeeft (,,de goede ingevingen van mijn hart'' terwijl de vertaling van D.D. m.i. neerkomt op: ,,de ingevingen van mijn goede hart'', vrij geïnterpreteerd, welteverstaan!) vind ik het toch prachtig uitgedrukt. Als letterlijke vertaling vind ik het best geslaagd die van de heer G.J. te Aalsmeer: ,,aln's wat mien (he(r)t mi-j ingèf'', hoewel nauwkeuriger ware geweest: ,,allns wat mien härt miej an goeds ingèf''.

In staat zijn

NIDat ,,in staat zijn'' leverde niemand moeilijkheden op, schijnbaar want: ,,da'k nog altied in in stoat bin'' zegt de heer G. J. te Aalsmeer en ,,da'k 't aajt ni klaor spölle'' zegt de heer D. D. te Haaksbergen en de anderen ongeveer net zo. Alleen de 23 jarige B. V. te Lattrop verraste mij met de uitdrukking: ,,da'k nig aitn fearig bin'', dat ik meen te mogen interpreteren als ,,vaardig zijn'', zoals wij lezen dat ,,de geest vaardig werd'' over niemand. Als ik het zo mag verklaren, dan vind ik deze vertaling compleet een vondst! Ik deel dit compliment juist daarom zo graag uit omdat deze jongeman schrijft, dat dit zijn eerste stap is in de richting van het geschreven Twents! Dat geeft mij vertrouwen in de toekomst van de literatuurbeoefening van ons dialect.

Uitstekend

Een apart woord wil ik richten tot G. W. te Weerselo, die de opvatting van de heer A. J. G. te Enschede min of meer bekrachtigt, want in de brief van G. W. staat geen woord te veel. Hij schrijft mij n.l.:
Vertaling: Da'k de goo ingevingen van 't herte nich aait in staot bin qet te voeren, dat spied my mangs wa.
Hoogachtend (w.g.) G. W. Weerselo.
Deze naar mijn mening best geslaagde vertaling heb ik tot het laatst willen bewaren, omdat ik er erg dankbaar voor ben. Er

JOHAN BUURSINK

staat geen woord teveel in maar ook geen woord te weinig. De enige opmerking die ik heb: ,,spiet'' hebben en ,,bedroefd zijn'' dekken elkaar niet helemaal. Misschien was beter geweest: ,,dat bedroowt miej mangs wa'', maar ik vind het verschil in betekenis van minder belang.
Juist de korte, bondige, ik zou haast zeggen ,,volmaakte'' zinsconstructie, volmaakt ook in die zin dat zij volkomen bij onze volksaard past, vind ik verrassend.
Dat is natuurlijk ook, wat de heer A. J. G. uit Enschede bedoelt met het kort-affe van de Twentenaar. Uitgerekend met deze inzending heb ik bereikt, wat ik heb willen bereiken: een onopgesmukte gemoedsuiting in slichte taal, zonder franje, maar ook getuigende van beheersing van eigen gevoelens.

Verheven

Mijn opzet was juist, meneer A. J. G. uit Enschede, aan te tonen, door de ,,spraakmakenden'' zelf uit de tent te lokken, dat de eenvoud van onze streektaal ook voor verhevener doelen te gebruiken is, èn tegelijk aan te tonen dat de nuchtere Twentenaar en Sallander voldoende uitdrukkingskracht bezit om verheven gedachten en gevoelens tot uitdrukking te brengen in zijn eigen taal.

Twentse Taalbank

20/3 '70 17

regio brievenbus

Wat stun d'r in mien moor zien höfken?

Daar brengt een goede correspondentievriend mij ertoe om een plan, waarmee ik al lang rond liep, nu hier dan meteen maar in de brievenbus aan de orde te stellen. De briefwisseling kwam op het germaanse woord ,,buran'', nu ook als ,,bors'' bekend, dat de naam was van een heestersoort, de Ledum Palustre of moerasrozemarijn, welke struik hier lang geleden waarschijnlijk vrij veel voorkwam in moerassige gebieden. Volgens de namendeskundige Hekket is aan deze ,,bursa'' de oorspronkelijke naam Bursion voor het tegenwoordige Buurse ontleend en vandaar op mijn eigen tegenwoordige familienaam is maar een stap. De ,,bursa'' leverde een harssoort op, het Ledanum. Briefschrijver (G. J. te Aalsmeer) vraagt mij: ,,Kent u het struikje Possem (Gagel of Myrica) nog van vroeger? Kleine donkerbruin gelakte knopjes met zeer veel stuifmeel, sterkriekend. De boeren deden dat in het bedstro tegen de vlooien. In Drente noemde men het loeskroed''.

Bloemen

En als je zo ,,van 't één op 't aander'' komt, ga je aan het denken over vroeger. En nu brengt deze correspondentie mij dan aan de uitvoering toe van mijn vroegere plan: welke blomen stonden er vroeger in ,,mien moor zien höfken''? en: welke vogels leerden wij vroeger bij hun Twentse namen kennen? Om met het eerste te beginnen laat ik mijn briefschrijver weer aan het woord: ,,Wat was er vroeger in 't höfke van mien moor veel te zien, allemaal echte boerenbloemen: vieulkes (Viola tricolora), pispötkes (Convulvulus sepium), goldsbloomen (Calendula), muurbloomen (Cherantus cheiri) vingerheudkes (Digitalis ferruginea), stokrozen (Althea rosea), en zo zou ik ook van wilde bloemen, zoals de laampenpuuster (Lisdodde of Typha Latifolia) een lange lijst kunnen aanleggen...'' Ik antwoord onmiddellijk: doen !

Dieren

En ik zou andere lezers willen vragen: wat wee'r iej nog oet ow mooders höfken? En wat van vöggel en aander vleegend en springend en kroepend gedierte meer? Van kat-eekerds, heermkes, ulken, mieghéempen, sunnekuukskes, ewweltasschen, ekkelwörm, toefleeuweriken en holkaters, oelen en schamommen, pissebedden en bleendááschen, trieshennen en stekkelvèrkens, strekkelviskes, knèwwelbutt, marklôowers en roekdaalennuskes, kronenstökke en downettel, wat zomär in 'n kop wil kommen?

Ik wil dit beschouwen als een soort collecte onder onze lezers, waarbij ,,elke cent'' hartelijk welkom is. Het ene woord, dat u misschien niet de moeite waard vindt, zal mee kunnen helpen de verzameling te completeren.

„In 'n aard"

Uit mijn eigen jeugd herinner ik me nog dat er nog een soort magische verbondenheid was met de bloemen in eigen tuin. Men wilde graag in 'n aard blieven. Zo ben ik zelf nog altijd ,,in 'n aard blebben'' met het donderloof (Sedum spectabilis) dat ik met mijn trouwen (35 jaar geleden) oet mien moor zien höfken heb meegekregen. En ik herinner mij, hoe mijn ouders hun bloemen als familie-erfstukken met veel zorg omringden. Daar stond in onze hof een klein, roodachtig bloempje dat wij als kinderen nóg ,'t bleumken van Jann'nmeui'' noemden, toen mijn vader en diens ,Jann'nmeui'' al lang dood waren. Omdat men de eigenlijke naam niet kende had men er een familienaam aan gegeven. Daar stonden nog veel meer andere bloemen in ,,mien moor zien höfken'', waarvan ik ook nooit de eigenlijke naam gewaar ben geworden zoals die ,,boeren-fleppen'', een soort rose flodderige anjelier waarmee ik na mijn trouwen, óók nog lang ,,in 'n aard'' gebleven ben. En ik herinner me de ,,zelver-blaar'' die zo lekker roken (salie?) en waarvan je ,,zelver-melk'' kon maken tegen buikpijn. En dan den ,,jöddenbaord'' die er nóg staat.

Wat niet al?

Van een vriend kreeg mijn vrouw kortelings een bosje gedroogde judaspenningen, van die gedroogde ovaalronde witgrijze vruchtblaadjes, die nu op het dressoir staan te pronken. Ja, die stonden vroeger ook in oons höfken! En wát-niet-al, naar ik me nu weer herinner. Daar waren — behalve die allemaal, die mijn briefschrijver hiervóór al opnoemde — ook nog de ,,doemnschôolen'' zoals wij zeiden; anderen noemden ze ,,doezenschoanen'', de duizendschonen (Diantus barbatus, als ik het wel heb) verder de tiedleuzen (tijdelozen) de dahlia's de ,,hearfsseringen'' (Phlox) de ,,gôolden rêgen'' door anderen ,,haandstöfferkes'' genoemd, in het officiële Nederlands ,,guldenroede'' geheten. Latijn: Solidago. Die ,,gôolden rêgen'' verre van oranjegeel maar tóch oranje genoeg, was voor ons een gewilde bloem voor allerlei versieringen op koninginnedag, 31 augustus. Nu ben ik zelf weer ,,in 'n aard'' gekomen met de Solidago omdat ik vorige zomer van een vriend een polletje kreeg.

Dan willen me nog te binnen schieten: de ,,stilstekössen'' (anderen zeiden: ,,stinstekössen''), d.i. de scherpruikende Oost - Indische Kers (Tropaeolum); de afrikaantjes (Tagetes), eveneens met een pikante geur, die mijn osphresiologisch geheugen niet onaangenaam beïnvloed hebben; het lievevrouwebedstro (Asperula odorata); de ,,adam-en-eva-bloomen'', een lange steel met blauwe klokjes; dan de sierlijke ,,mozes-in-'t-biezen-kistje'' met veel spichtig groen en prachtige diep-donkerblauwe bloempjes; pik-anjers en pioenrozen, die in geen boerentuintje mogen ontbreken; zaai-asters; en o ja, die woekerende balsamienen; strobloomen in velerlei soort; de donkergele boerenlelies naast 't pikante citroenkruid;

JOHAN BUURSINK

de ,,pook-èèrven'' (Lathyrus odoratus); ,,kraansbloomen'' oftewel ,,margrieten''; hanekammen; vooral ook de boerengladiolen; spirea's in rose, rood en wit; blauwe en rode lupinen (de gele beschouwden wij als onkruid, omdat die destijds veel als groenbemesting op het boerenland voorkwamen); vergeetmenietjes en vuurpijlen; en lest best: de prachtige hoge ,,zunnebloomen'' waarvan wij de pitten aten.

Vrouwenwerk

Zorg en onderhoud van het ,,bloomenhöfken'' was vrouwenwerk en dit was zó vanzelfsprekend, dat mijn briefschrijver argeloos zegt: ,,in 't höfke van mien moor''. Niet ,,van de vaar'' want vader moest, na fabriekstijd, produktief werk ,,op 't laand'' verrichten: de aardappels en groenten verzorgen, waarvan gegeten moest worden, de kippen- en konijnenhokken schoonmaken, de vruchtbomen onderhouden, de mestpat behéren, opstanden als schuren en schuttingen en hekken repareren, bomen en heesters snoeien, heggen knippen, tunneke leegbrengen, de kleine slacht verrichten van kippen en konijnen en verder al het werk doen, waarbij kruiwagen en gereedschappen te pas kwamen.

Maar denk nu niet, dat ,,mien Moor'' d'r alleen maar was om het rustieke beeld om het huis en in 't bloomenhöfke te vervolmaken. Haar handen waren even gegroefd en vereelt van het werk als mannenhanden. En tòch waren ze warm en zacht, die moederhanden, die zeldzame keren als ze je vertederd streelden, als je wel eens ziek of alleen-maar-wat-akelig was. En dan: die moederhanden waarmee ze de bloemen verzorgde en plukte en schikte... en inéén herinner ik me die éne keer, toen moeder, bij het invallen van de vorst, de laatste rozenknop plukte en op 'n vaasje zetten en hard-op-voor-zichzelf zei - zomaar op z'n Hollands: ,,mijn huis is een bloemenhuis...''

Twentse Taalbank

25/3/70 18

regio brievenbus

Een fleske roeke bie de vent.
Daar komen mijn oude briefschrijvers en schrijfsters weer opdagen, die me in mijn vroegere brievenbus ook al regelmatig een plezier deden met zo'n mooie brief. Behalve mevrouw B-B uit Oldenzaal komen er nu weer méér brievenbus-vriendinnen opdagen. Als ze nu maar niet jaloers op elkaar worden... Heel blij was ik met de brief, die ik kreeg van mevrouw H. - t. B. uit Enter, wier correspondentie van vroeger ik wat verwaarloosd had. Ze schrijft nog over het ,,scheurwerk'' waar we deze nieuwe brievenbus mee begonnen zijn. Na een verontschuldiging voor het feit, dat ze wel goed Twents spreekt maar niet kan schrijven, vervolgt ze: ,,Als wij vroeger eens wat kapot gooiden (en daar wordt dan kennelijk mee bedoeld: als we eens per ongeluk wat kapot lieten vallen) dan zei Moeder: nou hei der ne mooie scheuterboele van...'' Een klein kind brak een kopje bij haar Opoe, die zo schrok, dat ze uitriep: ,,Godbeware mie, kind, wat heste toch edaon, nou hek ter allemaol scheuterwaark van!''
Wat elders ,,scheurwerk'' heet, wordt kennelijk in Enter ,,scheuterboele'' genoemd. Ik ken uit Enschede het woord ,,schötter'' voor een glazen knikker maar verder niet. Mevr. H. vervolgt: ,,Hier is nog een grote galanteriezaak, deze hier allemaal Scheuter-Ab noemen. Zijn eigenlijke naam ken ik niet eens. Hun vader kwam hier vroeger aan de deur met paard en wagen en vroeg dan, als ik eens geen kooplust had: muste nog gen potje hebn vuur de lange nachte of een fleske roeke-bie-de-vent vuur diene dochters?'' - Eerlijk gezegd: een mooier benaming voor eau de cologne (odeklonje) ben ik in het Twents nog niet tegengekomen!

Jans-oom

Deze mevrouw H. die zich met haar bijna 76 al hoogbejaard noemt (kom-kom, 76 vinden we tegenwoordig niet meer zo hoogbejaard, dacht ik...) haalt nog een leuke herinnering op uit haar jonge-meisjes-jaren, toen ze zo'n twintig was: ,,Ik liep eens met Jansoom in Goor toen hij tegen me zei: doe muste miej in 'n arm pakken, dan doo'r ik net of ik dronken zin! Ik deed dat direct en de mensen keken met medelijden naar me. Toen ik tegen Jansoom zei: ze denken dat den oalen baas nog wel een paar cent hef, aans had die vrouwe het niet met hem annepakt... toen zei hij: misschien denkt ze ók wa: dat menske is ók neet vulle biezunders, aans had ze zonnen oalen keerl wa néé verkoch!- Hier wil ik even een tussen-opmerking maken. Mevr. H. schrijft: met iemand annepakt; ik heb wel vaak gehoort: met één ànpappen. Komen beide uitdrukkingen hier en elders voor? Wie schrijft me daar eens over? Dat Jansoom een grappenmaker was, lees ik uit wat nu volgt in genoemde brief: ,,Toen hier eens iemand van 'n balken viel en een been brak, zei hij: ie vullen voort zo hóge, ie hadden t' ok wal ees eerst oet de hiele kunnen proberen! Een ander keer lag ter iemand zo te karmejakken aan de kant van de weg, dat hij ernaar toe ging en vroeg: wat heb ie daj zo schreeuwt? - O gruttegrut, ik heb 't been ebrokken! - Mu'j dáór zo um schreewn? Ik dach minstens daj nen zeern taand hadn!''

Op 'n pot

Daar komen ook herinneringen te boven aan de winkel van haar ouders, waar ze behalve kruidenierswaren ook keulse inmaakpotten verkochten, en: ,,We hadden ook steengoed in de winkel, 6 koppen-schoteltjes, zonder oortjes, kostten toen 22½ cent; wat mooier uitvoering kostten 27½ cent de zes, maar die waren de mensen vaak te duur. - Ik weet nog heel goed toen ik trouwen wou, dat mijn moeder mij aanwees wat ik zo al nemen mocht uit de winkel voor uitzet. Ze wees me ook een po aan, maar die wou ik niet hebben; ik zei tegen haar: ik hoppe neet, dak op 'n pot kom-me...''

Keulse potten

''... en dan kwamen er een paar keer in 't jaar de grote zeilwagens, uit Stadlohn, geloof ik, met van die Keulse potten voor de inmaak, die werden per worp verkocht, een worp is dat een liter? We hadden ze van vier tot en met tien worp. In die dagen werden ze met stro verpakt; we hadden dan veel werk om de rommel voor de winkel weer op te ruimen!'' Blijkbaar is een ,,worp'' een inhoudsmaat, maar ik heb geen dokumentatie bij de hand om na te gaan, hoeveel een worp wel was. In mijn omgeving ben ik die aanduiding nooit tegengekomen, voorzover ik me herinner. Daarom doe ik hier weer een beroep op mijn lezers en lezeressen om er het hunne van te vertellen.

Kruidenier

Ik blijf nog even bezig met de brief van mevrouw H. wier ouders vroeger een winkel hadden. Nu ben ik gegevens aan het verzamelen om een overzicht te schrijven van wat er in zo'n gezellige ouderwetse kruidenierswinkel van de vroegerdag al te koop was. Van mevr. B. B. uit Oldenzaal kreeg ik al een prachtige hoeveelheid gegevens, maar ik heb er nog lang niet genoeg. Mevr. H. uit Enter schrijft nu: ,,Vroeger hadden wij een winkel van brood en kruidenierswaren, maar wij verkochten ook naast brood: petroleum, Amerikaans spek, briketten, turf, traan, goon öllie (raapolie) en bosjes schelhout, waar de bast af was, voor vier cent de bos, om de kachel aan te maken; alle soorten veevoeders, kousen, sajet, garen en band, te veel om op te noemen, losse blauw en kocheltjes die je in een zakje moest doen, vier voor een cent, maar dat moest erbij voor de was''. Uit dit laatste merk ik op, dat het blauwsel, dat moeder vroeger in de was deed, daar zowel los als aan balletjes of kogeltjes werd verkocht.

„Gasterig"

Als ik nu verder deze opsomming even naga, dan denk ik dat dat Amerikaanse spek uit de eerste wereldoorlog stamt; ik herinner me er nog van, dat het hier in een niet al te beste reuk stond omdat het doorgaans te ,,gasterig'' was. Klopt dat? Dat raapolie als ,,goede olie'' werd betiteld

JOHAN BUURSINK

doet me vragen: was er dan nog een slechtere kwaliteit dan raapolie? Ik herinner me ,,raapöllie'' als de minste kwaliteit, dan kwam de duurdere ,,botter-öllie'' en later de sla-olie ofwel ,,slaoöllie van een bekende fabriek. Dat ,,schelhout'' voor het kachel aanmaken zal wel voor de betere stand geweest zijn, want een gewone huisvrouw had wel ,,anmaak-höölkes'' of andere houtafval dat geen cent hoefde te kosten. Geldverspilling was al, als men de kachel aanmaakte met een scheutje petroleum op een losse turf. Een krant met turfkruimels ging ook, en dan was het vaak blazen geblazen om de vlam erin te krijgen, als de houtjes dan nog niet wilden branden, alleen maar smeulen!

Zo'n oude kruidenierswinkel,, waar je ,,vuur nen halven stuuwer hadde beschuuten'' kon kopen of ,,vuur nen halven cèènt kiekôver-de teunbank'' ... wie vertelt me daar nogeens méér van?

Twentse Taalbank

regio brievenbus

TWENTS VOLKSLIED?

Daar kreeg ik ook weer een brief van een andere oude bekende van mijn vroegere Twentse brievenbus: Toe Bant uit Hengelo Een fijne verrassing, zo'n brief: ,,Met belangstelling gezien dat u weer in de Twentsche Courant schrijft. Goed zo!'' Ik merk wel op, dat Toe Bant vindt dat ik weleens teveel Twents in één keer op een hoop pak. Tja, niet iedereen vindt alles over Twente even interessant. En als ik over bepaalde woorden en uitdrukkingen (zoals van die kniehamers onlangs) tot een conclusie moet komen, dan is het weleens nodig, er allerlei bijzonderheden bij te halen, voor de mensen die weleens het naadje van de kous willen weten. Een andermaal ben ik volgens sommigen weleens wat al te jolig of te oudbollig of te loslippig, maar allà... in de bijbel staan ook wel vervelende dingen, zoals familieregisters en uitspraken, die me niet interesseren en die ik dus gewoon oversla. Ik hoop, er evengoed zalig om te worden!

Suggestie

Maar goed, Toe Bant, hartelijk welkom in de regiobrievenbus. Nu eerst uw suggestie: ,,Zou het iets zijn, de lezers in de gelegenheid te stellen om een Twents volkslied te maken?'' Ik begin te gillen: ,,hou-me-vast! hou-me-vast! hou-me-vast! ik krijg er wat van!'' Aan het slot van z'n betoogje maakt Toe Bant het weer goed met de satirische opmerking: ,,Ik zou weleens in rijm willen zetten, dat wij Twenten gedurende de 150 jaar van het koninkrijk nog nèt goed genoeg werden bevonden om (teveel) belasting aan het Rijk te betalen, waarvoor rijksgebouwen en straten zijn gemaakt in het westen...'' Over ,,be-lasting'' gesproken niets dan goeds. Ik heb er goede vrienden onder, die op gezette tijden eens een praatje komen maken bij 'n kop koffie en 'ne segaar, en als ze weg zijn denk ik aan de haan, die lachend tegen de pier zegt: wèè mär nich bang, ik doo diej nich zéér.. en mèt harre 'em 'n kop al ofbetten!...
Ik belóóf u: als k ooit mijn memoires schrijf, zal ik ze opdragen aan: die altijd méér uit mijn werk heeft willen halen dan er in heeft ingezeten, aan de fiscus!
Maar dat is toch geen stof voor een Twents volkslied want in een volkslied moet het rammelen van liefde, trouw en dappere moed van: ai ziet hoe goed, hoe lieflijk is 't dat zonen van 't zelfde vaderland als broeders samenwonen en lezen dezelfde krant!

Op de helling

Volksliederen zijn over 't algemeen voorbeelden van aan een bepaalde tijd gebonden wansmaak. Denk maar aan het Doitsjland, doitsjland uuber alles, waar ze tegenwoordig geen raad meer mee weten. En is ons eigen Wilhelmus geen leeg gedaas geworden? In tegenwoordig Nederlands zou dat lied, dat we zo ontroerd kunnen zingen, ongeveer luiden ,,Ik ben Willem van Nassau, van duitsen bloede, maar tot in de dood getrouw aan mijn vaderland (Welk vaderland staat er niet eens bij) Ik ben een prins van Oranje en ,,vrij onverveerd'' (Nu even nadenken en in 't woordenboek nakijken wat onverveerd is. En moet er een komma tussen vrij en onverveerd? Zonder komma staat er ,,nogal onbevreesd'' met kommen: ,,vrij en onbevreesd''. De koning van Spanje heb ik altijd geëerd...'' Nou is Franco wel geen koning, maat ik mòt em niet!) Het enige dat mij in zo'n lied dan nog aanspreekt is ,,Nassau'' en ,,Oranje'' Het is de melodie, die ontroeren kan, maar verder... Natuurlijk zijn we het vaderland trouw tot in de dood, maar het suggereert nog niet, dat me de dood terwille van het vaderland aangenamer zal zijn dan een natuurlijke dood!

Vertrouwd

Ik bedoel daarmee dit te zeggen: onze tijd brengt blijkbaar geen mannen (of vrouwen) op die in staat zijn, een goed volkslied te scheppen. Toch blijven we ons Wilhelmus ergens in ons hart koesteren, al zou het alleen maar om de vertrouwde klanken zijn, die we verder kritiekloos nemen voor wat ze zijn. Eerbied vind ik passend bij het Wlhelmus, maar als ik het zogeheten ,,Twentse volkslied'' op de wijs van een Duits studentendrinkliedje (bij gebrek aan Twentse muzikale inspiratie) in staande toestand hoor zingen met een plechtige toegewijdheid die een betere zaak waardig zou zijn, dan begint me alles te kriebelen. Laten we van onze liefde voor de regio nou geen plechtige cultus of geloofsbeginsel maken. En geen show. Ik heb Twente lief omdat... nou - ja waarom heb ik mijn vrouw lief? Maar Twente is niks beter dan Salland en Enschede is niks voortreffelijker dan Deventer. Toch lal ik van harte mee als we Bert Mutters Enschede-lied aanheffen: Jao, dàt is mien Eènske, in mien Twentelaand! Vroeger hadden we in Enschede zelfs een soort buurt-volkslied:

Biej oons an de Spoorbrug
daor kö'j van alles kriegen
hup-falderiere, hup faldera
appels, peren proemen en rezienen
hup-falderiere hup faldera...

En dan zie ik, bijvoorbeeld bij de opening van het nieuwe stadhuis in Almelo, de genodigden al met ontbloten hoofde het nieuwe Twentse volkslied in het Twents zingen. Ik zou van schaamte in de grond kruipen voor elk woord Twents dat er ooit in deze krant gestaan heeft van mijn hand. Ik geloof in Twente en in de Twentse taal maar niet in een Twents volkslied. Omdat hèt volkslied overal een crisis doormaakt. Als vaderlands lied vind ik het ,,Waar de blanke top der duinen'' — en dit zeg ik in alle ernst — nog altijd een van ons mooiste, want.. ,,ik heb u lief, mijn Nederland!''
Maar laten we niet te pas en te onpas behoefte gaan voelen aan het zingen van een volkslied. Dat is passé.

Oost in oost

Dat neemt niet weg dat we bij al onze vaderlandsliefde de liefde voor onze eigen regio niet kunnen verdoezelen. Toe Bant vertelt in zijn brief van het verschil in mentaliteit tussen oost en west: ,,In de hongerwinter waren hier kinderen uit het westen bij kennissen van ons ondergebracht. Ze waren er inderdaad wel dankbaar voor. Na de oorlog hebben

JOHAN BUURSINK

onze kennissen de familie van de jongens eens bezocht. Het liep op rolletjes totdat... werd gevraagd of ze mee wilden eten.
Och, zei Beernd half Hollands, half Twents: dat hoef-neet! Het gevolg was dat ze erbij bleven zitten met 'n kopje thee en 'n koekje. Glad van streek zijn ze weer thuis gekomen, Dien en Beernd: dat is eenmail mär nóóit wéér..''

Ja dank-je-de-donder zou ik zeggen. Die mensen in het westen zijn geen haar ongastvrijer dan wij hier in het oosten maar de gewoonten zijn anders. Wij houden van ,,neugen'' en ,,geneugd'' worden. En met dat ,,dat hoef-neet'' bedoelde Beernd: ,,ja, wat dacht je dan, daarvoor zijn we toch hier gekomen, om mee te eten, maar je moet eerst nog maar eens ,,neugen'', aanhouden, dan weet ik tenminste dat het je geméénd is!'' Dat is bij ons in het oosten gebruik. Maar de gastvrouw kènde dat gebruik uit het oosten niet en Geerd kende dat gebruik uit het westen niet, waar ze niet aanhouden. 't Is dáár: àn of vàn, ja of nee! Dat Dienke en Beernd zich lang niet prettig hebben gevoeld, kan ik me levendig indenken, want het is bij ons ook niet gebruikelijk, te blijven als de anderen aan tafel gaan. Je kijkt mekaar niet graag ,,in de pot''. En omgekeerd kan die Haagse huisvrouw wel gepikeerd zijn geweest omdat haar gastvrije uitnodiging afgeslagen werd. Ja-ja, we moeten nog wel een en ander van elkaar leren, oost - en west...

Twentse Taalbank

regio brievenbus

NOGMAALS: OOST EN WEST.

Uit de brief van Toe Bant, waarmee ik de vorige keer begon, haal ik nòg wat wijsheid omtrent het verschil tussen oost en west.

„Met 'n zangersuitstapje hadden we al luk nen kruusweg hollen langs de Twentse café's en wiej maakten 'n sloes biej de Boon in Enter. Daor ha'j keerls zitten, al op leeftied, achter 'n borrel, gezellig met mekaar an de praot. Wat doo'j dan a'j Tukkers bent: iej gaot'r es effen biej zitten en loestern. Ze hadden het oaver 't grös mèèjen van vrooger. Ze gingen van hier naar Noord - Holland toe. Ik vroeg 'n zekeren Jans: en hoe vun iej dee hollandse boeren? - Hengste, zèè Jans; ie zool'n ze met 'n touw oaver nen dikken toog haaln, zèè nen zekern Bets. Ik zag 't de beide keerls àn, dat ze verdomd vegreld wönn'n. Jans leup road an en Bets leut 't wit van d'ogen zeen, zoa old as zee wazzen. Noe moch dat wa luk slimmer wèèn umdat 'n borrel mètwèèrkten... mer ie konnen er toch genoog oet oafleiden. Een van oonz' jongs, den an 't biljarten was, smeet 'n kluppel achteroet en kwam der ok bie. Hee zag wa, dat er iets bezunners an d'haand was. Jans gung wieder: zee behaandeln oe of ie melaats wazzen, nog slimmer, iej mochn oe natte kleer nog nich dreugen in de schöpp en aj oep tien meter oafstand van eere vrouw en keender kwammen wödt iej al 'meut! - Dan de Westfaalse boeren, zè nen keerl dee met 'n glas bier in d'haand van 't barkrukske oep oons an kwam en bliekboar 't hele verhaal had heurd. Met 'n arbeitseinsatz sind wal 'n leger jong keerls oet Twente bie de Westfaalse boeren oenderbracht as knecht, um te veurkommen dat zee de febrieken wödden instopt. Zee sind al'maol volledig oepnommen in de gezinnen en heel wat contacten bestaot noe nòg. En dàt van oonzen viejaand!"

Verbondenheid

Ziezo, dat is een mondvol. Ik ben van mening dat het hier verhaalde over 't algemeen wel geloofwaardig is. Ondanks het feit dat hier in 't oosten - en ongetwijfeld ook in 't Westfaalse - wel veel verschil in welstand bestaat bij de boeren (er zijn heel rijke èn heel arme boeren) is er toch altijd een zekere groepsverbondenheid, die boven de boerenstaat gaat, zodat het persoonlijke aanzien van de kleine boer niet onderdoet voor dat van de grote. Bovendien is hier, bij de overwegend kleine eigen boeren op de gemengde bedrijven, praktisch nooit sprake geweest van arbeidersproblemen zoals onder de fabrieksarbeiders en zoals onder de boerenarbeiders in andere delen van het land, waar de hereboeren veel meer met arbeiders te maken hebben dan hier. Van een boerenarbeiderproletariaat zoals elders in het land is hier in 't oosten dan ook nooit een spoor te bekennen gewest. - Vandaar dat een boerenarbeider in 't westen niet in tel was, zodat Jans uit de grond van zijn hart kon zeggen dat de boeren dáár „hengsten" waren. En 't is bepaald niet leuk, door een Twentenaar voor hengst uitgemaakt te worden!

Groot en klein

De minachting van de grote boer voor de kleine man kennen wij hier, God zij dank, niet. In 't algemeen gesproken. Toe Bant vertelt verder in zijn brief: „Ne pestoor hef miej ees verteeld, dat hee as keploan groot ruizie har had met nen boer oet 't westen, waor hee doe keplaon was. Met nen groten boer, dee zea: Main dochter trauwt met veertig melkkoeiì! (Wat dáár groot was, wàs groot en die keken de kleinen niet aan). De kapelaan wees hem daar op. De boer zei, dat hij om de drommel niet achterlijk was en, zo vervolgde hij: as jai niet zoviel gewaidé sakramenté an je mieter had, gooid' ik je met kop en kont in de vaort!

Nu gaat het er niet om - en nog steeds is Toe Bant aan het woord - de gemoederen daar nú nog over op te hitsen, maar het is dan toch maar een stukje geschiedenis. In onze tijd moet zoiets toch op te lossen zijn.

Angaon....

De notities, die Toe Bant mij stuurde, destijds (in 1963) gemaakt toen ik met mijn Abecedarium aan het publiceren was, over de veelvoudige betekenis van het woord „angaon", geef ik hier weer zoals deze briefschrijver me ze thans opstuurt. Intussen had ik mijn eigen notities ook aangevuld, maar desondanks ben ik blij met elke inzending van lezers, waaruit altijd weer verbeteringen en nieuwe gezichtspunten te halen zijn. Onze streektaal heeft eigenlijk haast evenveel facetten als er platpraters zijn. Ik heb echt niet de wijsheid in pacht, dus het blijft zo: hoe meer opmerkingen en aanvullingen, hoe liever. Dan maken we er met mekaar iets goeds van. Wat de spelling betreft, waarnaar Toe Bant informeert: dat kan ik in een paar woorden niet uitleggen. Daarop kom ik nog terug.

Ziehier nu wat Toe Bant voor mij verzameld heeft voor „angaon". Hij geeft niet minder dan tien toepassingen:

1.) Angaon is: lawaai schoppen, bijv. van brulftenleu; iemand die driftig of vreselijk boos wordt kan ook „angaon".
2.) Het was ne natte, koole meimaond, waordeur de bonen slecht àn wollen gaon. (Opkomen van zaai- of pootgoed).
3.) Woolsinks Bets is kraank, gao daor ees àn (Binnenlopen, een kort bezoek afsteken).
4.) Doe Leurinks Graads zien oald peerd wegbracht, gung em dat wal náá àn! (Het ging hem aan het hart, deed hem pijn, verdriet.)

JOHAN BUURSINK

5.) As 't peerd nen trad àngeet, koomp dat keend oender 't rad. (Een stap verzetten).
6. Kinder, ie möt àngaon, as ie nog oep tied in 't school wilt kommen! (Harder lopen, voortmaken.)
7. De late kèèrk geet an um half elf. (De kerk gaat aan, de fabriek en de school gaat aan, de vergadering gaat aan, d.i. zoiets als „er wordt begonnen".)
8.) Holt oe der boetn, wat geet oe dat an! (Daar moet je buiten blijven, wat gaat jou dat aan, bemoei je er niet mee.)
9.) Hanna van de Schoolt löt zich nogal àngaon (heeft nogal wat pretenties, verbeelding, laat zich nogal gelden), dee hef twee meiden veur zich àngaon! (letterlijk: twee meiden open voor haar uit, i.d. betekenis van: doen het werk voor haar.)
10.) D'r àn gaon is ook: het loodje erbij neerleggen. (Ook: het slachtoffer worden, vermoord worden. Bijv.: Den Hoond geet 'r nog 'n maol àn: die hond maak ik nog een keer dood. In Vietnam bint 'r heel wat àn gaon: zijn heel wat slachtoffers gevallen.)

Hee of zee?

Opmerking: Toe Bant schreef zelf over Hanna van de Schoolt: zee hef twee meiden. Meestal werd van een vrouw echter gezegd: hee. Ik heb er maar van gemaakt: dee. Maar dat is al even oneerbiedig als hee. Als ik als kind over iemand sprak als: dee of dèn, dan kreeg ik steevast van moeder 'n schoer duur de been, omdat dat zo minachtend kan klinken. Ook mochten we van een vrouw of meisje nooit zeggen: hee, maar: zee. Ik geloof dat ook dàt weer plaatselijk verschillend is. Wie weet daar méér van?

Twentse Taalbank

2 4 90

regio brievenbus

NOGMAALS: AT 'T KNIP EN WééR KNIP...

Daar kwam even de heer Ten V. uit Dorp Lonneker bij me aanwippen om me nog iets te zeggen over het gebruik van de uitdrukking: ,,at 't knip en wéér knip''. Als vader vroeger een paar disselbomen moest maken uit een boomstam en hij legde er de mal op, dan gebeurde het wel dat hij zei: ,,Nou, jong, at 't knip en wéér knip, dan haal ik der twee oet éénen boom''. En van een klompenmaker hoorde mijn zegsman wel eens, dat die zei: ,,at 't knip en wéér knip, dan haal i' der nog wal één of twee paar kloomp méér oet den boom''.

En zó kan ik óók tot de volgende verklaring van de herkomst van deze uitdrukking komen (want dáár ging het in mijn betoog om): knijpen is: uiterst zuinig zijn, uiterst zuinig met geld en goed en materiaal omspringen. Als ik niet op een beetje afval kijk, dan heb ik twee bomen nodig voor twee disselbomen. Maar als ik ,,knijp'' en nogeens ,,wéér knijp'', de modellen net zo lang langs elkaar heen pas en meet dat ze langs elkaar heen moeten knijpen om eruit te kunnen, dan red ik het. Nu gaat het er maar om, wàt voordeliger is en wat de tijd ,,kost'', want dit heb ik nog wel van mijn moeder geleerd: ,,met passen en metten wodt de tied versletten!''

Moeilijk

De vertaling - ,,opgave'' uit mijn tweede REGIO-brief bleek moeilijk te zijn. Zij luidde: ,,Wie zijn dorst wil lessen en zijn honger wil stillen, mag niet te licht aan zijn beroepsplichten tillen.'' De vertaling hoefde niet te rijmen. De heer G.J. maakte er het volgende van, wel in rijmvorm:

A-j op tied wilt drinken
en ow'n boek vol wilt etten,
Dan möt i-j bi-j ow dagwèrk
ok gèn zoer gezicht zetten!

Wel een vrije vertaling, die niet helemaal de bedoeling dekt, want: je werkt niet te licht opvatten - is nog niet hetzelfde als: je werk blijmoedig doen.

De heer H.G.J.K. te Enter vertaalde: ,,Den gen honger en dös wil lie, möt wèt'n van anpak'n''. En hij voegde eraan toe: ,,Duur'n riegel is 't zo: met wárk'n kan'j an't èt'n bliew'n!''

Ik wil niet proberen, het de heer H.G.J.K. te verbeteren; hij heeft precies begrepen, waar het om gaat.

Verschillen

Genoemde Enterse briefschrijver merkt verder op: ,,Nouw hè'j dènk wal'e zeene dat 'er wal iets verschil zit in oe Ensches en in ons Enters. Mèr wi'j keunt mekaar toch dacht ik wa begriep'n.'' (Ik volg bij aanhalingen zoveel mogelijk de spelling an de inzenders zelf, ook al om de lezers te laten oordelen, welke spelling het prettigst leest. Ik kom daar nog weleens op terug).

Eerst wilde ik oude en nieuwe briefschrijvers aan het werk zetten met het volgende. De heer K. schrijft: ,,Hè'j wal'ns e heurt woewe hie tèld?'' En dan de volgende getallen van 1 tot 17, waarbij de ,,ciefers normaal Twèns zint''. Aldus:

1- tweie - dreie -4 - viefe - 6 zuuwne - 8 nieegne - 10 - 11 - 12 datteene - 14 - 15 - 16 zuuwnteene.

Ik zal nu deze getallen in het Enschedese plat schrijven: één, twee, dree, veer, vief, zes, zeumn, acht, neegn, tien (langgerekte ie), elf, twaalf, detteen, veerteen, viefteen, zestee, zeumnteen. Soms treden er zelfs in het stadsplat verschillen op, zoals:: vieüw, elm'n, twaalmn terwijl de verschillen in vroegere Lonneker buurtschappen (thans gemeente Enschede) nog groter zijn. Zo hoorde ik van erg ouderwetse lieden in Broekheurne: ein, twei, drei, veier.

Nu zou ik willen vragen: wie schrijft mij hoe men in zijn of haar omgeving telt? En dan niet het ,,gewone'' plat in cijfers maar alles voluit in letters gespeld.

Good gaon

In Enter blijkt de algemene groet ,,good gaon'' beter te liggen dan het exclusieve ,,hôolt oe!'', waarover ik onlangs schreef. Want H.G.J.K. schrijft: ,,Ik hoppe daj't nog 'n zètje vól hoold mèt die stukke schriewn en ik zol zèèg'n: good gaon!

Dat hij de kunst van het schrijven van een goede Twentse brief verstaat, blijkt wel, want: ,,Mie'n zuster is 'n joar of wat'te lien'ne vòt etrouwt, de pruuse in, zòdeunig mö'j wal òf en touw nun breef schrieuw'n; dat prebèèk dan aaltied in't ènters te doonne. Dat vind 't deerntje merakels mooi en daorumme steu'k d'r oewe Regio stukke òk he('n). Dan verget't daor op'n vreum'n ònze moederspraok neet zò maklek.''

Sikkenmelk

Om het niet te eentonig te maken, diep ik uit een der brieven van mevrouw B.B. uit Oldenzaal nog de volgende jeugdherinnering op. ,,We hadden ook nog 'n sikkenstal, waarin ook wel eens varkens werden groot gebracht...''

Hier moet ik eerst even een ondeugende opmerking tussendoor maken: Wat zullen dat nette varkens zijn geweest! Want in ons dialect verstaan wij onder ,,groot brengn'' óók min of meer: opvoeden. Net als in 't Nederlands, u' weet nog wel: eer brengt een arme vader, met vreugd zes kindren groot, dan dat zes rijke kindren, hem koestren in den nood! - Gelukkg hebben wij óók nog een woord, om ,,opvoeden'' wat subtieler aan te duiden en dat is: óp brengen. Iej könt de keender groot brengn en meteen in 't geleuf óp brengen! - Dat van varkens ook gezegd wordt: ,,groot brengen'' wist ik niet. Mijn vraag is nu: zegt men dat wel méér: de vèèrkns groot brengen, de kieskes groot brengn, de hoonderkuukn groot brengn?

Maar nu terzake. ,,Dissen stal heugt me nog goed'', aldus mevrouw B.B., ,,voor iedere misstap op school werd ik of mijn zusje enige tijd opgesloten in den stal, dat was voor straf'' (Tussen haakjes: als die stal haar zó goed heugt, wat zal deze dame als meisje dan vaak ondeugend zijn geweest op school!)

En dan komt het: ,,Wanneer moeder 'n sik melkt had, poesen zee

JOHAN BUURSINK

den schoem an de kante, reup: wichter, kom ees hier- en zetten ons de kom veur de mond, samen dronken we een hele liter sikkenmelk, dadelijk na het melken en gezond was het ook nog!''

Als je zoiets leest, dan kom je aan het denken over de hygiënische opvattingen van zestig jaar geleden en nu. Want wat ik mij ook nog uit eigen jeugd herinner, dat melk- zó- nog-warm- van- de-koe zo gezond heette te zijn, is nu volkomen taboe.

Algemeen

Maar de opvatting, dat melk zo gezond was voor kinderen, was toen al algemeen verbreid. En dat is van belang. De groten dronken alleen melk in de koffie of in de pap; de kinderen kregen melk bij de boterham en dan kreeg je wel eens te horen - als je vlak voor het naar bed gaan wel eens om een kummeke melk vroeg-: ,,Melk is goed voor elk, maar niet voor kleine Jan, Jan piest er maar van!''

En nu we het toch over melk hebben: wat is biest, ondermelk, vleutemelk, zoere melk, ploondermelk, karnemelk, taptemelk? In sommige streken zegt men ,,melk'' tegen pap. Hoe komt dat? Hoe noemt men de doek, die gebruikt werd bij het melk zi'jjn? Ik zie graag weer veel brieven tegemoet.

Twentse Taalbank

10/4-'70. 22

regio brievenbus

In de loop van de vorige maand zijn er weer enkele nieuwe brievenbussers bijgekomen, waarvan ik mag aannemen dat ik min of meer regelmatig op hun reacties mag rekenen. In elk geval heb ik van mijn stadgenoot G. J.)of Joh.) L. al een aantal brieven in mijn bezit, waaraan ik veel waarde hecht. Zulke briefschrijvers zijn altijd welkom. Joh. L. dan stelt zich voor als rasechte Twentenaar en om nu meteen maar de kritikasters de wind uit de zeilen te nemen, die over een woord plegen te struikelen, wil ik voorop stellen dat er geen rasechte Twentenaren zijn. Er is geen Twents ras, wat mensen betreft althans. Vroeger schijnt er wel een Twents kippenras te zijn geweest: de Twentsche Griezen, maar daar hoor je vrijwel niet meer van. Bovendien houden we, na de oorlog die we meegemaakt hebben, er niet meer van te spreken over een of ander ras, omdat we huiverig zijn geworden voor bepaalde rassen-ideologieën. - Toch is het een veel voorkomend spraakgebruik te zeggen dat we rasechte Twentenaren zijn. "Bij wijze van spreken" heb ik er dan ook geen bezwaar tegen al kunnen we misschien beter zeggen: ik ben van oude Twentse komaf (of afkomst). Ik ook! Zijn jeugd, tot zijn vijftiende jaar in 1909, heeft Joh. L. "doorgemaakt of doorgebracht" in de buurtschap Hasselo. Hij zal dus nu ongeveer 75 zijn. En...: " 'k Loop nog as nen kiewk en fiets nog as Bruwman", laat hij me weten. Nog luk 'n aöm d'r in hôolen, zo'k zeggen!

Duurmaken

"Het zijn de allermooiste jaren van mijn leven geweest", schrijft Joh. L.: "in al mijn vrije tijd zwervende door de Hasseler en Deurninger korenessen, 't Oosterveld, toen nog ongerept natuurlandschap met korhoenders en kievitten... de roerdomp kon je op de warme zomeravonden klagend horen roepen en zelfs de geitemelker ontbrak niet..." Genoeg, om overtuigd te zijn dat deze man zijn jeugd daar niet alleen "hef duurbrach" maar ook "hef duurmaakt", d.w.z. bewust beleefd! Onder "duurmaken" kunnen we verstaan meemaken, beleven, terwijl ik in "duurbrengen" gewoon wil verstaan: zijn jeugd "slijten". Maar, als dat zo is, dan zal John L. mij zeker nog wel de Twentse namen weten te noemen van alle vogels, die hij daar zo heeft opgesomd.

't Losse veur

De winteravonden, die John L. van zijn achtste tot zijn vijftiende biej 't losse veur heeft doorgebracht, zijn avonden om nooit te vergeten. Daar heeft hij nog de vertelsels an 'n heerd gehoord, over speuk en heksen en witte wieuw, en over 't wier-lopen van gestorvenen, die in hun graf geen rust konden vinden omdat ze in de mirweenternacht oonder de nachmis 'n laoksteen hadden verleg... en over de „klopmeujs die doorgaans met'n helmop geboren waren en wiedlöchtig vuuroet konnen kiekn...

Er waren destijds naoberschoppen, vertelt Joh. L. verder, waar de mansleu de lange winteravonden bij elkaar kwamen als 't voornaamste werk als melken en afvoeren achter de rug was; elke volgende avond bij een andere boer en als het rijtje was afgewerkt begonnen ze de volgende avond weer bij de eerste. De oudste was doorgaans de eerste verteller en was die - na dikwijls heel wat avonden - voorlopig uitverteld, dan kwam op één na de oudste aan de beurt en zo verdán. De meuje of de maagd zorgde dan om te beginnen voor ne grote smorre koffie, waarin - vooral als 't er zeunig langs mos gaon - nen fiksen kloeten sokkerei. Nen poondstoeten tebak van 't Schaop of 't Hert lag ook overal klaar voor 't gebruik. Omstreeks negen uur was 't doorgaans berregaonstied...

Op de knee

... maar niemand kwam eerder weg of hij h: l nen fiksen têlder dikken zeutemelksriestepap achter de kneup, maar... wacht efkes, dan was ie nog niet klaar, want: op de knee vuur 'n stool! Er werd nog eerst gezamenlijk een rozenkrans gebeden! Of dit in elke naoberschap gebeurde, zegt Joh. L. geloof ik nu dadelijk niet, maar wel in de zogenaamde Westrik (het laatste gedeelte van de tegenwoordige Vliegveldweg tot de straatweg Hengelo - Weerselo, dus in Deurningen), waar ik het zeker zes of zeven winters heb meegemaakt, tweemaal per week. Dit gedeelte van de herinneringen van Joh. L. interesseert mij destemeer, omdat ik wel eens wat meer wilde weten over de oude boerenvroomheid. Deze briefschrijver heeft mij beloofd, mij nog eens 't een en ander te schrijven ôwer dee Roomse bidderieje en wat oude bidprentjes, die ik verzamelen wilde, voor mij op te zoeken.

En in stilte hoop ik dat er meer lezers zijn, die mij eens over deze onderwerpen voort kunnen helpen. In een volgende brief schrijft Joh. L. mij verder (nadat ik hem voorlopig al een persoonlijke brief had gezonden): Zoo zoo, hef dat "op de knee vuur 'n stool" diej zoo ansprokken! Wis wal leuwn dat 't miej destieds heel wat zeere knee hef oplêewerd? Aj mitwinter oet de nachkêrk

JOHAN BUURSINK

kwammn - 't was too in dee dage nog dree missen - ha'j zwil vuur de knee krieëgn en veuln iej 't nog dree dage lang. Too ha'j nog gen kussens in de baankn as now!

Gezegden

Om het schrijfpapier vol te maken, gaf Joh. L. mij nog enkele gezegden, die hem nog van vroeger zijn bijgebleven. Ziehier:

- Nen gatkookn van nen keerl. Als ik krampachtig mijn herinnering raadpleeg, komt mij het woord gatkookn niet helemaal onbekend voor. Ik elk geval ken ik wel van vroeger: nen kookn. Dat is een vent, die niks voorstelt.
- Dat kwitken van 'n wich is 'n bedroowd zunkeukn. Ook mij niet helemaal onbekend, zij het meer in de mannelijke vorm: nen kwit. Ongeveer hetzelfde als nen kookn, maar niet zo halfzacht. Meer nen drol. Zunkeuken is waarschijnlijk sunnekuukske in het Enschedese plat: een lieveheersbeestje?
- Hee löp zich 't gat oet 'n haken achter dat gensken van 'n wich an! 't Gat oet 'n haken lopen, heeft dat iets met het inspan van een paard te maken?
- Hee leup op hoazenvöttl ôwer 't stoppellaand. (Hee leewer as ik!)
- Hee brök 'n nekkn haos ôwer 'n zul van de vuurduur. Over zul, d.i. drempel, heb ik vroeger al uitvoerig geschreven. Beter is: 'n sul. Maar ik kan nu op de woordafleidingen niet verder ingaan.

Vraag

Op visite heeft niemand recht op een vaste zitplaats, het eigen hoesvolk uitgezonderd. Wie even weg moet en, teruggekomen, zijn plaats of stoel door iemand anders ingenomen vindt, kan van deze als verontschuldiging te horen krijgen: "Opgestaan, plaats vergaan!" Als platpraters thuis hadden wij evenwel dáár geen Twents gezegde voor. In Broekheurne hoorde ik wel het Twentse gezegde: "Opsteit, stei vergeit!" Wie weet me nog te vertellen, hoe dat vroeger bij hem of haar thuis werd opgelost?

Twentse Taalbank

15/4/70 23 regio brievenbus

TWENTS EN VERGEZOCHT.
Van de heer A. H. F. te Enschede kreeg ik te horen (ofwel te lezen in zijn prettige brief) dat hij de Regio - brievenbus wel interessant vindt maar vaak erg Twents en vergezocht. Aan dat erg Twents is wel wat te doen, als er ook meer brieven uit Salland komen. A.H.F. maakt al een begin - hoewel hij niet de eerste is - omdat hij geboren is in Heeten bij Raalte. Hij woont nu een kleine vijftien jaar in Enschede. Dat ,,vergezocht'' is maar betrekkelijk, dunkt mij en A. H. F. maakt er zich in zijn brief zelf ook wel schuldig aan. Om iets te vinden moet je wel eens ver zoeken. Omdat niet ieder interesse heeft om de oorsprong van een woord na te pluizen, zullen er heus wel eens lezers zijn die mijn uiteenzettingen vergezocht vinden. Ik probeer echter, zoveel mogelijk variatie te brengen. En ik probeer zoveel mogelijk de briefschrijvers aan hun trekken te laten komen door ook op hun vergezochte verklaringen in te haken.

Modewoord

Het gaat bij A.H.F. om het woord ,,pleer'' waarover ik in de regiobrievenbus van 4 maart schreef. Hij vindt het geen dialect maar ,,een modewoord dat ooit eens gelanceerd is in 'n bepaalde verhouding en toen als stopwoord, of hoe noem je zoiets, overgenomen''. Wel een stopwoord is het bepaald niet, dacht ik en evenmin een modewoord. Ik heb het altijd als zuiver dialect ervaren, omdat je er niet mee in het Hollands terecht kunt, zoals ik al heb aangetoond. De taalgeleerde Dumbar geeft het woord al in zijn in 1782 gepubliceerde ,,derde lijst van woorden en spreekwijzen meest te Deventer of daar omtrent gebruikelijk'' zodat A. H. F. wel gelijk heeft als hij zegt dat het woord in Salland veel gebruikt werd. Dumbar geeft als vertaling ,,plengen'' en voegt eraan toe: waarschijnlijk alleen een verbastering.
Ziet u nu wel, meneer A. H. F. dat ,,vergezocht'' weleens nodig is om geen ,,dichtbije'' fouten te maken door voor een modewoord aan te zien wat al oude brieven heeft?
,,In Salland zou ik - aldus A. H. F. - geloof ik het woord pleern begrepen hebben als gelijk aan pietse''. (even recht zetten: pleern als werkwoord kan nooit gelijk zijn aan een zelfstandig naamwoord pietse; maar ik veronderstel hier een kleine verschrijving). Maar ik zou het eerst over betekenisverschillen willen hebben. A. H. F. schrijft: het verschil in betekenis van 'n woord in Twente en in Salland weet u ongetwijfeld. En hij geeft als voorbeelden: wichter is in Salland: kinderen en in Twente: meisjes. Ja, laat dat nou net niet waar zijn. In Twente zijn de verschillen zelfs al zodanig groot, dat men bijvoorbeeld in Almelo het Enschedese woord wichter niet kent, althans het niet gebruikt voor meisjes, zoals in Enschede. In Almelo is het meekes of meeks. In Enschede heb ik mêekes altijd al als wat modern, vertwentst Hollands ervaren. Het klonk wat erkentelijker voor het zwakke geslacht dan 'n wich en wichter.

Wichter en keender

In het oude Enschedees is het ongeveer zo: een troep spelende kinderen, of toch: kinderen in het algemeen is: keender. Als men zegt: de keender dan worden daarmee de kinderen van een bepaalde groep bedoeld. Zonder meer: de keender, dat zijn mijn of onze kinderen. Maar men kan het ook zeggen van een klas: de keender van de klas enz. Wanneer men van een klas zegt: de wichter van de klas, dan worden daarmee uitsluitend de meisjes bedoeld. Maar zegt men zonder meer: de wichter, dan zijn dat de eigen kinderen, jongens met meisjes. Vooral als ze nog jong zijn. Heeft een gezin alleen jongens, dan zal men spreken van de keender of de jongs. Maar we zijn er nog niet in het gedifferentieerde spraakgebruik. Men vraagt hier niet: woovöl wichter he'j? als men bedoelt: woovöl keender he'j? Als ik zeg: ik heb twee keender, dan weet men genoeg wat het totale aantal kinderen betreft. Ik kan er aan toe voegen: 'n mêeken en nen jong, of: 'n wich en nen jong. Als ik zeg: ik heb twee wichter, dan is steevast de wedervraag: en voovöl jongs? Dat zal toch in Salland ook wel niet anders zijn? Woo he'j 't met de wichter? betekent in Enschede: hoe gaat het met je kinderen? Tenzij er al eerst over de jongens gesproken werd natuurlijk. De betekenis hangt ook van het gebruik af. Vergezocht? Ik weet niet, wat u onder vergezocht verstaat, maar als men tot het juiste woord- en spraakgebruik wil doordringen moet men nu eenmaal op alle kleinigheden letten. En door op dergelijke, ogenschijnlijke vergezochte bijzonderheden de aandacht te vestigen, probeer ik mijn lezers de rijkdom van hun eigen taal te doen beseffen. Als ze nu maar meer en meer hun aarzeling wilden overwinnen om ook eens "de pen ter hand te nemen".

Pleer en pietse

Nadat A.H.F. eerst pleer en pietse gelijk gesteld heeft, komt hij later met zichzelf in tegenspraak door te zeggen: er is volgens mijn gevoel een klein verschil in nuance. Hij noemt het een toonhoogteverschil. Nen pleer um de oorn is een holle klap, zegt hij en 'n pietse is een venijnige, striemende klap. Nen pleer gas (op de motorfits) is een demonstratieve doordraaibeweging van het gashandvat, 'n pietska gas is minder stoer, meer een knijpende draaibeweging.
Inderdaad lijkt het mij toe dat er weliswaar niet zozeer een toonhoogteverschil als wel een klankverschil in deze woorden zit. Nu kan pleern best een klanknaatootsend woord zijn, maar piets, pietsche (sch duidelijk uitsprekend) of pietske is het Twentse woord voor zweep, Duits Pfeitsche (uitspr.: pfaitsje).
Afgeleid daarvan is er wel een (weinig gebruikt) werkwoord pietsken of oetpietsken voor knijpen en uitknijpen. Voorbeeld: ik ben dol op een lekkere speklap bij de maaltijd (heus waar!) of een heske spek biej de nieje eerpel met slaodbonen en schier spekvet. Mär dan mot de vrouw dat nich zó oetpietsken dat 't dreug op 'n têlder koomp, al mag 't geröst bros knapperig wêen. In de crisistijd werd er wel eens gezegd dat de textielarbeiders duur 'n heer wörren oetpietsket. Daarbij werd dan niet eens meer aan het afleidingswoord pietske (zweep) gedacht maar werd het woord als uitknijpen, uitzuigen, uitbuiten opgevat.

Pleer-iezer

Daarover zijn we nog niet uitgepraat, want A.H.F., die ik nog steeds aan het woord laat, vindt

JOHAN BUURSINK

in het Twents pleeriezer voor motorfiets niet eens gek, hoewel hij daarvoor het woord als Sallander nooit gebruikt zou hebben. Het pleergeluid uit de uitlaat en van de logge, zware banden, maakt wel zo'n benaming aannemelijk, vindt hij. Maar voor een bromfiets heeft hij in Enschede die naam nooit horen gebruiken. Een bromfiets is te kittig om pleeriezer genoemd te kunnen worden en daarmee kan ik het wel eens zijn. Het komt erop neer, dat een lompe poch-hans zijn bromfiets pleeriezer zal noemen en wie stoer wil doen, zal dat woord ondoordacht overnemen en napraten. Wie netjes Twents wil praten zal zeggen: been en niet pootn, besluit A.H.F. en daarover wil ik de volgende keer nog iets zeggen.

Twentse Taalbank

17/4'70 24

regio brievenbus

BEEN, POOTN, PEUT

In de vorige brievenbus liet ik A.H.F. uit Enschede aan het woord, die als hij iemand hoorde spreken over „been" en niet over „pootn", meteen al - terecht - constateerde, met een fatsoenlijke vent te doen te hebben. Op gevaar af dat deze briefschrijver mij weer wat „vergezocht" vindt, wil ik hier nog even ingaan op een taalgebruik, waaraan men licht voorbij gaat.

Een mens heeft benen, een paard ook. Alle andere dieren hebben poten. Het Twentse been is enkelvoud en meervoud gelijk: één been, twee been, waarbij het niet onmogelijk is dat daarbij de meervoudsuitgang 'n ingeslikt wordt tot één n, hoewel we duidelijk zeggen: twee been en niet twee beenn. In een enkel geval, waar dat zo te pas komt, heeft een hond ook benen, zoals in dat oude rijmpje:

Tweebeen zat op dreebeen,
doo kwam veerbeen
um tweebeen te bietn,
doo nöm tweebeen dreebeen
um veerbeen daormet te smietn.

Maar goed, het ging me eigenlijk meer om pootn en peut (of peute) dan om de been. Het meervoud van poot is peut (peute): ne stool en ne taofel hebt veer peut. In het platte Hollandse spraakgebruik worden de handen weleens poten genoemd: blijf er af met je poten. Dat is in het Twents precies zo overgenomen: blief d'r of met ow pootn. Wij zeggen niet: blief d'r of met ow peut, als we de handen bedoelen, maar: pootn als vertwentst Hollands. Het Twents heeft dus uit het Hollands dat (en nog veel meer) onfatsoenlijk taalgebruik overgenomen, dat als oorspronkelijk Twents ondenkbaar is. Laten we dat even bedenken als we van sommige bekakte lieden te horen krijgen dat dat Twents toch eigenlijk zo'n onbeschaafde taal is.

Stoomfiets

Van de bijna 80 - jarige H. T. W. uit Hengelo kreeg ik een interessante brief, die ik nu wil behandelen. W. werd geboren en getogen in Borne en woont nu 33 jaar in Hengelo. Het woord pleeriezer voor een knalwerktuig is hem niet bekend. Het was gewoon een sleutel met een spijker, zoals al eerder beschreven. Ook de naam pleer-iezer voor bromfiets wil er bij hem niet in (evenmin als bij mij), terwijl vroeger tegen een motorfiets ook nooit pleer-iezer werd gezegd, maar stoomfiets. Ook daarin geef ik hem volkomen gelijk. Als naam voor motorfiets

JOHAN BUURSINK

of bromfiets is pleeriezer dus beslist een insluipsel dat gebruikt wordt door lieden, die geen goede kennis van ons dialect hebben.

Ik heb 64 jaar geleden al een stoomfiets bereden, schrijft H.T.W. De naam van die stoomfiets was N.S.U., en ook een Wanderer en een F.M. (Geen Harley Davidson?) Mijn rijbewijs was E 578 en is nog in ons bezit. Men moest de stoomfiets aanlopen - zo gaat H.T.W. verder - want een versnelling en een starter zaten er niet aan, en dan met een sprong erop; het was soms levensgevaarlijk. De snelheid was plus-minus 65 à 70 kilometer. De verlichting was eerst een kaarslantaarn en later een olielamp en weer later een carbidlantaarn.

Er waren toen maar twee heren in Borne, die een stoomfiets hadden, de heer B. en de heer R. De stoomfiets waar ik op reed - en hier nog altijd H.T.W. aan het woord - was niet mijn eigendom maar van de heer Alink uit Denekamp, waar ik als knecht was. Mijn eerst fiets was er een met houten velgen en houten spatborden en zonder kettingkast, herinnert H.T.W. zich. Om de broek niet tussen de ketting te krijgen hadden wij stalen ringen om de enkels.

Puuster

Van pleeriezer kon men niet genoeg krijgen. De reeds eerder genoemde Joh. L. te Enschede, die mij meerdere zeer interessante brieven schreef, weet er ook nog meer van. Hij schrijft: In Hasselo en naar ik meen ook wel in Deurningen en Gammelke werd door meerdere bezitters van die ouderwetse zogenaamde bôvenladers dit schietwapen wel met pleer-iezer aangeduid, maar meer met puuster. Twee voorbeelden zijn me bijgebleven: Op nen zöndagmiddag, too'k nao de vesper of kruusweg wol, kwam miej biej 'n ingang van 'n Kerkenpad Rouwen - Hêrm (knecht destijds bij Groot Rouwen) têgen en zeg: Jong, iej komt nog vroogenog ... blieuwt hier effen staon - wi'k 't pleeriezer effen kriegen... bown op 'n kamp daor lig nen bessen bengel ... za'k prebeern de bokse oet te trekken... (op 'n kamp lag een dikke haas en na hem geschoten te hebben wilde hij hem dan 't vel over zijn achterpoten stropen!)

'n Ander moal — zo vervolgt Joh. L. — 't was biej 't mest nao 't um te bouwen eerpellaand rieden, (als ik dan toevallig in de buurt was mocht ik op de stortkar mee en de teugels in handen houden en met 'n zwatten of met Hans veurn). We kwamen voor de zoveelste keer weer bij huis, toen zei hij: Jong, blieuw iej effen biej 't peerd... za'k 'n puuster effen halen, daor zitt 'n paar bessen (hij bedoelde houtduiven) in den eek achter de schóp ... wi'k 'n paar keurn in 't gat jagen!

Pleerbôlten

Dezelfde Joh. L. weet zich nog te herinneren: Toen we nog zulke jongens waren van 13, 14, 15 jaar was 't een groot feest als we op nieuwjaarsmorgen 't ôlde jaor konden en mochten votscheetn. We gingen dan oet de vrookêrk alle bekende boeren af om deze 't niejaor of te winnen. Om te laten horen dat we eraan kwamen sloegen we dan met den bôlten tegen nen boom of tegen de schòp. Tegen de muur van de boerderij wilden de meesten niet graag hebben; nog wel tegen het bakschoer. Na 't nieuwjaarswinnen kregen we dan 'n börrelken zeut. Dat pleeriezer of den pleerbôlten was een stukje buis of pijp van plm. 8 - 10 cm., aan ene zijde dichtgemaakt met een oude passende slotschroef, waarvan de kop was afgezaagd of afgehakt, die in de pijp vastgeweld of vastgesmeed werd. Het uitstekende einde was platgeslagen, en daarin was een gat voor het touw geboord. Een tweede, dito bewerkte slotschroef diende voor het andere uiteinde van de pijp maar kwam daar los in, nadat de pijp gevuld was met pleerdöpkes of luciferskoppen. Met een touw door beide einden van de slotschroeven, van zo'n 60-70 cm. lengte, was het pleerinstrument gereed.

De pleerbôlten werden door jongmaatje of knecht in de smederij bij de kerk gemaakt als 't in december niet zo druk was.

Wij konden die, meen ik, voor een kwartje koper. (Wel wat duur voor die dagen, niet?). De smid maakte ze ook wel in zwaardere uitvoering, maar die kostten dan wat meer.

Verzoek

Wie kan mij eens inlichten over de oude en nieuwere veldkruizen, die hier en daar nog in Salland en Twente staan? Waar staan ze nog, hou oud zijn ze, door wie opgericht en met welke intentie? Welke waarde hecht men er in de omgeving nog aan?

Twentse Taalbank

22 APR. 1970 regio brievenbus

ARCHAISMEN.

Archaïsmen zijn verouderde woorden en uitdrukkingen. Evenals onze kleed- en wooncultuur is ook onze taalcultuur aan mode onderhevig. En omdat de wegen, die de mode in onze samenleving gaat, in de regel onnaspeurlijk zijn, daarom voelen wij ons vaak alleen maar slachtoffers die de dictatuur van de mode ondergaan. Het belangrijkste dat wij weten is dat aard en intensiteit van de menselijke contacten naast economische en welstandsfactoren van invloed zijn op de ontwikkelingen in de mode.

Van taal- en spraakgebruik zouden we kunnen zeggen dat deze aan slijtage onderhevig is, zij het in een geïsoleerde wereld minder dan in een samenleving die aan alle kanten open staat. Maar een dergelijke slijtage heeft niet overal hetzelfde verloop. Bij de ouderen treffen we nog vaak woorden en uitdrukkingen aan, die de jongeren vreemd in de oren klinken.

En dan raken de minst gebruikte woorden vaak het eerst in onbruik. In de tweetalige wereld, waarin wij hier in het oosten leven, wordt ons dialect in de regel het meest door het Nederlands beïnvloed daar, waar de Nederlands sprekenden in de meerderheid zijn, of sociaal overwicht hebben.

Algemene regels zijn echter moeilijk te geven en wat de één een verouderd en onbruikbaar woord vindt zal de ander nog graag gebruiken. We zouden het voorzichtig misschien zo kunnen stellen, dat een woord of uitdrukking een archaïsme is, zodra die in normaal gebruik niet meer hanteerbaar zijn.

Ziektes

Vooral op het gebied van ziekte en gezondheid zijn veel woorden vrij veel archaïsmen geworden. In mijn jeugd (en laat ik die gemiddeld stellen op een halve eeuw geleden) sprak men nog van ne lilke kränke (een lelijke ziekte), ne bekliffelijke kränkte (een besmettelijke ziekte) nen kraankn haann (een zieke haan) en wie wat vooruitstrevender dialect sprak, zei zeekte.Daar had je de haalszeekte (diphteritis), die ik echter nooit ha lskränkte heb horen noemen. Merkwaardig is dat ik hier nooit een ziekenhuis kraanknhoes heb horen noemen maar wel zeeknhoes, terwijl toch in het Nederlands vanouds krankenhuis en krankengesticht gangbaar waren. Ziekenbezoek was hier, zolang ik mij herinner: zeekenbezeuk en niet kraanknbezeuk terwijl nog merkwaardiger een ziekenverpleegster (in het oude Nederlands krankenverpleegster) dan zeekenverpleegster genoemd werd. In later jaren werd, ook al weer zeer merkwaardig, het zeekenhoes tot ziekenhoes vertwentst, zodat we een hybridisch geval als echt dialect ervoeren: het Hollar[illegible] zieken- aan het Twentse hoes. Niemand zal zeggen: hee lig in 't ziekenhuis maar wel: hee lig in 't zeekenhoes, in 't ziekenhoes. Ik heb wel eens horen vertellen van een platprater, die Hollands wilde ,,doen'' en in de stad de weg vroeg naar het zeikenhuis, waar een familielid van hem lag aan de Spaanse greip.

Als kinderen hadden we de blekken (zonder s) dat waren de mazelen, 'n keenkhoos, de kroep, de gelle zoch en ok wal ees nen duurtocht, kopzeert, liefzeert, taandzeert, nen snotternös en bij de ouderen hoorden we van de gicht in de hoed, giemigheid op de böste of ze warren kot op 'n aôm, ze haddn ne bôskwaol, 't hèswater, nen natten pluurs. Hoe lager men kwam, hoe voorzichtiger de benamingen werden en daarvan kan over 't algemeen gezegd worden dat alles, wat te maken had met de geslachts- en uitscheidingsorganen werd aangeduid met ,,van oondern''. Wat lager kwam was dan weer taboevrij: de bassen, de knee, de been en de veut.
De tering was in mijn jeugd nog de meest gevreesde volksziekte en een teringlijder was een beklagenswaarig iemand. Hoe vaak hebben de dokters in die dagen niet vol deernis moeten vaststellen: vuur diej is gin kroed wassen..., als eindelijk het hoge woord eruit moest.

De dokter

In veel gezinnen kwam vaker de dokter over de vloer dan pastoor of dominee en de dokter was dan ook de vertrouwensman, die men vereerde. Maar hij moest niet direct schrijven. Na zijn ,,trek diej ees oet'' was zijn geruststelling immers des te aannemelijker. Dan kwamen de msienen van 'n apteek: ,n drunkske of pójjers of pilln. Maar de huismiddeltjes waren even onmisbaar: Haarlemmer olie, kruiden van Jacoba Maria Wortelboer, Pink pillen of de thee van eigen gedroogde bloemen en bladeren van kamillen, vlier, alsem. Citroenen en ramenas waren ook erg gewild.
De dokter kon ook in bepaalde gevallen eenvoudige hulpmiddeltjes voorschrijven: pappen met lienmèl bij kiespijn of klieren, nen kôolen natten dook um 'n haals bij hoesten en keelpijn.

Telefoon was er in die tijd recht nog niet, zodat je bij ziekte maar iemand bij de hand moest hebben um 'n dokter bod te könn'n stuurn. In de stad was dat weleens een wandeling van drie kwartier heen en drie kwartier terug. In mijn kinderjaren hadden de moderne dokters al wel een fiets: onze ouderwetse ,,kinderdokter'' kwam bij mooi weer met de wandelstok of bij slecht weer met 'n kuutske. Hij had een eigen fonds. Als kinderen konden we nog niet ,,in 't grote ziekenfonds'' zo lang we nog niet werken, dus konden we ook niet bij de grote dokter terecht.

Specialisten

De huisdokter trok ook tanden en kiezen, maar zo lang je nog je melkgebit had, ging dat vanzelf wel af kon moeder 't ook wel. Toen ik in de jaren kwam dat er weleens geboord en gevuld moest worden, of in 't ergste geval, getrokken, hadden wij in de stad al meerdere tandartsen. Tandarts bleef in 't dialect gewoon tandarts.

De eerste specialisten waren, dunkt mij, de chirurgen, die door de oudere platpraters weleens sniedokters werden genoemd.

Opereren is: snieën! Maar in de stad hadden wij geen dialectwoord voor een chirurg en de gewone mensen gebruikten het woord chirurg ook niet. Zo'n dokter werd gewoon met z'n naam aangeduid en als je in Enschede zei, dat je onder behandeling moest bij dokter Van Dam of Nierstrasz, dan wist iedereen hoe laat het was. Ook was er al vroeg een oogarts, waarbij het desgelijks was: ik mot met de oogn nao dokter Fuks. Later kwam er een keel- neus- en oog-

JOHAN BUURSINK

arts en als je dan eens iets niet goed verstond, kon het gebeuren dat je de raad kreeg: iej mot neudig nao Vandewal!

Zand strooien

Er waren in mijn jeugd alleen in de binnenstad nog maar echte straten. Daarbuiten waren het zandwegen. Toen later ook de voornaamste straten buiten het centrum bestraat werden, kon het gebeuren dat er voor een of andere woning zand gestrooid werd op de grote straat (de rijweg). Dat was om het straatlawaai van paard en wagen te temperen en dan wist je, dat daarbinnen iemand zwaar ziek was of op sterven lag... In de eerste jaren van de ziekenhuizen gaf men er over 't algemeen de voorkeur aan, een stervende naar huis te halen. Niet, omdat de ziekenhuizen niet goed waren, maar een mens mag niet alleen zijn als hij sterft, en niet in een vreemd bed mag hij sterven. Hij moet in vrede kunnen heengaan, temidden der zijnen!

Twentse Taalbank

regio brievenbus

JEUGDHERINNERINGEN

Een nieuwe klant van m'n „Regio-brievenbus is mevrouw W. W. K. te Enschede, een nieuw-ingezetene, die schrijft: "Als geboren Tukker heb ik me natuurlijk meteen op de Twentsche Courant geabonneerd en ik las onder regio-brievenbus over 't Bloomenhöfke. Ik ben de Twentse spraak wel niet zo goed meester maar lezen kan ik 't en ik heb me geamuseerd met 't lezen van 't aardige stukje dat veel herinneringen uit m'n jeugd bij me opriep....."

Ik lees verder dat de oude knecht den bloomenhof verzorgde als er geen klanten in de winkel te bedienen waren. Anders moest hij de klanten helpen met meel, kippevoer en eieren, want, zoals dat vroeger was, men had een gemengd bedrijf bij mevrouw W. W. K. thuis: meelhandel, manufacturen, kruidenierswaren. De boeren brachten de eieren en kochten er dan in de winkel hun benodigdheden voor. (Menig knikei kwam bij ons in de keuken terecht...).
"Ik weet nog — schrijft mevrouw W. W. K. — dat we van dee peersachtige borströkke verkochten, 4- en 6-draads, met lange mouwen en boksen met lange piepn. En zieden knupdeukskes veur de vrouwleu!"

ONDERSCHAT

Ik moet zeggen, dat ik deze brief met stijgend genoegen heb gelezen. Want mevrouw W. W. K. lijdt aan zelfonderschatting, als ze zegt dat ze het Twents niet zo goed meester is. Wat ze in 't Twens schrijft is met deze bewering wel in tegenspraak. Ik laat haar hier weer aan 't woord:
"Meer um op den bloomenhof terugge te kommen, "onze" moe (wie zeid'n moe) heel merakel völle van rozen, dee waren d'r dan ok in völle kleuren! Meer d'r was een perk — toentertied warkten ze nog met perken — met een oranje bleumke en dee neumden wie mombrezia's. (Tekenmgetje erbij). 'n Sierlijk bloempje met veel groen, welke bloeiwijze weet ik niet meer, maar 't zag er zo ongeveer uit: de bloempjes waren kleine kelkjes en omdat ze ongeveer 30 augustus bloeiden, werden onze fietsen er met Koninginnedag mee versierd. D'r was ok gold'n rè3'n en riebes en pispötjes, muurblomen en nog meer. In de weiden plukken wie kievitsblomen en margrieten en an 'n slootkant lelies (dat waren gele lissen)....."
Aan het Twents te oordelen is mevrouw W. W. K. in geen geval Enschedese van geboorte.

Ik meen er het Almelo's van mijn eigen (Almelose) vrouw in terug te vinden: terugge - moe - merakel völle - warkten - pispötjes - kievitsbloomen. Met die "goldn règen" krijg ik dan nu gelijk; mijn vrouw heeft me die naam "afgestreden"; het moest volgens haar zijn: haandstöfferkes!

'n APPELHOF

Prachtig vind ik, wat deze briefschrijfster vertelt van de appelhof van vroeger: "Enen appelboom stond 'r, ik heb van zien lèven neet meer zukke fijne äppelkes egettn! Dat waren Wientjes appels. Wee weet 'r nog zunnen boom te staon? Wie leten de zieden hempkes en de viegepeern d'r veur liggn....."
Eerst weer die klanken, die me aan het Almelo van m'n vrouw doen denken: neet meer egettn - in Enschede zeggen we: nich meer gettn! en: wie leten..... in 't Enschedese plat: wiej leutn. (Toen ik als jeugdig vrijer in Almelo kwam met "nsös" en "ezzel" begreep ik niet, waarom ik uitgelachen werd. Later leerde ik het wel: "neuze" en "ezel," toen m'n meisje me dat had "vertölln")..

En nu wat die appels betreft. Mevrouw W. W. K. mag me de hand geven (als ze dat wil), want ook ik heb nooit weer zulke fijne appels gegeten als die, vroeger, uit onze eigen appelhof. Wie dat nooit ervaren heeft, zal zeggen: flauwekul. Maar ik bracht er later wel eens een paar mee voor m'n collega's, die er verrukt van waren. Ook ik heb van zien lèven nich weer zúkke appel gettn! Ik schrijf later wel eens over onze eigen appelhof, maar nu dit ertussendoor: ik heb nooit geweten, hoe die appels heetten; wij spraken altijd van 't kroezen appelbeumke. Zulke appels zijn nooit in de handel. De boom is, naamloos, van ouderdom gestorven. Maar: wat waren ziedn hempkes en viegepeern? Wij hadden wel juttepeeren en waarkrijg ik die nogeens weer te eten?

BLIKSEMS

"Onze jongs dat wann bliksems" — aldus mevrouw W. W. K. "en dee zattn in 'n hoogstn boom en nöste oethalen deden ze geerne, de eikes oetzoegn en anriegn. An 'n slootkaant daor vingen ze in nen glazen pot dikköppe, van dee gladde kleine viskes, ik geleuf dat dat kikvorschen werden....

Spraos weet zij zich te herinneren, waren spreeuwen en nen geetlink was een merel. Inderdaad! Geetlink zeg ik nòg altijd en ik heb ze wel graag te gast, ondanks hun brutaliteit. De winterdag laten ze zich graag onderhouden van onze stoet (de zonnepitten voor de mussen vreten ze niet) en de zomerdag verruwineren ze m'n border door de kruipplantjes uit de grond te rukken. Ze zijn net niet zo zinnig als het Turkse duivenpaar, dat ik ook mag onderhouden maar zinnig genoeg om zich zelfs door de watersproeier niet te laten afschrikken. Als ik ze wegjaag omdat ze de tuin half ondersteboven halen, trippen ze treiterend voor me uit, zodat ik ze net niet kan bereiken om ze zout op de staart te strooien!

Ik houd van gietelingen en zanglijsters, omdat ze van het vroege voorjaar tot diep in de zomer zo prachtig zingen. 's Zomers begint dat al om drie uur 's ochtends. Als ze dan overdag nog erg tekeer gaan, komt er regen. En dan is het vetpot voor hen, want dan komen de pieren naar boven kruipen. Ze horen doodgewoon de pieren onder het gras kruipen en ze weten precies, waar ze moeten pikken. Spraos is een echt ouderwets boerenwoord voor spreeuwen en dat hoorde je in mijn jeugd al haast niet meer in de stad.

NOG MEER

Als we eenmaal onze herinneringen aan het werk zetten, komen de oude namen weer boven. Wat zijn schamommen, vraagt deze briefschrijfster. Een schamom is een gekleurde vlinder in tegenstelling tot schillewitje of schirrewitje: een witte vlinder. Ik kom op de woordverklaring nog weleens terug, als ik eraan denk. Ook op kronenstökke, die we vroeger gingen snijden om er vliegers van te

JOHAN BUURSINK

maken. Het zijn lange, rechte, dunnen uitlopers van een heester, die aan slootkanten groeit. Het hout is rood gespekkeld. Als het vliegertijd werd op 't stoppellaand, gingen we eerst de boer op om kronenstökke te halen.
Wat waren pikröske? Ik ken de naam niet van vroeger. Ze behoren tot de russenfamilie maar die telt bij ons wel twintig soorten. Welke soort het precies is, kan misschien een van onze lezers zeggen?
Misschien 't wilde roosje? vraagt mevrouw W. W. K.
Bedoelt u misschien 't Wilgenroosje? vraag ik terug. Maar "röske" komt niet van roosje, doch van russche (spreek de sch duidelijk uit!) of rusch, nieuwe spelling rus!
Laten we afwachten of andere lezers er iets van zeggen!

Twentse Taalbank

29/4-70 27. regio brievenbus

Letterlijk

Mevrouw B.-B. te Oldenzaal komt weer eens aan de beurt. Ze vindt dat ik de spreekwoorden te letterlijk opvat. Dat is wel even een misverstand, mevrouw B.-B. Het gaat erom, zoals bij de uitdrukking „at 't knip en weerknip", waaraan zo'n gezegde ontleend is, waar het vandaan komt. Hoe en wanneer het gebruikt wordt, weten we allemaal wel. Zo ook met "as puntje bie paoltje komp", naar mijn mening een uit het Nederlands afkomstig gezegde, dat wij niet eens goed in ons dialect weten te vertalen. Bovendien dekken deze twee uitdrukkingen elkaar niet helemaal Hoewel het interessante van deze brievenbus juist is, dat ik telkens, door de binnengekomen brieven, op een onderwerp terug moet komen na verloop van tijd, wil ik toch over "as 't knip en weerknip" niet meerschrijven, tenzij iemand er een heel nieuw licht op werpt. Ik noemde een vergiet een duurlek. Maar ik wil niet beweren dat dat uitgesproken Enschedees is. Thuis spraken we vroeger nooit anders dan van vergiet. Mevrouw B.-B. heeft er nooit van gehoord. In Oldenzaal zeggen ze: deurslag,

JOHAN BUURSINK

in Rijssen: duurslag. Ik weet niet meer, waar ik het woord duurlek het eerst gehoord heb. Het lijkt me juister dan duurslag, omdat het vocht meer lekt dan slaat. Wie hebt nog zo'n deurslag oet 't oolders hoes, schrijft mevrouw B.-B., iezerstaark, al hef 't een oor d'r of, is nog better as teggenswoordig van dee slappe dingen.

Ieskloot

Deze briefschrijfster vervolgt: As jongens spölden wiej met en holkloot en holtkloot, schrief iej, meneer Buursink, meer heb ie dan nog nooit van een ieskloot heurd? Ik moet zeggen: neen! Welnu, mevrouw B.-B. wel, want: De wichter spölden vrooger met een drieftol en de jongens met een ieskloot. Um den ieskloot wör 'n dun zeiltouw wikkeld (wat is zeiltouw precies?), van onder noar boaven den kloot leup (was) van onder spits too en leup schuun naor boaven too, met een umvang van ongeveer 8 à 10 cm. As dat touw d'r good uw woondn was, dan drukkn is 'n doem bôven op 'n ieskloot en 'n wiesvinger op zied d'r tegen an; zo wör dat ding van oew ofsmettn en meteen an 't touw trokkn, net as iej ne motor an 't dreien maakt met 'n touw. Ja, mevrouw B.B. zo deden wij dat ook met 'n holkloot, maar het lukte mij maar zelden, want ik was (en ben nog) tomelijk onhandig, in tegenstelling tot mijn oudere broer, die in mijn ogen alles kon! (En nóg weet hij en kan hij alles beter dan ik!)

Terugkomend op kneehamers en kneewagens: mevrouw B. - B. schrijft dat kneehamers daar niet bekend zijn. Wa kneewaagns. Moeder zee vrooger (en u herinnert zich nog, dat de moeder van mevrouw B. - B. uit Rijssen kwam!) as wie de been wasken: ie mot oe ook in de kneewaagns good wasken, want daor zi'j ok was smerig, al kö'j 't nich zeen! Prachtig! Mijn moeder zei altijd: iej mott ow vanachter ok goed raakn, want daor wonnt Ik leu!

Giemken

Mevrouw B.B. en haar man hebt beide kottens na grieperig west, wekken nao de tied giemken het eer nog op de böste, mär dat is no weer oawer. "De jaoren begint oons de laatste tied aorig te plaogen; wie zint zich meer zo krankiel (traankiel!) as acht jaor lèn, mär wie hebt nog oaweral belangstelling veur, zo a'j zeet!" Ik wens beide nog lang goede gezondheid en veel belangstelling met hun midden-zeventig!
Platter dan plat vindt mevrouw B.-B. woorden als pleern, pèèd (paard), blèèr (bladeren). Ik ook. Pleer en pleern hoeft nog niet platter dan plat te zijn, mits deze woorden geen banale toepassing vinden. En pè-d en blèèr zal ze van mij nog nooit gehoord of gelezen hebben. Ik ben het met haar eens dat het Oldenzaals, evenals het Enschedees dat voor deze woorden hetzelfde is: blâár en péérd beter, juister zijn en dat daal valln voor pleern fatsoenlijke is. Als we eens wat grappig, onverschillig willen doen, kunnen we zeggen: ik bin op 'n bek pleerd, op 'n snoetn pleerd, ook wel: op 'n snuffel pleerd, of: ik kreeg nen pleer op de hessens, maar niet in ordentelijk gezelschap!

‚Maakwoorden'

Van de heer J. L. B. J. V. te Hengelo kreeg ik een zeer interessante brief, waarop ik terugkom bij de behandeling van het woord fieloor, waarover ook anderen schreven. Even geduld.
Wel wil ik alvast de vraag uit deze brief naar voren halen: „moet het woord huulbezzem voor stofzuiger ook tot de maakwoorden gerekend worden? Ik dacht van wel, omdat het is ontstaan na het verschijnen van de stofzuiger" Aldus de heer V..
Als we de aanduiding „maakwoord" even aanhouden als een begripsstelling voor een woord, dat we als onecht ervaren omdat het gekunsteld is, dan meen ik: ja, huulbezzem is een maakwoord. Evenals pleeriezer en kuierdraod. Maar het ene maakwoord vindt ingang, het andere niet. En tegenwoordig heeft een maakwoord veel minder kans om algemeen geaccepteerd te worden als goed Twents dan vroeger. Omdat de echte, spontane spraakmakers hoe langer hoe dunner gezaaid zijn.

Eêvenölders voor tweelingen of voor een tweeling is een goed Twents woord, omdat het door veelvuldig gebruik burgerrecht heeft verkregen en omdat het naar mijn smaak een oprecht woord is. Het zal waarschijnlijk ook eens als een soort maakwoord zijn intrede hebben gedaan. Tegen een drieling zouden we kunnen zegen: dree eêvenölders of we kunnen het omschrijven: êvenölders, dree nog wa!
Kijk, en dat is nou een archaïsme geworden, terwijl we het woord nog zo goed konden gebruiken in onze omgangstaal.
Er zijn nog maar weinig mensen, die origineal kunnen zijn in ons dialect. In het Hollands kan men dat veel beter. Omdat de Holladers veel spontaner zijn in hun uitingen dan wij, bedachtzame oosterlingen. Het oude Twents daarentegen is veel bloemrijker, veel snijdender, veel beeldrijker dan wat wij er nog van hebben bewaard in ons dialect. Het oude Twents kun je alleen begrijpen met een handleiding over de gedachtenwereld, waarin men vroeger leefde. Soms weten we niet eens meer, waar we zo'n oud gezegde nog een juiste toepassing kunnen geven. Daarom is het zo belangrijk te weten, waaraan een gezegde oorspronkel k is ontleend.

Opgave

Daarom lijkt het me geen gekke opgave, dat ik mijn lezers en lezeressen eens wil voorleggen: geeft U eens een aantal gevallen, waarin men het spreekwoord kan toepassen: „Vet wil aalt bôvendrieven, al is 't ook van nen hoond!" Ik ben benieuwd.

Twentse Taalbank

1/5 '70 28 regio brievenbus

Zien of äer

De titel "Wat stun d'r in mien moor zien höfken" heeft terecht kritiek opgeroepen. Eerlijk gezegd had ik die kritiek uitgelokt. Ik wilde namelijk weleens weten, of ik gelijk had in een strijdvraag. Van mijzelf zou ik geschreven hebben: mien moor äer höfken, omdat ik als kind geleerd heb, tegen vrouwen nooit iej en ow te zeggen, maar dow en diej en dienen. En over vrouwen (en meisjes) sprekende, nooit te zeggen: hee en zien of zienen, maar zee en äer of äeren. Men beweerde tegen mij. in 't plat zegt men niet: hee en zien of zienen als men over een vrouwspersoon spreekt. Sedertdien heb ik vaker dan me lief is gehoord, dat men 't hier en daar nog wèl doet. De briefschrijvers, die bezwaar maakten tegen "mien moor zien höfken" geef ik gelijk, in zoverre we kunnen stellen: het is niet bepaald fijngevoelig. Ik wil niet zeggen dat het gebruik van hee voor een vrouw direct van onfatsoenlijke mensen komt; ik meen dat het in het boerenplat niet ongewoon is; in het stadsplat klinkt het wat grof.

JOHAN BUURSINK

Maar de heepraters hebben er zelf geen erg in omdat ze dat van kindsbeen af gewend zijn geweest.
Met de veelvuldige brieven van Joh. L. te Enschede ben ik erg ingenomen, zo ook met zijn opmerking: „Hier wör in de meeste gevallen nich sprokken van „Moor zien höfken" maar van „Moore eer höfken" en volgens mij onderscheiden we in 't Twents wel terdege mannelijk en vrouwelijk". Zoals ik al eerder schreef is de heer Joh. L. geboortig uit Hasselo en ik veronderstel dat hij met dat "hier" "daar" bedoelt. Ook de opmerkingen van gelijke strekking die ik van andere briefschrijvers kreeg meen ik hiermee beantwoord te hebben. Nu hoop ik ook nog te horen dat er hier en daar nog wel terdege van een vrouw hee en zien(en) gezegd wordt.Maar diezelfde lieden, die, over een vrouw sprekende, geen "hee" zeggen dan ook zo vrouwengevoelig zijn en haar niet aanspreken met iej en ow, tenminste niet in Enschede, waar het vanouds is dow en diej. Hoe is dat in andere plaatsen?

Dow en iej

Het jongere geslacht is niet meer zo op de hoogte met de nuanceringen bij het gebruik van dow en iej in het Enschedese stadsplat, zoals ik het nog van vroeger ken. Ik meen dat het om verschillende redenen nuttig kan zijn, dat nog eens weer te boekstaven. Dat „dow" wordt met een duidelijke w aan het eind uitgesproken, de oklank is kort en dof als in het woord "probleem". Dat "iej" spel ik gemakshalve met ie maar het klinkt als "ik" waarvan de k vervangen is door een j. Sommigen leggen de klank zo ongeveer tussen de i uit ik en de i uit ideaal. Krijgt "iej" de nadruk dan klinkt duidelijk de ieklank door, maar altijd kort, "Dow" heeft iets beminnelijks. Het wil vertrouwelijk zijn en tevens eerbied en genegenheid uitdrukken. De Tukkers zegt nog „Dow" tègen oonsleevenheer! "Iej" is harder, stotend soms en kan zelfs als een belediging opgevat worden: „ach iej! wat wól iej! wel wol iej metbrengen!" "Dow" heeft, zelfs als het schamper gebruikt wordt, nog een zekere mildheid, ook al wordt kleinerend gezegd: "ach dow! wat wó dow! één keer snoeven en dan he'k diej an 'n nös hangen!"

Moeilijker wordt het meervoud. Dow heeft geen meervoud. Iej is zowel enkelvoud als meervoud, betekent zowel jij als jullie, maar het klinkt in het meervoud even hard als in het enkelvoud. Vandaar de oplossing: iejleu, te vergelijken met het Nederlands: gijlieden. Evenals in het Nederlands "je" vaak gebruikt wordt, waar "men" bedoeld wordt, gebeurt dat ook in 't Twents: dat mo'j riskeern, dat moet je (d.i. men) maar riskeren.

Kinderen

Kinderen dienen hun ouders aan te spreken met "dow", zowel vader en moeder: vaar, wat zegs dow d'r van; moor, wat duch diej d'r van. Wil men ze beide tegelijk aanspreken, waar we in 't Nederlands u of jullie zouden zeggen, dan zeggen wij: wat duch vaar en moor d'r van?
Werd vroeger hiertegen gezondigd dan was daarvan ongetwijfeld het gevolg: ne striekerd an de oorn (oorvijg) of: de haan vuur 't gat (een klap voor de broek). Als kind sprak je andere kinderen, vooral wichter (meisjes) en oudere mensen aan met dow en diej. Als grotere jongens zeiden we later iej en ow tegen elkaar en werden we ook al wel door ouderen zo aangesproken. Maar met een enkele schoolvriend van vroeger in het tussen ons altijd nog dow en diej, al naar het plat onze huistaal is gebleven. Als grotere jongen (en groot werd je pas als je ging werken) vond je het echter doorgaans kinderachtig, nog met diej en dow aangesproken te worden: dat was niet stoer genoeg. Alleen van oudere mensen kon je het "feelen". Die gebruiken verschilden vaak van gezin tot gezin of van familie tot familie, terwijl het ook wel eens buurtgebruiken kunnen zijn geweest.

De groten

Mannen spraken elkaar doorgaans aan met iej maar werden door de vrouwen met dow aangesproken. Vrouwen werden - zoals gezegd - altijd en door iedereen met dow aangesproken. Bejaarde mannen, vooral als ze wat klein van stuk waren, werden doorgaans, ook door de mannen, met dow aangesproken. Maar zelfs de grootste Goliath kon door een klein moedertje met dow worden aangesproken.

Maar dow en iej zijn niet bruikbaar tegenover meerderen, tegenover hooggeplaatsten, geleerden of deftige personen of tegen mensen, dee "riek" praott, d.w.z. die zich van het Nederlands bedienen. Dow is dan familiair, iej te grof.

Tegenwoordig bedienen we ons gewooon van 't Nederlandse „u", zij het ongaarne. In plaats van het voornaamwoord werd vroeger titel of kwaliteit of gewoon "meneer" of "juffrouw" (later "mevrouw") gebezigd, wat ik aan de hand van enkele voorbeelden moet toelichten. "Wat been'k 'n dokter in 't schoold?" "Wat duch de meister daorvan?" "Zol meneer miej dat nich zwat op wit können doon?" Beleefder nog was natuurlijk: "Dokter, wat been'k 'n dokter in 't schoold?' 'enzovoort.

Tegenover een dame was het iets makkelijker en zo hoorde ik het kortelings nog zeggen: "Juffrouw, wat zol ze miej ànraon?" (Juffrouw, wat zou u mij aanraden?) De dame, die dat vroeg (70 jaar) heeft nog het oude taalgebruik ongekunsteld aangehouden. Tegen een heer zou ze gezegd hebben: "Meneer, wat zol meneer miej ànraon?" Doch dergelijke charmes van het oude dialectgebruik zijn aan het verdwijnen.

äer höfken

We houden het dus op "mien moor eär höfken", liever dan "mien mooders höfken" omdat zo'n tweede naamval ons maar moeilijk over de lippen wil komen.

Twentse Taalbank

29 6/5'70 regio brievenbus

Daankensweerd

Een woord, waarvan het juiste gebruik vergeten is, zelfs bij lieden, waarvan je 't niet verwachten zou. Ik wil het nog eens duidelijk stellen, zoals ik mij pertinent uit mijn jeugd herinner, toen mijn prille taalbewustzijn tot ontluiken kwam, en ik navroeg wat ik niet begreep. Ik zal tien jaar zijn geweest en ik had moeder het woord weleens horen gebruiken. En daar ik een goed taalgeheugen heb, vergeet ik haar verklaring nooit weer dat op het volgende neerkwam. Daankensweerd zeg je, wanneer je iets weigert, dat je aangeboden worden wordt. Later heb ik het wel eens vergeleken met het Engels: no, thank you! Dat betekent: dank u, maar hij bedoelt: ja, graag! Zegt hij: No, thank you!" dan betekent dat: Neen, dank u, oftewel... ,,daankensweerd".
En toen heb ik bedacht, dat dat weleens zo uitgedrukt wordt, omdat een Twentenaar niet graag ronduit "neen" zegt. Het spreekwoord luidt immers ook: Tègen grote heern mo'j zwiegn of jao zeggen! En toch, je wlt niet graag iemand ronduit wat weigeren, vooral wanneer het gul wordt aangeboden, en het het aannemen wel waard zou zijn.

Offront-eern

At Hanna vrög: Dieka, wos nog 'n kumke koffie? - en Dieka mót echt gin koffie meer, dan zol ze Hanna offronteern met nee te zeggen, nèt of Hanna äere koffie nich goed is. Mär at al dee koffie äer tôch a teggn 'n haals begeent óp te kroepn, dan zeg ze: Och nee, Hanna, 't is daankensweerd! - Mär at Dieka toch nog wa 'n kumke vol koffie lust, dan zeg ze: Ja, Hanna, a'kter diej nich tekot met doo, dan magster miej nog wal 'n meundkevol ingeetn! At Hanna biej 't vot gaon Dieka nen geulden in de haan wil knooin, umdat dee 't wa gebroekn kan, mär 't is Dieka äere eer te nao, dan kan Dieka zeggen: nee, Hanna, dàt mos miej nich àndoon, 't is goed bedoeld van diej, daornich van mär 't is daankensweerd! En dan hef Hanna gin ênkele reedn um zik beledigd te veuln in et nich aksepteern van äere goedgèwsheid. O zo! Wal zol Dieka Hanna vuur 'n kop wêen valln at ze zeg har: nee Hanna, ik daank diej wa! Daankensweerd is een fijngevoelige beleefdheid. Maar ik laat nu eerst mijn briefschrijvers aan het woord.
De 80jarige H.T.W. uit Hengelo, die ik al eerder in deze rubriek introduceerde - en van een 80-jarige nemen we aan dat die meer recht van spreken heeft dan een jongere, die het van weleens horen zeggen moet hebben - geeft mij gelijk: "Men zei vroeger, als iets werd aangeboden waarvan men geen gebruik wilde maken: daankensweerd!"

Betrouwbaar

Ik mag trouwens ook niet twijfelen aan de betrouwbaarheid van J.V. te Hengelo (die al eerder anoniem schreef, wat mij niet aanstond en nu onder zijn naam meedoet), die als voorbeeld geeft: "'t Was wêrkelijk wal daankensweerd zoo a'j oens daor hebt voortholpn!"
En tòch.., ben ik van mening dat het hier een verkeerde toepassing is, al zal J.V. te goeder trouw zijn. D.D. uit Haaksbergen daarentegen komt weer in mijn straatje: "Daankensweerd zegge wie hier ok, meer nao mien verstaand alleene dan ,a'we wat ofslaot, wat op zich enommen toch wa mooi is anneboane. 't Mag dan nen moond vol koffie ween of jöchtehölpe en zo wat hen." En zo komen we van 't een op 't aander: wat is jöchtehölpe? Kan dat in verband staan met gejaagd zijn: gejaagde hulp, verleend in noodgevallen? B.V. te Lattrop meent echter: "Daankensweerd vind ik een min of meer sterkere uitdrukking dan bedankt of daank oe wal en volgens mij wordt dit meer gebruikt bij, oftewel voor personen die we iets hoger achten, bijv. wanneer iemand wat van de pastoor of kapelaan gekregen heeft, zal hij eerder daankensweerd zeggen dan bedankt. Ik geloof niet dat je het letterlijk moet vertalen, het is waard dat ik je ervoor bedank." (De bedoeling van deze laatste zin is me niet duidelijk.) Nu vind ik deze veronderstelling prachtig gevonden van deze jeugdige ijveraar voor het behoud van onze streektaal, maar... te mooi om waar te zijn. Ook ik voel er een stuk wellevendheid in, een beleefde weigering echter: bedankt voor het waardevolle aanbod. Mevr. B.B. te Oldenzaal vat haar mening zo samen: "Völle leur hebt wille an oe schrieveriej in de Tw.C., dat is dankensweerd (waard om u daarvoor te danken)". - Nu word ik altijd wat verlegen onder een dergelijke loftuiging, maar ik laat me er toch niet door van m'n stuk brengen. Ik blijf bij mijn opvatting dat daankensweerd vanouds een beleefde vorm van weigeren is zonder nee te zeggen. Door onbegrip heeft men er later een andere betekenis aan gegeven en omdat betekenisveranderingen door ontwetendheid een meer voorkomend verschijnsel is in elke taal, moet ik me wel bij het feit neerleggen, dat lieden die niet beter weten, het verkeerde gebruik van het woord daankensweerd als goed ervaren. En omdat in elke taal een verkeerd gebruik maar net zo lang herhaald hoeft te worden tot het niet meer als fout aangemerkt wordt, daarom wil ik dan constateren dat het woord daankensweerd een verjongingskuur heeft ondergaan. In elk geval beter zo dan dat het helemaal in vergetelheid zou zijn geraakt.

Oetkluustern

Van de oud-Enschedeër G.J. te Aalsmeer heb ik nog de belofte liggen, dat hij verschillende uitdrukkingen eens zal oetkluustern! Want: ne blinde doeve vindt ok nog wal ees ne arft. Na een bijna 50-jarig verblijf in Noord-Holland, waar hij getrouwd is met een Amsterdamse, wier ouders afkomstig waren uit Mecklenburg-Schwerin, van wier omgangstaal, het "Reuterplat" G.J. zegt, heel veel overgenomen te hebben, is hij echter niet zeker of oetkluustern wel Twents is. Ik ook niet. Ik begrijp het woord wel, maar hoorde het hier nooit gebruiken. Wie kan er meer van zeggen? G.J. vraagt: waar stamt de uitdrukking "As 't op de pin braandt..." vandaan? Hijzelf denkt uit de kaarsentijd, toen de kaarsen in de kaarsenhouder op een pin werden vastgezet. Als de kaars dan bijna uitgebrand was, brandde het op de pin en dan moesten er maatregelen genomen worden om een nieuwe kaars in te zetten. Ik vind de uitdrukking vergelijkbaar met: "As 't (hem) op 'n emmer vrös..." en in de verte ook met "as 't knip en weerknip" Over de toepassing van het laatste gezegde heeft mevr. B.B. uit Oldenzaal een mening, die mij uit haar brief niet erg duidelijk is geworden. Men

JOHAN BUURSINK

zou het gezegde kunnen gebruiken om iemand verdacht te maken? (Bijv.: as 't knip en wéér knip is hee nich zonnen besten?) Jawel, maar daar ging het niet om. De vraag was: waar komt die uitdrukking vandaan? En daar heb ik mijn mening over gegeven.

Overgenomen

Mevr. B.B. vergelijkt haar met: "As puntje bie paoltje komp" en dat kan wel zo zijn, maar die uitdrukking kennen wij hier niet anders dan overgenomen uit het Nederlands en is niet eens als hier inheems herkenbaar. Want als ik haar in 't oude Enschedese stadsplat vertaal, krijg ik zoiets als: "As 't peuntke biej 't päölke koomp" Ook over de verklaring van deze uitdrukking is men het in het Nederlands lang niet eens. Een vergezochte verklaring is: als de puntjes op de i (het paaltje) worden gezet. Maar laten we niet afdwalen. Mevr. B.B. gelooft dat ik de spreekwoorden te letterlijk opvat. Dat is even een begripsverwarring: we moeten eerst de letterlijke betekenis zoeken als we willen weten, waar een spreekwoord vandaan komt. Over de toepassingen zijn we het in de regel wel eens.

Twentse Taalbank

30 8/5'70 regio brievenbus

NUMMER 30

Fieloor: Ook dit woord heeft reacties opgeroepen. De heer J.L.B.J.V. te Hengelo schrijft: "Als geboren en getogen Oldenzaler heb ik met belangstelling kennis genomen van wat u schrijft over het woord fieloor. Ik heb het woord vroeger heel vaak gehoord en ook zelf gebruikt. Voor zover ik mij herinner werd daarmee een persoon aangeduid, die erg fitterig was en alles tot op de draad wilde bezien." Nu komt deze briefschrijver op de gedachte dat het weleens een uit de Franse tijd afkomstig woord zou kunnen zijn en hij vervolgt: "Het Franse woord fileur betekent spinnen maar ook uitpluizen. Het Franse woord filoir (spreek uit: fielwaar) is een spinmachine. Nu lijkt het mij niet onwaarschijnlijk dat, toen de spinmachine in Twente verscheen en de Franse naam hiervoor werd gebruikt, deze verbasterd in het woord fieloor werd gebruikt voor de persoon, zoals hierboven door mij aangeduid." Nu wil ik beginnen, hierbij enkele aantekeningen te maken, met waardering voor de vindingrijk-

JOHAN BUURSINK

heid van deze briefschrijver. Mijn doel is al zoverre bereikt, dat ik de platpraters en dialectkenners wil intrigeren met woorden en uitdrukkingen, zodat ze aan het nadenken en napluizen komen. Daarmee wil ik proberen, mijn belangstelling en liefde voor ons dialect op anderen over te dragen.

Klemtoon

Welnu: let nu eerst eens op het verschil in klemtoon. De Fransen zeggen fielwaar (filoir) met de klemtoon op de tweede lettergreep; de Oldenzaler zegt fiel-oor, met de klemtoon op de langgerekte eerste lettergreep. Verder heeft een Frans werkwoord nooit de uitgang -eur, zodat fileur niet kan betekenen spinnen of uitpluizen. Spinnen is: filer; spinner is: fileur; spinmachine is filoir. Als fieloor hier iets mee te maken zou hebben dan zou het woord van fileur (spinner) eerder afgeleid zijn geworden, dunkt mij, dan van de spinmachine filoir. Dan zou het veel eerder zijn: fieleur op z'n Twents, met de klemtoon op de laatste lettergreep dan fieloor met de klemtoon op de eerste lettergreep.

Een hachelijke veronderstelling lijkt mij, te zeggen: "... toen de spinmachine in Twente verscheen en de Franse naam hiervoor gebruikt werd...". De hierin vervatte conclusie lijkt me niet juist, want onze spinmachines kwamen uit Engeland en voor het gebruiken van de Franse naam was geen aanleiding, dunkt me. Het spinnen (vrouwenwerk) gebeurde aanvankelijk op het spinnewiel; dit werd vervangen door de handspinmachine, die men spinningjenny noemde, tot bij de mechanisatie van het spinbedrijf de selfactor kwam.

Interessant

Toch wil ik het interessante spoor van J.L.B.J.V. volgen, want uit de gekste en gewaagdste combinaties kunnen we weleens op het goede spoor komen, op gevaar af natuurlijk dat we het spoor bijster raken. We komen bij Schönfeld Wichers (Rijssen), bij Wanink (vnl. Achterhoek), bij Draaijer (Deventer), bij Dumbar (alg.) e.a. het woord fiel-oor niet tegen. Ook in de Teuthonista geen enkel spoor, bij voorlopig onderzoek. Wel vind ik in het Bronnenboek van de Geheimtalen (Moormann) een werkwoord: vijlen, met de verklaring: drollen (werk spinnen om er emballage van te maken). Het is afkomstig uit de verzameling Bargoens, kramerstaal, of dieven- of landloperstaal uit het Belgische Zeele. Dit woord vijlen kan inderdaad uit het Frans afkomstig zijn. Via kramerswegen kan het woord inderdaad in Twente verzeild zijn geraakt. En uitgerekend in Oldenzaal, omdat daar in de armenfabriek jute geweven werd. De geraadpleegde woordenlijst is samengesteld in 1837. In de voorrede wordt gezegd dat het spraakgebruik afkomstig is van twee wijken in Zele, waar lieden wonen "die meest vervaardigers of koopmans zijn van zeildoek en inpaklinnen (drol), goederen die zij eertijds in Frankrijk, Holland en zelfs in Engeland gingen te koop veilen..."

Mevrouw B. B. uit Oldenzaal schreef: een fieloor is iemand, die erg fitterig of serieus is. Ik voel het aan als een ongunstige kwalifikatie. En ik moet eerlijk zeggen dat bovenstaande suggesties, ook die ikzelf naar voren bracht, mij lang niet bevredigen. Ik heb daarmee alleen maar willen laten zien, hoe wij van de ene veronderstelling op de andere kunnen komen zonder een cent wijzer te zijn geworden. Ik wil tenslotte nog een paar opmerkingen naar voren brengen.

Tjöddisch

In het Tjöddisch, de geheimtaal van de Tjödden, waar ik vroeger al eens over schreef, komen we het woord viel tegen in de betekenis van "grennig", d.i. vinnig, nijdig, Twents: nieds! Maar dan weet ik me met 't achtervoegsel oor nog geen raad. Het kàn hetzelfde zijn als het Nederlandse achtervoegsel -aar, in bijvoorbeeld leugenaar. Maar hoe breng ik dan die twee tezamen? Ik kan ook gewoon denken aan het Ned.: vijlen, is in ons dialect vielen; een vieloor is dan iemand, die vijlerig is of zo. Ook met veilen en feilen kom ik niet verder, omdat ik daarbij in het dialect geen ie krijg. Bij -oor kunnen we behalve aan oor en -aar ook nog denken aan haar, maar het is ongewoon, bij ons die h zomaar weg te laten, al zou de l daartoe wel aanleiding kunnen geven.

„Scheldwaarde"

Dat "oor" zou echter op zichzelf al enige „scheldwaarde kunnen hebben, omdat ik ook al het scheldwoord stinkoor weleens heb horen gebruiken, evenals voel-oor. In Enschede heb ik veel, door vrijzinnigen-in-de-leer de al-te-fijnen en -vromen horen aanduiden als steiloren, in de betekenis van eigenwijze betweter. Nu heb ik later ontdekt dat - als ik me juist herinner - er een varkenssoort is dat steiloren wordt genoemd. In het oud-Nederlands wordt met steiloor een ezel bedoeld en op mensen toegepast: een eigenzinnig mens. Maar een vijl-oor kom ik nergens tegen. Conclusie: er is niets met zekerheid te zeggen of met ook maar enige waarschijnlijkheid te veronderstellen. Dat oor kan trouwens een aanduiding zijn dat we te doen hebben met iemand, wiens oor geoefend is, dus een soort geoefende, gespecialiceerde luisteraar, die dingen hoort, waar een ander niet op let.

De betekenis van een fitterig iemand zou daarop kunnen wijzen.

Hollands

Hier is nog een voorbeeld van "Hollands dialect" dat ik beluisterde voor de televisie op zondag 22 maart j.l., ±22.15 uur in de uitzending: Indisch ABC: "Partije die oorlog wouwe en partije die geen oorlog wouwe..." Ik dacht: heej, môt-je-nog peultjes....

Twentse Taalbank

31 13/5-70

regio brievenbus

NUMMER 31

Met het dialectwoord ,,voel'' (de oe langgerekt uitspreken!) hebben we minder moeite dan met fiel (langgerekte ie) ,,Voel'' komt o.a. voor in het woord Voeloor (klemtoon op het langgerekte voel, zodat de v meer als een f uitgesproken wordt)
De heer J.L.B.J.V. te Hengelo schrijft: ,,Ook heb ik de benaming foeloor gekend en gebruikt. Aangezien voel gemeen of smerig betekent, lijkt het mij niet onwaarschijnlijk dat men de uitgang oor ook heeft gebruikt voor de aanduiding van een gemene vent: hee is nen foeln hond!''.- Mevr. B.B. te Oldenzaal ,,Fieloor is nog nich hetzelfde as foeloor. D'r wordt ook wal ees zegd: foelaos, veur de grap, want wiej vindt 't nich 'n woord dat zo dagelijks gebroekt wordt. Het wordt ook wal ees gebroekt veur iemand, dee nich zo netskes in 'n moond is met praoten. Teggen 'n keend wat zich good smerig hef maakt, of ondönkte (zegt u dat zo of: ondöwde?) oet hef haald: wat bis toch 'n smeeräoske.....''.

Gewoon: vuil

Ik ben het niet helemaal met de heer eens dat ,,voel'': gemeen of smerig betekent. Niet in de eerste plaats tenminste. Voel is gewoon: vuil. Als er de zomerdag, of toch, eens een lelijke regen- of onweers-

JOHAN BUURSINK

bui, of beter nog: een hagelbui of een windhoos aan de lucht ,,loert'', waarin alle mogelijke vieze en óónzelige kleuren doorschijnen, dan wordt er weleens gezegd: de lucht (of: de lóch) zut 'r oet as 'n voel hèèmp! Liever dan voel voor vuil gebruiken we echter: smerig. We kunnen nog wel zeggen: 'n kleinen hef zik bevoeld: de baby heeft zich bevuild (in de luier), en: 't voele wasgood, voor: de vuile was, maar: 'n kleinen hef zik smerig maakt, voor: het kinde heeft zich vuil gemaakt. Een dialectwoord voor straatvuil of huisvuil ken ik niet: straotvoel en hoesvoel worden niet als echt ervaren. Ik zou zoiets zeggen als: smeerrommel, smeerpröttel van 't straot van de kökken.

Gemoedelijk

Dat we het woord ,,voel'' doorgaans in gemoedelijke zin opvatten, wanneer het figuurlijk wordt gebruikt, heeft mevrouw B.B. al begrepen, waar ze schrijft, dat foelaos wel eens voor de grap bedoeld wordt.
Ik meen daarvan het overtuigende bewijs te kunnen leveren met het gezegde: nen voelen wil hebben. Wil hebben is: schik hebben, pret hebben, plezier maken, aardigheid aan iets hebben. Nen voelen wil is dan letterlijk: een vuile pret. In 't Nederlands is ,,nen voelen wil hebben'' echter: een binnenpretje hebben? Maar verder kan men met voel eigenlijk alle kanten op.
Ik ben gewend, met een neutraalstrak gezicht rond te lopen en er moet wel wat gebeuren voor ik m'n trekken tot een glimlach laat verleiden. Dat lukt me niet altijd en dan ontaard de mislukte glimlach in een soort grijns. Dan is het: ,,wat lach iej voel''. Maar die uitdrukking kan ook betekenen dat men vindt dat ik ,,in m'n vuistje'' lach, en dan voelt men zich beetgenomen. Dat is me meermalen overkomen omdat ik niet zo grif ben in het etaleren van m'n gevoelens in een genoeglijker lach. M'n ,,voele'' ach kan ook minachting uitdrukken (zo ben ik echter niet) en hij kan geheimzinnig zijn, alsof ik iemand ertussen wil nemen.
Kortom: ,,nen voelen wil hebben'' is praktisch altijd gemoedelijk; ,,voel lachen'' kan gemoedelijk zijn maar is in de meeste gevallen dubieus op te vatten. ,,Voel lachen'' kan ook een houding zijn van: je weet toch lekker niet, wat je aan me hebt! (Vandaar de onzekere vraag: lach iej miej àn of lach iej miej oet?)

Ongunstig

Bepaald ongelukkig zal ik me voelen, als men mij als ,,voelbaord'' zou betitelen. Letterlijk: vuilbaard: Men kan 't woord onschuldig-plagend toepassen, maar ik ben gauw op m'n teentjes getrapt, dus: beledig me er niet mee! Weliswaar kan men er de verklaring inleggen dat het iemand wil aanduiden, die ,,vuiltjes'' in z'n baard lacht, maar in de regel betekent voelbaord ronduit: Viezerik. Vandaar dat ik ,,voel-oor'' ofwel ,,foeloor'' of ,,foelaos'' gevaarlijk in het gebruik vind, zelfs ,,voor de grap''.
Dan hebben we nog met ,,voel'' de betiteling ,,ôol-voel'' (letterlijk ,,oud-vuil'') die tweeërlei betekenis kan hebben, zowel ,,ouwe viezerik'' als ,,ouwe slimmerik'' maar in elk geval een geniepigerd, hoewel het woord weleens gemoedelijk gebruikt wordt. Ik heb nooit horen zeggen: ,,ôold-voel'' met een d, zodat het woord ook wel afgeleid zou kunnen zijn van ,,aal'' of ,,aol'', dat is giermest. Een ,,aol-voel'' zou dan een mestvent'' zijn een beledigender kan het haast niet.

„Echt" Twents

Briefschrijver Joh. L. te Enschede (hij is er druk mee en dat vind ik bijzonder plezierig!) vraagt of ik niet met hem van mening ben, dat er op 't ogenblik nog maar weinig plaatsen zijn, waar 't goede , ouderwetse Twents gesproken wordt. Hij meent nog 't beste in Tubbergen, Vasse, Geesteren en omstreken.
De doorsnee- Enschedeër- Hengeloër, Oldenzaler, enz. spreekt wel zogenaamd ,,plat'' maar geen echt Twents.
Ik wil daar ditmaal kort op ingaan. Er zou een lang relaas over te schrijven zijn. ,,Echt'' Twents bestaat niet. Hoe zouden we dan het dialect van Salland moeten noemen en het verwante dialect uit de graafschap.
Natuurlijk zijn in het landelijke Noordoosten van Twente gebruik- en spreektaal het best bewaard gebleven. Maar ik kan met het Langeveense plat niet terecht in Enschede, als normale omgangstaal onder mijn taalgenoten. En in 't Langeveen zeggen ze van mij dat ik geen echt Twents spreek. Mijn authentieke, ouderwetse Enschedese stadsplat, waarmee ik zelfs in Enschede al antiquarisch zou praten, vinden ze dáár nog teveel Hollands.
Maar.... moeten we nog het ouderwetse plat spreken in deze moderne tijd? We spreken toch ook niet meer het echte ouderwetse Nederlands van honderd jaar geleden! Wij kunnen er niet aan ontkomen dat ons dialect ook met de tijd meegaat. Iets anders is, dat we ervoor dienen te waken dat het niet nodeloos verwatert in een soort verbasterd Hollands, dat het niet vervlakt met de vervlakking van onze zeden en gewoontes.
Ik ben van mening dat we nog steeds best uit de voeten kunnen met heel wat van ons eigen idioom, zodat ik mij niet geneer te vragen: gees zowied met? zö'w d'r oons én àn koopen? koomps d'r vanaovend achterhèn kieken? lö's miej êven bod doon? wat wó's miej wies maakn? wó's 'n spier op de hoed hebben? wat löp's daor te klummern, kaans ginne dikken oonderboks antrekken 't wil diej aanders zo kôold langs 'n äers wäeien!

Daankensweerd

In mijn regio brievenbus (29) van 6 mei heeft de zetter een regel over 't hoofd gezien (het zij hem vergeven) waardoor ik wel een beetje voor schut ben komen te staan. Wilt u in de 1e kolom, vanaf de 18e regel van boven tot het eind v.d. alinea als volgt lezen. Later heb ik het weleens vergeleken met het Engels: no, thank you! Als je een Engelsman een kop koffie aanbiedt, kan hij zeggen: thank you! Dat betekent: dank u, maar hij bedoelt: ja, graag! Zegt hij: no, thank you! dan betekent dat: Neen, dank u! oftewel... daankensweerd!

Twentse Taalbank

15/5 '70 32

regio brievenbus

NUMMER 32

Zo langzamerhand begint ook met deze brievenbus de tijd der herinneringen aan te breken. Zo iets van: waar blijft de tijd. Dat hoorde ik ook van de oude getrouwen van toen, toen ik regelmatig mijn Twentse brievenbus volschreef. En dan verzucht je: is dat alweer acht jaar geleden? Wat worden we oud...
Sportief vond ik de heer J. V. te Hengelo, die — zoals ik al eerder schreef — voor de dag kwam met zijn bekentenis: ik ben de man, die anoniem schreef als T.C.-abonnee.

Maar nu komt het: „Dat den T.C.-abonnee zienen naam nich vermeld har met dee schrieweriej ôwer dat pleeriezer, dat was niks ginne geheimzinnigdoonerieje, mär ik dachte zó biej miej zölm: 'n heer Johan Buursink zal d'r wa nich zo op gestêld ween as dat den belhamel weer begeent te schriewen, den van toomaols, met dee verpleegster op 't Zeekenhoes, met dat geval van: he'j daor in 't Gelderse (want daor kwam den eenen vandan) he'j daor ok roepn op 'n moos?"

En hij vervolgt: „Daor praot ze zölfs nów in Afrika nog ôver, zelfs nog in 't Van Bielspark, daor wont 'r wat oet Hengel,

JOHAN BUURSINK

Boorne en Zendern en meer plaatsen, da's wa wisse. Gaot ees anstaon wat daor nich al roond löp! Ze bint daor a net zo gek op dizze kraant as hier ok en dan vuural op dee platte stukskes", met tot slot: „Ik wil ow dan mär 't beste wêensen en hoppen dat dat nog 'n tiedjen verdàn mag gaon met ow aorige stukskes en platschriewerieje en dan verder ne volle gezoendheid veur oe en alle oewe hoesleu..."

Misverstanden

En ik wil hiermee twee misverstanden oplossen. Het eerste is algemeen. Sommige briefschrijvers denken, dat ze voor mij niet interessant genoeg zijn. Maar: elke brief is voor mij interessant, lang of kort. Want... we zijn hier van nature geen briefschrijvers, en als een Twentenaar of een Sallander de pen ter hand neemt, dan héèft hij wat te zeggen, 't zij goed, 't zij kwaad. En men hoeft zich niet te verontschuldigen, dat het Twents of het Nederlands dat men schrijft, niet foutloos is. Ik merk dat vanzelf wel, maar dat vind ik niet erg. Het moet al wel heel gek zijn als ik niet begrijp wat bedoeld wordt en ik lees echt elke brief, vaak herhaalde keren!
Het tweede misverstand is persoonlijk. J. V. onthult nu: ik was die man die destijds dat verpleegstertje uit de Liemers lastig viel met mijn vraag over die roepn op 'n moos. Daarmee meldt nu de man zichzelf. Want, als ik me goed herinner — ik ga nu niet in de kelder om in m'n brievenbussarchief te duiken — kwam niet J. V. destijds met dat roepn-verhaal aandragen, maar dat Liemerse verpleegstertje zelf — nu mevrouw B. E. — wier verwijt, dat die Twentse mannen maar flauwe kerels waren met hun grappige praatjes, die zij niet verstond J. V. zich dan wel erg aangetrokken schijnt te hebben. De man heeft zichzelf dan nu gemeld, de man wordt bedankt! Ik twijfel er niet aan of mevrouw B. is nu ook weer een getrouwe brievenbus - lezeres geworden; anders zou me dat erg tegenvallen, omdat ze toen nogal interesse toonde.

Daankensweerd

Dat ik het niet met J. V. eens ben over zijn daankensweerd, zal hij al wel begrepen hebben. Hij schrijft: „Het is daankensweerd zoo good as iej miej daor holpen hebt; ik bin dan ook tot wederhölpe too a'j miej ees weer neudig hebt." — Ik blijf over daankensweerd eens andere mening toegedaan. „Tot wederdienst bereid", vertaalt J. V. met: „tot wederhölpe too"; ik zou in elk geval zeggen: „an wederhölpe too", maar dat wederhölpe", hoe mooi ook gevonden, ken ik niet. Wie wel?
In het gesprek, dat J. V. ophangt en dat ik niet in zijn geheel zal weergeven, wordt de aangeboden „wederhölpe" niet afgeslagen: „atter eene van oewe hoesleu ôver is (J. V. schrijft: auwer is) umme dan men nen handtas te helpen, dan was oens dat wa makkelijk..."
Daar valt het woord „handtas" op. Ik ken het niet; wel zeiden wij vroeger in Enschede: „nen tootas helpen", d.w.z. helpen door toe te tasten, een toetast helpen.

Gewoon bedanken voor iets doet J.V. zo: „O ja, dat mosse ik oew ok nog zeggen in opdracht van de vrouwleu, as da'k oew daanken mos veur den taatn den iej oons daor hebt laoten toosturen deur de bakker. Ja zee, dat was non wa nich neudig wes meer ja, 't is gebuurd en wiej hebt ne oens ook wa laotn smaakn."
Hier maak ik nog even weer een opmerking terzijde: „dat was nich neudig wes" zou ik liever zo zeggen: „dat har ja nich neudig had."
De 80-jarige H.T.W. te Hengelo schrijft over bedanken: „Als men vroeger iemand eens iets meebracht, was 't gezegde altijd: dat has nich mötten doon; maar wel greep men het met beide handen aan".

Bedankt

„Persoonlijk vind ik dat het bedanken een van die Twentse uitdrukkingen is, die het meest verhollandst zijn, want ook bij „oer"-Twentse boeren hoor je meer en meer: bedankt, in plaats van het eigenlijk toch veel mooiere: daank die wal, of: tot uw dienst, in plaats van: daor zas 't veur hebbn, of: niks te daankn", schrijft B. V. te Lattrop. Ik kan 't daar helemaal mee eens zijn. Nog korter hoorde ik vroeger veel alleen maar: „daank!" zeggen voor iets dat meegebracht werd of toch, waar dankjewel op z'n plaats was.

D. D. te Haaksbergen formuleert het gebruik aldaar zo: „Asse wie hier in Hoksebarge 'n eenn of 'n aandern bedaank wilt vuur, lao'k meer zeggn, 'n gevallen dat ze oons edaone hebt, dan doo wie dat in 't ginnereel ni met völle weure. Dat lig oons ni. 't Lig d'r ok nog an, wee en waorvuur d'r eene daank mot wetten. Mangs köj to met: kaan'k met daanken too? Ok wordt 'r wal is ezeg: daanken he'j niks an; haalt bie oons 'n skaa wier op. At er vraogd is: wat beun'k oe in de skoold, en ie krie't dan te heurn: och wat, 't was joch meer ne minnigheid (of ne kleine aarigheid) dan heur'j meestpats zeggn: dan mo'k oe meer daanken, 't is aans völs te mooi!"

Prachtig

Zo is het prachtig, D.D.! Ik herken er veel Enschedees plat in. Mooi gezegd vind ik bijv. ook: waorveur d'r eene daank mot wetten: waarvoor er iemand dank moet weten Met de sk voor de sch ga ik als Enschedeër niet helemaal akkoord: bij ons is de uitspraak: skool en skoold, enz. wat primitief. De oudere generatie sprak ook niet van: wat been'k oe in de skoold, maar: wat been'k oe in 't schoold. Meestpats is hier wel erg verouderd: sedert mijn jeugd was het al: meestieds of: meestntieds. Wel zeide wij als kind: um miespat: wat mij betreft, voor mijn part.
Opmerking: dhr. D.D. was bang dat zijn inzending wat laat was. Hindert niet. Als 't de moeite waard is, is 't nooit te laat.

Twentse Taalbank

33 20/5-70 regio brievenbus

Over ,,mooders höfken'' laat ik nu eerst weer Joh. L. uit Enschede het zijne zeggen, zodat alle lezers ervan kunnen meegenieten. En misschien komt er nog wel méér over los. Eerst twee bloemen, die hem zo te binnen schieten: ,,'t Kölke veur'' (kooltje vuur) en ,,Oonsleevevrouwebedstroo'', doch dat heb ik al genoemd. 't Kölke veur was een vuurrode bloem, maar wie weet er méér van? Onder ,,possem'' meent Joh. L. terecht te moeten verstaan de ,,posselbussche''. Daarover later meer bij mevrouw B.-B.

Joh. L. zegt dat mooders höfken uit twee delen bestond; 't voorste gedeelte was 'n bloomenhof, het achterste 't kroedhöfken, waarin op de eerste plaats 'n groot ber slaod. ,,Konden de plantjes verspeend worden dan gungen ze 'n heelen hof duur'' (d.w.z. overal waar maar een plaatsje vrij was, kwam een sla-plantje te staan). ,,Waor meer ne handbreed grond vreij was of kwam, stun ne krop slaod, want dit was, met 'n ber stengel(n) de enige frisse greunte nao 'n langwielig winter met zoerkool en snieboonn oet 't vat, ofgewesseld met 'n maol moos en wottel met siepel ... en strik en ziet (bedoeld wordt: striek en zet?) vreeidagens (vasseldag) pannkook bakkn in raap-öllie. Zundaagns was 't um 't aander èèrwten- of boonnsoep. At 'n slaod dan ok good was, gaf 't daagn achter mekaar tuffeln met nen vossen slaod, waorop keernmelksnat met spekvet en begriepelijk nen fiksen spekhès. Jong, jong, wat was dat 'n ettn, veural in 't rogmäeien met nieije tuffeln...'', aldus Joh. L.

Lekker eten

Zo zijn we ongemerkt an 't lekker eten gekomen, waarover ik vroeger al schreef in mijn ,,Twents menu''. Mij werd in mien volkshoes de eer aangedaan — en eigenlijk was dat te veel eer voor de jongste van de zes — dat as 't efkes gung, op mijn verjaardag op Peter - en - Paul, dus lang voor het roggemaaien begon, de eerste nieuwe aardappels van 't eigen laand op taofel kwammn met de eigen eerste slaodboonn en schier spekvet, zoals ik al vaker verteld heb, en dan veuldn ik miej 'n könnink te riek um dee eer, en dan wa'k zo trots als nen öolen aap!

,,Stamppot van,,stengel'' — vervolgt Joh. L. — ,,was 'n weus ettn en d'r mos heel wat vettigheid in um 't good te maakn. Naos dat ber slaod en stengel kwam dan in 't kroedhöfken nog wat sèèlderie, luk preipiepn, boonkroed, smallook en in 'n hook van 'n hof waor 't göttengat op oet kwam: 'n paar pöl rebarber. Ne hele zeunige moor wol dit leste nich hebbn, dat wör te deur an sokker. En dan, nich te vergettn: 't peppermuntskroed. Dat was now wa nich um te ettn, maar daorvan kwammn de bläedkes of struukskes tusschen de sloopn en laakns in 't kamnet. At de duurn daorvan dan los kwammn dan reuk 't duur de hele kamer hen.''

Bloomn en deers

Mevrouw B. - B. te Oldenzaal: ,,Net as wie met dissen breef an 't schrieven zint, kumt de Twentsche krant deur de bus. Wiej gauw gekekkn ofterwer weer de regio-brievenbus in steet, en jaowà, gauw gelêzen: wat fijn ôawer die namen van bloomen en deers van vrogger. Wiej herinnert oons ok nog wat, al is 't nich zo völ as Vrogger gingn wie met Vader en Moeder veel wandeln, veural langs zandweggen. Van alles ko'j daor teggnkommn. Zo ook wat G. J. te Aalsmeer schrif oawer die broen gelakte knöpkes dee zo stark roekt. Moeder dar daor een riemke op. Een boer was van dee struukskes an 't snienn:

Wat doe je daar?
Postel snijen, meneer
Wat doe je daar mee?
Voor de vlooien, meneer!

En op de bleumkes van Adam en Eva:

Adam en Eva zatten in 'n tunneke,
Adam har 'n jeske an
En Eva dreug 'n punneke...

Dan namen wiej dee blauwe bleumkes in de haand en wiej voondn ze toch zo mooi, oonderwiel wiej dat leedken zungn,''

Heuiwagens

Dan komen de herinneringen bij mevrouw B. - B. (75) verder los, over ,,heuiwagens (spinnköpp met dee lange peut), glazenwaskers ('n soort grote vleegn of muggn, dee mangs an de meur zitt in hoes of 's aovends um de laamp vleegt), spinnköpp met 'n kruus op de rug (brrrr...), hemeltjes, dee zo verschrikkelijk könt tjilpn biej 'n bakker achter 'n ôvend, waterjuffers (libèlln), zunnekuukskes, ekkelwörm, wespen bleende vleegn dee zo stekkn könt, veural atter ontweer op komst is en de beeste zo plaogen könt, zodat dee

JOHAN BUURSINK

an 't bizzen slaot (bleendaaschen!), doezendpeut ('n soort roepn, rupsen), melln op boom en blad, vrootn (mollen), maarklauwers (Vlaamse Gaai), kaain (? - kan ik niet goed lezen) of krèèin (kraaien), biejmeesterkes (wipstetkes), knieptangn of kniepwörm of gaffeltand alias oorworm, dee zitt völ in de dahlia's de zommerdag.''

Mevrouw B. - B. vindt dat haar opsomming wat rommelig is geworden, maar ,,wat zól dat?'' Ik kan d'r best wies oet wordn, op één woord nao. En dan komt even de fijnste herinnering an de vroogerdag boven bij deze briefschrijfster, aan wier brieven ik altijd zoveel genoegen beleef, als ze schrijft over: ,,Van dee greune slingers, waor dee witte pispötkes aan greuidn, daor kon men zich zo mooi met versiern, 'n kraans um heufd en middel ... en dan verbeeldn wiej oons da'w 'n engel warren in de processie...''

Toegift

Een leuk ding heb ik opgemerkt bij m'n briefschrijvers en -schrijfsters: als een brief af is maar het papier nog niet vol, dan krijg ik doorgaans nog een toegift of bladvulling. Fijn. Dat tekent wel onze zuinige aard, want papier is gemaakt om erop te schrijven en de postzegel moet tòch wel betaald worden.

Welnu: mevrouw B. - B. vraagt, om het papier vol te maken: of ik weet wat het volgende gezegde betekent: ,,Iej könt better elk jaor oawer de weeg hen hangn as 'n oold wief in berre beurn.''

Die olijkerd! Natuurlijk weet ik dat, maar of ik het ermee eens ben, is wat anders. D'r wordt ook gezegd: ,,Better an de weeg de bokse scheurd as 'n ôold wief in berre beurd!'' Dat betekent ongeveer: een wat oudere vrijgezel die nog aan trouwen denkt, doet beter, een jonge vrouw te trouwen, die hem nog een stamhouder verschaffen kan (ook al is hij al zo onhandig, dat hij zijn kleeren aan de wieg scheurt), dan een oudere vrouw (ôold wief is hier niet zo ongunstig bedoeld) die mettertijd zo hulpbehoevend wordt dat hij haar in en uit bed moet beuren.

Als ik kiezen moest wel ... wat za'k zeggn? A'k eerlijk wil wêen en leegn nich ... àl te joonk zol miej nich wat liekn ... en als je als man zelf wat ouder wordt, kun je ontdekken, dat ook oudere vrouwen erg charmant en ... begeerlijk kunnen zijn, als ze maar zó vrouw zijn, zoals ik als man een vrouw nu eenmaal graat zie ... nou ja, ... als vrouw en aans nich! Maar hou - op, nu word ik lyrisch: een vrouw is nooit te oud om bekoorlijk te zijn. Dat meen ik oprecht!

Twentse Taalbank

34 22.5.70

regio brievenbus

34

Wat mij betreft mogen de lezers van deze regio- brievenbus gerust wat ,,duurzagen'' - zoals enkele dat verontschuldigend betitelden, als ze nogeens terugkwamen op woorden en uitdrukkingen waarover al heel wat gezegd werd. 't Is nog aaltied zo: better te laat in de kêrk as héélemaol nich!
Welnu: er werd nog doorgezaagd over: **at 't knip en weerknip.**
En men heeft niet altijd mijn bedoeling begrepen. Het is bij dit gezegde voldoende bekend, in welke gevallen het kan worden toegepast. Tientallen voorbeelden werden me geschreven. Dank u, dank u allemaal! Maar de vraag was: hoe komen we aan die uitdrukking? En daarover heb ik voldoende gezegd.
Doorgezaagd werd er ook nog over: **daankensweerd.**
Ook Joh. L. te Enschede is het

JOHAN BUURSINK

met mij eens: ook bij ons was het vroeger een beleefde manier om iets te weigeren. Hij voegt eraan toe: ,,Ik herinner me nog heel goed dat de oude pastoor bij zijn huisbezoek het als zijn stopwoord gebruikte. Hij was zelf geen Twentenaar en vond het woord waarschijnlijk erg grappig.''
Ik wou maar zeggen: beter doorzagen dan helemaal niet schrijven.

Wederkerig

Want: het genoegen aan deze rubriek beleefd, is wederkerig. Ook nu weer kreeg ik brieven van lezers, die nog nooit eerder hebben geschreven. Uit Borne, van iemand die als N.B. aan zijn brief toevoegt: ,,Verontschuldig mijn slechte schrift en maak mijn naam niet bekend.''

Slecht schrift verontschuldig ik altijd en het komt maar een enkele keer voor dat ik een woord niet ontcijferen kan. En namen vermeld ik toch nooit, alleen de initialen. Ik wil zelf echter wel graag weten, met wie ik schrijf. Dat is met deze man wel het geval en ik zal hem dan maar Bornenaar noemen.

Bornenaar schrijft, dat hij met belangstelling en groot genoegen iedere keer mijn regio - brievenbus leest en hij hoopt, dat de regiobus nog lang mag blijven bestaan. Ik antwoord daarop: met belangstelling en groot genoegen schrijf ik elke keer zo'n brievenbus vol (enkele weken in 't voren zelfs zodat men niet direct het antwoord in de krant leest) en ik ontvang met evenveel genoegen reacties van lezers (en lezeressen uiteraard!) als waarmee u de Twentsche Courant en het Overijssels Dagblad leest. Ook uit gesprekken heb ik al heel vaak gemerkt, dat er meer belangstellenden zijn die niet schrijven dan die wèl schrijven.

Het prettige voor mij is dat ik niet maar zo in het ijle zit te typen, als ik mijn gedachten op papier zet. Maar in de loop van de jaren heb ik een persoonlijke band voelen groeien met wat ik voor mijzelf ,,mijn Twentse publiek'' ben gaan noemen, of ,,mijn publiek van de Twentsche Courant''. En dat staat bij mij op een hoog voetstuk, want vriendschap is kostbaar. De gevoelens van belangstelling en genoegen en wat-niet - al zijn dan ook mijnerzijds wederkerig. Maar nu ben ik zelf aan het doorzagen...

Mooi

Om nu eerst genoemde Bornenaar aan het woord te laten:
,,er zijn nog zoovele mooije uitdrukkingen in het Twensch'', schrijft hij, ,,en zoo las ik laatst nog eweltassche, werd in mijn geboortestreek uitgesproken als ieweldassche; zoo ook de uitdrukking stiegen vuur straoten, wat volgens mij betekent:recht voor onrecht.''

Over ,,fieloor'' schrijft deze Bornenaar: ,,vroeger hoorde je die uitdrukking vaak, thans niet meer of bijna nooit meer; zoo (voor zeer eigengereid persoon), of striewage, voor lomp of ook eigengereid of z'n gang gaande; en welke twentenaar die niet op het platteland woont, en vooral van de jongeren, weet wat het woord kuwen betekent, enz, enz.!'' En daar hebben we dan weer even onze handen vol aan. Ik pik er even een paar mooie uit.

Recht-onrecht

De prachtige uitdrukking ,,stiegen vuur straoten'' ken ik niet. Op het eerste gehoor lijkt mij er een andere betekenis in te zitten dan Bornenaar geeft. Het ligt er maar aan, in welke gevallen het juiste gebruik kan worden toegepast.

Ik kan er in zoeken: knollen voor citroenen, want een steeg is minder dan een straat. En: ,,recht voor onrecht'' kan ik ook omkeren: ,,onrecht voor recht.'' Als ik ,,stiegen vuur straoten'' wil laten gelden, kan dat betekenen dat ik onrecht voor recht wil laten doorgaan; maar ik kan er ook mee bedoelen, dat ik niet de grote man (straot) recht wil geven omdat hij groot is, maar dat ik de kleine man (stiege) recht wil geven omdat hij recht (d.i. gelijk) héét.

Toe, meneer de Bornenaar, schrijft u mij nogeens enkele voorbeelden van het gebruik van die uitdrukking.

Straampheurig

Ook in ,,straampheurig'' zie ik veel meer dan eigengereidheid, al kan ik het er wel mee eens zijn. Historisch: ,,Daste zops is nog dàorantoo'', zei de vrouw, die haar man uit de kroeg haalde, ,,mär daste zo straampheurig zeens...'' voegde ze eraan toe, omdat hij tegenstribbelde.

Ik heb enkele jaren geleden in de toenmalige brievenbus al eens uitvoerig over straampheurig geschreven, als ik me goed herinner. Ik heb er in elk geval wel mijn mening over. Natuurlijk is zo iemand eigengereid, maar hij is bovendien balsturig, dwäs, nen weerbössel, recalcitrant, ongezeggelijk, onredelijk. Of niet?

Striewage

Ook weer zo'n prachtig woord, dat ik eens in tweeën wil hakken: strie en wage. Strieën is zoiets als schrijden, vlug lopen met grote passen, lomp lopen. En bij wage denk ik aan kneewage e.d., waarover ik in deze rubriek schreef, o.a. in de nummers van 4 en 6 febr. j.l. Wage of wade kan zijn: kuit of knieholte. Bij striewage stel ik me dus iemand voor, die lomp loopt en in zijn knieën doorzwokt.

Eigengereidheid zie ik er niet zozeer in. Misschien wil Bornenaar het in verband brengen met de figuurlijke betekenis van Strieën of zik strieën: ruzie maken, discussiëren, onenigheid hebben.

Twentse Taalbank

35. 27/5 '70 regio brievenbus

35

Ik was blij met een interessant telefoontje, dat ik kreeg van de heer D.D. te Haaksbergen, waaruit weer eens bleek, hoe gemakkelijk er een misverstand kan ontstaan. Ook ontdekte ik daaruit weer eens opnieuw, hoe gemakkelijk je als Twentenaren elkaar op de tenen trapt. Als dat in een prettige sfeer kan worden opgelost, dan is er heel wat gewonnen. Zo ook hier. Zonder het op een akkoordje te gooien, welteverstaan.

SK voor Sch

De heer D.D. vroeg mij, ook namens een aantal Haagsbergse lezers van deze Regio-Brievenbus, wat ik in nummer 32 van 15 mei heb bedoeld met de opmerking: "Met de sk voor de sch ga ik als Enschedeër niet helemaal akkoord: bij ons is de uitspraak skool en skoold, enz. wat primitief." Na enig heen-en-weer gepraat begreep ik, dat ik mij hier wel wat onduidelijk heb uitgedrukt. Of liever: dat men uit mijn gezegde heel wat anders zou kunnen halen dan ik er in werkelijkheid mee bedoeld heb. Men zou kunnen denken, dat ik bedoelde: als Enschedeër ga ik er niet mee akkoord, dat men in Haaksbergen skool en skoold zegt, in plaats van school en schoold. Maar dàt is niet zo! Wat heb ik er als Enschedeër mee te maken, hoe men in Haaksbergen de sch uitspreekt? Ik vind juist die plaatselijke verschillen zo boeiend. Ik had beter kunnen schrijven: "Met de sk voor de sch ga ik voor Enschede niet helemaal akkoord...", dat wil zeggen: als men skool en skoold voor Enschedees stadsplat wil laten doorgaan, dan protesteer ik; bij ons is die sk wat primitief!

Primitief

Daarop was de tweede vraag van de heer D.D., zeer terecht: maar wat verstaat u dan onder "primitief"? Ja dat is wat moeilijker te beantwoorden, om niet weer àndere mensen op de tenen te trappen. De heer D.D. vindt juist het primitieve taalgebruik vaak zo charmant en daarin hebben we elkaar gauw gevonden. Laat ik het zó voorzichtig uitdrukken: onder primitief taalgebruik zou ik willen verstaan: het taalgebruik door mensen die geen of nauwelijks ontwikkeld taalgevoel hebben, of beter nog misschien: die geen begrip hebben van taalhygiëne (als er tenminste iets bestaat, dat we zo zouden kunnen noemen!) en die geen begrip hebben van taal-beschaving. Ze hoeven daarom waarachtig nog niet on-intelligent of on-beschaafd of lomp te zijn, ook al kunnen ze niet met mes en vork eten. Maar ze hóren doodgewoon het verschil niet tussen school en skool! Ze hóren zelf niet dat hun uitspraak uit de toon valt.

Voorbeelden

Ik herinner me de eerste Franse woordjes, die me werden ingepompt, toen ik amper elf jaar was: le papa - de papa; le pot (poo) - de pot; le verre (vèèr) - het glas; le sel - het zout; brave - dapper; a - heeft; et (éé) - en; weet u het ook nog? De volgende lesjes waren al moeilijker en daar kwam het gekste als de Fransen oi schrijven, dan zeggen ze: wà. Als je dat eenmaal weet, is het een koud kunstje, een Frans woord met oi goed uit te spreken. Ja, dat dácht u maar! En als dan zo'n oi gevolgd wordt door een s, en dat geval staat aan het eind van een woord of in een woord van één lettergreep, dan vergeet je doodgewoon die s, die wordt niet uitgesproken, en inplaats van: le mois - de maand, uit te spreken als le mwàs, zeg je gewoon maar le mwà, net of die s er niet staat. Niet aldus m'n vrindje van óók amper elf. Die kon die s niet wegdenken, maar in plaats van te zeggen: le mwàs, zei hij ók nog: le mswà, wat dan neer kwam op musswà. Onderweg naar school ben ik met hem aan het exerceren geweest en hij wilde echt wel zijn best doen, het mij goed na te zeggen, maar het is hem nooit gelukt. Hij heeft dan ook nooit enige vreemde taal weten aan te leren. Ik herinner me nog uit die schooljaren, dat de onderwijzer uit de derde klas bij sommige leerlingen (de naam van één zo'n meisje zou me zelfs, na enig piekeren, misschien nog weer te binnen willen schieten) moeite had, hen de sk-uitspraak bij school, schat, schip, schot, scheveningen, enz. af te leren. Maar thuis was het bij mij ook al een fout, sk te zeggen; want moeder sprak duidelijk nog ch uit, als een soort heel zachte k. dunkt me, nog zachter dan de befaamde k in zakdoek, in woorden als tusschen, intusschen, toeschen, visschen, en ook in de bovengenoemde sch-woorden. Met tusgen echter zouden we al even fout zijn geweest als met tusken. Toch waren er in Enschede gevallen, waarin wèl min of meer duidelijk een sk werd uitgesproken, zoals wupsken of wemsken, kriesken, floepsken, maar daar kom ik later weleens op terug.

Verbasteringen

Met verbasteringen moeten we weleens voorzichtig zijn. Men kan woorden mishandelen, ze verbasteren omdat men onvoldoende taalaanleg heeft (zoals in het geval van mwà en mswà) of onvoldoende zorgvuldig is in de uitspraak, maar er zijn ook taalverbasteringen, die naar mijn mening voortvloeien uit bepaalde taal-instincten. Ook daarop wil ik terugkomen, maar intussen hoor

JOHAN BUURSINK

ik daarover graag lezers-meningen. Zo zijn in Enschede bepaalde familienamen, die steevast verbasterd werden, zonder dat iemand zich daaraan stoorde, zoals: Freriks, in het Enschedees: Fleriks, en Kökkeler voor Kokkeler, Oelaand voor Olland, wat nog weer wat anders is dat vertwentsen. (Omgekeerd denk ik dat de echte Twentse familinamen als: Tekaot, Jaansen, Niejhoes, Achterhoes, Braokhoes, Poorthoes, enz. oudere brieven hebben in het Twents dan in hun verhollandsing.)

De moor

Ook tegen mijn "de moor" voor moeder hebben de Haaksbergers, volgens de heer D.D., bezwaar. En terecht, nu ik D.D. voor de telefoon heb horen zeggen: "de mooar". Dat is lomp, zegt D.D. en beledigend voor "moo". Nou, moe kan, wat mij betreft, gerust zijn. Ik ben het namelijk volkomen eens met de Haaksbergenaren. Ik schrijf n.l. „de moor" maar heb er de uitspraak niet bij vermeld. Na de oo volgt een a-klank, maar de oo in moor (moor) is dezelfde oo als in moo. Moor, als samentrekking van mooder, is beslist niet lomp. Normaal was het: moo, bij ons, maar veel anderen spraken even eerbiedig van hun moo-r. Ik voel er een benadrukking in, die zelfs respect kan weergeven. - Ik weet niet, of het regel was, maar ik heb de stiefmoeder wel eens horen aanduiden als: de mooar. Wie informeert mij daarover eens?

Twentse Taalbank

In mijn regio - brievenbus van 17 april vroeg ik, wie mij iets kon schrijven over de hier voorkomende veldkruisen (of landkruisen) en daar wil ik wel eerst een verklaring van geven. Het is namelijk ,,zonnen teks van miej''. Ik loop al jaren met de stille wens rond dat hier ergens in Twente eens een groot Christuskruis wordt opgericht. En dan niet op een kerk, en niet als een uitgesproken katholiek symbool, maar van katholieken en protestanten beide, als een soort oecumenisch geloofs - symbool. Ik zou er een mooie bezinningsplaats omheen willen zien, waar de toerist of de vluchtige voorbijganger, of tóch wie er maar behoefte aan heeft, enkele ogenblikken zou kunnen mediteren. En dan zou er een soort geloftesteen bij geplaatst moeten worden - in de geest van de Christus van het Andesgebergte - met een opschrift als : ,,Eer zullen de hoogten van Twente weer tot de diepte van de zeebodem dalen, eer de Christenen van Twente weer om allerlei leerstelligheden als vijanden tegenover elkaar zullen staan, aldus de Naam des Heren tot een aanfluiting makende voor velen!''

Vermaning

Van de heer L.B.O. te Denekamp kreeg ik daarop een interessante informatiebrief, waaruit ik hier de mededelingen weergeef. De heer O. schrijft dan:
,,Even over de grens zie je ze in ieder gehucht staan, stammend van na de oorlog 14 - 18, als zogenaamd Mahnzeichen, waarschuwingsteken. Op de voet onder dat kruis de namen ingebeiteld, ook wel geschilderd, van de gevallenen in die oorlog. De gevallenen van de laatste oorlog zijn vaak nog toegevoegd.
In 't begin van de dertiger jaren werd in Noord - Deurningen, gemeente Denekamp, op 't erve Johannink - Zwiep, het eerste landkruis geplaatst. Kruis en monumentale voet in geel muschelkalk - kunstgraniet uitgevoerd. Op het voetstuk een mooie geschilderde tekst. Het Christus - corpus van gietbeton en geschilderd.

Enige jaren vóór de laatste oorlog volgde Beuningen, aan de Lutterstraat, tegenover boerderij Damhuis: kruis en corpus van hout, aan de voet een in zandsteen gebeitelde spreuk.
Enige tijd later werd een ruw bewerkt houten kruis met corpus geplaatst in 'n Holzerhook, aan 't straatje Beuningen - Rossum . Het kruis staat tussen veldkeien, met het opschrift: ,,Dit deed ik voor u, wat doet gij voor mij?'' aangebracht op een grote kei.

Jan Kip

Over het tot stand komen van deze kruizen schrijft genoemde heer O.:
,,De kunstenaar Jan Kip uit Oldenzaal, bekend o.a. van 't Boeskoolmenneke, had achter in de Beuninger kerk een door hem gesneden kruis met corpus opgehangen en de pastoor (pastoor Bolscher z.g.) om diens mening gevraagd. De pastoor opperde toen het idee om een groter, een veldkruis te plaatsen.
Jan Kip verzorgde toen het beeldhouwwerk en de jonge garde J.B.B. van Beuningen brachten met hand- en spandiensten de rest voor elkaar. Ik weet dit alles omdat ik daar zeer bekend was en ook, omdat ik als steenhouwer een klein gedeelte voor mijn rekening nam.''

Volgens deze briefschrijver is het een van de Duitsers overgenomen gebruik. Zo is ook het prachtige corpus van het landkruis bij de splitsing Lutterstraat - Lossersedijk, bij Camping De Lutt, van een Duitse beeldhouwster.
Verder staan er nog kruizen in de Mekkelhorst, gem. Losser, tegenover het erve Blokhuis - Dierselman, op een 1 meter hoog voetstuk, en een, van latere datum aan de Disseroltweg in Lattrop, gem. Denekamp.
Dat weten we dan nu weer.

Kneehamer

De heer O. komt ook nog even in zijn brief terug op het woord kneehamer. Zie regio - brievenbus van 4 en 6 febr. j.l. Hij is - in tegenstelling tot mijn opvatting - van mening, dat daarmee ,,achter de knie'' wordt bedoeld. Want, aldus briefschrijver:
,,toen ik 10 jaar was, dat is vijftig jaar geleden, paste een oude tante van tachtig mij een pyjamabroek aan, zelf gemaakt. Ze zeide, terwijl ze me een stootje achter de knieën gaf: in de kneehamers is he wal luk eng.''

Pleeriezer

Ook het woord pleeriezer, dat al zoveel stof deed opwaaien in deze rubriek, ontvangt nog een toelichting van de heer O.
Als volgt:
,,Vroeger zat ik in 't bouwvak. Bij het maken van vloeren van stampbeton, evenals voor het zandbed daaronder, werd gebruik gemaakt van een soort stamper of tets (of tats, ik kan het woord niet goed lezen, Bsk) Ik geloof niet dat men ze tegenwoordig nog gebruikt. Zie afbeelding. (Was er niet bij, helaas! Bsk).

Door oudere vakgenoten werd dit soort stamper - en ik heb nooit anders gehoord - ook wel aangeduid met pleeriezer. Hiermede werd het zand of beton in elkaar gepleerd.''

Tot zover deze briefschrijver. Dat ik met zoveel wetenswaardige inlichtingen bijzonder ingenomen ben, wil ik hier nog eens naar voren brengen. Een voorbeeld ter navolging!

Mans

Maar over pleeriezer werd ik nog meer gewaar. De heer Z. uit Oldenzaal herinnert zich een t.v. - uitzending van enkele jaren geleden, waarin de bekende mans oet Twente vanuit de Deventer

JOHAN BUURSINK

Schouwburg het woord pleeriezer voor bromfiets de wereld inzond, met de woorden: ik neum 't pleeriezer umda'k d'r zo vaak ofpleer.
Nadien hoorde ik van meer lezers: inderdaad, Mans oet Twente is het geweest, die een bromfiets pleeriezer ging noemen. Al vind ik het een griezelige verbastering van de oorspronkelijke woordbetekenis, ik moet toch eerlijk zeggen dat ik het wel geestig vind. Maar ik zou toch van het gebruik als zodanig geen gewoonte willen maken. De aardigheid zit in de grap van de woordspeling en die vind ik goed gevonden. Maar: wie van een grap ernst wil maken is een beunhaas. Dan is het effect verloren. Van alles wat er al over geschreven werd, houd ik bovenstaande verklaring van dhr. O. voor de beste: een pleeriezer is een ijzeren stamper.

Twentse Taalbank

37. 3/6 '70 regio brievenbus

Dat is geen Twents maar Engels, jawel! Döbbljoe piiepl betekent niets anders dan : w-poeple. Die w is een afkorting van w.c. en w.c. is weer een afkorting van water closet en een closet is een kamertje. Een w oftewel döbbljoe (letterlijk: dubbele u) is dus een water - kamertje. People, spreek ongeveer uit: piiepl, met een langerekte iie, betekent: volk, mensen, lieden, lui. Onder böbbljoe piiepl (een uitdrukking van mezelf waarvoor ik dan ook copyright heb aangevraagd) wil ik dan verstaan: döbbljoe - mensen, dat zijn lieden, die het over de döbbljoe hebben, als ze naar de plee moeten en die zelfs het ook hier al ingeburgerde w.c. nog te banaal vinden. U zult het niet geloven, maar zulke lieden zijn er! Gruppendrieters noemen we ze. Laat ze maar gewoon, net als wij, twallèt zeggen.

Vergelijking

We zouden een vergelijking kunnen trekken met wat ik bôalkaastpleejpiepl zow willen noemen (eveneens copyricht aangevraagd!) maar laten we 't dáár nou niet weer over hebben...
Ik schrijf dit maar ter inleiding, omdat me werd gevraagd of ik

JOHAN BUURSINK

het woord plee ook zo'n onfatsoenlijk woord vind. Antwoord: ja en nee. Het woord roept geen enkel gevoel van afkeer bij me op, zoals heel wat andere vieze woorden - die ik ook wel ken - dat echt wèl zouden doen. Maar het Hollandse pleej en het Twentse plee zijn geen woorden, die je tegenwoordig nog als normale omgangstaal beschouwt. Het is afval van de Nederlandse taal geworden en ook in ons dialect is het al min of meer uit de circulatie. Toch weet elke Nederlander, evengoed als elke dialectspreker, tegenwoordig nog wel wat een plee is, de allerjongsten misschien uitgezonderd.

Gezonken

Vroeger toen er nog een groot standen- en klassenverschil in onze samenleving was, sprak men van ,,gesunkenes Kulturgut'' wanneer een gebruik of gewoonte of ook wel een mode van de hoogste standen zonk tot de minder hoge en de lage en nóg lagere. Tegenwoordig, nu wij de illusie hebben dat er geen standen- en klassenverschillen meer zijn hoegenaamd, spreken we van democratisering.
Welnu: ook woord- en taalgebruik kan zinken en democratiseren.

Als voorbeeld wil ik het woord plee noemen. Vanouds een goed Hollands klinkend woord van onbekende afkomst. Taalgeleerden zeggen dat het afgeleid is van het Franse: petit cabinet (bestekamer) maar daar zetten ze dan zelf een vraagteken bij. Voor mij hoeft dat vraagteken niet, want ik geloof daar sowieso geen barst van. Hoewel... ik nòg weleens in een hotel de vieux chic in het westen loger, waar op de deur der nooddruftigheid nog het antieke porseleinen bordje zit met in gothische letters: Cabinet. Dat het uitgesleten haakje dat kromgebogen in het oogje komt, de deur net nog op een kiertje laat, zodat je je helemaal niet geheim voelt op het gemak, dat neem je dan maar op de chic toe. In de hoop dat niet nét ók nóg iemand anders ,,naar de pleej mot''...

Bon ton

Vroeger moet het ,,pleej'' - woordgebruik bon ton zijn geweest in onze Nederlanden der vaderen. Dat was, toen men het nog in vaatjes of tonnetjes ging opvangen, die dan al voller en voller werden. Met de riolerings - beschaving kwamen de prachtig in Delfts blauw gedecoreerde porseleinen pleejpotten met afvoer, later zelfs met doorspoeling rechtstreeks uit de waterleiding, zodat de ,,poulet'' (spreekt uit: poeléé; spreek de poe kort uit en je houdt p'lee over!) meteen verdwenen was en het woord plee een anachronisme was geworden.
En nu komt het cultuurwoord aan het zinken. In de hogere en hoogste regionen (u begrijpt het al: met die Delfts blauw gedecoreerde pleepotten) dient het toch ook in de gesprekken en in de huiselijke omgangstaal door te klinken, dat men excelleert in een w.c. en van - dán - af -aan wordt het woord plee of pleej minderwaardig en zelfs onwelvoegelijk.
Wanneer een cultuur en een cultuurwoord aan het zinken gaan, betekent dat het stijgen van de onder - cultuur met het afval - uit - den hoogen.

Die onder - cultuur zien we stijgen van de dryte - coele en de dryte - gruppe buiten via de aal - tonne in het oonderschoer en het schyte - huusken in de koestal naar het bekende p'lee - huusken of kortwed ,,thuusken van weleer. Het natuurlijke spijsverteringsverloop werd bij ons, de sub - culturelen, vanaf de aan de kakstoel ontgroeide leeftijd tot aan het doodsbed aangeduid met pissen en poepen. Het heel - onfatsoenlijke volk had daar nog andere uitdrukkingen voor (die in de middeleeuwen nog tot het goede taalgebruik gerekend werden, maar nadien al lager en lager zonken)die ik zelfs liever niet in de krant zet.
Als kind heb ik de herwaardering van dat cabinet d' aisance al meegemaakt, van thuusken tot de plee. Vanaf ongeveer mijn tiende jaar mocht ik van mijn drie oudere zusters namelijk al geen thuusken meer zeggen, maar fatsoenlijk plee, zonder j. Dat wás wat, wat?
Tezelfder tijd dus, dat onze ouderen en ouders konden zeggen: ,,iej aalt met ow thuusken, kö'j nich fesoenlijk plee zeggen'' tezelfder tijd zullen de supra - kulturelen hun kinderen bestraffend hebben vermaand, dat ordinaire pleej af te wennen en beschaafd in 't Nederlandse te zeggen: weej - ceej!

Democratisering

In deze tijd van taaldemocratisering zien we vaak, dat de uitersten elkaar raken: ook bij onslieden werd plee taboe en gingen we spreken van w.c.: wee - cee! Die uitgangs-j is geen teken van niveau - verschil maar van verschil in streektaal (ik heb overigens niets tegen de Hollandse streektalen, als men die maar niet aan ons voor goed Nederlands zou willen verkwanselen!).
Nu zijn er altijd weer lieden, die in die democratisering een ontluistering van de haute culture zien en zulke lieden, de nouveaux culturels, hebben weer een gaatje ontdekt om eruit te springen: het weej - ceej werd hun döbbljoe en de eer van standing is bereikt en gered.

Terzijde

U moet wel goed begrijpen dat het hierboven even aangeroerde bôalkaastpleej niets met plee of pleej of w.c. te maken heeft. Ook niets met het Twents dialect, noch met taaldemocratisering! Waar dan wel mee? Dàt mag ik niet zeggen... Ik mocht vroeger ook geen thuuske meer zeggen ook al was het echt nog nel 'n thuusken.

Na de -oo geen a-klank

In mijn regio-brievenbus nr. 35 van j.l. woensdag staat (3e kolom, regel 14 van onderen): ''Na de oo volgt een a-klank...'' terwijl er had moeten staan: ''Na de oo volgt geen (let op: geen!) a-klank...''. Voor een goed begrip zij het hier opnieuw gezegd, waar het om gaat en zoals ik het geschreven had: ''Ik schrijf n.l. ,,de moor'' maar ik heb er de uitspraak niet bij vermeld. Na de oo volgt GEEN a-klank, maar de oo in moor (moo-r) is dezelfde als in moo. Moo-r als samentrekking van mooder, is beslist niet lomp.''

Twentse Taalbank

Vissen lijkt me een mooie sport, daar niet van, maar ik heb er geen enkele ervaring mee. Toch zijn er wel sportvissers onder mijn vrienden en bekenden en van één van die hoorde ik: wel visken wil, mot eerst piern vangn! Men noemt dat piern wuppn of ook wel piern juttn. Pieren blijken de gewoonte te hebben, op aanhoudende lichte trillingen van de grond naar boven te kruipen. Men verklaart dat als een pierenninstinct, dat het dier op de vlucht naar de oppervlakte drijft als een mol door de grond kruipt zodat de aarde begint te trillen. En als men die trillingen nabootst, zie je inderdaad in de omgeving de pieren hun kop, of wat daar dan voor door moet gaan, uit het gras omhoog steken. Men kan ze dan met mindere of meerdere moeite verder omhoog trekken en in een meegenomen oude klomp of conservenblikje, met wat zand erin, verzamelen voor de visvangst. Dat nabootsen van die trillingen kan men op verschillende manieren doen, bijvoorbeeld door een greep in de grond te steken en aanhoudend zacht met een stok tegen de steel dreunen. Men kan ook met een niet te dikke stok of twijg op de grond slaan. Dat is dan het hele wuppn of juttn. Handige jongens doen het met een enkele elektrisch geladen draad, maar dat kan gevaarlijk zijn, niet zozeer voor de pieren als voor de jongens zelf.

Opt nus

Ik had dezer dagen een leuk têteà-têêtje (ganz meinerseits!) met een leuk onderwijzeresje eerste klas, waarbij ik ontdekte dat mijn

JOHAN BUURSINK

regio-rubriek niet alleen maar door ouden en nog ouderen gelezen wordt maar ook door zulk jong goed. En dan weet ik het al: "ik kan dat Twents wel goed lezen en begrijpen, maar ik kan 't niet zo goed spreken, en schrijven hélemaal niet". Ja, die schoolkindertjes eerste klas van tegenwoordig, die komen nog best mee met hun dialect en dat is weleens lastig, vooral als je ze de eerste beginselen van het Nederlands bij moet brengen. Maar bedoeld onderwijzeresje vond het helemaal niet tragisch, ook niet als er weleens grappige dingen naar voren komen. Zo had zij in een opstelletje van zo'n kind uit een van de laagste klassen eens de zin gelezen: "de vogel zit opt nus". Zoiets vond ze helemaal niet erg en dat deed me plezier, al was het alleen maar om het taalbegrip van die juffrouw. Ze vertelde me ook dat een ander kind geschreven had "rad" in plaats van "wiel" en ik troostte haar zo goed en zo kwaad mogelijk door te verklaren, dat ik m'n hele leven al last heb gehad met het Nederlands. Want ik zou ook nu nog glashard "rad" schrijven als ik "wiel" bedoelde.

Rad

Wij zeiden vroeger zelfs wel eens "rad" gewoon tegen een fiets, of ook wel "vaarrad". Maar dat is begrijpelijk, omdat zelfs in het Enscheder stadsplat wel Duitse insluipsels voorkwamen. Die hebben het dan wel niet verder dan gelegenheidsgebruik gebracht, maar we wisten best, wat er bedoeld werd als er gevraagd werd: "gao'j op 't rad of bi'j met 'n zóg?" (ga je op de fiets of ben je met de trein?) Voor de grap werden die woorden dan wel gebruikt maar er zijn er ook wel, die algemener aanvaard werden en die heus niet misstonden in ons Twentse taalmilieu. Zoals: 'maak now gin stóts" m.i. van het Duits: Stuss, dat onzin, nonsens betekent, of mogelijk van Sturz, is: val of bankroet. Stóts maken was: heibel maken, waaruit ongelukken konden voortkomen. Ook "bloos" in dezelfde betekenis als het Duitse bloss, voor: enkel, alleen, kwam bij veel lieden voor, vaak weer verbasterd tot "bloots". En "sloes maakn" (Schluss machen) heb ik ook vaak gehoord. Vanuit het Hollands taalgebied hoeft ons, dialectsprekers, daarom nog geen enkel verwijt te treffen, want de Duitse woorden "sowieso" en "überhaupt" - om bij deze twee standaardvoorbeelden te blijven - zijn prachtige, begrijpbare en goed inpasbare woorden, die moeilijk met een enkel Nederlands woord, dat net zo indringend is, te vertalen zijn.

Hollands

De mildheid van ons Twentse onderwijzeresje voor een Twents jog dat schrijft "de vogel zit opt nus" is hoopgevend voor de toekomst van het Twents. Daarmede wordt de opvatting gelogenstraft van de geleerde, die de Twentenaren durft te beklagen om hun tweetaligheid, die een handicap is voor hun maatschappelijke escalatie. (U begrijpt toch wel, dat ik dat moeilijke moderne intellectuele modewoord escalatie, dat iedereen napraat tegenwoordig, hier met een grijnslach heb neergeschreven?) Van dat vogeltje, dat "opt nus" zit, heb ik eens weer een doordenkertje gemaakt en daarvoor moet ik eerst verwijzen naar wat ik in de regio-brievenbus van 8 mei schreef onder "Hollands": een t.v.-spreker die mij met afgrijzen vervulde toen hij sprak over "partije die oorlog wouwe en partije die geen oorlog wouwe!" Neem het dan een Twents kindje eens kwalijk dat het schrijft: "het vogeltje zit opt nus". Wat zou zo'n kindje uit het Hollandse dialectgebied van bedoelde t.v.-spreker wel geschreven kunnen hebben over vogeltjes? Ik denk zo iets van: „vogeltjes die hun neste bouwe wouwe en vogeltjes die geen neste wouwe bouwe!" Het verschil zit hem hierin: het Twentse kindje zal vroeg of laat tot de ontdekking komen, dat het dialect spreekt of schrijft - als men dan tenminste nog van mening is dat het Twents een dialect en geen taal is - terwijl het Hollandse kindje, tegen de tijd dat het óók tot de jaren des taalonderscheids is gekomen, nog altijd is blijven denken dat zijn spreektaal Nederlands is, zoals die meneer van die "partije die oorlog wouwe" stellig ook nog niet beter weet.

Terzijde

Nu weet ik wel, dat één zwaluw nog geen zomer maakt, en dat er tegenover één kindje dat in het Twents blijft denken, meerdere zullen zijn die van de plee naar de wee-cee groeien, even ongemerkt als vader en moeder van thuusken op de plee kwamen. (Zie regio brievenbus 37 als u niet weet, wat ik bedoel!) Op de vraag, of ik niet bang ben dat de benaming klootschieten wordt afgeschaft wil ik - met het vriendelijke verzoek mij niet wéér met zulke vragen in het nauw te drijven - alleen dit antwoord geven: één witte muis maakt nog geen delirium! En ik geloof niet dat er één Twentenaar is, die van brood stoet kan maakn. Want brood is brood en stoet is stoet.

Twentse Taalbank

39. 10/6·40

regio brievenbus

In de Regio-brievenbus van 6 mei liet ik D.D. te Haaksbergen aan het woord, maar het woord jöchterhölpe was mij niet duidelijk. De heer D. gelooft niet dat het woord in Haaksbergen werd gebruikt voor een helper in noodgevallen, want dan is het naoberplicht. Ook "gejaagd zijn" of "gejaagd worden" kan hij er niet in horen, zoals ik had gesuggereerd op het eerste gezicht van dit voor mij onbekende woord."Ne Jöchte noemen we hier in Haaksbergen iemand, die in het bezit is van een trekpaard maar op z'n eigen boerenbedrijfje voor dat paard geen volledige dagtaak heeft en daarom, tegen betaling, met zijn paard diensten verleent waarvoor paardentractie nodig is, zoals ploegen, eggen, enz." aldus de heer D.D. en hij vraagt zich af, of dat "jöchte" in verband kan staan met het Duitse Joch. Nederlands: juk. "Jemand tüchtig das Joch spannen" of "unter das Joch bringen" betekent: "iemand geducht laten werken", resp.: "afhankelijk maken, onderwerpen".

Aannemelijk

Dankbaar met deze nadere verklaring, kan ik alleen maar zeggen dat ik beide veronderstellingen aannemelijk vind. Voor dat juk - dat toch niets met een paard te maken heeft, omdat een juk oorspronkelijk een trekspan voor ossen is - zou ik niet het argument van onderworpenheid willen laten gelden. Want nu ik Wanink erop nasla, lees ik daar juist het omgekeerde van onderworpenheid. Wanink geeft n.l. voor "jöchte" of "peerejöchie" (dus inderdaad paardentractie) evenwel: de hulp met het paard door de boer aan zijn „wönders" verleend als vergelding voor daglonershulp. Het omgekeerde dus van onderworpenheid. Direct daarop geeft Wanink het woord "jöchter" voor iemand, die haast heeft, waarmee Wanink dus mijn oorspronkelijke opvatting zou steunen. Van "jachterig", dat is gehaast of gejaagd. En inderdaad zal de boer weleens geniegd kunnen zijn van de hulp, aan zijn ondergeschikten te verlenen, een jachterige, gejaagde hulp te maken. En van die vrije boer kan de naam best zijn overgegaan op de kleine boer, die jöchterhölpe in loondienst gaat verrichten. Ook lijkt het me wat simplistisch gesteld: een boer met een trekpaard, waarvoor hij geen volledige dagtaak heeft. De boer had allicht zelf wèl een volledige dagtaak en een éénpaardsboer is toch beslist nog geen arme boer. Als jöchtehölpe zal hij zich dan meer als een soort vrachtrijder of paardwerker beschouwen dan als boer, zodat ik hier geen onderworpenheid in zie.

Vóór-eer

"Weet iej wat vóór-eer is?" vroeg T.C.-lezer Jan Willem B. mij en ik vond dat een prachtige vraag, omdat je zo'n woord alleen maar in zijn verband kunt begrijpen. Hij heeft het me verklaard en ik vind het interessant genoeg om het hier door te geven. Het staat in verband met ploegen. De "eer" of aarde uit de eerste voor, die dus geen vorige voor hoeft te vullen, is de „vóór-eer", in 't Nederlands zouden we kunnen zeggen: "vore-aarde".
Weliswaar heb ik een groot deel van m'n jeugd "op de boer" doorgebracht maar nergens heb ik dat woord horen gebruiken. Is het zo'n eigen uitgevonden woord van een enkele boer of komt het méér voor? Wie weet er van?

Woorden...

Ik wil Joh. L. te Enschede, die zich zo beijvert mij van altijd welkome informatie te voorzien, het genoegen doen, weer enkele van zijn woorden en uitdrukkingen, die hem bij tijd en wijle te binnen schieten, weer te geven. Ziehier dan: Joh.L. vraagt, of de trouwe Regio-brievenbus-lezers niet eens hun best willen doen, deze woorden en gezegden in zinsverband te plaatsen, m.a.w. er leuke zinnen van te maken. Ik zou er veel voor voelen, dat er heel wat brieven mij het nodige werk zouden bezorgen, want ik weet zeker dat men dat best aan kan, al zijn het maar een paar zinnen, die u weet te verzinnen.
1. Umderwiel 2. Strabant 3. Ne strampelman 4. Sosnonig (ik kan er uit het handschrift van Joh. L. niets anders van maken, maar ik vind het wel 'n gek woord!) 5. Bar waanzeunig 6. As doe nich wees was wis... 7. Oet de stieë kommn 8. Ondeumlijk 9. Kemoosies en flantuutn 10. Onbevreurn 11. Luk lak 12. Numsweerd 13. (Nich) neumensweerd 14. Wiedlöchtig 15. Lankwielig 16. Smolbalgen 17. De pan wierum brengn 18. 't Straotendeier 19. Ne hönte of hönten 20. Nusdörken of nusköttelken.
Ik herinner eraan, dat Joh. L. geboortig is uit Noordoost-Twente, dus niet uit Enschede. Bij wat ik hier heb uitgezocht is dan ook haast geen woord Enschedee/ plat bij. Voorwaarde is, dat Joh. L. zelf ook meedoet en dat hij mij bovendien van bovenstaande woorden en gezegden een zo letterlijk mogelijke Nederlandse vertaling geeft. Als suggestie zou ik

JOHAN BUURSINK

de lezers willen adviseren, evengoed hun best op deze rondvraag te doen als ware het een echte prijsvraag met als hoofdprijs een wereldreis eerste klas voor twee personen.

Borst-iezer

Ook de kleine brief van B.Z. te Hengelo was mij uitermate welkom. U weet het: elk woord is weer een aanwinst voor onze taal- en spraak-inventarisatie. Welnu: B.Z. schrijft o.a.: "Mijn vader werkte 50 jaar geleden in Enschede in een weverij. Het gebeurde nogal eens dat het garen zeer slecht was; dan was het hard werken en zeer weinig verdienen. Als hij dan 's avonds thuis kwam, zei hij weleens tegen moeder: ut haangt mie 'n haals oet töt opt borstiezer, a'k 's aoms naor hoes gao, past mie de kipse nig meer. Volgens mij zit er ook nog iets gagenhumor in..." aldus B.Z. Alles goed en wel, maar... wat is 'n borstiezer?

Twentse Taalbank

40 12/6-70

regio brievenbus

40

Een welkomstwoord moet eraf voor mevrouw L.L. te Ootmarsum, die graag mijn rubriek leest - schrijft ze - maar weinig tijd heeft, aanvullingen door te geven. (Des te dankbaarder ben ik, dat ze het nu dan toch maar doet! Ik zou elke briefschrijver en schrijfster willen toefluisteren: wordt eikeschors bij 't pond gewogen, men weegt kaneel bij 't lood! En als ik nu maar veel loodjes kaneel krijg, kan ik in m'n regiobrievenbus ook eens kaneel bij 't pond wegen!)
Mevr. L.L., afkomstig uit Geesteren, weet het goed, als ze schrijft: ,,U eet eerpel, mar ik heb heel mien lêven (of: lèffen) tuffel etten. Aj nich aans wet, smaakt dat ok wa." - Even verder schrijft ze nog iets over tuffels, en nu kom ik met mijn vraag aan de lezers en lezeressen: wat is het meervoud van tuffel? Blijft het gewoon tuffel, zoals ik het als Enschedeër aanvoel? Of wordt het tuffels? Of tuffeln?

Vroeger kwam hier een boer uit Oud- Ootmarsum, als ik me goed herinner met tuffels, met een s! Heb ik dat goed? Wij zijn jarenlang tuffelklant van deze Kamphuis geweest. Dat is nu zo'n kleine veertig jaar geleden en na mijn trouwen voor 35 jaar is mijn moeder, nog lang verknocht geweest aan de Ootmarsumer tuffel van Kamphuis. Hij bracht ook wel eens een slachtkip mee, voor vijftien stuivers tot een gulden ongeplukt (maar al wel dood) en voor vijfentwintig stuivers geplukt en schoongemaakt. De hele hen! Wat de eieren en aardappels toen deden, weet ik niet meer.

Règgen

Mevr. L.L. had het daar over ,,lèffen" (leven). Wij zeggen in Enschede: ,,lèèbn" of ook wel eens ouderwets ,,lèèbnd". Volgens deze briefschrijfster is het in Geesteren ook: règgen (regen), nèggen (negen), zèggen (zegen) waarbij ik aanneem, dat de uitgangs-e gewoon Twents ingeslikt wordt, zodat het wordt: lèffn, règgn, nèggn, zèggn, waarbij de dubbele gg als een echte gg (als in het Nederlandse zeggen) wordt uitgesproken en niet als de zachte k, zoals in het Enscheder plat, ongeveer de k in zakdoek.
Over jongs en wichter schreef ik in het nummer van 15 april. In Geesteren is het ook zo, volgens mevr. L.L.: ne koppel wichter (is van beide), maar: vier vènt en 3 wichter.
Ik neem aan, dat het vènten moet zijn, maar hoor dat dan nog wel even? In Enschede is het woord vent in die betekenis niet gebruikelijk. Daar is ,,vent" een Nederlands woord, dat alleen misprijzend en minachtend gebruikt woordt: ,,Ach vent, wat wò'j? Wel wo'j mètbrengen?" Het was voor ons kinderen, een taboe-woord dat we alleen gebruikten, als moeder het niet hoorde.

Angaon

Een mooie toepassing van het woord ,,àngaon" (waarover ik in het nummer van 1 april schreef) geeft mevr. L.L. nog: ,,Sekkn-Na lig ók op 't zêekenhoes. Wat ze hef, wet ze nog nich. Het is eer zo ineens angaon..."
Laat mij nu deze zin eens lekker uiteenrafelen. Het woord àngaon in deze betekenis had ik uiteraard al in m'n verzameling en ik merk erbij op, dat je niet alleen lichamelijk iets aan kan gaan, maar ook geestelijk, mentaal, verstandelijk. Bijv. als iemand gek doet of iets geks zegt, kan ik vragen: ,,Bi'j daor v'môorgen met ópstaon of is ow dat gistern al àngaon?" Maar ik ontdek nog meer in de zin. Je ligt in het Geesterens dus ,,op" (en niet ,,in") het ,,zêekenhoes" (dus ook daar niet in een ,,kraankenhoes"), en ook in het Geesterens is het ,,nich" en nich ,,neet".

En daar stuit ik op een doorhaling in de brief van mevrouw L. - L. Over Sekkn-Na sprekende, had ze eerst geschreven: ,,het is hem àngaon" en dat ,,hem" is doorgehaald en er is ,,eer" voor in de plaats gekomen. In het nummer van 1 mei heb ik daarover geschreven en nu vermoed ik, dat men in Geesteren toch óók wel ,,hee", ,,hem" en ,,zien" zegt, als men het over een vrouwspersoon heeft. Ja?

Mooders höfken / Eeuwig leven

Dus niet ,,mooders höfken"? Mevrouw L. - L. — om nu met deze briefschrijfster te besluiten — schrijft: ,,Ik weet nog dat wij onze bloemperkjes afzetten met een randje ,,eeuwig leven". Misschien was het wel onkruid, want je moet het ontzettend bijhouden anders had je zó de hele tuin vol eeuwig leven. Dat spul was zó taai, dat het zelfs groeide op het platte dak van ons huis, dat bedekt was met kiezel en metselzand."
,,Eeuwig leven" herinner ik me nu ook weer ineens, maar ik weet niet meer hoe het eruit zag. Was het dat groene goedje met die kleine hardgele bloempjes? Ja, 't wol naa best reuien.
En dan die omrande perkjes van vroeger. Hoe komt het, dat we daar zo ongemerkt aan ontwend zijn?
Je moest het ,,bijhouden", schrijft mevrouw L. - L. en nu klinkt me dat zo gek in de oren, dat ik begin te geloven dat het Twentse ,,biejhôolen" niet uitgerekend in het Nederlands vertaald moet worden met ,,bijhouden", maar met ,,onderhouden". Of niet? Ik vindt zo'n argeloze vertwentsing van het Nederlands wel kostelijk, mevrouw.
Maar ... wat is ,,onkruid"? Ik geloof niet in onkruid. Onze-Lieve-Heer heeft stellig niet gedacht: nu ik kruid heb laten groeien, moet er ook onkruid komen. De mensen hebben het onkruid uitgevonden. En dan zou ik ,,eeuwig leven" toch nog als een edel onkruid willen beschouwen.

JOHAN BUURSINK

Terzijde

Dat ,,onkruid" brengt me weer op het zakelijke taalonderwerp. In het oude Enschedese plat is onkruid ,,roet" (of misschien ,,roed" met een d), maar tegenwoordig zeggen we ook al ,,roet" tegen het schoorsteenroet, wat we vroeger ,,root" noemden, zodat er een wezenlijk verschil was tussen ,,roet" (onkruid) en ,,root" (roet). Tegenwoordig zeggen we ,,ónkroed" als we onkruid bedoelen, en ,,roet" tegen ,,roet" maar ook tegen ,,ruit", terwijl we alleen nog ,,rood" hebben overgehouden voor de kleur rood, want dààr hebben we nooit iets anders tegen gezegd.
Waar komt nu het woord ,,roed" of ,,roet" vandaan voor onkruid? Wie het weet, mag het mij schrijven!

Twentse Taalbank

41. 17/6-70

regio brievenbus

41

In nr. 31 van 13 mei schreef ik over ,,voel'' en de toepassingen ervan, evenals over ,,voelbaord''. Van de heer B.J.E. te Losser kreeg ik daarop een reactie, dat alle door mij genoemde uitdrukkingen hem ook bekend zijn, ,,maar'' - vraagt hij zich af - ,,waar komt het woord vandaan?'' Hij kan het er niet mee eens zijn, blijkbaar, dat ik het van ,,aal'' of ,,oal'' zou hebben willen afleiden.

Dat is even een misverstandje, meneer E., of een gevolg van niet nauwkeurig genoeg lezen. Ik had het over ,,oald-voel'', waarbij ik dat ,,oald'' altijd als ,,oud'' heb beschouwd. Maar.... in Enschede zeggen we ook wel: ,,aol''- voel, zonder d. Dus vraag ik, kan dat ,,aol'' niet afgeleid zijn van ,,aal'' of ,,aol'' is giermest.
Dus: ,,aol'' of ,,oald'' houden we even apart van ,,voel'' en beide woorden hebben een aparte afkomst en betekenis.

Eerst dan maar ,,voel''. De heer E. zegt: ,,M.i. is het woord ontstaan door het volgende. Als een koe gekalverd heeft, komt de nageboorte, die in het Twents het

JOHAN BUURSINK

,,voel'' wordt genoemd. Ik hoor mijn vader nog zeggen: met de koo is 't wa good, mer het voel ister nog nig of....''
Ik haal deze zin hier letterlijk aan, niet om de zogenaamde verklaring van de herkomst, maar om het idioom. Natuurlijk ben ik het niet met de heer E. eens, dat het woord ,,voel'' aan de nageboorte van een koe zijn ontstaan te danken heeft. Hier vindt het woord voel alleen maar een toepassing in een speciale betekenis.
,,Voel'' of Nederlands ,,vuil'' gaat volgens professor De Vries terug tot de Indogermaanse stam ,,pû'' dat ,,rotten'' betekent. In het oud-Saksisch komt het al voor als ,,fûl'', dus net als nu nog in het Twents.

Aal, aol, oald

Door de wat al te grote beknoptheid van de heer E. begrijp in zijn bedoeling niet helemaal. Ik meen dat hij het volgende bedoelt, maar dat moet ik tussen de regels doorlezen:
- aal in de betekenis van vloeiende mest wordt in het Twents niet uitgesproken als aol (of ôôl) maar met de gewone aa-klank;
- aol of oal, desnoods geschreven ôôl is paling.
Wie is het hiermee wel of niet eens?
Als aal, in de betekenis van mestvocht, hier nooit als aol of oal uitgesproken wordt dan komt natuurlijk mijn veronderstelling te vervallen, dat aol-voel: vieze vent, mestvent zou kunnen betekenen. Dan blijft er niets ander over dan aan te nemen dat oal-voel een slordige uitspraak is van oald-voel met een d. In goed verstaanbaar Nederlands is dan oald-voel, aol-voel: een rotvent!

Een voelboard (of: voelbaord: letterlijk vuilbaard) is volgens de heer E. ook de benaming voor een bouvierhond en dus... niet te vertrouwen.

Fijne brief

Er is ook weer een fijne brief gekomen van een oude bekende uit deze regio- brievenbus: mevrouw H. t.B. uit Enter, die na een lang relaas - waarvan ik als steeds weer erg genoten heb - plotseling, blijkbaar verschrikt afbreekt met de opmerking: ,,ik zal het hierbij maar laten, anders vrees ik, een oude teuta genoemd te worden.....'' - Mijn antwoord: ,,.....èn? wat dan nog?!!!!''
Toch kan ze het niet laten - welke briefschrijvende vrouw kan dat wèl? - een naschrift toe te voegen: ,,Die gedichten van den heer R. Heerink uit Borne kan ik ook erg waarderen...'' - Mijn antwoord: ,,Ik óók!''
En voor de lezers, die het nog niet weten, wil ik eraan toevoegen dat er kortelings van Rein Heerink een gedichtenbundeltje is uitgekomen bij Witkam in Enschede. Titel: ,,Wa'k zeggen wol en leegen nich...'' - Mijn advies: ,,Kopen''!
Hoewel ik niet van Oldenzaal ben, schaar ik mij achter Heerinks wens, waarbij u dan Olnzel maar moet laten staan omdat het beter in rijm en kadans ligt dan Aensched: (en ik bovendien niets tegen Oldenzaal heb):
,,Meer leu, gew' mie meer Olnzel met 't doore carneval! In Deftigloo bi'nk nich in tel. Of mie dat jökken zal!
Kadolsterleu, a'k dood ees gao ônthòòl, wa'k oe vertel: begraaf mie nich in Deftigloo meer in mien Olnzel!''

Kiek ôver de teunbaank

Mevrouw H. - t. B. dan haakt even in op wat ik schreef over ,,kiek ôver de teunbaank''. Daarmee werd hier vroeger een kleuter bedoeld, die net met zijn hoofdje boven de toonbank uitkwam. Als moeder de boodschappen in haar hengselkorf had ingepakt, zei onze kruidenier Hennik- Jan Bannink (grootvader van de bekende musicus Harry Bannink) terwijl hij mij het gebruikelijke ,,likkertje'' gaf. ,,hier hes dow vuur nen halven cêent- kiek-ôver-de- teunbaank!''

U herinnert zich misschien nog dat mevrouw H. t B. een winkeliersdochter is. Nu herinnert ze zich: ,,Bie ons kwam vrogger ne vrouw die wie altied kiek-over-de teunbank neumn. Vrogger was men gesteld op nen halven cent, die nog veelvuldig in gebruik waarn. Dan kwam het vaak uit dat de klanten een halfje terug moesten hebben; wij dan maar rommelen in de centenla en als wij dan geen halve cent konden vinden, dan zeiden wij: ie mut den halven mer te- goa haolen vuur de volgende keer! Dan zei ze: doo doe mie dan mer nen helen cent, dan kanste doe um wal te goa hooln van mie! Dan lei ze dwars over de toonbank en keek maar of ze er geen zag liggen tussen de losse centen. We waren dan soms zo kwaad, dat we later zeiden: daor hé'j dèn ók wier, den kiek-ôver-de teunbanke....''

Terzijde

Het kopende publiek in Twente ging van de gedachten uit, dat menig neringdiende, zoals kruidenier en melkboer, rijk werd aan de halve centen die ze naar zich toe rekenden. Deze keik-ôver- de teunbanke ging kennelijk van de gedachten uit: laot riek wordn wel wil, alleen nich van miene halve cênten!

Zo's-now-nich

In nr. 39 van 10 juni onder ,,Woorden'' blijken enkele onduidelijkheden voor te komen. Onder nr. 4 van de opgegeven woorden staat: ,,sosnonig'' wat ik gezien de merkwaardige spelling, niet begreep. Joh. L. schrijft me nu, dat het een als één woord geschreven uitdrukking is, die ik zelf zou spellen: ,,Zó's - now - nich''. Onder nr. 11 staat: luk lak. Dat luk is gewoon luk, maar het gaat om het woord ,,lak'' (niet laks, en ook niet lak hebben aan iets!) Onder nr. 16 staat ,,smolbalgen'', maar het schrift was wat onduidelijk; het moet zijn ,,smalbalgen'' (Nen smolbalg zou een smulgraag kunnen zijn....) Dit alles ter attentie van wie nog aan de rondvraag mee wil doen!

In nr. 40 verlangen enkele zetfouten correcties. Ziehier: In de eerste kolom is tussen regel 36 en 37 van boven een regel uitgevallen, die ik toch wel graag ingelast zag door de knipselbewaarders. Lees de zin aldus: ,,Na mijn trouwen voor 35 jaar is mijn vrouw, in navolging van mijn moeder, nog lang verknocht geweest aan de Ootmarsumer tuffel van Kamphuis'' (Nu weet mevrouw L. L. tenminste dat ik óók wel van Ootmarsumer tuffel genoten heb!)
In de tweede kolom is het tussenkopje ,,Eeuwig leven'' verkeerd geplaatst. Daar is mijn tussenkopje ,,Mooders tuintje'' uitgevallen zodat de volgende zin nu nergens op slaat. Het ging hier om het verschil in het gebruik van de woorden tuintje en höfke. Men leze dan ook: **,,Mooders tuintje! Dus niet: mooders höfken?''** (Op die vraag verwacht ik van mevrouw L. L. nog graag commentaar). In de derde kolom regel dertien van onderen leze men ,,roet'' en niet ,,roej''.

Met de regelmaat van de klok komen de brieven binnen op deze rubriek die steeds meer in de belangstelling blijkt te komen. U hoeft echt niet ,,mooi'' te kunnen schrijven om mee te doen. Maar u moet wel wat geduld hebben; het duurt ,,umsgelieks'' een paar weken, voordat ik u op deze plaats van antwoord kan dienen. Ook op alle oudere stukjes mag u nog gerust reageren. Uw ,,inspraak'' is aan geen termijn gebonden.

Twentse Taalbank

42. 19/6'70 regio brievenbus

Na dat halve-centen-verhaal van de vorige keer laat ik mevr. H. t. B. uit Enter nog even verder vertellen:
"Vuur ne veerduit (halve stuiver) kreeg men dree beschuten, die wij altijd in een grote beschuittrommel aan 't end van de toonbank hadden staan, zo'n soort regenton, ieder mocht eruit graaien, twaalf voor een dubbeltje; de een wou donkere, de andere lichte. Er was ook een voorname familie, die - hoewel ze heel ver moesten lopen - elke zaterdag bij ons naar 't dorp kwam om dertien koendereerskes (kadetjes) te halen voor een kwartje. Normaal was de prijs toen twee cent per stuk, maar zaterdags bij de dertien een cent goedkoper! U schreef ook over Amerikaans spek! Hier was iemand, die eens zei: ik moch wa nen has spek as miene pette, mar leever gen Amerikaans, want dat is mie te gasterig... Goon öllie was een plaatselijk gezegde voor raapolie". Daarmee zijn enkele punten uit een van miin vorige brieven toegelicht door mevr. H. t. B. waarvoor ik haar wil (be) danken.

(Be)danken

Nu wil ik toch deze briefschrijfster onderbreken, nu me daar het woord (be)danken is ontglipt. Mijn vraag is nu: welk verschil maken wij in ons dialect tussen: daanken en bedaanken?
Aangeboden diensten zijn zelden aangenaam. Daarvoor wordt men dan bedankt. Men bedankt ook

JOHAN BUURSINK

voor een baantje, voor een krant, voor een vereniging. Typisch dat in het Twents de Nederlandse uitdrukking: "Ik zou je danken" vaak onvertaald, dus als Nederlandse inlas in een Twents gesprek wordt opgenomen. In het Twents zegt men er "wat" tussen: "Ik zol ow wat dáánken!" (Maar dat komt vaker voor. Bijvoorbeeld: "Blijf je eten?" zeggen we graag in het Twents ook met "wat": "Blief iej wat èt̀ten?" Een veel voorkomend gezegde, als men voor een voorstel bedankt, is ook: "Ik zal ow lekker wat lachen!"). In veel gevallen, waarin men een aanbod weigert of niet op een voorstel wil ingaan, kan men zeggen: "daankensweerd!".

„Poepen"

In mijn regio-brievenbus van 1 april liet ik Toe Bant vertellen hoe hij eens bij de Boon in Enter met 'n groep mannen had gesproken, die weinig goeds wisten te vertellen van de grote boeren in Nrd. Holland, waarheen veel mannen van hier vroeger de zomerdag veel gingen gras maaien. En nu ik thans mevrouw H. t. B. uit Enter aan het woord heb, geef ik hier weer wat zij schrijft over haar eigen ervaringen: "In mijn jonge jaren was ik in betrekking in Heer Hugowaard, waarheen veel mannen van ons dorp gras gingen maaien en hooien, want met de klompenmakerij was weinig te verdienen. Als ik dan boven aan 't werk was, dan riep de juffrouw (geen mevrouw!) wel eens: Truus, kom eens gauw beneeien, daar heb je weer van die poepen van jullie. En daar liepen ze dan met een zeis over hun schouders en een kussensloop op hun rug, waar ze dan roggebrood en een stuk spek in hadden en verschoning. Maar ik heb nooit tussen die poepen een Enternaar kunnen vinden; dan was ik hem zeker om de hals gevlogen..."

De scheldnaam "poepen" blijkt vroeger veel voorgekomen te zijn. Hier langs de grens werden er wel de Duitsers mee bedoeld, maar of in Twente de naam "poepen" voor "moffen" wel zo veel gebruikt is geweest, kan ik niet zeggen. In Enschede zeker niet.

Menselijk

Toe Bant vertelde, dat een van de mannen die hollandse grote boeren had betiteld als "hengsten" en zo'n Twentse kwalificatie spreekt boekdelen. Mevrouw H. t. B. schrijft: "Sommige boeren waren nog wel menselijk, maar er waren ook barbaren tussen. Een hunner heeft eens tegen mijn zwager gezegd: Bernard, als ik ouder word dan zeventig jaar, dan donder ik op mijn kop de sloot in, ik wil niet dat andere mensen om mij lachen; dat moet jij ook doen Bernard". - Die boer was overigens nog niet een van de kwaadste, want voordat de maaiers in 't hooi gingen slapen, mocht Bernard altijd nog wel even op de dorsdeel komen praten "en kreeg ook nog wel eens wat te drinken". Dat onder zulke omstandigheden die Twentse jongens wel eens last kregen van heimwee, is licht te begrijpen. „Een Enterse man die had op een keer zoo'n trek gekregen in pannekoeke met slaod dat hij er zó de zeis bij neerlegde en van Schoorl weer naar Enter terug trok!".

Hee of zee?

Enkele weken geleden werd mij geschreve dat 't niet moest zijn: mien mooder zien höfken, maar: mien mooder äer höfken. Ik ben van mening dat dat plaatselijk verschillend is en dat dat ook weer kan verschillen van familie tot familie. Mevr. H. t. B. schrijft nu: "Hier (in Enter) zijn nog verschillende mensen, die spreken over de (hun) vader als zee en over de moeder als hee".

De moeder van onze Enterse briefschrijfster kwam uit Raalte en ze had nogal last met het (Enterse) Twents. Ze kon het niet leren (ik begrijp daaruit dat ze het niet over haar hart kon verkrijgen) om doe te zeggen en zei dus altijd iej. In plaats van wiste zei ze dan ook steevast wi'j dat even doen? (Voor wie niet zo goed Twents verstaat: wiste is een samentrekking van wis doe, dat is: wil jij; wi'j is een samentrekking van wil iej. Het verschil zit hier in het dow- en iej-gebruik; zie regio-brievenbus van 1 mei).

Dialect

O, dat moeilijke en toch zo verrukkelijke dialect van ons! In het begin (van haar trouwen) vooral had die Raaltense moeder het moeilijk met dat Enterse dialect. "Als ze dan achter de toonbank stond en ze vroegen om een doosje wiks (schoensmeer) dan ging ze stiekem naar de bakkerij om vader te vragen wat of dat was". Hetzelfde gebeurde dan als er gevraagd werd naar hoasen (kousen) en "nog hoor je hier op 't dorp veel over miene hoasen praten!" Mevr. H. t. B. is ziek geweest en verlangde naar huis. Ze zei tegen de dokter (die wel graag Twents wilde spreken maar het moeilijk in de slag kon krijgen, hoewel hij met een Twentse is getrouwd): "Dokter, wes was mus? Doe zegsde tegen mie: vandewekke magste nao 't hoes!" Het antwoord was: „Weste was kaans? Doe blifste nog bie oons hier in Almelo".

Twentse Taalbank

43 25/6-70 regio brievenbus

43

En o, dat moeilijke Hollands! Mevrouw H. -t.B. uit Enter wil ik nog steeds aan het woord laten. Nu over het Hollands. Vader had tegen de meester gezegd: "dat kind is zo gegroeid!" - waarop de meester had gevraagd: "wat bedoel je daarmee?" en de vader antwoordde: "o, dat hij zo hard ewössen is!" En uit m'n eigen „enormiteitenboekje" van het Hollands wil ik hier memoreren noties die ik voor radio en t.v. heb gemaakt, helaas zonder datums en programma's: - We zouwe moete wille vechte...; - Perke en hagge (voor parken en heggen); - Gewurde; - Dan doenjenut; - Met öwderwetse musiek aankleeje; - een ienörme bezurgdheid; - Een vörzurgd programma; - Hepjum; - Hepjenum; - Kwärt över alf. Dat deze notities al behoorlijk oud zijn, merk ik op hetzelfde blaadje uit m'n boekje, gedateerd 10.12.61, K.R.O., 13.30, omroepster: "Daar hebben we nu ons hooj-spel..." - Ik begreep maar niet hoe ze daar in december in het hooj wilden spelen...

Pakhoop

Wat is dat Twents dan toch lelijk, wat? En zo ordinair, met dat klootschieten en zo... En zo moeilijk, omdat je elkaar vaak in 't Twents niet eens begrijpen kunt. Bijvoorbeeld: "Heb iej vaaks oonze Jaan ezeen?" In Enschede kennen we het woord vaaks niet, zodat we niet eens weten dat het "misschien, welllicht" betekent. Nog 'n voorbeeld: "Wat zint die kinder van oe toch zwak!" Heel ouderwetse mensen zullen nog weten, dat zwak hier "lenig" betekent. - "Dat zal wal oetkommen", was daarop het antwoord, "want ze vret allemaol as döskers!" - Als ik in Enschede een voorbijganger toevoeg: "Pakhoop!" dan zal die goeie Twentenaar, als hij maar niet uit Almelo komt, mij geen kwaad doen. Maar zeg het eens tegen een Almeloër!

Angaon

De brief van mevrouw H. -t.B. is bijna uitgeput en na bovenstaande tussen-opmerkingen van mij laat ik haar nog één keer aan 't woord. Over angaon eerst. "Mijn schoonmoeder hield zo van vee en van kippen. Die kippen moesten in 't voorjaar verkocht worden en dan zei ze: dat geet mie zoo naa an 't hatte, daor zee ik nów al tiegen op. - In die tijd voerden ze de hoonder onder de klokke in de kökn. Later ging ze er effen met den riesebessem ôverhen en dan was de kökn wier klaor! - Toen ik pas getrouwd was, moest ik aan mijn man vragen, wat of angaon betekende. Ik hoorde in zijn ouderlijk huis drie of vier keer daags nogal hard roepen. angaon! Dit was dan het teken dat het koffiedrinken was of dat 't eten klaar stond, of ook in 'n tweedoonkern, dan was 't vespermeulken, waar ook nooit voor gebeden werd. Wie mut nog vespern, was het dan, of: he'j de vesperbrugge al op? - Ne boterham was in Enter altied: ne brugge."

de briel van mevrouw H.-t.B.: "Onze Jans-oom zei: dat vroms se Jans-oom lei: dat vroms (vrouwmens) heft daor wal good edaon: ze had verleden (of: vergangen?) zommer nog veertig voor heuj laan." -(Ik neem aan dat hiermee de tevredenheid van de grote boer wordt aangeduid over de werkkracht van zijn vrouw.)
Heb ik overdreven toen ik zei dat ik zo van deze brief genoten had? Ik hoop er nog vele zo van deze briefschrijfsters te mogen ontvangen. En van anderen, die nu nog bang zijn dat ik niet van dat geteut houd. Mooie brieven brengen hun dubbele plezier op. Eerst beleeft de schrijver of schrijfster plezier aan het schrijven. Dan beleef ik plezier bij ontvangst aan het lezen. Opnieuw beleef ik plezier aan het erover schrijven in deze rubriek. De briefschrijvers en schrijfsters beleven opnieuw plezier als ze van hun geschrijf (soms wel een paar weken later pas) weer wat teruglezen in de krant. En de krantenlezers, die er belangstelling voor hebben, beleven er wat plezier aan onder het krant lezen.

Oppassen

Ik kom nu aan een nog oudere brief toe van de heer B. J. E. te Losser, die reageert op mijn regio-brievenbus van 3 april. De heer E. is geboortig uit Zuid-Berghuizen bij Oldenzaal. Daar telde mer zo: een, twee, dree, vear, view zes, zümn, acht, negn, tien, elm, twaalm, detteen, vearteen, enz Goed zo een mooie toepassing van een bekend Twents gezegde geeft de heer E. in het volgende:

JOHAN BUURSINK

"Als er iemand bij ons in de buurt was die klaagde over iets, dat hem mis was gegaan, of door min of meer eigen schuld niet genoeg bij de tijd was geweest, dan zei mijn moeder nog weleens: a'j knol wilt etten mu'j sunt Laurëens nig vergetten. M.a.w.: beter oppassen!" (St. Laurentius, 10 augustus, knollenzaaitijd.)
Uit diezelfde brief: Een boer, ergens in Twente, had een Twentse knecht en een Duitse maagd. Die kropen 's avonds samen weleens in de schop. Dat kon de boer niet toestaan en hij besloot een van beiden te ontslaan. Hij liet ze erom loten en de meid trok aan het kortste eind. Nao 'n half jaor krig de knecht nen breef van de meid oet Duutslaand. Hee geet nao de boer en zegt: "Ik heb nen breef van Rika; ik mot direct in positie kommen, mär ik weet nig waor dat lig in Duutslaand..."

Melk

Informatie van dezelfde briefschrijver: We kregen 's avonds voor het naar bed gaan ne teller kaarnemelksegüttenpap; in Oldenzaal noemden ze dat: kaarnemelkseplegast. (Plegast is pelgerst is gort; in Enschede kregen we pegèssensoep. Bst.) Biest is beesmelk, schrijft de heer B.J.E. verder: dat is melk van een koe, die pas gekalverd heeft. Mijn moeder bakte er weleens pannekoek van, geel van kleur: beesmelkpannekook. Ploondermelk is zoere melk, volgens de heer E. Volgens mij ook, d.w.z. gekookte melk, die van het te lange staan, voornamelijk de zomerdag tegen onweer of toch in de hondsdagen, bij het weer opkoken in elkaar plonderde. Maar: hoe werd de zure melk dan genoemd, die voor het karnen bestemd was? En, had ik gevraagd: is er verschil tussen taptemelk en ondermelk? "Ondermelk is melk, die de boeren vroeger mee terug namen van de fabriek voor de varkens", schrijft B.J.E. (Ja, dat weet ik ook wel, maar de vraag was: wat is taptemelk, wat is ondermelk, van vroegeruit, van de boerderij?) De doek voor het zeven van de melk heet 'n zi'jdook, schrijft de heer E. - Ik heb weleens gehoord: 'n zijlappendook, maar dat zal dan wel een samentrekking zijn geweest van lap en dook.

Twentse Taalbank

44 26/6·70 regio brievenbus

Ook van de heer B. H. Z. te Zenderen kreeg ik een brief vol informaties over allerlei aangesneden onderwerpen, zoals melk. "Biest is bie oons beestemelk, de eerste melk van een pas afgekalfde koe", aldus dhr. Z. "Die melk wör vrooger bie oons ebroekt biet 't breursel maken vuur beestemelks pannekooke. Wat-leu vunn'n dee naa lekker. Ik nig. Want ze was zo tao als leer. Ok de bakkers wollen de melk wa geerne hebben, want dee gebroeken ze bie 't beschuten maken. - Oawer melk en pap nog het volgende: vrooger wödden d'r vaake zeg: 'n teelder vol kaanemelk of riesmelk d.w.z. karnemelksepap of rijstepap. En melk zijjen daeden ze vrooger met 'n zijjdook".
Bij B. H. Z. telden ze vroeger zo: eene, twee, dree, veere, viefve, zesse, zeufn, achte, neegn, tien, elmn, twaalmn, detteen, veerteen, viefteen, zesteen, zeuvnteen, achtteen, neegnteen... En meer langs de grenze zegt ze: twei drei, zoven, negn of neggen, twewn, zövnteen, negenteen, enz.

Good hoolen

In plaats van „good gaon" zegt ze bie oons ok vaak "good hoolen", schrijft dhr. Z en daarmee komt hij weer dicht bij de groet, die ik zo bijzonder mooi vind: "Hoold oe!" dat ongetwijfeld ingekort is van "Hoold oe good!" Karekteristiek vind ik eveneens de begroetingsvraag: "Woo he'j ow hooln?" die voor mijn gevoel veel indringender want belangstellender is dan het flauwe: "Hoe maakt u het? oftewel "How do you do?"
"Ik heurden ees 'n maol van 'n paa breurs oet Losser" schrijft dezelfde heer Z. "daor praot ze ok van doe en die in plaats van ie. Den eenen zeg tiegn 'n andrn: hes al heurd dat oons moor zeek is? waorop 'n andrn vreug: wat heffe dan?".

Grote boeren

Naar aanleiding van de regio-brievenbus van 1 april, "ouwer grote boeren en kötterkes, za'k meer zeggen" weet de heer Z. het volgende te vertellen: "Ik hebbe ees 'n maol heurd dat zo'n scholtenwief zeer: dee klaene kötterkes möj strieken as nen hoonderköttel oawr de del..." en hij vraagt mij: "wat duch oew daor van?" Mijn antwoord: "Ja, wat za'k zeggen? Wat duch oew dat miej daorvan dunken zol?" Nog een prachtige uitdrukking van de heer Z.: "Dee Hanna van de Schoolte hef twee maegde vuur de veute gaon" - Dit naar aanleiding van punt 9 uit regio-brievenbus van 1 april. Daar staat, dat Hanna twee meiden veur zich an hef gaon! En tenslotte over de Stadtlohner pötte van zo- en zovölle worp: "Mien oale leu zaeden altied veer of vief wörp.... "en nu was de worp ongeveer? en: wil ik de heer Z. vragen: hoeveel was een worp ongeveer? en: werd dit alleen gezegd van Keulse (of Stadlohner) potten of ook van korven en manden?

Angaon

Nog weer een al oudere brief, die onder op het stapeltje lag en nu aan de beurt komt. Hij is van de al eerder genoemde heer D.D. uit Haaksbergen. De heer D. geeft een prachtige verzameling van betekenissen, waarin het woord angaon gebruikt kan worden, mär vuurdat 't angeet, wil ik, wat dàt angeet, zölf eerst miej wat àn laoten gaon, mär eerst wi'k 'n hoond de wacht àn zeggen umdat e 't zo àn geet. Dat koomp umdat de naobers 't zo àngaot (of: umdat 't biej de naobers zo àn geet, of: umdat 't 'r daor zo òfgeet) en d'r mag miej nen worm ofgaon dat miej dat ok angeet, enzovoort. Welnu hier komt de heer D.D.:
- Nó kan 't angaon (beginnen);
- Wat gao'j toch àn (wat maak je een lawaai, of: wat ga je toch tekeer)
- Gaot àn (schiet op!)
- Wee (wel?) zol diese groond angaon? (wie hoort deze grond?)
- Wat dàt angeet.... (wat dat betreft)
- 't Is um bóds annegaone (plotseling overkomen)
- Daor is 't um met annegaone (daar is het bij hem mee begonnen)
- Wat oe ni angeet, daor doo'j zo gin dèènken umme (wat jezelf niet van nabij meemaakt, daar denk je niet over na)
- Nó geet 't schaopscheern an (nu komen de moeilijkheden, ook: nu komt het oordeel)
- Wie gaot vaste nen trad an (we gaan alvast op weg)
- Gaot 'r anstaon (stel je eens voor)
- Angaank (haasten, vlugger gaan)
- Ton kwaamp d'r angaank (toen kwam er beweging, toen werd er haast gemaakt)

En met deze verzameling wil de heer D.D. zienen cèènt in 'n buul doon, dee'k hem har toostokken. Mijn antwoord: disse bloomen zölt wisse wal angaon in mien taalhöfken! Daor wi'k wal ne weddenschop um àngaon! En dan leuw'k dat mien allosie luk àn geet, en da's màr goed ook, want den been'k biej 't àngaon van de kêerk op de plaats waor 'k heur. Da'k zo venömstig bin, is miej van miej zölm nich angaon, mär dat bint zaken dee 'n aander nich àn gaot! Intussen hoop ik, dat de heer D.D. mij met menige brief wil vereren. Hee hef 't mesken bôven biej miej in de speend liggen.

Vraag

Wie weet nog meer woorden - behalve angaon en doon - waarmee je in zo velerlei betekenissen zoveel kunt doen? Wat dan angaon angeet, dee komt nog wa 'n maol op 'n riegken te staon in mien Abecedarium, waor 'k in de kottigheid ók weer met àn gao, a'k 't belêven mag.

Mooi taaltien

Veel mensen die vroeger uit andere streken uit het oosten des lands naar hier kwamen, vooral naar de stad (Enschede bedoel ik, als ik het over de stad heb), brachten hun eigen "taaltien" ("taoltien") mee, waarom ze dan door de echte oude Twentenaren hartstikke werden uitgelachen. Ze probeerden daarom maar zo gauw mogelijk goed Twents plat te praten, wat niet altijd wou lukken, vooral om die h, die altijd verkeerd werd geplaatst. Bijvoorbeeld: "Onze Arm is met de harm in de hasschebak evallen; ij ad de ééle (iéle) harm vol hassche!" Wat mij betreft: ik vind zo'n taoltien prachtig! Eerlijk en braaf!

Een boerenknecht van daar zei eens tegen een vriend van me: "Garriet, geemn joe mie ees heempies 'n garregien, dan maggn joe doemèdéé 'n hèèntien menn'n!" Zo'n taoltien is toch eigenlijk veel klankrijker, muzikaler ook dan het hardere Twents: "Gerriet, gèw dow miej ees efkes 'n gerrke, dan mags dow daormet-één 'n èèndke menn'n!" Ik wol mär zeggn: ongemerkt beïnvloedt ok de streektalen mekaer! Waarom ook niet?

JOHAN BUURSINK

Twentse Taalbank

45. - 3 JULI 1970 regio brievenbus

45

Welke jonge Twentenaar weet nu nog wat "kuwen" betekend, vroeg Borner in mijn vorige Regio-brievenbus.
Kuwen uitgesproken als kuuwn (ik heb het nooit anders uitgesproken dan als ongeveer kuubn) is een kuip of tobbe: het rèègnkuubn is de regenkuip, 't waskekuubn is de waskuip, en misschien weten de lezers nog meer samenstellingen, vroeger van de boerderij.
Vergelijk het woord eens met het Duitse: das Kübel, de kuip, tobbe en het is verklaarbaar, dat wij vroeger spraken van kuubn en niet van kuuwn of kuuvn, hoewel het hier in de 15e eeuw al als kuyven bekend stond.

Looverhuusken

Zo kom ik weer ,,van 't een op 't aander" en ik zal u zeggen, hoe ik nu ineens van 't kuubn op 't loverhuusken kom.
Zoekende naar alle woorden, die met kuuwn of kuubn in verband kunnen staan, kom ik in de Duytschlender (een woordenboek uit de 15e eeuw) via boede (cuve of leuve - bij welk laatste woord ik weer denk aan ons ,,leupen" voor een klein houten vat-) en boedeker (cuyper of vatbinder) terecht bij ,,leuve" en vandaar weer bij ,,lope" en ,,love". Nu blijkt ,,love" nòg een betekenis te hebben en wel: ,,cleyn hutte of leuve hoigh gesat", Latijn: pergulum. Tegenwoordig wordt onder een pergola een beloverde open gang of wandelweg verstaan.
In te tuin, die mijn vader dit jaar juist zeventig jaar geleden aanlegde en waar ik m'n hele jeugd doorgebracht heb tot aan m'n trouwen, stond een "looverhuusken", een afdakachtig open verblijfje, geheel uit hout met gedeeltelijk open voorkant naar het oosten, zodoende beschermd tegen wind en regen, die doorgaans uit het westen komen.
Ik heb me als kind altijd al afgevraagd, waarom dit 't looverhuusken werd genoemd, omdat er geen sprankje loover aan zat en het ook niet als prieel werd gebruikt. Achter in 't land, meer dan honderd meter achter ons huis gelegen, was namelijk het prieel met vaste tafel en dito banken.
Als ik nu de Duytschlender verder raadpleeg, en wel bij "hutte", kom ik daar "huysken" tegen maar ook "schopp" en bij ,,schop" (waar weer verwezen wordt naar ,,boede", dus ik ben wel op het goede spoor) staat de vertaling: kraam en winkel.

Contaminatie

Ik meen nu dat ons "looverhuusken" niets met lover te maken had, maar dat het een contaminatie is van love en huusken, en dat het dus een klein soort schoppe was, een open schop. Dat kan wel kloppen, want in ons looverhuusken werden de tuingereedschappen, kruiwagen, schoppen en grepen en harken en hakken e.d opgeslagen, terwijl ook de konijnenhokken er onderdak vonden, evenals de klipkouw (klepkooi voor het vangen van vogels). Daar werden de bonen en erwten te drogen gehangen, het koolzaad, de siepels en sjalotten en daar hingen ook onze jaagbèèn. En noem maar op. - Hoe vaak droom ik nog (ècht, in m'n slaap!) van die oude tuin aan den romantischen Apenhof en aan dat looverhuusken en ook aan dat prieeltje, vanwaaruit ik door een gat in de heg zómaar in den Apenhof kon komen...

Oetknoeselen

In de regio-brievenbus van 6 mei vroeg ik, wie het woord oetkluustern kende, omdat inzender G.J. te Aalmeer niet zeker wist, of het wel goed Twents was.
"Oetkluustern heb ik nooit gehoord" - schrijft nu H.F.W. uit Hengelo - "wel outknoeselen: iets uit elkaar halen. Er werd weleens gezegd: toe, knoeselt dit eens vuur mie out, ik weet 't nich meer."
Bij (oet)knoeselen moet ik denken aan een werkwoord kneuzelen, als dimunitief van keuzen, dus zoiets als zachtjes, voorzichtig kneuzen. Maar ook hier zou ik de briefschrijver willen vragen: van wat werd zoiets gezegd? Bijvoorbeeld van touw of garen, dat in de war zat, of van een rekensom, waar men niet uit kon komen?
H.F.W. uit Hengelo begrijpt het verband niet tussen "as 't hem op de pin braandt" en "as 't hem op 'n emmer vrös". Wel, beide betekenen ongeveer: "als hij in moeilijkheden komt."
Wel geeft H.F.W. het gezegde:

JOHAN BUURSINK

"hee wol mie an de pin stekken", voor: "hij wou mij kwaad of hellig maken". - Ik zou zeggen: "hij wou mij het mes op de keel zetten" (en vanzelf is dat een reden om kwaad te worden!)
Wat een loeder is, weten we wel. Maar wat diezelfde H.F.W. daarbij vermeldt, is weer een gezegde dat je niet alle dagen tegenkomt: ,,Dèn moj 'n vinger nich lèèger in 'n haals stekkn a'j hem kwiet wilt weern".

Weern

Over dat laatste woord "weern" raak ik nu aan het denken. Er is namelijk nogal verschil in uitspraak tussen het Hengelose dialect van H.F.W. en mijn Enschedese stadsplat.
In het Enschedese stadsplat is: wezen: wèèn. Waar komt nu die Hengelose r in dat weern van H.F.W. vandaan?
In het oude boerenplat, zoals dat in het landelijke gebied van Enschede nog wel gesproken wordt, is het ,,wèèn" waarin duidelijk de a-klank nog doorkomt. Nu slikken wij in ons dialect de r vaak in, bijvoorbeeld in "lèèan" voor leren.
Mijn vraag is nu: spreekt H.F.W. die r daar werkelijk uit, of is hij van mening, dat hij daar hoort en heeft hij hem er dáárom neergezet?

Dat zou ik wel van belang vinden, omdat Joh.L. me schrijft, het niet eens te zijn met mevr. B.-B. te Oldenzaal, die in de regio-brievenbus van 6 mei schrijft: "völle leur" (veel lieden), omdat wij zeggen("völ leu". Ook weer die r, nu achter de eu, die de echte eu-klank blijft behouden en niet tot de eu vervormd wordt van zeuren.

Maar meneer L., hebt u nog nooit dat prachtige dialectwoord gehoord: "heu-r" (ook weer met de echte eu-klank) voor hoeden (meerv. van hoed)? En misschien zijn er nog wel meer voorbeelden van dat eu-r? Het lijkt met wat echt ouderwets, maar dan wel héél echt, want ik heb het dikwijls gehoord van oude dialectsprekers. De d en de r doen wel vaak aan stuivertje wisselen. Wat anders te zeggen van smórre, wat eigenlijk smodde moet zijn, van smod of smodde, dat is vuil. Duits: schmutzig.

Errata

In nr. 44 dienen de volgende correcties te worden aangebracht:
- 1e kolom, regel 30 en 31 van boven: zoven moet zijn zövven, twewn moet zijn twelwn, negenteen moet zijn neggenteen. - 2e kolom, regel 35 van boven, lees: Gaot 'r ees anstaon. - 3e kolom, regel 2 van onderen: streekstalen moet zijn streektalen.

NUMMERING

De tussen de nrs. 44 en 47 uitgevallen nummers 45 en 46 worden alsnog geplaatst (nr. 45 vandaag), waarmee de verzamelaars van deze rubriek rekening gelieven te houden.

Twentse Taalbank

46 - 8 JULI 1970 regio brievenbus

46

Taal verbasteraars, zo zou ik de lieden willen noemen, waarover H. E. te Rossum me enkele weken geleden schreef. Zijn ontboezeming: ,,Het dialect heeft ernstig te lijden van 't Nederlands, maar voor al door die mensen die quasi - modern doen en veel typische dialectwoorden ten onrechte over boord gooien en daarvoor in de plaats woorden gebruiken die geen Twents zijn en vaak niet eens Nederlands. In het eerste geval ,,jullie'' voor ,,ie'' of ,,ieleu'' en in het tweede geval bijvoorbeeld ,,hun'' zelfs als onderwerpvorm. Helaas ook door mensen, die vroeger wel de goede vorm gebruikten''.
Ik ben het daar gedeeltelijk mee eens. Al eerder schreef ik over de moeilijkheid met de beleefdheidsvorm ,,u'' die wij in het Twents niet kennen. Met ,,jullie'' ligt dat ongeveer net zo. In het modernere stadsplat dat ik wel moet spreken om niet bij de stadsplatpraters uit de toon te vallen, moet ik al ,,jullie'' gebruiken hoewel ik ,,ieleu'' of ,,i'jleu'' ook nog wel vaak kwijt kan. Maar het is een slijtagewoord aan het worden.
Het door H. E. genoemde tweede geval vind ik erger en dan wil ik naast ,,hun'' ook nog ,,hullie'' en ,,zullie'' of liever nog ,,sullie'' paatsen.

Wukken?

Het gebruik van ,,hullie'' en ,,sullie'' in het dialect lijkt me een stevige consequentie op: ,,Wukken , hukken of sukken?'' dat ik eerst eens in het Nederlands verbasteren wil tot: ,,Welke hulke of zulke?'' Duidelijker (want ,,hulke'' kennen we niet in het Nederlands, geloof ik) zouden we kunnen vertalen: ,,Welke deze of gene?'' En

JOHAN BUURSINK

daar ,,gene'' in deze betekenis een verouderd Nederlands woord is, geloof ik, maken we ervan: ,,Welke, deze, of die?''
Nu moet ik toegeven, dat ik hier even gegoocheld heb, want ,,wukken'' en ,,hukken'' is eigenlijk hetzelfde. Oudere dialectsprekers gebruiken immers vaak nog een w voor een h, met name bij het woord ,,hoe'' In het nieuwere Twents zeggen we ,,hoo'' voor ,,hoe'' maar hier durf ik echt nog wel het klassieke ,,woo'' te gebruiken omdat ,,hoo'' al te verhollandst is en ,,woo'' het nog wel goed doet. Maar omgekeerd waren er veel oudere platpraters - ik herinner me ze nog genoeg uit m'n jonge jaren - die, als ze Nederlands moesten spreken, bijvoorbeeld op een vergadering ,,woe'' zeiden in plaats van ,,hoe'' zonder dat ze hetzelf bemerkten dat hun Nederlands zo lekker vertwentst werd. En als we dan nog eens weer de zaak omdraaien zien we uit ,,wukken'' (voor ,,welken'') gemakkelijk ,,hukken'' ontstaan.

Tellen

Ik heb de heer H. E. ook aan het tellen gekregen, in het Rossums. Als volgt: èèn, twei, drei, veie, view, ses, söm, acht, neng, tiin (langgerekte ie) elm, twelm, dettèèn, veatèèn, vieftèèn, sestèèn, sömtèèn, enzovoort Maar ik heb eigenlijk een nalatigheid begaan, want ik had ook nog graag - ook van de andere inzenders - de rangtelwoorden ,,willn hebbn had'' namelijk: eerste en de eerste, enz. dus: 't eerste maol'' naast'' 'n eerstn'' enzovoort. Wie bijt hier nog eens even weer door?
Een tel-voorval, waarover ik jaren geleden al eens geschreven heb, was het volgende. In een Enschedese textielfabriek was een nogal pienter jongetje wevershulp geworden, maar hij bleef in zijn vorderingen abnormaal ten achter bij anderen. De baas vroeg er de wever eens naar en die begreep er ook niets van. Deze wever was een gedegen boerenman, wiens dorpstaal voor de stads-platpraters echter niet altijd evengoed verstaanbaar was. Het was dan ook geen wonder dat het fabriekssjongetje uit de stad diens inrijgles onmogelijk had kunnen begrijpen. Volgens de wever moesten de draden namelijk als volgt ingeregen worden: ''Van 'n vönsen op één nao 'n eksn en van 'n op één nao 'n vönse op 'n gànsn!'' Toe, wie vertaalt dat Twents even voor me?

Hengelo

Hengelo komt er niet zo best af in één van de brieven van Joh. L. te Enschede en met name Toe Bant uit Hengelo ook niet. ''Ik meen uit de schrijfwijze van Toe Bant en ook aan zijn schuilnaam, te mogen opmaken dat hij geen rasechte Twentenaar maar meer een Hengeloër is...'' Zoiets zal je als Hengeloër maar moeten slikken! Joh. L. is van mening dat Twente veel dialecten had die allemaal voor Twents doorgingen maar die meer ,,zogenaamd plat waren dan onvervalst Twe,nts.
,,Enschede, Hengelo, Almelo, Oldenzaal - om maar bij de vier grootste plaatsen te blijven - hadden of hebben nog alle verschillende uitspraken, met naar ik meen Hengelo wel als de grootste afwijking. Als je bijvoorbeeld niet erg vlot kon zeggen: In de Hengelerbek is 'n ketjen verdrunken, 't Hef d'r zuuwn jaor lengn en nog nig stuunken... dan was je geen Hengeloër. Maar... 't had geen sier met 't echte Twents te maken''. Intussen heb ik deze briefschrijver al duidelijk gemaakt, naar aanleiding van één van diens eerder gemaakte gelijksoortige opmerkingen, dat er geen ''echt Twents'' bestaat, en dat we niet van rasechte Twentenaren kunnen spreken. Zelf ben ik van mening dat het oude Hengeler plat nog veel echter en boerser is dan het Enscheder stadsplat. Wat zeggen de Hengelers er zelf van? Toe Bant?

Sloes

Gezegden als ''wiej maakten sloes biej de Boon'' vindt dhr. Joh. L. niet goed. ''Dat woord heb ik destijds nooit horen gebruiken''. Hij wil er van maken: ''Wiej maakten d'r 'n end an''. Over ''sloes'' en andere uit het Duits overgenomen woorden schreef ik onlangs mijn mening. Ik wil ze wel als insluipsels aanvaarden, voorzover ze incidenteel de taal kunnen opfleuren, pittiger kunnen maken. Ook het bezwaar van Joh. L. tegen het woord ''melaats'' kan ik niet delen. Hij zegt dat 65-70 jaar geleden nog geen een procent van de Twentse plattelandsbevolking ooit van melaats had gehoord. Wel , melaats is geen Twentse ziekte maar Twente is toch niet zó achterlijk dat men daar in de geloofsleer op het platteland de kindertjes nooit die naam uit de bijbel heeft geleerd. Met nog enkele andere voorbeelden wil deze briefschrijver aantonen dat van de jongere Twentse generatie bijna niemand meer ''van vreemde smetten vrij'' is. Neen, natuurlijk niet. Bij de jongere ,,Hollandse'' generatie is dat ontaardingsverschijnsel ten opzichte van het Nederlands denk ik nog veel ernstiger. Het behoort daar tot de goede toon het moderne Engels en Amerikaans onvertaald en onveranderd in uitspraak in het Hollands spraakgebruik op te nemen. Maar... wat zas as dös was kaans? En: wat zós as dos was wos?.

Twentse Taalbank

47 17.7.70

regio brievenbus

47

Enige tijd geleden schreef ik over mijn belangstelling voor oude en nieuwe bidprentjes. Naar aanleiding daarvan is een mijner trouwe brievenbus-schrijvers op de fiets gestapt en "de-boer-op" getogen, vanwaar hij terugkwam met voor mij de ongelooflijke grote oogst van tweehonderdachtenvijftig bidprentjes. Voorwaar een goed begin. Ze zijn wel wat muf van het liggen en er zitten hier en daar wel wat sporen in van de hooimijt, maar ze zien er ook beduimeld en gebruikt uit, zodat ik constateer dat ze hun dienst wel hebben gedaan. Ik ben er erg blij mee en hoop dat er meer loskomen.

Honderd jaar

Het oudste bidprentje is juist honderd jaar, en wel voor de ziel van zaliger Johannes Kamphuis, overleden te Deurningen den 5 Maart 1870, in den ouderdom van bijna 30 jaren. "Het is 's menschen hart vergund, zich een weg voor te stellen, maar aan Gods voorbehouden deszelfs gangen te besturen". - Dan komt Hendrikus Johannes de Jong, geboren te Zwolle 1810, en overleden te Lonneker den 25 Junij 1871 en begraven den 28 daaraanvolgende op het R.K. Kerkhof aldaar. - Op 3 jan. 1802 werd te Delden geboren Everardus Christianus Joannes Bloemen, die als pastoor van Deurningen stierf op 9 maart 1871 - In Haarle stierf op 26 december 1873 Aleida Lansink, echtgenoote van Gradus Stevelink. - En zo zouden we nog een hele poos door kunnen gaan met het noemen van ouden en jongen, mannen en vrouwen, huisvrouwen en kinderen. De voorstellingen variëren van de zoetelijkste tafereeltjes en romantische graftomben tot de modernere afbeeldingen en soberder teksten. Merkwaardig zijn de vele Franse modellen, doch alle vrij sober en goedkoop van uitvoering. Je krijgt weleens de indruk dat maar bedrukt werd wat de drukker toevallig in voorraad had. Van de Franse vrij neutrale teksten bij de plaatjes blijkt men hier geen flauwe notie gehad te hebben. De Fransen schijnen teksten voor mannen en vrouwen gehad te hebben. Want de 84-jarige Gerrit Wilthuis krijgt in 1874 twee voorstellingen op zijn bidprentje, beide met een of zelfs meerdere kruizen op en rond een idyllische graftombe, waarbij een tweetal sierlijke duifjes zweven. Kennelijk een prentje bij een jong gestorven vrouw, nabetreurd door haar verloofde of man, want: "Elle est sortie de la vie, mais non de ma vie; elle vit dans mon coeur". (Vrij vertaald: Zij is uit het leven verdwenen, maar niet uit mijn leven; zij leeft in mijn hart.) En op het andere, voor dezelfde 84-jarige man: "Nous l'aimons au'delà de la mort, elle nous protège au-delà du tombeau". (Vrij vertaald: Wij hebben haar lief over de dood heen, zij beschermt ons van gene zijde van het graf.)

Piëteit

Natuurlijk gaan we daarover achteraf geen onbehoorlijke opmerkingen maken. Daarvoor past ons piëteit ten opzichte van de dood van hen, om wie ongetwijfeld door velen vele dagen rouw bedreven is. Maar wacht even. Daar valt me nog precies zo'n idyllisch prentje in handen, zwarte ondergrond met witte afbeelding en tekst eveneens in wit. Dezelfde graftombe met duifjes en kruis, maar nu lila gekleurd. De witte tekst is nu in het Nederlands en als drukker of uitgever van de prentjes staat er met grote letters: W. van Gulick, S. Bosch, boven de tekst: "Wij beminnen haar ook na haren dood. Zij beschermt ons aan gene zijde van het graf". Aan de tekstzijde staat de naamsvermelding van drukker of uitgever: Oldenzaal, F. Banning.

En uitgerekend zo'n vrouwelijke tekst is bestemd voor het bidprentje van de pastoor van Losser, Gerardus Scholten, geboren te Denekamp den 31 Maart 1810, sedert den 24 December 1860 Pastoor te Losser, aldaar overleden den 3 April 1877 en den 9den daaropvolgende begraven op het R.C. Kerkhof aldaar. Nu begin ik te geloven, hoewel het me wel wat moeite kost, dat met "haar" en "zij" de ziel bedoeld wordt, en 's mensen ziel is taalkundig vrouwelijk. Maar goed, Pastoor Scholten ben ik vaker tegengekomen. Luistert u maar.

Buurse

Als u nu even het Jaarboek Twente van 1965 wilt opslaan op blz. 126, dan ziet u dat ik daar een artikel geschreven heb over "de kerk van de heilige Maria Praesentatie te Buurse". Toen ik zo toevallig het bidprentje van pastoor Scholten in handen kreeg, herinnerde ik me ineens, dat hij bouwpastoor van Buurse was geweest en dat hij daar zeer gezien was bij zijn boeren. In het door mij beschreven gedenkstuk staat:"... en de Eerste Erwaarde pastoor is G. Scholten gewees. Daar zijn wij ten eersten meede begonnen een goetaardig Mens..." - en verder: „van den Jaarre onzes Heren 1852 den 25 Deetcember, hebben wij parochgeaannen van de Boerschap Buurse op de geboorte van Christus zoogenaamt op den feesdag van Kersmis De eerste Heilige Misoverande in ons midden zien opgedragen des morgens om vijf uuren in een loosze van stroo om en van boven digte gebonden staande aan den Toorrenend waar Heden de Kerk

JOHAN BUURSINK

staad. Door den WelEerwaarde Heer Pastoor G. Scholten geboortig van deeneKamp uit twente, en als Kapelaan gestaan in Deurningen en toen in Buurse als pastoor gekomen dewelke ik ondergetekende ook zelven hep helpen ophaallen uit zijn ouders Huis... (Pastoor Scholten wordt geroemd als een mens die wat wist en die wat zeggen kon. In de zomer van 1853 bouwde hij de Pastorie en in twee jaar tijds de kerk...)... waar den 22 November 1854 op het feest van Maria prissentasie wij zijn ingetrokken en ook dien dag tot onze Pattronesse hebben gekosen".

Pastoor Scholten

Johannes Hermannus van Mast op het erve Haermeule, van wie bedoeld gedenkschrift afkomstig is en pastoor Scholten blijken warme vriendschap voor elkaar gekoesterd te hebben. In de periode van vijfentwintig jaar, waarover Van Mast schrijft, is naar zijn mening Pastoor Scholten de beste pastoor geweest. De vriendschap tussen beide mannen blijkt misschien ook al wel uit de aanwijzing dat Van Mast de pastoor meer dan eens gereden heeft: "1859 - Met de Erwarde Pastoor gereeden Naar DeenneKam, verdient f 1 Gul 50 Zen't "1859 - Met de Eerwaarde Pastoor gereeden naar Boorne verdient f 1 Gul 50 Zen "1860 - Met de eerWaarde Pastoor gereeden naar Epe met twe paarden verdient f 2 Gulden".

In laatstgenoemd jaar blijkt pastoor Scholten naar Losser te vertrekken "wegens hij geen twee diensten konde doen en in Losser een Kapelaan had". Vergeten kon Van Mast zijn pastoor niet, ook al waren de drie pastoors die na hem kwamen in Buurse "zeer goede Menschen en leeraars...". En omgekeerd kon pastoor Scholten Buurse niet vergeten want hij"... heeft ons naar zijn dood goet bedagt..."

Als pastoor van Buurse "is den eersten G. Scholten den besten gewees die die heef zich bij het bouwen zelfs allus geOvert en bij zijn afstreven alles behalven nog f 1000 aan Baar Geld aan Buurse vermaakt het welke de anderen niet hebben gedaan. Mar den laatsten van deze vier is ook nog maar pas hier toen ik dit hep ingeschreven maar zien ik dat ook nog niet van te gemoet....."

Archief

Och, 't is maar zo'n idee van me, om bidprentjes te willen verzamelen van lieden die ik nooit gekend heb. Alleen maar, misschien omdat 't me tegen de borst stuit dat ze weggegooid zouden worden als de herinneringen aan de mens, die eens zijn eigen plaats innam, verbleekt zijn. Ik wil alles wat ik krijg, mettertijd in een archief veilig stellen, en toegankelijk maken voor belangstellenden. Opdat de levenden de doden niet vergeten! Toevallig was onder de eerste 258 bidprentjes, die mijn verzoek opleverde, dat van pastoor Gerardus Scholten, die ik al gememoreerd had in een artikel dat ik toevallig schreef in het honderdste gedenkjaar van de kerk in Buurse, vijfenzeventig jaar nadat Van Mast de wens had neergeschreven dat men hem later gedenken zou als hij zou zijn in de eeuwigheid. Of... zou het net niet toevallig zijn geweest? Laten wij hen dan gedenken, ook na hun dood. En als u dan toch nog geen afstand kunt doen van uw bidpretjes... destebeter! Desondanks houd ik mij aanbevolen.

Twentse Taalbank

10 JULI 1970 regio brievenbus

Vorige week zag ik nog, hoe onder de heg en tussen de bloemen de gietelingen nog hun inmiddels flink uit de kluiten gewassen hongerige jongen zaten te voeren en vandaag merkte ik op, hoe ze weer fanatiek aan de droge sprieten van "dat rangelspul" zaten te "roppen" voor het nieuwe nest, dacht ik. Want zodra de jongen uitgefladderd zijn, wordt het nest verlaten en voor de tweede keer wordt het niet licht weer betrokken. En zodra de jongen op eigen snavel kunnen teren, zoeken de oudjes opnieuw doelmatige tijdspassering in nogmaar-eens-weer nestelen en paren en daarom heeft mijn gieteling vandaag het strootje maar weer in de bek genomen. Als u dit stukje leest, is waarschijnlijk het gedonder met en om de jongen alweer druk aan de gang. Dit naar aanleiding van de vraag, die men mij eens stelde, of ik het gezegde ken: "hee hef 't streukn (wier) in 'n bek nommn!" En óf ik dat ken. De betekenis is duidelijk genoeg. Het wordt gezegd van iemand, die trouwplannen heeft. Maar... dan kan het gebeuren dat een vogelnest door wind en storm, door de kat of door kwajongens, vroegtijdig verstoord wordt. Als het soms voortijdig uit is met de liefde, de illusie verstoord is en de trouw- en bouwplannen van de baan zijn, dan zegt men van zo'n slachtoffer: „Hee hef 't nus wier oonder 'n boom liggn . . ."

Eten-vreten

Het is niet erg vleiend, wanneer men van ons kan zeggen: "iej vrett as nen dösker". Dat het allerminst vleiend is voor de beroepsdorsers, wil ik nog in 't midden laten. Het spreekwoord tekent deze lieden, naar mijn mening, tenminste als harde werkers die ook "good van in-nemmen bint". Maar normaal eet een mens en vreet een dier. Ik eet mijn eten, de hond vreet zijn vreten. Maar "de boer"? "De boer" vreet ongetwijfeld óók, want niet voor niets zegt het spreekwoord: "Wat ne boer nich kêent dat vret e nich!" Wij willen er dan nog wel eens toegeeflijk van maken: "dat èt e nich", maar dat is niet echt. Dank zij een tip, die ik kreeg van mijn goede vriend Mr. B. H. A. M. P. te Oldenzaal, kan ik hier de betekenis van dat "vreten" van "de boer" verklaren. In het platduits van het Klever Land komt hetzelfde spreekwoord voor: "Wat den Bur niet kennt, dat fret hej niet!" Nu geeft ene Dr. E. G. Zitzen voor dat "freten" als herkomst het middelhoogduitse woord "vrat", dat "verstand", "geest', 'zin' betekent. Het middelhoogduits "vraden" en het gotisch "frathjan" betekent dientengevolge: "begrijpen', 'verstaan". Ons spreekwoord zou dus betekenen: "wat de boer niet kent, dat begrijpt hij niet". - Ik zou zeggen: "se non e vero e ben trovato", oftewel: "mooi bedacht maar dat vreet ik nu direct niet!" Want daarmee is het hele spreekwoord krachteloos geworden, dunkt mij. Als ik geen Frans zou kennen, zou ik ook geen Frans verstaan. Wat een logika. Ik ken geen stamppot van aardappelloof en daarom vreet ik het ook niet, want ik begrijp bliksems goed, dat mij dat weleens niet altebest zou kunnen bekomen.

Oetvretten

Toch mag ik me er zomaar niet van afmaken, want de geleerden hebben 't weleens vaker bij 't rechte eind. - In de Almanak van het Klever Land (1960-113), waar wij deze etymologische openbaring tegenkwamen, wordt ter verduidelijking het voorbeeld gegeven dat de sergeant van instructie de recruut kan vragen: "hast du das gefressen?" - vrij vertaald: "gesnapt?"
Dat zet mij verder aan het denken. Hoe dikwijls heeft mijn moeder mij gevraagd: "wat heste nów weer oetvretten?" Bij onze etymoloog professor dr. De Vries word ik niet wijzer als ik wil weten wat dat "uitvreten" in dit verband eigenlijk kan betekenen. Dan maar eens via het Duits: "was hast du nun mal wieder ausgefressen?" Via "frathjan" en "vraden" en "freten" (zie boven) dat men „begrijpen" in verband staat, zou ik dan vrij kunnen vertalen: "wat heb je nu weer bedacht" eraantoevoegende: "waar heb je je verstand" (van: "verstaan", zie boven!)
Dat "oetvretten" in deze betekenis met "vretten" niets te maken heeft, ligt voor de hand. Waarmee dan wel? Iets voor de taalzifters, om er hun nagels eens aan scherp te maken.

JOHAN BUURSINK

Figuurlijk

U zult denken dat ik al goed op weg ben, het moeilijk te maken omdat het makkelijk óók kan. Nu zullen we het eens op een manier doen die een "boer" ook "vreten" (begrijpen) kan. ‚En denkt u dan alstublieft niet, dat ik "boer" hier in een ongunstige zin gebruik. Ik sluit mij daar zelf nota bene ook graag bij in!) Iets niet willen "vreten", iets niet "lusten" kan ook betekenen: iets niet willen accepteren. "Wat ne boer nich kent, dat vret e nich" kan dan eenvoudig ook betekenen: "wat een boer niet kent, dat néémt hij niet, dat accepteert hij niet, dat laat hij zich niet opdringen". - En dan zijn we precies rond, of dan zijn we nog geen steek verder gekomen, want datzelfde bedoelen wij met het spreekwoord tot uitdrukking te brengen, ook als we domweg aannemen dat de uitdrukking letterlijk betekent: "de spijs, die de boer niet kent, vreet hij niet". In dat geval zou ik dan toch maar liever heel in het net zeggen: "wat een boer nich kent dat ette nich..." (Met mijn dank aan de heer P. te Oldenzaal voor de tip!)

Boerenregels

Of ik aan „boerenregels" — of „weerregels" of hoe je die ook noemen wilt — geloof? Mijn antwoord: ik geloof er niet alleen „aan", maar vooral ook „in". En dan hoor ik het gelach al bij de „verlichten" die denken dat dàt ook al bij die folklore hoort. Dat moet dan wel een achterlijke vent zijn, die stellig nog „in" boerenregels gelooft, terwijl „de boeren zelf" er niets meer opuit doen. Nee, man, de wetenschap is al wel zover gevorderd, dat we het nu zonder die boeren — weers wijsheden wel kunnen stellen.
Dàt dacht U maar... en als U dàt werkelijk denkt dan bent U toch werkelijk wel een beetje achterlijk.

Nu ik dit zit te schrijven, zijn we nog een week voor Sint Jan. Als U dit onder ogen krijgt, is het alweer zo'n veertien dagen vóór Sunt Jaopike. De boerenregel luidt: „Vuur Sunt Jan mo'j bidden um' rêgen, want daornao koomp e ongelêgen'!' (Bidden we tegenwoordig nog wel om regen? In de hele maand juni is tot nu toe geen druppel gevallen! Of ... hebben we verzuimd, de paraplu mee te nemen naar de kerk? als U wilt voelen wat ik bedoel . . .)
En volgens een Duitse boerenregel ziet het er misschien voor ons in juli niet al te best uit, want „Auf Juniglut folgt häufig eine Juliflut", oftewel: „op junigloed volgt maar al te vaak een julivloed."

Mijn simplistische opvatting is deze. Vóór de wetenschap was, waren er de boeren. Die konden op de wetenschap niet wachten om hun beroeps- of vuistregels te hebben en daarom stelden ze die zelf experimenteel en empirisch vast, d.w.z. ze leerden van hun ervaringen en ontdekten, dat er verband zit in het weer en in de weersverschijnselen. En . . . „want nen boer eenmaol vretten hef, dat spiejt e nich weer oet", vooral als het op de bedrijfsvoering aankomt Vandaar dat die regels een eeuwenoud taai leven hebben gehad.

Waardeloos

Toen in het laatst der achttiende eeuw de wetenschap, d.w.z. de natuurwetenschappen e nde meteorologie (weerkunde of leer der luchtverschijnselen) de oude weerregels onder handen begonnen te nemen, werden die voor de wetenschap als waardeloos beschouwd, voroal onder invloed van het opkomende materialisme en tijdens de bloeiperiode van de mechanisch-materialistische wereldbeschouwing.
Wie dan nu nog met die wetenschap meegaat en zich voor verlicht houdt, is alweer achterlijk geworden. Want vooral sedert de eerste wereldoorlog, toen het optimisme van een betere wereld door rede en verstand in het beschavingspatroon was ingestort, is ook de denkwijze in de natuurwetenschappelijke meteorologie voorzichtiger geworden. Zelfs hebben beoefenaars der wetenschappelijke meteorologie de juistheid van veel boerenregels systematisch kunnen vaststellen.
Dat is allemaal wel erg spijtig voor wie altijd van zichzelf had gedacht, dat hij wel zo „verlicht" was, dat hij rustig die boerenfolklore naar de prullemand kon verwijzen. Intussen gaan we toch maar „verdàn" met onze regiobrievenbus, want er wachten nog vele briefschrijvers en -schrijfsters op antwoord.

Twentse Taalbank

15 JULI 1970 **regio brievenbus**

JOHAN BUURSINK

Als ikzelf mijn naam had mogen kiezen, hoe ik mij dan het liefst had willen laten noemen? - Een vraag, waarop ik maar één, simpel antwoord heb, zonder erover te hoeven nadenken: Jan Jansen! Of beter: Jan Janssen, met dubbele s. Mijn vader heette namelijk Jannes van zijn voornaam, en als zoon zou ik dus Jannessen oftewel Janssen met twee essen hebben kunnen heten. Want de familienaam Jansen of Janssen, Jantsen, Jantzen, e.d. betekent niets meer of minder dan- zoon van Jan. Ter onderscheiding van mijn broers zou ik dan Johan als voornaam kunnen kiezen en ter onderscheiding van alle andere Jansens zou ik dan aan mijn achternaam het beroep van mijn vader z.g. kunnen toevoegen: wever. Jaren geleden heb ik dan ook al eens geschreven onder de schuilnaam Johan Janssen Wever, maar de oplaag haalde nooit meer dan de duizend per maand. En mijn geschrijf is dan ook nooit tot het wereldgeweten doorgedrongen.

Vroeger, eeuwen geleden, was het geven van een naam niet in de eerste plaats alleen maar een middel om de ene mens van de andere te kunnen onderscheiden, zoals dat tegenwoordig het geval is. Toen had de naam zin en betekenis, als levend deel van de mens. De naam was met een magische kracht geladen. En ook dáárom zou ik wel Jan Janssen willen heten!

Johannes

Johannes is een bij uitstek ,,christelijke'' naam, die teruggaat op het oudetestamentische ,,Johanan'' (2 Kon. 25:23) met de betekenis: ,,God is genadig''. - Van Johannes de Doper zegt Jezus: ,,Onder degenen die van vrouwen geboren zijn, is niemand opgestaan meerder dan Johannes de Doper'' (Matth. 11:11) Het kon dan ook niet uitblijven dat de Kerk door de eeuwen heen deze naam veelvuldig heeft toegepast. De hoofdkerk van de middeleeuwse christenheid was de Lateraanbasiliek in de onmiddellijke nabijheid van het pauselijke paleis in Rome (en dus niet de Sint Pieter) en sedert de tiende eeuw heet deze Lateraankerk de ,,San Giovanni'', Sint Johannes of Joannes. In navolging werden in het gekerstende Europa veel kerken naar Sint Johannes genoemd. En het is duidelijk dat van de naam van de kerkpatroon veel doopnamen afkomstig zijn. De geografische spreiding van de roepnaam Johannes, met alle afleidingen daarvan, zou dus wel eens in verband kunnen staan met het voorkomen van aan Sint Jan Baptista gewijde kerken in een bepaald diocees. Johannes blijkt ook een geliefde Pausnaam te zijn, die het meest voortkomt. (De laatste was de onvergetelijke paus Johannes XXIII) Ook koningen, keizers, hertogen sierden zich met die naam. In alle Europese landen komt de naam Jansen of een afleiding daarvan als familienaam voor, in veel vormen en mismaakte vormen zelfs.

Voornaam

Maar laten we ons bij deze voorname voornaam houden. Van Johannes is in ons land afgeleid: Joannes, Johan, Joan, Jan; in het Frans Jean; in het Engels: John - Meisjesnamen: Johanna, Janna; in het Frans: Jeanne; in het Engels: Jane (uitspr.: Dzjeejn). Oneindig zijn de variatiemogelijkheden, om van deze heiligennaam populaire koosnaampjes te maken. Voor jongens o.a. - Hans, Hannes, Joop, Jo, Jen, die weer verkleind kunnen worden tot Jopie, Hansje, Jantje-. Bij de meisjes is er nog meer keus, ook in samenstellingen met Jan: Jantina, Janine.

Als afkortingen van Johanna: Jo en Hanna, waarvan de liefkozende afkortingen: Joke en Hanneke mij aangenaam in de oren klinken. Maar van Jo kunnen we ook nog Jootje en Jopie maken en van Hanna Anna, Hannie, Annie, Ans, Ansje en zelfs in navolging van het Engelse koosnaampje voor Jane: Jenny. Dan hebben we Jans nog niet genoemd met als koosnaampjes: Jansje, Jannie, Janneke, evenmin als het Twentse Jannao voor Janna, waarvan het koosnaampje Jannääken mij haast even welgevallig is als het zo door mij gekoesterde Joke. Maar wat wilt U met zoveel vrouwen om me heen die op een of andere wijze Johanna heten?

Traditie

Over de tradities rond het geven van een voornaam heb ik vroeger al eens uitvoerig in deze krant geschreven. Het is te begrijpen dat veel jonge ouders wel graag van die traditie af willen omdat zoveel namen ouderwets zijn gaan worden. (Maar ik blij erbij dat Johan en Johanna nooit ouderwets worden!)

Vroeger was de naamgeving ook aan rang en stand gebonden, zodat we wel eens van een dure naam spreken als je die haast niet uit kunt spreken met je Twentse of zelfs Hollandse tongval. Nu noemt men vaak in het wilde weg hun kinderen met namen, die aan het belachelijke grenzen. Veel deftig klinkende namen zijn gedemocratiseerd en ,,gesunkenes Kulturgut'' geworden, wat vaak op belachelijk snobisme uitdraait. Wat dunkt U van ouders, die amper hun eigen naam zonder horten en stoten kunnen schrijven, die hun kinderen Ghislaine gaan noemen, of Rosalie (met de klemtoom op de sa!) of Eleonore of Bonaventura.

Scheldnamen

Tijdens een causerie, die ik enige tijd geleden in Weerselo heb gehouden, voor een prettig gehoor, kwamen de scheldnamen ter sprake, die men aan de bewoners van stad, dorp en gehucht pleegt te geven. Zo in 't algemeen is wel bekend, dat de Enschedeërs voor ,,brandstichters'' worden gescholden en dat heeft mij weleens aanleiding gegeven, de veronderstelling uit te spreken, dat de beruchte stadsbrand van 7 mei 1862 inderdaad door oproerige elementen ,,uit de heffe des volks'' gesticht werd (Ik schreef hierover in het Jaarboek Overijssel van 1963 onder de titel: Brandstichters Memorabilia). De Hengeloërs worden met ,,Hengeler weend'' uitgescholden en ik heb er al vaker op gezinspeeld, dat wij, in Enschede, zonder Hengeler weend dan toch maar ongelukkig waren geweest, omdat daarzonder onze molens niet hadden willen draaien! De Borners zijn ,,melzäkke'' omdat daar zulke beroemde meelfabrieken waren. De Almeloërs moeten het als ,,beetwottel'' stellen, de Oldenzalers zijn als ,,boeskolen'' een zekere beroemdheid tegemoet gegaan, de Denekampers zijn ,,köttelperen'', de Ootmarsumers ,,siepel'' de Lossernaren heb ik wel ,,bekkensnieders'' horen noemen. En die van Lonneker zijn ,,draodnägel''.

„Bukke"

Nu kwamen er bij mijn Weerseler gehoor nog een paar los, die ik hier graag noem: Alberger ,,bukke'' waarvan ik al eerder de hoon gememoreerd heb, waaronder die mensen te lijden hebben. Bij een slechte voetbalwedstrijd ,,gung 't de spöllers as de bukk'n van Albergen: ze leuten 't op mekaar ànkommen en ... de sikken bleven guste!''

Maar de volgende kende ik nog niet: Rossumer ,,göttenkeurn'' (wat ik meen te moeten vertalen met: gortkorrels), Voalther ,,öllebeurn'' (waarvan men mij de juiste betekenis niet kon zeggen), Reutumer ,,pinnen'', Weerseler ,,potknollen'' (pootknollen), Lemseler en Saoseler ,,heuimiegers''. Maar niemand kon mij zeggen, wat met dat woord bedoeld wordt. (Och, ik weet heus wel, wat dat woord wil zeggen, maar misschien is het een bepaalde aanduiding voor dieren of insecten?) — Nu we toch zo'n leuk woord onderhanden hebben: ik hoorde een boer die zes kinderen had en ,,ammaol jongns-', zeggen-,,now ha'k toch zo náá geern nog 'n grösmiegerken had...''

Wie kent nog méér ,,scheldnamen''?

Twentse Taalbank

17 JULI 1970 regio brievenbus

Van mijn goede vriend en medestander D.T. te Enschede kreeg ik het verzoek, eens een verzameling te maken en te publiceren van oude bijnamen, al was het alleen maar uit het oude Enschede. Ik zal daarover meteen mijn mening zeggen en wel - wat maar uiterst zelden in mij opkomt - in goed verstaanbaar "Hollans": "ik kijk wel héél zwaar uit!" - Het is met die bijnamen, die in de regel scheldnamen zijn, (of althans in heel veel gevallen die vaak niet meer te achterhalen zijn) gevaarlijk erover te publiceren, ook al ben ik persoonlijk niet zo bang mij aan koud water te branden. Als de heer D.T. eens met oudere mensen aan de praat komt en er duiken oude bijnamen op, dan aarzelt men in de regel, er verder op in te gaan, zo beklaagt hij zich. Ik antwoord daarop: "dankje-de-donder!"

Eer is teer

Wie weet, hoe menigeen vroeger te lijden heeft gehad onder het meedragen avn een scheldnaam, die in de regel alleen maar achter je rug om uitgesproken durfde te worden. Wat mijzelf betreft: ik bin d'r één van: 'n Klötter", ook voorwaar geen erenaam, maar die is al wel zó oud, dat niemand er nog pijn aan heeft, hoewel er nòg in mijn familie zijn, die hem niet graag horen. Maar een andere familietak vindt het wel grappig, zo genoemd te worden. Maar... wie was "Bölkes-Bennad" werd mij gevraagd, en de "Ben" en 'n Kräejhaanen" en „Slimmn-Mien". Mijn antwoord:
meneer D.T., laat dat nu voor mij een weet en voor u een vraag zijn! Want een groot aantal zakenlieden, van middelgroot tot groot formaat zelfs, hebben dergelijke scheldnamen in hun ongeschreven annalen; en dat nog dáaraan-toe: groot of klein, aanzienlijk of onbekend, een mens dient in zijn privacy gerespecteerd te worden. Eer is teer, ook en vooral familie-eer en daarom: zand erover als er ook maar even getwijfeld wordt aan de eerbaarheid van bijnaam of scheldnaam. En de meeste mensen hebben nog wel zoveel familietrots, dat ze zelfs nog niet kunnen velen, dat een scheldnaam van hun grootvader of overgrootvader nu weer aan de grote klok zou komen. Behoudens een enkele keer dat het beslist geen kwaad kan, zal ik niet over oude bijnamen en scheldnamen schrijven.

Koeren

Het hartstochtelijk koeren van het Turkse duifje dat mij van 't ochtendkrieken tot de 'n avendstond gruwelijk irriteert, omdat het zonder ophouden doorgaat, is met dit warme weer wat minder geworden. Maar nu is dan ook de tijd gekomen voor zomer-influenza en buikgriep en dan hoor ik ineens klagelijk zeggen: "et koert miej zo in 't lief..." Op een van mijn speurtochten door het Nederrijns kom ik daar ongemerkt tegen: "brakinge, brekyng, spyhyng, coeryng, avergevyng (vomitus)" en nu heb ik meer vertrouwen gekregen in dat "koeren in 't lief" dat op een buikgriepje aan gaat. Dat woord "koeren" heeft dan al eeuwenoude brieven. Al verder fantaserende, kom ik dan van "coeren" op het platduitse "küern" en het Enscheder 'kuiern" voor: praten, babbelen, en het Nederlandse "kouten". "Kuieren" voor wandelen, zoals in Almelo, zeggen wij in het Enschedees niet. - Maar wat ik vragen wou: waar gebruikt men die uitdrukking meer: „et koert miej zo in 't lief"?

Misverstanden

Nu wil ik toch eerst wat misverstanden uit de weg ruimen. Het reageren op mijn brieven is geen examen, waarbij een mooi handschrift, een goede stijl en vooral geen schrijffouten eerste vereisten zouden zijn. Ook spelen lang of kort geen rol. Ik houd van een kort gebed en een lange worst, maar brieven mogen beide zijn. Onlangs ontving ik een brief van een ongeletterd man - wat zo wel aan de manier van schrijven te zien is - maar ik vond die brief een juweeltje omdat daarin één prachtige gedachte naar voren kwam, die van een fijne geest getuigde. Gaat u zich nu maar niet verontschuldigen over het slechte schrift of zo, maar schrijft u wat u op het hart hebt. Het lijken soms wel geleerde stukjes, die in deze rubriek naar voren komen, maar die slaat u maar over. Juist de ongepolijste brieven, zó fris van de lever, die zijn vaak de beste. Maar nu terzake: wat is 'n misverstaand? Kan ik zeggen, als iemand mij verkeerd begrijpt: "dat berôst op 'n misverstaand?" Kan ik van twee families, die in onmin leven zeggen: "dee hebt 'n misverstaand"? - Kan ik van iemand, die verstandelijk niet normaal is, zeggen: "hee hef 'n misverstaand"? - En weet u nog meer voorbeelden?

Vloedbeld

Maar goed nu een écht misverstand, en wel gesignaleerd in een van de brieven van de reeds genoemde heer D. T. in Enschede. Hij doet echt zijn best, tot de juiste betekenis van woorden en uitdrukkingen door te dringen, maar begaat de merkwaardige fout door te schrijven: "Deze woorden komen vast en zeker bij Vloedbeld weg. Daar ben ik ze, dacht ik, tegengekomen". - En, zie je, dat is nu een misverstand van de eerste orde. Niet om Vloedbeld z.g. die zou ik graag de eer gunnen, want men kan weten, hoe ik over diens werk, vooral het humoristische, denk! En ook wil ik niet bestrijden dat een schrijver binnen het streektaaldomein, het taalgebruik bij zijn publiek kan stimuleren en beïnvloeden. Maar het taalbezit bij het Twentse publiek en de taalkennis van het Twentse is bij het "gewone volk" nog wel zo groot en zo ongekunsteld, dat we heus nog niet op de literaire nalatenschap van Vloedbeld z.g. hoeven te teren!
De heer D. T. heeft dan echt nog wel een te gering schattende voorstelling van de nog levende taalgebruiken en taalgevoelens; en de woorden van de sedert 21 juni j.l. 76-jarige Joh. L. te Enschede stammen echt wel uit

JOHAN BUURSINK

diens eigen vocabulaire. Dat niet elke autochtone Twentenaar van enige ouderdom die woorden ook kent, ligt voor de hand. Veel woorden en uitdrukkingen zijn immers sterk aan een vrij beperkte kring of omgeving gebonden.

Zegswijzen

Sterker nog dan in de typische en toch wel rijke woordenschat komt het volkomen eigen karakter van de Twentse taal tot uiting voornamelijk in haar zegswijzen. Om die te kunnen begrijpen moet men vaak wel diep in het denkmilieu van deze mensen doordringen. Dat zou ik mijn vriend D. T. dan ook in de eerste plaats willen aanraden. Een enkel voorbeeld schiet me zo te binnen. Als kind had ik een oudoom van tegen de negentig (hij is, meen ik, zesennegentig geworden, en zoals in veel, hoop ik hem ook daarin te volgen) en ik vroeg hem eens: „Hennik-oom, is dat now nich fijn om zó ôold te können wordn?" waarop hij antwoordde: „Jááááhhh..... jong..... a'k nog mr luk better heurn en zéén kon..... en at de been van miej mär luk better met wolln kommn..... jáááhhh dànn! Mär zo a'kter nów an-too bin, zol 't mär better wêen dat oons-leeven-heer eindlijk märees 'n maol biej zik dáál wol kiekn.....! Foj-foj, 't is nich völ meer!" — God, deze man had genoeg geleefd en wilde graag eindelijk eens door U opgemerkt worden, dat hij er nog maar - zó liep, alleen maar wachtende op uw ontferming van hem naar U toe te halen ... God, kiek biej diej daal...

Twentse Taalbank

22 JULI 1970 regio brievenbus

51

Mevrouw B. B. uit Oldenzaal, op wier instigatie ik 50 brieven geleden weer met deze rubriek begon, stuurde mij een foto, die ik mag houden. Ik daank diej dat 't zo soeëst! ,,Die boerenvrouw is de zuster van mijn grootmoeder'', schrijft mevrouw B.-B. (die intussen al naar de 76 zal lopen) ,,Truj-meui, hette ze'' - Aan de achterkant staat dat de foto gemaakt is bij G. Hubers in Hengelo, maar ik durf me niet wagen aan een gok, hoe oud die foto is. - Truj-meui zit bij de haard in 't losse hoes, handen gevouwen op schoot, ogen gesloten.

Los Hoes

Dat men in zo'n ,,los hoes'' wel dik gekleed moest gaan en in (hoeveel) lange rokken, kan ik me voorstellen. Links staat de turfmand, de waterketel hangt aan de ketting boven een grote ketel en de poes zit rustig aan de klompenvoeten van Truj-meui bij haar teil te eten. Rechts staat een grote gevlochten schommelwieg met de hoog opgetaste beddeburen en als ik goed kijk, zie ik kleine Jantje, die in de wieg zit, de krant lezen. Maar dat zal wel fantasie van mij zijn, al zou je zweren... Afijn... rechts naast de tegelmuur van de haard is de met gordijnen afgesloten berrestieë waarboven het jachtgeweer hangt.

Maar laat ik beginnen met mevrouw B. - B. beterschap te wensen. Haar brief kon ik heel goed lezen al was ze daar bang voor, want ze loopt bij de ogendokter. Haar gezichtsveld is wat vlekkerig geworden, maar ze hoopt dat het helemaal weer goed wordt, want ,,as ik nig meer lêzen of schrieven kan, dan is 't niks meer gedaon. Zoodääönig in dissen breef wat later wordn a'k wild har...''. En dan wil ze nog even doorzagen over ,,vieloor'' of eigenlijk niet over ,,vieloor'' maar over ,,vielen''. Want haar vader was... néé, gin vieloor, maar schoenmaker!

Vieln en vitten

Nu eerst wat mevrouw B.-B. vertelt over de werkplaats van haar vader. ,,Hee gebroeken van alle soorten gereedschop zoas nen bollikker waor hee zwatte was met um de raandn van zollen en hakken likken of smeerdn. Ne kniepplaank met 'n touw d'r an. In dat touw zetten vader zienen voot en tusken twee kniepers (de plaank was van boven 'n soort klep) heel hee de schoon vast, dee met nen pikdraod näeit mossen wordn. Pik of pek maakn vader zölven. Ik zee hem nóg trekken met dat taoie spul; dat doerdn dan wal 'n paar uur vuur en aleer at dat klaor was: dan wör dat pik in kleine stukskes knipt en in water bewaard. - Vader har ok van alle soorten vielen. Dreekaantigen, ronden en platten. Dee platten warren an de ene kaant grof en an de aandere kaant fien, dee neumden wiej raspel (rasp); dee wörren broekt om de pinnen dee in de zollen warren slagen glad te vielen. Dee roonden en dreekaantigen daor vielen vader de elsen (priemen) met schaarp. Een van dee elsen hetten 'n bros, daor wörren de gaten met in de zollen stokken. - Vaak heb wiej in vaders warkplaats deurbracht en holpen. Dan nammen wiej spöllenderwieze zonne viel in handen, zagen daormet op de warktaofel of êrgens wat nich neudig was. Dan zêe vader: zit toch nich oaweral op te vielen, iej maakt 't eerder slechter as better. - En zo ko'j, duch miej dit gezegde ók in verbaand brengen met: zit nich oaweral op te vitten (vielen) iej bereikt 'r niks met...''.

Knabbelbutkes

De herinneringen, die deze briefschrijfster ophaalt aan haar schooljaren, bewaar ik tot een volgende keer. Nu eerst over struuken en buske. ''Heb iej wal ees heurd van sleedwan? Dee warren zo stroef in 'n mond, net as aloen. Knabbelbutkes, vruchten van 'n Meidoorn, zukke mooie tröskes, etten ko'j ze ók. Vaak heb wiej vrogger èwebeerns (bosbessen) plukt, op de boeterham lekker en gezond.'' Ja, om deze tijd van het jaar was het vroeger wel de gelegenheid om, zoals wij ze noemden ,,knèwwelbuttkes'' te zeuken. Nu weet ik niet beter of de ''knèwwelbuttkes'' waren van de meidoorn (crataegus); de sleedoorn (prunus) herinner ik me niet zo goed. Vandaar dat ik niet kan zeggen dat onze ''knewwelbutkes'' zo stroef waren als aluin. Maar er zat ook geen smaak aan en 't was meer steen dan vrucht. - Mijn vrouw als meisje opgegroeid bij ''de heege van de graof'', vertelt dat ze die ''knèwwelbutkes'' in Almelo ''kudden'' noemden. In elk geval heb ik ze als kind altijd al knudde gevonden, die je meer uit speelsigheid of tijdverdrijf at dan omdat ze zo lekker waren. - De spelling 'sleedwan'' van mevrouw B. -B. vind ik erg leuk, al is ze niet helemaal juist naar mijn opvatting. - Bosbessen heb ik nooit als ''éwebeerns'' gekend, wel als ''bosbêezen''.

Worp

In de regio-brievenbus 18 van 25 maart liet ik mevrouw H. -t. B. uit Enter aan het woord over Keulse potten. Daarop komt nu mevrouw B. -B. uit Oldenzaal nog even terug. (Beide vrouwen stammen immers uit de winkelnering!) ''Wat kon die mevrouw oet Enter mooi verteln oawer den winkel dee zee vroger hebt had.Keulse potten van tien worp hadden wiej in de kelder staon, één veur zoerkool, één veur sniebonen. Wiej hebt nog twee kleinere pötkes, één he'w zolt in, en 't aander eier, het zint twee worp. De grote potten hebt ze no veur sierraod in 'n tuin staon. Blauwsel pupkes en petrolie wer ook bie ons verkocht.

Smieten

Een kinderspelletje herinnert mevrouw B. B. zich, dat ook mij nog wel aanspreekt. ''As kind van 'n jaor of tien, twaalf gingen wie (vriendinnetjes) 't land in um p...pappel te zeuken. Dat warren van dee greune ballen dee boaven an de tuffelstronken zatten. Dan nammen wie een stok, staken daor dee appels op en dan ging 't mer wel 't wiedste smieten kon. Uren ko'j ow daor met vermaken. Mo'j teggenswoorig nig um kommen!'' - Nu kan ik heel slecht raden, maar ik dènk dat mevrouw B. B. met dat p...pappel een vies woord bedoelt, en wat is er viezer dan poep? Bah! Nee, zoiets zeiden wij in Enschede nooit, als jongens nog niet eens. Wij noemden die aardappelvruchten gewoon ''smieteerpel'' en dat is toch veel netter, niet? - Nu kan ik het mis hebben, maar je ziet rechtevoort nog maar heel weinig van die prachtig-bloeiende aardappel-akkers en ik veronderstel dat de moderne aardappels meer op niet-bloeien gekweekt worden, om betere knollen te krijgen.

Twentse Taalbank

24 JULI 1970 **regio brievenbus**

52

Nu ga ik eerst weer even naar Aalsmeer, vanwaar mijn vriend en al vanuit reformatietijd bloedverwant G.J. mij zijn instemming met mijn regio-brievenbus deed toekomen. Met een gedicht, geknipt uit de Asser Courant van 9 juni en daar we wel graag even over de grenzen van onze eigen gewesten Twente en Salland willen kijken, meen ik de vrijmoedigheid te mogen nemen, dat gedicht hier over te nemen als voorbeeld van een goed streektaal-gedicht, zoals we ze bij ons maar al te weinig aantreffen. Ziehier:

God tobbert altied met oons rond.
En wij....? Wij krummelt wieder.
Hoe menigmaol w'Hum ók verwond,
Hij blif de God van ieder.
God weidt mit oons de wereld rond,
langs schraol' en rieke streken.
En klage wij - mit volle mond -
Mit Hum bi'w nooit bezweken.
God heudt oons, zo een scheuper döt,
mor drif gien hond tut bieten.
Wèl is Hij veur oons leug-eblöd
en mus vaak um oons krieten.
Zo tobbert God nog dag en nacht
tutda'w meu koomt te starven.
Mor wie naost Hum zien tied deurbracht,
dee lat Hij riek'lek arven.
(Bart van Oosteringh)

En in dit verband moet ik voortdurend denken aan twee regels uit een gedicht van ,,onze'' Toon Borghuis, waarvan ik altijd heb gevonden dat ze wat komisch in 't gehoor liggen, maar die ik toch nooit vergeten kan, omdat ze zo simpel en tegelijk zo waar zijn:
''Ik bin in Diene Hand, o Heer!
''Doe löts mie lös - Doe grips mie weer!''
En zo kunnen verzen en strofen ons hele leven lang in ons blijven nazingen, omdat wij ervaren, telkens opnieuw, wat de dichters voor ons onder woorden hebben gebracht.

Kles

Doch nu weer naar de nuchtere kant. ,,Mijn moeder droeg vroeger'' - schrijft de heer G.J. - ''behalve de knipmus in de winter een kles.'' Ik antwoord: ''Mijn moeder óók!'' Inderdaad was die kles gemaakt van fluwelen chenille. De kles van mijn moeder was zwart, maar dat kwam misschien omdat ze jarenlang weduwe is geweest. Ik heb ze ook bruin gekend en blauw en als ik me goed herinner zelfs bordeaurood. De kles bedekte het hele hoofd, maar er werd geen ondermutsje onder gedragen, zoals onder de knipmuts.Onder e kin werd ze dichtgeknoopt of dichtgehaakt met haak-en-oogje en een brede kraag bedekte nek en schouders als een soort korte mantielje met dikke balletjes-franje. Ik denk dat zo'n kles hier en daar op het platteland nog wel gedragen wordt. - Het was niet zozeer een zondagse kerk- en uitgaansdracht. Moeder droeg hem 's winters door de week, naar de markt en als ze op visite ging.

Klitse

Ik durf me niet aan een uitspraak over de betekenis van het woord ''kles'' te wagen; dat zou me hier bovendien te ver voeren. Ik heb ook weleens door een taalverbasteraar horen spreken van een ,,kles'' maar dat was o.a. een woord van dezelfde (inmiddels overleden) jeugdvriend, van wie ik in nr. 35 schreef over primitief taalgebruik. - In dit verband herinner ik me een betiteling voor een weleens snibbig, maar toch wel hardstikke lief meisje, dat door haar moeder (die later mijn schoonmoeder is geworden) wel eens ''klitse'' werd genoemd. Een goedmoedig scheldwoordje, waarvan ik de juiste betekenis of herkomst nooit heb kunnen achterhalen. (Mijn schoonmoeder was geboortig van het Hoge Hexel.) - Nu ik dit nog even met mijn vrouw doorneem, ontstaat er een kleine huwelijkse deining - zonder welke het leven nu eenmaal wat àl te eentonig zou worden - want, verontwaardigd: ''Bi'j now heemaol wa goed wies, dàt woord, dat kan mien moo nooit zegd hebben, en dat nog wa ôver miej! Dat was ja wa zo'n gemeen schêldwoord in Amelo... néé, dàt hoow iej nich in de kraant te zetten!'' Toen ging ze weer fluitend haars weegs naar haar eigen domein. En daarom laat ik het toch maar staan, want ik heb ''klitse'' toch wel altijd wel een leuk en lief scheldwoord gevonden. Ik wil het even goedmoedig aanvoelen als ''hapscheer'' voor een vrouwspersoon, die gauw is aangebrand en daarvan dan mondeling duidelijk blijk geeft, maar die het ook even snel weer is vergeten en daarom voor een vrouwgevoelig man als ik zo onwéérstaanbaar onweerstaanbaar is. - C'est le ton qui fait la musique, n'est-ce pas? En de ene klitse is de andere niet.

JOHAN BUURSINK

Dösschen

Mevr. B.-B. maakte me nu ineens het spreekwoord duidelijk ''Laot de boeren mä dösschen...'' want daar hoort nog een aanvulling bij:''... as wiej de keurn mär kriegt!'' - en omdat ik nu eenmaal graag een spreekwoord in het dagelijkse leven toepas, vergelijk ik me zelf nu met al die woordenzifterijen in deze regio-brievenbus als iemand, die het Twentse graan staat te dorsen, waarvan de lezers dan de korrels oppikken. - 't Klinkt wel een beetje zelf-ingenomen, misschien, maar àllà...
Een korte en bondige brief van H. H. uit mijn eigen Enschede komt nu aan de beurt. De goede man woont nog geen tien minuten gaans bij me vandaag en toch zullen we 't maar per brief en krant afdoen.
H.H. schrijft: ,,Ik kom oet Loster'' (tussen haakjes: zetter, het is Loster met een t, het is geen tikfout, maak er a.u.b. ook geen zetfout van, want het woord Loster raakt hoe langer hoe meer uit het spraakgebruik, jammer genoeg! - Bsk) ,,en weet van niks, mer won al viemndertig joor in Eènsche en mag mie dan ok Gruppendrieter neumen, want dat zeden ze vrogger in Loster van de Eènschers''. - Dat weet ik dan alweer, dank u! Daarmee kunt u dan het lijstje scheldnamen in nr. 49 aanvullen. ,,Mien moo, dee oet Lönneker kwam, sprak vrooger van ne kouw, in plaats van ne koo, mer jà dat was dan ok de spraok an de draodnäegels''. - Mijn commentaar: ,,De boerenkaant van mien volk, dat oet 'n Honesch of tóch oet Hoksebêrgen kwam, deuden ók ait nog van de kouw, zodat ik dat al van kindsbeen af heb meegekregen.
Nu vraag ik u: wat is het meervoud van ,,koo'' of ,,kouw''? En nu niet fantaseren - want dat gebeurt ook nog wel eens in al die brieven, maar dat heb ik aardig gauw in 't snotje, - maar even de boer op om te informeren! Wie helpt me uit de moeilijkheid?

Twentse Taalbank

29 JULI 1970 regio brievenbus

Ik vind het nuttig, om hier een stukje taalles in te voegen omdat zelfs de beste platprater weleens een correctie of ook wel een opfrissertje nodig heeft. Dat hoeft u niet af te schrikken, ik zal het zo plezierig mogelijk houden.

Krekkel

We beginnen met "nen Enscheder krekkel": een Enschedese krakeling. Terloops wil ik opmerken dat de corrector enkele malen, wanneer ik had geschreven "Enscheder" er "Enschedese" van maakte, wat hij nu, hoop ik, niet (weer) zal doen. Want, en nu ga ik even een zijweggetje van een zijweggetje, in een instructieve Twentse tekst, die toch deze rubriek beoogt te zijn, passen geen verhollandsingen die mij als kraaiengekras in de oren klinken waarmee het nachtegalenlied verstoord wordt. - Omgekeerd ben ik wel zo vrij, het Nederlands met Twents te doorspekken of te vertwentsen, omdat dit een regiorubriek en geen rubriek Nederlands is. En ook, om aan mijn lezers tegemoet te komen, die niet allemaal het Twents zo goed kunnen lezen als ik het kan schrijven. - De uitspraak Enschede, en voor enkele tientallen jaren het liefst nog met een accent aigu verfranst tot Enschedé, is al zo verhollanst dat we er niet meer van af kunnen. En verkeerd verhollanst nog wel, want afgaande op de betekenis - waarover ik later nog weleens schrijf, d.v. - zou het in het Nederlands moeten (of kunnen) zijn: Enscheede. In het Twents is de eerste lettergreep lang: èèn en de tweede kort, zoiets van schd, dus: èènschd. In de tweede naamval wordt de sch dan iets langer aangehouden en ontstaat: èènscheder. (In het Twents spreken we voorts ook van: Hengeler, Bookelder, Osseler, Almeler, Twekkeler, Driener, Hasseler, Saoseler enzoverdàn!) - Nu terug op het eerste zijpaadje: toen we een aantal jaren geleden in Enschede een nieuwe boerendansgroep oprichtten, noemden we die: de "Enscheder krekkel", omdat wij van Enschede van vroegeruit ook als "krekkel" gescholden werden en dus niet alleen als "brandstichters" en "gruppendrieters". - Maar dan word ik tureluurs als ik telkens in krantenstukjes en in gesprekken en toespraken telkens weer hoor: "Enschedese krekkels", want dat is een dubbele vervalsing van het Twents, zoals u begrijpt als u het bovenstaande tenminste goed tot u hebt laten doordringen. - Ik schrijf dit met opzet zo, omdat ik weet dat er lezers zijn, die aan de hand van deze regio-brievenbus er ernstig "oaweroet bint" om goed Twents te leren.

Meervoud

Daarom heb ik in vorige brieven alleen gevraagd: wat is het meervoud van tuffel en van koo of kouw. Want menig platprater is al zó beinvloed door het Hollands dat hij bezig is, zijn eigen taal te verknoeien. - Ik ben van mening dat het meervoud van tuffel is: tuffel. - En nu geef ik een goeie taaloefening: denk eens na of u meer dialectwoorden kunt vinden, die in het enkelvoud en in het meervoud gelijk zijn. Ik zal u op weg helpen: mienen eenen kloomp en miene beide kloomp - miene eene haan en miene beide haan - eenen vinger en tien vinger - eenen teen en tien teen - eene appel en twee appel en nen kôorf vol appel - eenen eerpel en 'n half speent eerpel - eenen tuffel en 't hele laand vol tuffel en als u het er niet mee eens bent: schrijf me dat dan, want ik heb de wijsheid niet in pacht! - In het Nederlands komt hetzelfde verschijnsel voor,

JOHAN BUURSINK

vooral in de tijdsaanduiding, en in de gemoedelijke omgangstaal. We schrijven weliswaar wel: in (of op) de leeftijd van 88 jaren en elf maanden maar we zeggen liever: hij is nog wel achtentachtig jaar en elf maand oud geworden. Let u maar eens op.

Katholiek

Nu weer een ander zijweggetje en in een rubriek als deze mag ik me, gelukkig, permitteren van de hak op de tak te springen omdat bij zulk onsystematisch vrij gedachtenwerk vaak de beste ideeën komen opborrelen. Ik schreef daar: "in (of op) de leeftijd" en wil daarbij opmerken, dat "op de leeftijd" bij voorkeur door katholieken wordt geschreven. Zo zijn (de) katholieken ook sterk in het afkorten van het tot 't een tot 'n. Moet u maar eens opletten in de krant hoe vaak u argeloos 't en 'n tegenkomt! - Een andere typisch-katholieke uitdrukking is: op de eerste plaats, voor: in de eerste plaats. Meer voorbeelden willen me zo niet te binnen schieten. Ik werd er eens door iemand op attent gemaakt. En dit was er nu dan zomaar even tussendoor. Wie weet daar een verklaring voor?

Verouderd

Ik gebruik nog wel eens graag verouderde meervouds-uitgangen in het Twents, zoals ik me die nog uit mijn jeugd herinner en dan kun je het verband ontdekken tussen meervoud en verkleinwoord en ook het verband met het Duitse vergelijkbare woord. Voorbeeld: bal. Duits: Ball. - Verkleinwoord: bälleke of bälke. Duits: Bällchen. - Meervoud is tegenwoordig zwak: ballen. Verouderd meervoud in het Twents: bäll of bälke. Duits Bälle. Een mooie uitdrukking uit de eerste tijd van het voetbalspel, toen men van de entree der kijkers nieuwe ballen kocht: „Daor stun wa vuur twee bäll volk an de lien!" (Het veld was met een "lijn" of kabeltouw afgezet, waarachter het betalende publiek, dat zo groot in getale was dat er wel voor twee nieuwe ballen entreegeld van het "volk" of publiek binnenkwam). Tweede voorbeeld: hof. Duits: Hof. - Verkleinwoord: hofke of höfken. Duits: Höflein. - Meervoud: tegenwoordig zouden we gewoon het Nederlandse „hoven" gebruiken, in het Enscheder stadsplat althans, maar in mijn jeugd was het nog: "höôeuw" met een langgerekte öä-klank, zoals in het Franse woord: gueule! Duits meervoud: Höfe.

Stapelvormen

Tegenover de woorden, die in het enkelvoud en in het meervoud gelijk staan, staan een aantal andere woorden die in het meervoud en ook vaak in het enkelvoud al, een stapelvorm hebben. Het standaardvoorbeeld is "ossen", vergeleken met het Nederlandse os in het enkelvoud dus al een stapelvorm. Meervoud: ossens. Maar, die gekke taal: nu een voorbeeld van een normale meervoudsvorming in het Twents en een stapelvorm in het Nederlands van hetzelfde woord. Standaardvoorbeeld: ei, Nederlans: ei, Duits: Ei. - Meervoud: Twents: eier, Nederlads: stapelvorm eieren Duits is weer: Eier. - Boer Kamphuis, die ons elke week eieren leverde (zie regio-brievenbus 40 van 12 juni) vroeg: "motter vandewek nog eiers wêen" Waarmee hij, kennelijk onder invloed van het Hollands, een even oncorrecte eervoudsvorm schiep als bij zijn tuffels. Want ik blijf die meervouds-s als een insluipsel beschouwen, zowel bij eiers als bij tuffels. En nu ben ik van zelf op mijn uitgangspunt teruggekomen, zulke falsifikaties van het Twents, zoals krekkels, eiers, tuffels bij woorden, die in het meervoud gelijk blijven aan het enkelvoud, klinken mij als afschuwelijk kraaiengekras in de oren. Even-als bij Enschedese en Hengelose in plaats van Enscheder en Hengeler zijn hier gevoelige plekken in het Twents getroffen, die geen verhollandsing verdragen omdat de geboren platprater dat als onecht ervaart. Er is immers een mystieke of zo ge wilt: een psychologische binding tussen mens en zijn taal. Maar om praktische redenen wil ik dat Enschedese en Hengelose accepteren, in het Nederlands!

NOGMAALS „KLES"

In regio - brievenbus nr. 52 van 21 juli is een zetfout geslopen die de zin van wat ik zeggen wilde onbegrijpelijk heeft gemaakt. Wilt u lezen in de 1e kolom vanaf regel 13 van onderen: „Ik heb ook wel eens door een taalverbasteraar horen spreken van een Klets...." enz. (Van „kles" kom ik via „klets" op „klitse") Ik hoop daarmee reacties uit te lokken, vooral op „kles" en „klitse".

Twentse Taalbank

31 JULI 1970 regio brievenbus

54

Er werd me eens een ondeugend verhaal verteld van een oud vrouwtje dat bij de pastoor te biecht ging, met een deemoedig: "ik heb ôverspel epleegd!" Meneer pastoor werd ineens één-en-al aandacht en vroeg: "woo ôold beens dan wa, vröwke?", waarop het mensje met ondeugende oogjes: "kot-àn dree-en-tachentig..." waarop ze diep zuchtte. „Mär vröwken..." aarzelde meneer pastoor, "wanneer hef dat dan plaats voondn?" Waarop het vlotte antwoord: "Doo'k nog zo um-ende-naobiej de twee-dree-vierentwintig was..." met weer die piepe zucht. "Mär vröwken..." aarzelde meneer pastoor nog-eens-weer, "dat is ja al zó onmeundig lang eledden, woo kaans daor nów nog met ànkommen...?" En toen kwam de vrouwelijk-ontwapenende bekentenis: "Ik maj d'r nog zo náá geern ôver praoten...!" - Verder gaat zo'n verhaal nooit, want dan gaat de point eraf. Toch is het een doordenkertje, niet over de hoegrootheid van de zonde, die in dit geval ongetwijfeld al lang geabsolveerd was, maar over herinneringen die op latere leeftijd weer levend worden. En in de tuin van onze herinnering dwalen kan ons vaak over veel narigheden bij het ouder worden heenhelpen. (Maar met dit vrouwtje heeft het volgende verder niets te maken).

Bewaarschool

Mijn moeder z.g. zou al honderdvijf jaar zijn geweest en als ze het had mogen beleven had ze me nu nog levendig uit haar bewaarschooltijd kunnen vertellen zoals ze dat deed toen ze vijfenzeventig was. Wel heb ik vaak met een leeftijdgenote van haar gepraat, die midden negentig is mogen worden en die toen na zo'n negentig jaar van diezelfde bewaarschool-herinneringen kon ophalen met haarscherpe details, die ik mij nog van mijn moeder herinnerde, maar die andere dame had er correcties op. Mevr. B.-B- uit Oldenzaal vertelt me nu: "Vroger waren er hier twee bewaarscholen, een rieke en een gewone. Wat hebt de kleine kleuters het now fijn teggen oons gerekkend. Wiej mossen den helen dag stief zitten. De zuster zong, bidde of vertêlde wat, mär zölf moch-ie niks doon..."

Bie de zuster

Ik laat mevrouw B.-B. nog even haar hart ophalen aan de herinneringen aan haar schooltijd. Luister u maar verder: „Bie de zusters op school stonn'n van dee buske (heesters) met van de kleine witte bällekes... gauw links en rechts gekekken of de zuster d'r ok àn kwam, dan een paar d'r òf trekken... dee konn'n zo lekker knappn oonder oonze klumpkes! 't Jonge, as ze oe daor bie betrappen dan gaf 't naoblieven op school. Daor waren wie helemaol nig helg um want wie wussen dat dan franse les wer egeft an wichter dee mochten deur-leren. Mien kameräödken en ik heeln papier en potlood klaor en schreven alles op wat daor leerd wordn. As wie dan nao hoes hen gungen vroogen wie mekaar de les of. Zo geet dat dan a'j geern leern wollen en nig mochten... Ik herinner mie nog völ van vrogger. Op de eerste klas... (Zie wat ik schreef over: op of in de eerste plaats in Regio-brievenbus nr. 53 - Bsk.)... ha'w lei met griffel. De tweede klas he'k möggen ôverslaon. Met potlood begonnen wie te schrieven in de daarde klas. Daor was ne zuster lerares (onderwijzeres - Bsk.) dee kon toch zo onbarmhettig um de oren slaon, veural de domme kinder kregen d'r vaak van langs. Dee bleu-r konnen 't toch ók nig helpen dat ze nig leren konnen. De veerde klas wer regeerd deur ne juffrouw. De zuster in de viefde klas kon van zukke grote ogen opzetten, mer wie raken daor gauw an went. Zee was de kwaodste nig. Zesde en zeuvende klas warren ok zusters.

Bethlem-stal

"Eenmaol in 't jaar werd er 'n groten Bethlem-stal opzet. Oet iedere klas werd 'n kind zocht um veur de kerstkribbe 'n veske op te zeggen. Ook ik har de eer, daor bie te wêen. As het feest was anbrokken dan kwammen al de zuster oet 't klooster lustern. Dan heurn ie niks aanders as: och, wat mooi! - Wie kregen van mooder mooi wit kleedken an. De zuster zetten ons mooi kreunken op 't heufd. Ne buiging gemaakt en daor ging 't hen. - No zit ik daor walees ôver nao te denken, dat veskes opzeggen, dat zal mie wa good of wêen gaon want no kaan'k d'r nog verscheiden opzeggen...."

En hier wil ik mevrouw B.-B. even in de rede vallen met mijn herinneringen aan zo'n Bethlemställeken. Dat is, pak-weg,

JOHAN BUURSINK

zo'n vijftig jaar geleden; ik zal 'n jaar of twaalf zijn geweest. Ik heb op 'n Hagen (in Enschede) naar 't school gegaan, naar de C.V.O.-school tegenover de Fabrieksschool, waar later 'n Kateeker in gevestigd is. Ons speeldomein was de binnenstad: eerst roond um 'n dreehook, dan de Bolwerkstraat en de markt, waar wij vaak om half twaalf de verleiding niet konden weerstaan "an 't roomse klokkentouw te trekken" (van de oude Sint-Jakobuskerk) maar de pastoor en de koster hebben nooit hun beklag gemaakt bij meester Leverman. Toch wel sportief, bedenk ik achteraf. Met een kerstmis kregen wij, al slenterende en - wat we nu zouden zeggen - "rotzooiende" (nou-ja, zó erg was het ook weer niet dat we onszelf te schande maakten) de vrome ingeving eens bij het Larinksticht (de kloosterschool) binnen het hek te gaan en door de ramen naar het Bethlemställeken te gluren. En zoals dat dan gaat, elkaar stoten en duwen, tot we halverwege binnen waren. Daar kwam de zuster... Met één handgebaar had ze zo tien, twaalf van die rabauwen onder haar toezicht... en gedwee gaven we gevolg aan haar uitnodiging om maar helemaal naar binnen te komen. Eerbiedig schaarden we ons om het voor ons onbekende: de uitbeelding van het kerstgebeuren in de vorm van een kerststal of Bethlemstal, voor ons een taboe van de eerste orde. Of we het mooi vonden? vroeg de zuster, en "ja" glinsterden onze kinderogen. Of wij dan wel eens een kerstversje wilden zingen? De zuster zou zo mooi vinden als we "Er ruischt langs de wolken" zouden willen zingen. We zongen het natuurlijk, want wie durft zo'n verzoek te weigeren. Maar, vreselijk zenuwachtig als we waren, bleven we allemaal halverwege steken. We kònden doodgewoon niet verder en van schaamte zijn we weggerend. Wat heb ik me lang geschaamd als ik er aan terug dacht, want... wat zou die lieve zuster teleurgesteld zijn geweest. Ik herinner me nòg dat ze jong was, mooi, lang, slank, zwart en zo eerbiedwaardig in die nonnenkleding. Nadien heb ik altijd een zwak gehad voor 'n Bethlemställeken... en eerbied... omdat, nou-ja, omdat die zuster ons op zo'n innemende manier deelgenoot maakte aan een voor ons vreemde beleving van het ons zo vertrouwde geboortefeest van Christus!

Te laat

Te laat op school komen was heel erg, besluit mevr. B.- B. deze herinnering, maar dat is weleens gebeurd, toen ze bie de ôole kark (Plechelmus) een sleuf an 't graven waren. En umdat 't kerkplein vròg̀ger een karkhof west har, kwammen oet dee sleuf alle soorten maenskenbutte en doodskoppen nao bòven. (Iets dergelijks herinner ik mij van een dergelijke graverij op de Markt in Enschede bij de grote kerk). Dat zo iets de tijd van 't school-aangaan deed vergeten, is duidelijk. En ook, dat daar schoolblieven op stond, met als gevolg te laat in huis... en dan (maar dàt schrijft mevr. B.-B. niet).... de achterklap d'r vuurhèn.... en klits-klats-klaander....

Vakantie

Als de redactie zich aan het plaatsings-schema houdt, komt deze regio-brief, waarin kerstherinneringen naar boven zijn gekomen, juist in de vakantietijd in de krant. Wij, dat wil zeggen: mijn vrouw en ik en ons overige nogal intieme vakantiegezelschap zullen ons dan vermeien in de bossen en bergen van het Hoge Sauerland, waar wij al een stevig aantal jaren min of meer ingeburgerd zijn... Rothaargebirge, Hohe Bracht.. Rein-Weser-Turm... Kahle Asten... Winterberg... Siegquelle-...Biedenkopf... Siegen... Dillenburg... Krombacher Pilsz wat zijn we weer na aan vakantie toe.. en wat zou ik graag een paar van die bergen in Twente willen hebben. Maar ook: wat zijn we veel van dàt land gaan houden met nog zoveel aan ons verwante Westfaalse romantiek in het gemoderniseerde platteland...

Maar... ik schrijf dit nu niet zomaar want zó gewichtig is het niet als je niet tenminste vakantie gaat houden in Zuid-Frankrijk of Italië, het goedkope Spanje of Mallorca. Ik heb namelijk tot mijn grote verrassing uitgerekend in het Sauerland, veel plaatsnamen ontdekt, die dezelfde uitgang hebben als ons Enschede, de enige plaats in ons land die eindigt op schede. Dat de Duitse uitgang ....scheid (Remscheid, Wattenscheid, Langscheid, Lüdenscheid en vele andere meer) dezelfde betekenis heeft, welke uitgang uiteraard in ons land niet voorkomt, heeft nog niet zo'n indruk op me gemaakt als de werkelijke... schede uitgangen, zoals daar zijn: Oberveischede, Kirchveischede, Langschede, Brenschede, Meschede, Dünschede, enzovoort. Dat ook daar nog plaatsnamen voorkomen, die gelijk zijn aan Twentse, maar iet zoveel als dichter bij de grens is ook al interessant genoeg. Wij kwamen o.a. door Beckum, Latrop e.a. Het lijkt me nu toe, dat ons eigen Enschede de laatste en meest westelijke uitloper van die namengroep is en dat Twente ongeveer de grens is van een vroege volksuitbreiding vanuit het oosten.

Twentse Taalbank

- 5 AUG. 1970 regio brievenbus

55

,,Hoe is het mogelijk'' — zo vraagt de heer J. H. t. B. te Haaksbergen zich af — ,,hoe is het mogelijk: Twenteland - textielland en men weet niet eens wat 'n borstiezer is...'' Ja, daar zit je dan als Twents publicist, die de mensen kennis van en liefde voor hun eigen volkstaal bij wil brengen. Daar zit je dan als iemand, die uit het textielarbeiders-milieu komt en er nog geregeld in verkeert en je moet toegeven dat je het woord borstiezer niet kunt verklaren. Ik heb zelfs een kleine twintig jaar van zeer nabij een textielfabriek meegemaakt. Daar belde de heer Dinant D. te Haaksbergen mij op om mij te vertellen dat een borstiezer een ronding is, vooraan het weefgetouw. op borsthoogte, waarover het goed naar de boom liep. Ik had juist mijn goede vriend J .v. d. W. (75) op zijn wekelijkse visite op donderdagavond, die wij daar in het begin van mijn trouwen, zo'n vijfendertig jaar geleden, al toe hadden bestemd.

Borstiezer

Mijn vriend Jan v. d. W. dan, die een voortreffelijke staat van touwbaas erop heeft zitten en die over een ruime technische textielkennis beschikt, bovendien platprater van de bovenste plank is, kon ik dus terstond de verklaring van de heer D. D. voorleggen. En ziehier: ,,Bij het handgetouw was vroeger de borsthoorn een rol, waarover het geweven stuk liep voor het op de boom kwam. Nu is het borstrijzer, met hetzelfde doel, een vast ijzer dat meteen dienst als verbindingsstuk tussen de beide delen van het frame. Het is half gerond, zodat het goed er gemakkelijk overheen loopt, naar beneden op ,,'n umleuper'', dat is de boom, waarop het goed opgeboomd wordt. De andere boom (waar de draden afkomen die geweven worden) is de kettingboom''.
Maar de genoemde J. H. te B. te Haaksbergen schreef een paar dagen later ook al: ,,Het borstiezer is het hoogste ijzer van een weefgetouw dat aan de voorkant zit. Daarover loopt het geweven doek uit de kammen over de la door het riet naar de omloper.''
De heer J. B. te W. te Glanerbrug, met wie ik een paar jaar geleden ook al eens kennis had gemaakt, heeft zelfs de moeite genomen, mij aan de hand van een tekeningetje duidelijk te maken, waar het borstiezer aan een weefgetouw zit. Hij schrijft: ,,Het woord wordt nu nog dagelijks in de weverij gebruikt''. Ik moet het in de loop van de jaren dan wel meermalen gehoord hebben, maar het heeft kennelijk weinig indruk op me gemaakt tot ik in Regio-brievenbus nr. 39 de vader van B.Z. uit Hengelo liet zeggen: ,,'t Haank mie 'n haals oet töt op 't bost-iezer''. Uit de tekening van de heer J. B. ten W. (welke tekening hier niet gereproduceerd kan worden) en uit zijn beschrijving leren we nu, dat de borstboom een ijzeren balk is, waarover het doek loopt naar de krasboom en omloper, ongeveer ter hoogte van de maag.
—De ketting loopt dus van de garenboom af via de ,,slep'' (sloep) en de kammen met ,,'n sproonk'' (de sprong) over de lade, waarover de inslagspoel loopt, (die met het inslaggaren naar het doek maakt) en vandaar loopt het doek via borstijzer en krasboom naar de doekrol.
— Het slagwerk, dat de spoel met de ,,piepen'' (inslagcops) beweegt, bestaat uit: slagschief, slagneus, slagstang en slagstok, als ik het goed begrepen heb.

Piepenhuuske

Nu kan ik eens lekker een paar dingen door elkaar halen en dan breng ik weer mijn goede vriend D. T. uit Enschede op het podium, dezelfde, die ik in Regio - brievenbus nr. 50 liet vragen, eens wat oude bijnamen te publiceren. Hoewel ik dat over 't algemeen te gevaarlijk vind (omdat ik niet graag nabestaanden in hun eer en goede naam, zij het onwetend, wil aantasten) schiet me nu een bijnaam te binnen, die ik goed kan gebruiken om het ontstaan van zo'n naam duidelijk te maken. Uit mijn jeugd, die ik om en bij Apenhof en Ribbelt (in Enschede) heb doorgebracht, herinner ik me een van onze verre buurtgenoten: Piepenhuuskes - Graads. Ik zie hem nog zo lopen (en dat is al een dikke vijftig jaar geleden): kort, stevig, grijs, altijd met pijp in de mond van en naar 'n stoom, driftig lopen, niet op- of omkijkend, maakte op mij als kind de indruk van een — zoals ik me nu zou uitdrukken —goedmoedig, rustig, evenwichtig, tevreden en vooral degelijk arbeidersmanneke. Ik heb hem nooit bij zijn ,,vàn'' horen noemen, tenminste dat herinner ik me niet meer. En nu J. B. ten W. me vraagt: ,,Weleens van piepen heurd?'' moet ik aan Piepenhuuskes - Graads denken. Natuurlijk heb ik van ,,piepen'' gehoord en vaak heb ik ook ne piepenkist op 'n kop können tikken um d'r nen ,,toen'' (schutting) met oet te stukken, of d'r 'n knienenhoek van te timmern. Bij sommige oude fabrieken stonden weleens onbewoonde huisjes, die voor een of ander fabrieksdoel werden benut als ze niet meer bewoond werden. Wanneer zo'n huisje gebruikt werd voor het opslaan van ,,piepn'' of van ,,leugen'' was het ,,'i piepenhuusken'' en zo kan ik me voorstellen dat de man, die daar werkte, ,,piepenhuusken'' meekreeg als praktische gebruiksnaam, terwijl dan, als er meer van die mannen in de piepen werkten, de onderscheiding ,,piepenhuuskes-Graads'' kan zijn ontstaan.

JOHAN BUURSINK

Vossentrekker

Nu we toch eenmaal in de textiel beland zijn, wil ik J. B. ten W. op mijn beurt vragen: ,,Wal eens van nen vossentrekker heurd?'' Als er met een lap het stof van het touw werd geslagen, kon het gebeuren dat nen vossen spinstof in 'n sproonk terecht kwam, zodat bij het weven een nop ingeweven werd, die boete opleverde. Met een vossentrekker (soort pincet) kon dan zonnen vossen er weer uit getrokken worden. Maar niet alleen bij slecht garen werd er weinig verdiend, ook als de stoommachine het vertikte bleven de touwen staan. Als er bij gebrek aan water in de ketel niet voldoende stoom opgebracht kon worden om al die touwen draaiende te houden, begon het zo te ,malen''. De touwen liepen dan langzamer en langzamer, zodat de spoelen niet meer wilden vliegen omdat de slagstok geen kracht genoeg bezat. Dan konden de wevers een tijdje ,,op hun gat'' gaan zitten en dan kon het gezang beginnen: ,,Gin water meer, gin water meer...'' Maar dat heeft J. B. ten W. uit Glanerbrug nooit meegemaakt. Ik kan me amper nog van zo'n veertig jaar geleden het reusachtige, draaiende vliegwiel herinneren oet 'n driefgaank, waar ik me weleens mocht bevinden. Maar toen waren toch al wel de dagen van de stoomaandrijving geteld. Ik schrijf dit wel met enige trots, omdat ik wil aantonen dat ik heus wel een textielfabriek van binnen zowel als van buiten ken al heb ik nooit met handenarbeid aan het textielproduktieproces hoeven deel te nemen.
Ondanks het feit dat J. B. ten W. zijn aarzeling heeft moeten overwinnen om ook eens te schrijven op mijn regio-brievenbus — hij heeft er niet altijd de tijd voor en bezit ook niet zoveel taalkennis, zegt hij — ben ik erg blij ook met deze brief en ik zou zeggen: laat eens vaker wat van U horen!

't Halshôolt

Nu weet de heer H. F. P uit Borne meteen, wat 'n borstiezer is. Deze nieuwe briefschrijver bekent: ,,nooit van 'n borstiezer gehoord of horen noemen. Wel van 't halshôolt, n.l.: hee (of zee) hef t' halshôolt zo hoge zitten datte gen âom mer krig. 't Kan zijn dat hier bedoeld wordt: de sierrozet die vroeger op 't ôverhemd zat; daar zaten, zoals velen nog wel zullen weten van die scherpe punten op om rechtop te lopen, of om de kop niet te laten hangen.''
De heer P. voegt eraan toe: ,,Zo'n överhemd (euwerhemd) was geen gewoon overhemd doch een zwart met wit befje. Het werd met de sier-rozet zondags over het gewone boezeroen gedragen om er netjes uit te zien.''
En wéér moet ik bekennen: nooit van 'n halshôolt gehoord. Op 't eerste gehoor dacht ik dat er zo'n hout mee bedoeld werd, waarmee jonge, wat al te speelse kalveren weleens rondlopen in de wei. Wie vertelt me dáár eens wat meer van. En wie kent de uitdrukking van de heer H. F. P ook: ,,'t Halshôolt zo hoog hebben zitten, da'j haost gin âom mer könt kriegen?'' Ik niet. Dat wil zeggen: niet van nabij. Ik ben benieuwd naar de reacties op deze (nog) vakantiebrievenbus.

Twentse Taalbank

- 7 AUG. 1970 regio brievenbus

56

Daar haalde ik weer eens een ferme brief uit mijn postbus van een goede oude correspondentievriend die ik maar X uit Deurningen zal noemen.
En met mijn ene been al in de auto voor de vakantiereis wil ik hem meteen onder handen nemen.

Schelden is dom

De heer X dan is mij uiterst dankbaar dat ik in regio-brievenbus nr. 50 drastisch heb afgerekend met die oude bijnamen of scheldnamen. Hij vindt er namelijk ook vaak een stuk dwingelandij in zitten, omdat de mensen elkaar vaak willen verplichten, iemand bij zijn scheldnaam te noemen. Hij vindt dat zulke mensen niet van veel verstand getuigen. Zulke gebruiken hebben, op het platteland vooral een taai bestaan. Er zijn ook nog veel mensen, zegt de heer X, die graag de spot drijven met lichamelijk ongelukkigen en hij noemt benamingen voor gebrekkigen, die ik hier niet zal herhalen. Vaak worden die dingen gedachteloos gezegd, maar daar is het niet minder erg om.
Inderdaad: schelden op of lachen om iemand is dom. En hoewel ik wil opmerken dat het weergeven van bijnamen vaak onschuldig is, men kan beter niet het gevaar lopen, ongemerkt toch iemand te beledigen. Een goede kennis vertelde mij eens, dat hij met zijn vrouw eens bij een ander echtpaar op bezoek was geweest ter kennismaking. Het gesprek kwam op allerlei belevenissen uit eigen jeugdjaren, waarbij hij een amusant vooral verteldè, waarbij iemand betrokken was met een nogal kernachtige scheldnaam. Levendig verteller die hij is, gebruikte hij enkele keren die scheldnaam, niet wetende dat de gastheer vanouds met diezelfde scheldnaam was belast. Midden onder het gesprek ging de gastheer opstaan en zei niets anders dan: ,,Ik gao nao bèr hen!'' waarna hij de daad bij het woord voegde. Zelfs in zo'n geval, waarin die kennis van mij niet eens de naam als scheldwoord hanteerde, maar hem àlleen gebruikte om zijn verhaal op te smukken, volkomen argeloos, zelfs in zo'n geval kan men al fout zijn. De enige oplossing in zo'n gevàl is: een oprecht gemeend excuus aanbieden.

Misverstand

Dikwijls komt er het misverstand voor dat men zo'n scheldnaam hoort en denkt dat het de ware ,,van'' oftewel familienaam is. Wanneer men dan zo iemand bij diens scheldnaam begroet, bijvoorbeeld: ,,Dag mevrouw Pimpelneus!'' ontstaat er werkelijk een pijnlijke situatie, vooral als er een gezelschap bij elkaar is.
Een historisch (d.w.z. echt waar gebeurd) voorval hoorde ik jaren geleden eens vertellen, waarbij ik de echte scheldnamen zal vervangen door gefingeerde namen. In een blok ,,ofdakswonninge'' woonde op het ene eind Proes-Hanna en op het andere eind Smoel - Hendrienke. In het middelstehuis kwamen nieuwe buren te wonen, ongelukkigerwijs lieden uit Amsterdam die nog volkomen vreemd tegenover het Twentse volk stonden. Na enige tijd van vreemd zijn tegenover elkaar wilde toch de Amsterdamse ,,juffrouw'' (zoals men in die dagen nog zei) toenadering zoeken. Elke morgen om tien uur gingen de beide eindbuurvrouwen water putten uit de gezamenlijke waterput, die juist in het midden stond, dus voor de achterdeur van de Amsterdamse juffrouw. Deze vond dat een geschikte gelegenheid om tot toenadering te komen en op een goede morgen om tien uur stapte zij ook met de wateremmer naar buiten en met een hartelijk ,,goede morgen, juffrouw Pruis, goede morgen, juffrouw Smuil'' presenteerde ze zich. Hoe de reactie was, hoef ik niet te vertellen, maar die Amsterdamse juffrouw heeft er de zenuwen aan over gehouden .Want het is maar weinig Twentenaren gegeven, zo'n situatie, die pijnlijker was voor de Amsterdamse dan voor de beide andere buurvrouwen, op een begrijpende en elegante wijze op te lossen.

Vandaar ook dat ik mijn goede correspondentievriend X. gelijk geef, destemeer omdat het ook een waarheid als een koe is dat wie het eerst klaar staat met een ander te schelden, het gauwst op z'n teentjes getrapt is als hijzelf gescholden wordt, al is het ook uit onwetendheid! — Maar genoeg hierover, al moet ik toegeven dat in een vertelling een gefingeerde scheldnaam of bijnaam als typering van de persoon onmisbaar

JOHAN BUURSINK

kan zijn. Zo gebruikte ikzelf in een van m'n serie schetsen uit het volksleven wel namen als Rowmans - Hennik, Hufters-Dieks, Losters-Bennad, Hennik van de Pietlut, e.a. en men moet al helemaal van gevoel voor humor verstoken zijn, als men daar wat tegen heeft. Ik hoop dat de heer X. en ik eklaar nu wel begrijpen. pen.

Woorden

Dankbaar ben ik voor de Twentse woorden en uitdrukkingen, die dezelfde X opdient in zijn brief. Hier zijn er een paar, waarbij ik meteen enkele opmerkingen zal plaatsen.
— Petroleum wordt wel genoemd: laampenvet, laampenöllie, gasöllie. In Enschede zeiden we gewoon: gas en ook wel: gasöllie. Werd per kan (is een liter) uitgemeten. In Almelo heet het: steenköllie. Wanneer de lamp bijna leeg was en de pit te kort, werd er weleens water bij gedaan (als er direct geen geld was om gasöllie te halen) want olie wil altijd boven drijven. Bij anderen hing men de lamp dan iets scheef, waaruit het gezegde ontstond: ,,daor hebt ze de laamp òk weer scheef hangen'', voor lieden die rap bij kas waren, of die achter in de week blut waren. Van een Enschedese petroleumventer heb ik wel eens de volgende historische anecdote verteld. De goede man was voor de kantonrechter gedaagd, waarom doet er niet toe. Hij begreep de vraag van de kantonrechter niet: ,,Wat is uw beroep?'' Toen de griffier hem verduidelijkte: ,,Wat doo'j vuur de kost?'' antwoordde gedaagde: ,,Oóóh...eh..... ik schoew met gas!'' Hij ventte namelijk zijn petroleum uit met een duwwagentje.

— Ne vuierhengst... hebt U daar weleens van gehoord? Het woord was nieuw voor mij. Letterlijk: vuurhengst. Zo werd in Twente een lokomotief wel genoemd, toen in 1965 hier de spoortrein kwam. Ik vind het een meesterlijke vondst.

Huttentut

— Van ,,huttentut'' heeft de heer X wel eens gehoord, maar weet niet precies wat dat was. 'n Soort vlas? vraagt hij. Mijn antwoord: huttentut (Camelina sativa oftewel Dodderzaad) werd hier vroeger hoofdzakelijk verbouwd voor de winning van olie uit het zaad. Van de stengels werden wel bezems gemaakt. De verbouw van huttentut of ,,pinnenzaod'' loonde evenwel niet. In tijden van duurte van jute, die uit het buitenland moest komen, werd hier vroeger ook wel huttentut tot zakken verweven, en ook wel töt of tut of wêerk, zoals het afval van vlas werd genoemd, waarschijnlijk afgeleid van huttentut. Hoe de naam huttentut is ontstaan, kan ik niet zeggen. Afgeleide woorden zijn: ,,tötzak en tötslog, resp. een zak van töt en een slog of onderschort, van een schone tötzak gemaakt, die de boerenvrouwen vroeger veel bij het ruwe werk droegen.

— Het woord slög voor dekzeil ken ik niet; wel: slat. Dat kan ook wel van töt zijn, zodat tötslat niet denkbeeldig is. Ik hoorde ook wel eens het woord slat in samenstelling als ,,gaapslat'', waarmee dan een ondergordijn voor het venster wordt bedoeld, om het ,,ingapen'' het naar binnen kijken te voorkomen. Maar ik heb het altijd nogal een ordinair woord gevonden.

Twentse Taalbank

12 AUG. 1970 regio brievenbus

We gaan nog even verdán met de interessante brief van de heer X uit Deurningen, waaruit ik nog wat aardige dingen kan puren op het gebied van taalgebruik en zegswijzen.
Twente heeft op elke vijf kilometer weer een ander dialect, heeft eens iemand tegen onze Deurninger X. gezegd. Ik zou dat niet zo sterk willen zeggen. Twente heeft een oneindig aantal dialect-variaties zodat er van eenheid in spelling en taalgebruik geen sprake kan zijn. Toch kunnen we elkaar best verstaan en ik ben altijd van mening geweest dat al die plaatselijke taalkleuren een grote taalrijkdom betekent. Maar het is niet zo, dat we op alle plaatsen andere dialecten hebben. Meer dan variaties van één en dezelfde streektaal zijn het niet.

Kinderspelen

Daar komen meteen een paar oude kinderspelen los en ik zie er van andere briefschrijvers graag nog meer tegemoet. Daar heb je dan in de eerste plaats het "dolkoezen": een jongensspel, waarbij met een bal op een kuiltje in de grond werd gemikt. Met een ,,koeze" (stok) moest de tegenpartij dan proberen, de bal uit het kuiltje te houden. Nu dat ,,dol" dat ongetwijfeld van ,,dollen" komt, voor: draaien, tollen en ook duizelen. "Het dolt miej zo in 'n kop" wordt gezegd als men zich duizelig voelt, draaierig. - Van een wildebras werd gezegd: "wat bie'j toch nen dolbotter". Daaruit kan men afleiden: "dolbottern" en nu wil ik graag weten, wie die woorden kent en waar ze gebruikt werden of misschien nog wel gebruikt worden. En om nu op ons woord "dolkoezen" terug te komen: de verdediger moet met "ne koeze" zo in actie zijn dat hij er van begint te "dollen", er "dol" of "duizelig" van wordt. - Wie mag ik hierover verder het woord geven?
Nòg een kinderspel noemt de heer X, dat ik ook niet ken. Het is ,,klömpke-trekken" oftewel "klompje-trekken", een spelletje voor jongens en meisjes. Twee klompen worden in elkaar op de grond gezet en dan gaat de troep spelende kinderen eromheen en er doorheen , maar ze mogen niet omvallen, wat toch wel gebeurde. Eerlijk gezegd begrijp ik het niet goed, zodat de heer X me maar eens precies moet schrijven, hoe dat gebeurde. Dat "er doorheen" snap ik niet en dan bovendien wat gebeurde er met de jongen of het meisje als de klompen toch werden omgelopen?

JOHAN BUURSINK

Nachtmis

Een opschepper van om en bij de viiftig jaar had eens gepocht, aldus nog steeds de heer X.: "Ik bin a wa hoonderd maol nao de Nachtmis wes", wat natuurlijk niet kan omdat die maar eens per jaar is. Ja meneer X., u moet zich maar niet overal aan ergeren. Dit vind ik nu een prachtig voorbeeld van de bekende Twentse neiging om in sterke overdrijvingen te spreken. Een boerenvrouw bepochte 't geer van de nieuwmelkte koe: "'n geer as nen fenuuspot!" en niemand nam er aanstoot aan omdat men onmiddellijk begreep dat het dan toch wel een heel erg bijzonder grote geer moest zijn geweest. Inderdaad! - Een ander voorbeeld van sterke taal. Een hardlijvige boer kreeg van de dokter "van zukke pillen um good hèn te können gaon". Bij zijn volgende bezoek vroeg de dokter: "En, Benaads, woo is 't met 'n òfgaank?" waarop de patiënt: ,,'n Ofgaank, dokter? Kuums vol!' '- Bij Vloedbeld verstorven komen we ook zulke mooie voorbeelden tegen in zijn "Mans Kapbaarg", zoals: "Hee hef nen kop as nen houwklos en nen boek as nen börgemeister", of "Man van den muller, 'n besten (kloot)scheter van de Aoverdieksen , smit 95 tred, mer den hef ok ne vloch as ne weendmöl". En als toegift nog een uitspraak van dezelfde meester Vloedbeld: "As nen Tukker zik vast hef vretten in den bookweiten-Janheenik dan sleutert hee zik wier lös in de kaanmelk..." O zo! zou ik zeggen. (Leer mij ze kennen, zulke Tukkers! Ik ben toch zelf geen haar beter!)

Nòg meer

Ziehier nog een aantal woorden en uitdrukkingen van de heer X., die ik geschikt vond voor plaatsing. - Nen "geetklomp" is een klomp aan een stok, waarmee het wasgoed op de bleek af en toe begoten werd. - Ne "keernmölle" is een door handen in beweging gebrachte karnmolen voor het karnen van boter op de boerderij. - Nen "sopkettel" is een ketel, waarin veevoer werd gekookt, en die aan de "wèènzoel" (wendezuil of draaipaal) hing, waaraan hij zo van de haard naar de stal gedraaid kon worden in het oude "losse hoes". - Nen "brookhazen" was een bijnaam voor een bewoner van broekgronden. (Maar is u ook bekend, welke dorpelingen als "brookhazens" werden gescholden?) - "Met 'n rapkloomp lopen" deed de man (naar de dokter of vroedvrouw) als de bevalling te gebeuren stond. Een "rapkloomp" is niet zoiets als een "rappe klomp" of een klomp, waarop men rap liep. Het is een gebarsten klomp, die "rapt" onder het lopen, een geluid waaraan je kunt horen dat er een barst in zit. Dan moet er nodig een band of een ijzerdraad om getrokken worden om de stukken bij elkaar te houden. Niemand loopt graag op een ,,rapkloomp" door, want elk ogenblik bestaat de kans dat "de kap helemaol van 'n kloomp geet". Maar wat doe je 's nachts, als je zogauw de goeie klompen in 't donker niet kunt vinden en er haast achter zit? Dan in godsnaam maar op de rapkloomp! In de angst, die zo'n man dan altijd op de hielen zit, denkt hij niet aan het gekke verschijnsel dat hij is en aan het gerap van zijn klompen in de stille nacht. (Ik spreek uit ervaring, wel niet letterlijk met 'n rapkloomp, maar dan toch zó in m'n pyjama en op pantoffels de straat op ,omdat ik - bij de eerste - in m'n overspannen zenuwen dacht, dat er geen tijd meer was ,,um de bôvenbokse an te scheetn"... En "de vrouw" mär ,,nen voelen wil" hebben!)

Vakterm

- ,,Schroat-eggen" is weer een boerenvakterm. Het is: schuin over het ,,bowlaand" eggen, zodat de grond vlakker werd en het zaad er beter onder kwam. "Schraot" is: schuin, ook schuinhellend. Ik hoorde eens iemand zeggen, die een motor-ongeluk had overleefd: "En dáór gung ik, schraot 'n graven in!" (En daar ging ik: schuin de sloot in!) - "Bruggen-koffie' ' noemt X; tweedehands koffie voor "vespertied". Ik zou zeggen: ,,opgewörmde koffie vuur de vesperbruw!" - "Strieken" was: ondiep bouwland ploegen, schrijft C. (En hij voegt eraan toe: ,,ook wel school genoemd". Dat begrijp ik niet) "Strieken is weer zo'n woord, waar je van alles mee kunt doen. "Strieken" kan wel gebruikt worden in de betekenis van schilderen, maar dan liefst: "luk anstrieken, biejstrieken, ôverstrieken", en ook in de betekenis van doorhalen, schrappen, annuleren. "Striek mienen naam mär duur", is "schrap mijn naam maar van de lijst" of zo. ,,Striek efkes met 'n bezzem ôver de del": "veeg even de deel iets aan." Nog 'n voorbeeld: "Neum iej dàt wasken? Efkes met nen kattenpoot ôver 't gezicht strieken?" Of:. ,,Gauw efkes met 't waskeläpke duur 't gezicht strieken!" - "Strieken kan ook zijn: een klap geven. "Mo'k diej strieken?' ' "Wos nen striekerd hebben?" En zo zou ik nog een hele poos door kunnen gaan. Misschien zijn er nog meer betekenissen bekend onder mijn lezers? - Ne "vleermoes" had nog een andere betekenis, meneer X. Het was een gasbrander zonder gloeikous, die een flakkerend licht verspreidde en in keukens, kelders en gangen. Er zat ook geen glas op.

Textieltermen

In regio-brievenbus nr. 55 dienen enkele correcties te worden aangebracht, in kolom 1, onder ,,Borstiezer regel 10 staat ,,Borsthoorn", moet zijn ,,borstboom, en verder regel 60-61 daar staat: ,,slep" (,,sloep") moet zijn: ,,slep" (,,sleep").

BAL, BäLLE

In regio-brievenbus nr 53, 3de kolom regel 14 van boven staat dat het meervoud van bal is: bäll of bälke. Dit moet zijn bälle.

Twentse Taalbank

14 AUG. 1970 regio brievenbus

Wie heeft weleens gehoord dat van een paard, dat goed weet te trekken, gezegd wordt: ,,Hee teut bes''? Ik ken deze uitdrukking, die ik nog in het restant van de brief van Deurninger X. tegenkom, niet. ,,Teuten'' of töäten'', nou-ja, wie weet nou niet wat dat is. Ongetwijfeld zullen er weleens lezers zijn, die van mijn rubriek zeggen: ,,Daor is dèn ók weer an 't töäten,'' (Toch ga ik ermee door!) Maar het kan zijn dat bedoeld wordt: ,,Hee tödt bes'' van ,,todden'', dat is zwoegen om iets zwaars te verplaatsen.

Fopspeen

Een ,,fopspeen'' (wat een humorloos Nederlands woord, niet?) wordt hier een ,,vrêemaker (zoiets als ,,tevredenmaker'') of vrêemäekerke'' genoemd, ook wel ,,zoegtitke'', dat is een titje waar de baby alleen maar aan zuigt zonder iets binnen te krijgen.

— In Losser zou men de postbode de ,,bör'' of het ,,börreke'' noemen. Ik weet het niet. Wie van de heren uit Losser? Hier zien we weer een geval van d-r-wisseling: de d wordt als r uitgesproken. Hetzelfde zien we bij ,,smór'' voor koffiezetter, dat eigenlijk ,,smodde'' moet zijn.

— In Delden zou men het afrasteren van een veeweide ,,vruchten'' noemen. Ook dat weet ik niet. Ik heb weleens gehoord dat men het afrasteren van een moestuin ,,ofvruchten'' noemde, maar misschien zegt men dat van een beestenweide ook wel? Wie weet?

JOHAN BUURSINK

— In Geesteren zou men van een sterke jongen gezegd hebben ,,hee was nen toon bees'', maar zoals de heer X het hier spelt, is het niet te begrijpen. In de eerste plaats heb ik bezwaar tegen dat ,,nen bees'' want dat moet zijn: ,,'n bees'' als er tenminste gewoon ,,beest'' mee bedoeld wordt. En dat kan haast niet anders. En uit het verband leid ik af, dat gezegd wilde zijn: ,,een taai beest''. Dan is die n achter ,,toon'' ook niet goed en dan zou ik ook niet ,,too'' schrijven (want dat betekent ,,toe'' of ,,dicht'') maar ,,tao''. Dan wordt het dus: ,,hee is 'n tao bees'' en dan vinden we hier ,,tao'' is ,,taai'' gebruikt voor sterk, onvermoeibaar, volhardend.

— ,,Ze loopt van honger têgen de pöst op''. (Ook: ,,ze vleegt'' in plaats van ,,ze loopt''). We zouden kunnen vertalen: ,,ze vliegen daar van honger tegen de muur''. Sterker nog is: ,,Ze kroept van honger têgen de pöst op!'' want dan kunnen ze al niet eens meer lopen, laat staan vliegen.

Nägel

— ,,Ze hebt nog ginnen nägel um 't gat te krabben!'' Commentaar overbodig.

— ,,Hee har (ook: löt) de lip op 't underste knoopsgat hangen'' wordt gezegd van iemand, die pruilt of mismoedig kijkt (at 't hem in 't mismood is schotten) of ook ontevreden kijkt. Wij zeiden: ,,Hee hef aait de lip op 't derde knoopsgat hangen''.

,,Doe bis ja pas dreug achter de oren'', wordt gezegd tegen iemand, die prat gaat op veel levenservaring, terwijl hij pas komt kijken. Er wordt ook wel gezegd: ,,Dow hes 'n kreenk van 'n kakstool ja nog vuur 't gat zitten!'' (Die kring was dan veroorzaakt door het potje in de kinderstoel vandaar het woord ,,kakstool'', dat overigens heel fatsoenlijk was.

— Heeft iemand ooit gehoord, vraagt de heer X: ,,hee gieselde ôver de weg?'' (Dat ging hard!) — Ik vind het een mooie, beeldende uitdrukking, die ik nog niet eerder tegengekomen was. Kennelijk afgeleid van ,,gieseln'' voor ,,ijzelen'', wat weer een samentrekking kan zijn van ,,geeselen'' en ,,ijzelen''. Nog zo gek niet, want als het ijzelt, hoor je de regen de grond als het ware ,,geeselen'' voor hij tot ijs stolt.

Maar dat was de vraag niet. Gevraagd werd: wie heeft die uitdrukking wel meer gehoord? — Ik vermoed dat het hier een incidentele woordvorming is, spontaan door iemand geuit. Dat komt heel vaak voor en het is dan jammer dat zo'n uitdrukking niet meteen in de krant komt. Hoewel ik deze vergelijking niet helemaal juist kan vinden, al is zij erg leuk en beeldend. Als je op ijzel snel vooruit wilt komen, moet je wel al glijdende vooruit en dat gaat dan hard. Maar een brekebeen als ik gaat voetje voor voetje en dat is dan een lachwekkend gezicht. In die betekenis kan iemand ook over de weg ,,giezeln'' bijvoorbeeld als hij ,,luk onbekwaom (aangeschoten) is. Maar de uitdrukking van het woord suggereert in de manier waarop je het uit kunt spreken inderdaad: heel snel lopen.

De Lutte

In mijn Regio - brievenbus nr. 49 van 15 juni werd De Lutte gemist. Ja, ik kan heus niet álles weten. Van P. F. N. uit Denekamp kreeg ik nu het volgende rijmpje:

,,In de Lutt dao woont buk
Ze egt met de taan
Ze ett met de haan
Is dat gen schaan
veur de Lutter buk?''

,,En'', vraagt de heer N. ,,kent u het volgende (dat een 85-jarige geboren en getogen Denekamper nog nooit gehoord had)'' —

,,Vasseloamd, Vasselaomd,
Is 't venaomnd.
Trümmelt oep de bussche
Alle wichter hebt nen jong
Ik gao met mien zuster...''

waarbij ik opmerk, dat ,,zuske'' beter op ,,bussche'' rijmen zou. Maar goed, neen, ook dát kende ik niet.

Uit het eerste gedichtje leid ik af, dat die van De Lutte, evenals de Albergenaren, met ,,bukke'' (bokken) worden aangeduid. Ik weet niet of men daar ,,bokkiger'' is dan ,,wat-leu'' in Enschede dat ook wel kunnen zijn. Voor wie geen Twents kan lezen, volgt hier de vertaling: ,,In De Lutte, daar wonen bokken, ze eggen met de tanden, ze eten met de handen, is dat geen schande voor de Lutter bokken?'' — Van De Lutte weet ik niet anders dan ons gezegde, vroeger in Enschede: ,,In de Lutt, daor krieg ze eerpel met butt''. Maar omdat ik het nogal flauw en gezocht vind en bovendien niet weet, of het wel een algemeen bekend gezegde was, heb ik het maar weggelaten. Vandaar!

Lidwoord

Wat mij wel altijd heeft geïntrigeerd is de vraag, waarom daar het lidwoord ,,de'' wordt gebruikt: De Lutte? Hetzelfde geldt voor ,,De Grenau'' zoals wij vroeger plachten te zeggen tegen Gronau. Daarbij komt uiteraard de klemtoon op -nau of - au, terwijl de Duitsers hem op Gro- leggen (Is Grenau niet afgeleid van ,,Grüne Aue''?)

De vertaling van het vastenavondlied luidt: ,,Vastenavond, vastenavond, is het vastenavond; trommel op de bussen, alle meisjes hebben een jongen, ik ga met mijn zuster''. Het is duidelijk een vaker voorkomende klaagzang van een meisje (dat in dit geval met haar zusje naar het feest gaat) dat nog geen vrijer heeft zoals alle andere meiskes.

De bukke

In genoemde Regio - brievenbus nr. 49 dient een kleine zetfout, die echter een groot verschil weergeeft, gecorrigeerd te worden. In de derde kolom de 27e regel van onderen staat: ,,de bukk'n van Albergen'' moet zijn ,,de bukke''. ,,Bukken'' zijn bokkingen. En het meervoud van ,,bok'' is ,,bukk'' of ,,bukke'' maar nooit met een n!

Twentse Taalbank

20 AUG. 1970

regio brievenbus

59

In Regio-brievenbus nr. 46 van 8 juli schreef ik over de aanwijzing die een wever aan zijn hulpje gaf om de draden in te rijgen: ,,Van 'n vönsen op één nao 'n eksen en van 'n op één nao 'n vönsen op 'n gànsen!'' Pastoor B, geboren Twentenaar, gaf me daarop de gevraagde vertaling, als volgt: ,,Van de voorste op de één na de laatste en van de op één na de voorste op het geheel (d.i. op alle draden)''. Maar ... dàt kàn nu net niet. Ik heb nu zojuist mijn zegsman er nog eens op nagevraagd, die mij vertelde dat de bedoelde wever uit de Broekheurne (tussen haakjes: zie ook wat ik vroeg over: De Lutte en De Grenau in mijn vorige Regio-brievenbus, dat geldt nu ook voor: De Brookheurn!) kwam, ergens bij de grens weg. Het jongetje kwam uit de stad (als ik ,,de stad'' zeg, dan bedoel ik Enschede!).

De Piep

Zo'n fabrieksjongetje moest eerst leren ,,piepn opstekkn'', dat is ,,de piep'' oftewel de cops (met garen) ,,op 'n preem van de spool stekkn'' en na de spoel dichtgeklapt te hebben de draad door het gaatje zuigen. Als hij dat goed kende, moest hij leren ,,gaoren inhalen'', d.w.z. het garen van de kettingboom door de hevels van de kammen halen. Die kammen gaan ,,umstebuurten'' op en neer om zo de sprong te vormen waar de spoel doorheen schiet, die de inslagdraad achterlaat. De kammen maken de binding. Nu worden bij de gewone ,,snel''-binding of platbinding vier kammen gebruikt, hoewel deze binding maar twee kammen nodig zou hebben. Omdat het garen te dun is voor twee kammen worden er vier gebruikt, ofwel twee dubbele kammen. De sprong moet bij snelbinding gevormd worden door ombeurten een draad naar boven en een draad naar beneden, een draad naar boven, een draad naar beneden, en zo maar door over de hele breedte van de boom. Bij vier kammen betekent dat, dat de eerste draad door de eerste hevel van de eerste kam moet worden gehaald, de tweede in de derde kam, de derde in de tweede kam en de vierde in de vierde kam.

Omdat de eerste en de tweede kam tegelijk op en neer gaan en de derde en vierde ook, krijgen we dus de gewone platbinding, waarbij de eerste tegelijk met de derde en verder alle oneven draden tegelijk omhoog of omlaag gaan, en de tweede en de vierde en verder alle even draden ook tegelijk, vanzelfsprekend om beurten: als de oneven draden omhoog gaan, gaan de even draden omlaag, enzovoort, tot in het oneindige. Het inrijgen van deze ,,snel''-binding is dus: 1-3-2-4.

Onze vertaling van het toenmalige ,,grens-Broekheurns'' is dan ook: ,,van de voorste (1e) op de op een na de achterste (3e) en van de op een na de voorste (2e) op de laatste (4e)''. Met dat ,,laatste'' werd dan kennenlijk bedoeld de laatste van het inrijgschema: 1-3-2-4, welk schema over de hele breedte van de boom of van het stuk herhaald wordt. De vijfde draad is dan eigenlijk weer de voorste en de achtste de laatste.

Geen foefje

Nu moet meneer pastoor niet denken dat ik met die zin een foefje heb willen uithalen; ik wist de bedoeling en ben eigenlijk niet eens gestruikeld over dat ,,'n gànsen'', maar doe dat nu wel!

Met dat ,,'n eksen'' voor de (of het) ,,achterste'' ga ik zonder meer akkoord (ik bin ók walees op 'n eksen vallen!) maar met dat ,,'n gànsen'' werd kennelijk de allerlaatste (van het inrijgschema dan) bedoeld. Wij zeggen wel ,,gàns-en-al'' maar door wie en waar wordt (of werd) het zelfstandige naamwoord ,,'n gànsen'' gebruikt voor de laatste? Ik kan me wel voorstellen dat je zegt, als je uit de fles de laatste druppel schenkt: ,,dit is 't gànse'', maar kun je ook zeggen: ,,dit is dienen gànsen'' als je bedoelt: dit is je laatste borrel?

Wie wil hier eens met en voor mij wat over piekeren?

Bidprentjes

Mijn geschrijf over bidprentjes en over pastoor Scholten (Regio-brievenbus nr. 47 van 1 juli) gaf een verzamelaar in Denekamp aanleiding, mij te schrijven, dat hij ze óók verzamelt. Nu wil hij de trouwe brievenbusschrijver, die voor mij aan het verzamelen is, niet in de wielen rijden door dezelfde buurtschap(pen) af te stropen. Ik zou zeggen: ga gerust uw gang! Een mens mag niet alles zelf willen hebben! Hij vindt het jammer, dat dat ,,oude goed'' in de kabinet- of kastenladen blijft liggen, als het toch zijn dienst niet meer doet (de mijne zijn zelfs van de hooizolder gehaald, maar ik zal ze nu goed behoeden!) Ik vind het jammer dat ze bij de opruiming gaan en verloren raken. Deze briefschrijver heeft er al meer dan tienduizend verzameld en afgestaan aan een klooster ergens in Noord-Brabant. En nu ben ik van mening dat die Twentse bidprentjes (deze verzamelaar heeft er zelfs uit 1856 en 1860) in Twente moeten blijven. Hij heeft er nog oudere gehad, maar die zijn er ,,tussenuit gevallen'' toen hij zijn verzameling weleens aan andere ,,liefhebbers'' heeft laten zien. Een kleine lijst voegde hij bij zijn brief om mij een indruk te geven, maar ik ben het hem hem eens dat er geen beginnen aan is om ze allemaal op een grote lijst te zetten (wat een ,,monniken''-werk!).

Worp

In de Regio-brievenbussen 18 en 51 schreef ik over ,,worp'' zonder dat we er nu precies achter zijn, wat en hoeveel een worp was. Er zal ongetwijfeld hier of daar literatuur over dat onderwerp schuil gaan en misschien kom ik dat ooit nogeens toevallig tegen. Tegenwoordig is de tijd te kostbaar om er speciaal voor op zoek te gaan, zolang men nog niet rijkelijk gepensioneerd is.
Toevallig kwam ik nu in een ander verband ook ,,worp'' tegen. Bij het bestuderen van mijn bronnen voor de serie in de Enschede - editie over de geschiedenis en ontwikkeling van die stad, stuitte ik bij Is. van Dam, ,,De brand van Enschede in 1750'' op een collectelijst voor de slachtoffers van de brand. Bij het afgedragen

JOHAN BUURSINK

geld bevond zich in één zak, waarin 48 worp à 22 stuivers, 20 worp à 10 stuivers en 8 worp à 30 stuivers, is samen 74 gulden en 16 stuivers. (Reken maar na: 't klopt precies). Maar het raadsel wordt nu nog groter. In één zak gaan welgeteld 76 worp (of worpen?), waaronder worp van 22 van 10 en van 30 stuivers. Ra-ra, wat is een worp?

Oorkörf

Van de heer en mevrouw V. uit Lonneker hoorde ik, dat Minameui (plm. 95) die van een zware ziekte hersteld maar erg vermagerd was, had gezegd: A'k miej now ôwer de hoed veul is 't net of iej ôvor nen oorkôrf veult'' — d.w.z. zó steken haar ribben er door.
Hier komt het woord ,,oorkôrf'' voor de dag. Ik heb vroeger wel het woord ,,hengselkôrf'' gekend, maar beter was: ,,hengselmaand'', waarmee mijn moeder dinsdags marktwaarts toog, om inkopen te doen.
Wie schrijft mee eens het duidelijke verschil tussen ,,kôrf'' en ,,maand'' en wanneer werden beide door elkaar gebruikt? Men kon wel zeggen ,,eerpelkôrf'' (dat is dan de ,,oorkôrf'' van Minameui) die o.a. gebruikt werd bij het aardappels steken (rooien). maar ,,eerpelmaand'' heb ik nooit gehoord. Wel ,,scheppelskôrf'', maar ook ,,'t eerpelmandje'' zoals mijn vrouw dat geval nog noemt als ik voor haad een maaltje aardappels uit de kelder moet halen.
,,'n Ribbenkôrf'' is een prachtig woord voor ,,ribbekast'' (of hoe dat lichaamsdeel in fatsoenlijk Nederlands ook mag heten) en dan is er nog dat mooie woord ,,rammelkörfken'' voor de rammelaar van baby.

Twentse Taalbank

21 AUG. 1970 regio brievenbus

60)

Waarom zouden we niet eens wat over rouw- en begrafenisgebruiken gaan schrijven? Er zijn lieden, die zoiets griezelig vinden. Wel, die moeten dit stuk dan maar overslaan en laten voor wat het is. De dood staat ons nu eenmaal allemaal te wachten, vroeg of laat, en weet ik, of ikzelf nog leef als dit stuk, enkele weken nadat ik het geschreven heb, in de krant staat? ,,At de tied daor is, mot de man d'r ók wêen'' moeten we maar vol berusting zeggen en wij hebben ons leven niet in eigen hand.

Janboel

Welnu, mevrouw H. - t.B. uit Enter laat ik maar weer eens aan het woord: ,,Ik kreeg daar juist een overlijdensbericht in de bus van een menske van 84 jaar; het was een van onze noodnaobers. Ik dacht toen bij mij zelf: wat was dat vroeger heel anders hier in Enter. Als er iemand van je familie gestorven was, al was het ook maar een neef of nicht, dan moest dat door een naober persoonlijk aan de familie aangezegd worden met de woorden: ik wol oe bekend maken dat..... overleden is en vanaovend acht uur bidden in de kaarke! Heel vroeger , in mijn jongemeisjes - tijd werd er bij de overledene in huis gebeden, wat soms op een janboel uitdraaide. Toen werd alles nog gelopen, al was het soms een half uur buiten het dorp. Na de eerste kwam er nog een andere naober die aanzegde, wanneer de begrafenis was en die je dan meteen uitnodigde. Dat mocht niet door dezelfde persoon gedaan worden! - Als dan de dode ,,aangezegd'' was dan was je verplicht, de avond vóór de begrafenis boter te brengen, zo'n 1,5 à 2 pond zelfgekarnde; later werd dat roomboter, maar 't mocht in geen geval margarine zijn. As ze dan mekaar vroggen: mur ie nog met de botter gengs? dan zei d'r wal - ees eene: nee, want ze hebt oons neet aanezeg, ik denke dat ze de femilie oet wilt doon! - maar daar waren die dan wel geraakt over. Voor 14 jaar, toen mijn vader stierf - hij is 96 jaar geworden - heb ik die oude traditie nog aangehouden. - Dan kwam de grove (begrafenis) en bijna 't hele dorp ging dan mee naar 't kerkhof (en de kerk natuurlijk) wat tegenwoordig nóg wel gebeurt. Daarna werd er koffie geschonken met twee beschuiten met kaas - die gewoonte houden ze nóg wel aan - en die boter waar ik het over had, was meer een tegemoetkoming in de kosten voor de naaste familie. Die (boter) werd dan na de middag door de eigenaars weer opgehaald. Dan moest weer een van de naobers rond om te zeggen: ie wodt vanmiddag um drei uur verzog op de naogrove. Dan kwammen ze 's middags wier bie - eene en werd er wier koffie met brood gegeven. Dan zogt een ieder ziene botter wier op (al die boter werd gemerkt, of op de boter of op het bord!) en dan gebeurde het wel dat er naderhand gezegd werd: ze hebt diej d'r nog wal aorig biejezetten, meer as bie mie. Dan knupten ze de botter in nen dook en gung 't op 't hoes an. Zo is het ook nog gebeurd toen mijn vader stierf. Toen mijn man twee jaar later stierf was het gebruik al afgeschaft. - In mijn jonge - meisjes - jaren heb ik mijn vader altijd 's nachts met een wollen muts op in bed zien liggen en mijn moeder met een gehaakte, die ik zelf moest haken als er weer een kapot was. - Voor de mannen was er altijd zo'n dubbele witte muts als ze in de kist lagen. Dat vonden wij als kinderen erg griezelig.''

- Tot zo ver deze briefschrijfster, waarvan ik nog heel wat brieven tegemoet zie. Haar praatstoel bevalt me wel.

NO-Twente

En of het zo moest zijn, kreeg ik ongeveer tezelfder tijd een uitvoerige brief van een 76 - jarige briefschrijver, die vertelt over begrafenisgebruiken in noord - oost - Twente van zo'n dikke zestig jaar geleden. Die laat ik nu (verkort) aan het woord.

,,Er werd heel veel gebeden, bijvoorbeeld tijdens een ziekte in iedere Mis voor beterschap, en bij het sterven voor ,,eeuwige zaligheid''. Dat begon al op de sterfdag. Tegenwoordig gebeurt dat overal in de kerk, ook op 't platteland, maar destijds, dáár tenminste, bij de overledene thuis. De naoste naober ging door de gehele naoberschop en bij de familie in de parochie aanzeggen, meestal in de volgende trant: Ik kom oeleu zeggen dat... vanmorgen um (bijv. kwart vuur zes) röstig is störven en ieleu wodt namens de naobestaonden (doonderdag) morgen op de groow verzoch, um half ach an 't stêrfhoes, acht uur in de kêrk; vanaovend um acht uur is 't bidden in 't hoes! - Werd er dan veel volk verwacht, dan werden de soepenkuuwns (de voederkuiper) voor het vee - Bsk) van de beest op 't del of in 't veurhoes zat, waarop dan wagenplanken e.d. kwamen te liggen (om te dienen als zitplaatsen - Bsk) ...''

Tot zover deze verteller. Maar er is nog veel meer te vertellen over dergelijke gebruiken, over rouwen en rouwtijd, over de rouwkleren, enz. Wie mag ik daarover nogeens 'n keer het woord geven?

Twentse plat

Van een nieuwe briefschrijver, de heer B.J.F.K. uit De Lutte, ligt een brief van al enkele maanden oud. Hieruit wil ik deze keer alleen de vraag over ,,het oude Twentse plat'' aanhalen. In dit verband wil ik hier een opmerking van Toe Bant uit Hengelo (op wiens prachtige brief ik ook nog uitvoerig terug kom!) inlassen: ,,Ik hebter vrooger laank en breed met dr. Bezoen aower praot er dee zear mie: As 't noe beslist 't oale Twents bliewn mos, dan har 'n Tukker ók wal in 't losse hoes bliewn wonnen können!''

De heer B.J.F.K. is namelijk (terecht!) van mening ,,dat het Enscheder plat zeer sterk afwijkt van het oude Twentse plat. Het is m.i. namelijk teveel vernederlandst. Het onze Lutter plat is misschien iets teveel verduitst. Misschien is het toch ook niet mogelijk om tot een uniforme spreek - en schrijftaal te komen.''

- Met dank voor de zeer waarderende woorden voor mijn werk, waarmee ook deze briefschrijver zichzelf inleidt, wil ik hier kort op ingaan. Uitvoerig schreef ik over deze kwesties, ook over een uniforme spelling, in het voormalige Jaarboek Overijssel, n.l. in het genoemde Jaarboek 1957: ,,Experimenteren met de moodersprаok'' en 1962: ,,Opnieuw experimenteren met de moodersprаok''. (Niet verwarren met het Jaarboek Twente!)

Stellingen

In 't kort enkele stellingen:

1) We moeten voorzichtig zijn met het spreken over verduitsing van i.c. het Lutter plat. Het Duits en het Twents hebben veel oervormen gemeen. Ook al klinkt iets erg Duits, daarom kan het nog wel onverdacht Twents zijn.

2) De verhollandsing van i.c. het Enscheder stadsplat is een feit, maar ik kan in Enschede echt niet meer terecht met zelfs veel van het oude stadsplat dat ikzelf nog in m'n jeugd heb geleerd. Vandaar dat ik de opmerking van Dr. Bezoen inlaste.

3.) Als we het behoud van het Twents werkelijk willen, zullen we moeten streven (liefst in georganiseerd verband) naar meer uniformiteit, met name in de schrijftaal. In mijn publikatie uit 1962 (zie boven) heb ik dan ook gepleit voor een uniform soort middel - Twents met het Enschedees als basis. De stad kan n.l. niet meer terug op het boerenplat en we moeten de Enschedese verhollandsing in godsnaam voor lief nemen Uniformiteit in de spreektaal kan men niet opleggen zoals in de schrijftaal. Maar dat zou ik een ramp vinden voor het Twents, dat nu nog over oneindig veel kleuren en schakeringen beschikt, terwijl we elkaar toch kunnen verstaan en begrijpen.

4 We kunnen niet spreken van ,,het oude Twentse plat'', want elke taal ondergaat in alle tijden veranderingen.

JOHAN BUURSINK

Twentse Taalbank

27 AUG. 1978

regio brievenbus

61

Daar heeft me de vakantiepost wel verwend! Toen ik na zo'n kleine drie weken van weggeweest te zijn mijn postbus ledigde, telde ik alleen al aan regio - brieven van oude en nieuwe inzenders meer dan gemiddeld een brief per dag. Om de onderwerpen zoveel mogelijk te ordenen heb ik wat tijd nodig. Ik ben de inzenders erg dankbaar voor hun belangstelling maar vraag dan wel enig geduld. Iedereen komt aan de beurt, als het onderwerp er naar is.

Boeren

Ik wil beginnen met een kersverse brief, die ik zojuist van Joh. P. P. uit Loster ontving. P. dringt me, als ik het goed begrijp onnodig in de verdediging door mij „aan te vallen" (nou ja, zo zwaar til ik ook weer niet aan die aanval!) over mijn uitdrukking in mijn vorige regio - brievenbus (nr. 60) waarin ik schreef over het zogenaamde „boerenplat". Hij schrijft: „Wat is 't toch daor en ergerlek um altied bie 't plat ne boer de bie in te halen. Dat geschriew van boerenplat, boerendansen, boerenpetje en meer mot ees 'n maol ophollen. Dat was vrooger en nog wat van en veur 't heele Twentsge volk, ok in Aenschet en nig alleen veur 'n boer. Doar hoof wie oons nig veur te schaam'n. Daorum nig meer alles op 'n domm'n boer of schoew'n". Tot zover de heer P. uit Loster.
Ik til daarom niet zo zwaar aan die aanval, omdat de heer P. zich nolens volens over mijn hoofd heen tot boosdoeners richt, die zich ver verheven voelen boven de boeren óf die uit onbegrip, om lollig te zijn, de boeren „te schaan" maken. Geen van beide is bij mij het geval.

Erenaam

Wie mij in mijn meer dan dertig jarige publiciteitsarbeid op regionalistisch terrein wat meer van nabij gevolg heeft, zal dan ook kunnen weten dat ik nog steeds de benaming „boer" als een erenaam beschouw en dat ik niet dan ongaarne het snobistische woord „agrariër" gebruik en helemaal niet, waar dat niet nodig is. Ik ga nog steeds graag „'n boer op" en zeg dan niet „ik ga den agrariër op". Ik stam zelf uit een oud boerengeslacht en als ik ooit heimwee zou hebben naar het verleden, dan wel naar het „boerenverleden" - Ik wil toch niet aannemen dat het verwijt van de heer P. „alles op de domme boer af te schuiven" voor mij persoonlijk bestemd is.
Met wijlen dr. L. Bezoen wil ik realist genoeg zijn echter - en daarop doelde ik in mijn opmerking in no 60 - dat wij het Twents kunnen onderscheiden in het door hem zo genoemde „boerenplat" en het „stadsplat" of „fabrieksplat". Mijn opvatting is daarbij, dat het „fabrieksplat" oftewel het door mij veelal gebruikte Enschedeer „stadsplat" hoe langer hoe meer verarmt naarmate wijzelf door het Hollands beïnvloed worden. En op zichzelf was het „stadsplat" al veel te veel vervlakt, vergeleken bij het oprechte „boerenplat" dat in mijn oren veel modieuzer en warmer klinkt. Maar ik kan er in Enschede echt niet meer mee terecht, laat staan dat ik het zelfs niet eens meer naar behoren zou kunnen uitspreken.

Taalrijkdom

Ik meen dan ook dat de Twentse taalrijkdom veel en veel groter is dan velen vermoeden en dat die rijkdom uitgerekend te vinden is in het „boerenplat" met zijn ontelbare variaties, die vaak van dorp tot dorp en van wijk tot wijk optreden. Voor mij is de taal als expressie van 's mensen gemoed en 's mensen karakter een kostelijk goed, dat met zorg en liefde omgeven moet worden.
Ik denk hier even aan sommige orthodoxe christenen, met name gereformeerden, die wel van „de tale Kanaäns" spreken als zij hun geloofsrijkdommen in een voor ingewijden met eerbied aangehoord idioom willen uitzeggen, of die geen nieuwe bijbelvertaling wensen omdat de „statenvertaling" de klassieke geloofstaal is geworden. En de functie van de taal, Nederlands of Latijn, in de eredienst, is van grote invloed op het beleven van de nabijheid Gods.
Het Twents kent geen eenheid omdat het geen zogenaamde kultuurtaal is doch slechts een spreektaal. In meer dan één publikatie heb ik er jaren geleden al op gewezen dat het Twents in wezen evengoed dienstbaar gemaakt kan worden aan het tot uitdrukking brengen van verheven dingen als welke andere taal dan ook. En daarbij is uitgerekend in het „boerenplat" nog zoveel taalschoonheid bewaard gebleven dat het „de boer" alleen maar tot grote eer strekt.
Daarom, meneer Joh. P. P. uit Loster, leg ik uw „verwijt" als zodanig naast mij neer. Met degenen, die, zoals u schrijft, alles maar op de domme boer afschuiven, rekenen wij elk op onze manier wel af, dacht ik. Maar ik blijf vooralsnog de begrippen „stadsplat" en „boerenplat" in bonafide zin mantéren. Ik meb, gelukkig, in deze rubriek de gelegenheid, vaak de mooiste bloemen te plukken uit de Twentse taaltuin, dank zij de vele brieven die ik van de lezers krijg. En omdat ik onze Twentse taal lief heb, daarom ben ik gelukkig met elke brief die mij weer wat te leren geeft. Zo ook met de uwe, want u geeft me naast uw aangenaalde opmerking toch wel enkele waardevolle aanvullingen, waarop ik nu kom.

Lönbaankn

In no 60 maakte ik de foutieve opmerking: dat de over de kuuwns gelegde planken bij het bidden in 't sterfhuis moesten dienen als zitbanken. De heer P. zet dit recht: ze dienden als „lönbaankn onner 't bidden (met de kneis op de vloor en de aarm op de lönbaank)".

Stöppelhaene

Dezelfde briefschrijver vraagt mijn mening over het woord „stöppelhaene". Dat is toch geen Twents meer? vraagt hij en „mot dat gen stoppelhaan'n wen'n?"
Als Enscheder stadsplatprater zeg ik inderdaad ook: stoppelhanen" (In het oude plat was het hier: „éénen hanen, twee hanens" en over die stapelvormen heb ik al eens geschreven).

JOHAN BUURSINK

Maar het woord lijkt me actueel geworden de laatste jaren voor het feest van die naam in Raalte, en daar zal men ongetwijfeld „stöppelhèène(n) „zeggen. Het is ook niet onmogelijk dat dit woord geïntroduceerd is door niet - Twentse folkloristen, die wel vaker niet begrijpen wat wij met een bepaald woord bedoelen. Zo hoorde ik eens van een nogal beroemd Nederlands folklorist, die ook over Twente placht (en nog pleegt) te schrijven en die het Twente meweentergebruik van „hen kookn gaon" ging vertalen met „een hen koken gaan" Je moet er maar óp komen! Bij Van Deinse lezen we „Stoppelhanen" en voor Oost - Twente zou ik me daaraan wel willen houden omdat het ons goed in het gehoor ligt.

Oorkörf

Op de verdere punten uit de brief van de heer P. kom ik in mijn volgende brief terug. Alleen ditmaal nog „oorkörf" zoals in regio - bus no 59 stond. Wat wordt daarmee bedoeld? is de vraag Mijn antwoord: Ik kan er niet voor zijn, dat er weleens zetfouten in de krant komen. Ik had geschreven „oorkôrf" (de o met een accent circonflex om daarmee bij benadering aan te geven dat dit woord, enkelvoud, uitgesproken wordt met een langgerekte òò - klank, als de ao in paoter). De zetter maakte er een ö van een o met een trema, zodat het meervoud werd.

Twentse Taalbank

31 AUG. 1970 regio brievenbus

62)

Ik ga verder met de brief van de heer P. uit Loster, die in het kort allerlei dingen aansnijdt.

Korven en manden

Nen oorkorf is ne korf (maand) van wedd'n (wilg - teen) met twè oor'n (waor 'n men an op kan beur'n) - aldus de heer P. en dat is natuurlijk wel algemeen bekend. Op mijn vraag, of er verschil is tussen korf en mand lees ik nu van deze briefschrijver dat hij er geen verschil in ziet. - Wel merk ik verschil tussen hengselkorf en hengselmand. De heer P. schrijft hierover: Nen hengselkorf is nen korf, ok van wedd'n, met nen eek'n böggel. Hengselkörw wodd'n vrooger völ broekt bie 't tuffelgaddern. Ze wadd'n half roond van model, 't gaf groot'n en kleen'n. Ne hengselmand kon nen botter- of eierkorf wess'n, met of zonner deksel. - Het gaf ok nog nen stölpkorf zonder boddem, daormet wodd'n visget in bekk'n en watergaat. Aldus de heer P. - Ik heb al geschreven dat ik mij herinner dat mijn moeder met 'n hengselkorf naar de markt ging. Ik kan me niet herinneren dat ze er ook hengselmaand tegen zei. Wel waren er zogenaamde bosschoppenmandjes, maar die waren moderner, een overgang dunkt me tussen hengselkorf en karbiesje. - Een spoormandje was in mijn jeugd in de stad al een zeldzaamheid geworden. Tegen een oorkorf zeiden wij nen scheppelskorf en verder waren er nog speents- en halfspeentsmandjes, die we bij 't eerpelgaddern gebruikten als er voor direct gebruik alleen maar 'n paar maaltjes gestoken hoefden te worden. Ons aardappelland in de stad was niet zo groot: voor zeven man kwamen we de winter wel door - exclusief poters - met de opbrengst van zo'n vijfhonderd vierkante meter. Ik ruik nòg de geur van de aarde, van 't aardappelloof en van het onkruid, vanwege het aardappelwieden, waarmee ik in de regel opgescheept werd.

JOHAN BUURSINK

Worp

"Nen worp is ne anduding veur de grötte van nen inmaakpot - zoerkoal - sniebaon'n. Hoovöl as nen worp is, weet ik nig meer, mer op de pöt was de maot, laow zegg'n 15 of 20 W., veur 't bakk'n in de pot krast. Dee pött wodd'n vrooger maakt in Stadtlohn", schrijft de heer P. verder en hij adviseert, eens in Stadtlohn na te vragen. Kennelijk is worp afgeleid van werpen, dacht ik zo en ik ben van mening dat het geen ijkbare maat was, evenmin als bijv. een morgen gronds, die ook een ongevere maataanduiding was.

Lutter spraok

Die van De Lutte moeten toch wel vaak het onderwerp van spot zijn geweest, want nu hoor ik - als reactie op de opmerking van die zijde dat er veel Duits in de Lutter spraok zou zijn - dat de Lutteranen er groots op gaan (greuts op gaot) dat ze maar drie Hollandse woorden in hun spraakgebruik hebben, n.l. haver, klaver en bier. - Overal elders in Twente is het: hawer, klaower en.... misschien hier en daar nog wel beer of beier maar ik denk in de meeste plaatsen nu toch wel ,,bier". Maar gelukkig is ,,bier" 'n internationaal woord en ik kan er mee terecht in Duitsland (Bier), in Engeland (beer, uitspreken als bier), in Frankrijk: bière, uitspr: bjère, in Italië: birra. Er blijven dus voor De Lutte maar twee echte Hollandse woorden over, die ze ook nog niet eens nodig zouden hebben als ze maar gewoon hawer en klaower zouden willen zeggen!

Spelling

Het valt me bij de diverse briefschrijvers, die zich van het Twents bedienen, altijd weer op dat er evenveel spellingen zijn als briefschrijvers, omdat iedereen schrijft zoals het hem of haar goed dunkt. Verheug ik me aan de ene kant over de Twentse taalrijkdom wat taalvariaties betreft, de grote verschillen in spelling maken me bedroefd omdat daarmee ons grote gebrek aan eenheid wordt gedemonstreerd. Ik ben bang dat wij als Twentenaren - en ik schakel mijzelf daar helemaal niet bij uit - stuk voor stuk veel te eigenwijs zijn om ons te onderwerpen aan voorgeschreven spellingregels. In mijn wanhoop heb ik mij kortelings tot de secretaris van de Oudheidkamer Twente gewend om het initiatief te steunen, c.q. te nemen om te komen tot een bruikbare eenheids-schrijfwijze, zoals die ook door leken of gelegenheidsschrijvers gemakkelijk hanteerbaar moet zijn. De door sommige buiten de praktijk van het Twentse taalgebruik staande geleerden ontworpen zogenaamde Vosbergenspelling kon vóór de geboorte al een zachte dood voorspeld worden, en dat is dan ook wel uitgekomen. - Een misverstand bij veel Twentenaren, die weleens Twents willen schrijven, is dat ze verwachten dat zo'n beetje alle klanken fonetisch weer te geven zijn met de 26 letters van ons alfabet. Zelfs het Nederlands wordt niet geschreven zoals het uitgangsprobleem wordt, of omgekeerd: in de Nederlandse spelling worden vaak met één en dezelfde letter verschillende klanken uitgebeeld. Standaardvoorbeeld: de E, die in het lidwoord "de" anders wordt uitgesproken als in "het" en weer anders als in ,,heren", terwijl we in een woord als "regenereren" minstens drie verschillende uitspraken voor de E hebben.

Alfabet

Ik ben het voor een goed deel eens met de onderwijslieden (zie TC-OD van 22.8.: Nota spellingswijze bij Veringa ingediend) dat wij zoveel mogelijk voor één klank één teken moeten hebben. We zullen eerst wel moeten wennen aan allerlei gekke woorden en als we dan niet meer aan kunnen wennen dan de moderne schooljeugd wel. Maar.... ik ben van mening dat men aan de kern voorbijgaat: zo langzamerhand dient het alfabet eens op de helling. En dan wil ik voor een alfabet pleiten waarin ook de moeilijke dialectklanken ondergebracht kunnen worden, zoals onze ao of oa, ae of éé, äö of öä, enz. We zouden er wel wat letters bij kunnen gebruiken. Daar staat tegenover dat wij best wat letters uit ons alfabet kunnen missen. Wat doen we nog met de X? Niks! En wat met de Q? En met de ypsilon? Van de F en de V kunnen we best een van beide missen, evenals van de S en de Z. We weten wel wanneer we die klanken zacht of hard moeten uitspreken. En wat doen we met de C eigenlijk? Waar die als S wordt uitgesproken kunnen we een S schrijven, zoals: Sent; waar de C als K klinkt een K: kakao. Onze tegenwoordige voorkeurspelling geeft een en al verwarring, zodat we bijvoorbeeld een woord als conclusierecept op wel tien manieren kunnen verhaspelen zonder scheef te gaan. En wat doen we met een Ch als we die als G uitspreken? - Wat stelt men dan eigenlijk hoge eisen aan de leesbaarheid en vooral ook de schrijfbaarheid van ons Twents als we met ons cultuur-alfabet nog midden in de oudheid zijn blijven steken? Dat dit een internationale aangelegenheid dient te zijn moge alleen al blijken uit het Frans, dat geen K kent maar waarin de C soms als K en soms als S wordt uitgesproken, terwijl hij met een kommatje oftewel cédille van onderen versierd wordt als hij op een plaats staat waar hij eigenlijk volgens de spelling als K moest klinken maar volgens de uitspraak een S moet zijn. Begrijpt u het niet? Hoeft ook niet. Maar ik hoop dat ik nog een nieuw a-b-c mag beleven, waarin een a een a is in alle voor ons bereikbare talen en dat je geen dikke boeken meer nodig hebt om de juiste uitspraak van bijv. het Engels te weten te komen. Om van het Twents niet te spreken.

Twentse Taalbank

- 2 SEP. 1970 regio brievenbus

63

Een goede vriend, die veel van mijn regionale lief en leed pleegt mee-te-beleven, de heer D.T. te Enschede, enthousiast T.C.-abonnee, overhandigde mij een oud Twents lied, door zijn 85-jarige vader uit het geheugen opgeschreven, en waarin ik iets meen te herkennen dat in vroeger dagen tot het arsenaal behoord moet hebben van lieden, die als gangmakers op bruiloften en partijen een goede naam hoog te houden hadden. Hier volgt het.

'N GEMESTN HAASN

Door was ees 'n moal nen leepn boer
Den har nen haasn in het voer.
En wiel den haasn aaltied zat,
Moos en niks as klaower vrat,
Ze wör 't nen bengel as'n kalf
Nog eer de jachttied door was half.

De vrouw dee sleug 't vedreet d'r in,
En zea: "Weet dat ik het meude zin,
Zo daagns ne schoefkoar vol kabboes
Te schoewn nao dien haasnhoes.
Doe kaans dat deer gaw goan verkoopn,
Of 'k loat het die woarâchtig loopn!"

De boer zea: "Grooten knorrepot!
Maak die den kop nich vol verdrot!
Gedeuld, ik zal noa 't hok hen goan,
En 'n haasn in den nekkn sloan!"

"Wat? Wis't em in den nekkn houwn?
Loat hem dân toch mär leewr sjouwn!
Nen haasn den nich schottn is
Den kof gin mèènske, da's gewis!"

"Geliek das hes", zea Gait teggn Greete,
"Dan wi'k em efkes dood gaon scheetn!"
Doo zea hee teggn et wief niks meer,
Mär gunk zik noa den boozm heer.

Doar haaldn e 't ôole jachtgeweer,
't Zat vol met stof en vol met smeer,
Oet de veurge eeuw op miene eer,
Met ne panne gaf 't nog wal nen pleer.

Hee deu dat stof en smeer d'r of
En laadn de busse too met grof.
Gait dach: "Waor niks keump in,
Keump ók niks oet!"
Hee nam ne heele voes vol kroet,
Doar nog ne gapse haagl óp
En tot beslot 'n oonwieze próp.

"Ziezoo!" zeg Gait, "al wodt 't nów ok nen ossen
Met zónnen schot geet-e mie nich drossen!"

Boer Gait was lange ginnen döl:
Hee beun de plooglien 'n haasn um den böl!
Doo trok hee met dat deerkn vot
Um het te scheetn gans kepot!

En Greete kwam ók oet het hoes,
Ze zochtn 'n plèètsken in 't kabboes.
"Gait, kön ie hem wa wisse mikkn?"
"Stil, Greete, heur! Gin weurdkn kikkn!
Dan za'k em dat ees netkes flikkn!"

En met bedaadheid beun Gait-oom
Den haasn an nen dikkn boom.
Doo gung d'r 'n twintig trad vandân,
en legdn daor de busse an...

Bòms! O, wai-mier, dât gaf nen pleer!
Gait lag vuur de groond met zien geweer,
En nums zag ooit den haasn weer.

In stieë van 'n haasn scheut e duur het touw...
"Doe dommen ossen!" reup de vrouw.
Ze smit nen boeskool hem um d'oorn:
"Doe mags as schuttr die verkloarn!"

Den haasn har de halve liene,
Mär wieders nich de minste piene.
En 't voor dat aans de boer har brach,

Stöl hee hem òf now in den nach!
Mär nooit gaf langoor weer ees bliekn,
Um zien oale huuskn te bekiekn!

Vragen

Ik heb nu enkele vragen aan mijn lezers. En wel: hebt u 't gedicht vlot kunnen lezen? Wat valt u op bij de spelling? Bent u dit gedicht wel eens vaker tegengekomen? Hebt u er veranderingen in? Kent u óók van zulke gedichten wilt u me die dan ook eens toesturen. Graag met opgave, bij welke gelegenheden zo'n gedicht voorgedragen of gezongen werd. Kent iemand hier een wijs op?

Uitdrukkingen

Op enkele typische uitdrukkingen, die we in dit gedicht dat stellig al uit het eind der vorige eeuw stamt, wil ik hier de aandacht vestigen. Bengel is een woord voor iets reusachtigs groots, maar je komt het tegenwoorig haast niet meer tegen. Evenmin als bijvoorbeeld: een lummel van een worst. - 't Vedreet sleug (of sleut) d'r in: commentaar overbodig! - Kabboes heb ik geschreven voor boeskool. De heer T. had er staan: kapboes en ik heb ook weleens gehoord: karboes. Wie weet er meer van uit eigen omgeving? Verdrot voor verdriet wordt hier kennelijk gezegd om het te doen rijmen op knorrepot. Of hebt u weleens vaker horen zeggen: hee har slim völ verdrot? - Hee gunk zik noa den boozm heer! is dat niet teveel gefantaseerd Twents van de dichter? Je kunt ook gewoon zeggen: hee gunk nao 'n boozm! Wat dunkt u daarvan? - Zijn er nog oudere lezers, die het woord "drossen" nog uit hun jeugd kennen? Ik dacht dat het een vrij nieuw taalinsluipsel was. - Mooi gezegd is: Gait lag (beter ware: lèè) vuur de groond, dat is: op de grond. Ook wordt wel gezegd: tegen de grond liggen! Ik hoop weer op veel reacties!

JOHAN BUURSINK

Zetfouten blijken in geen krant te vermijden zijn. Daar deze regiorubriek in sterke mate de functie heeft van studie- en-of documentatie-rubriek voor Twentse taal- en volksgebruiken, is het noodzakelijk telkens die zetfouten te herstellen, die op kritieke plaatsen voorkomen, d.w.z. waar het vaak zelfs op een enkele letter aankomt. Oof waar ze - zoals in 't nu te rectificeren geval - de lezers aanleiding geven, zich af te vragen, of ik wel goed wijs ben. In nr. 60 van 27.8 laat de zetter mij verklaren, dat ik het boerenplat "modieus" vind. (2de kolom, regel 45 van onderen). Ik wil nogmaals plechtig verklaren dat ik het boerenplat veer **melodieuser** vind dan het vervlakte stads- of fabrieksplat!

Twentse Taalbank

- 4 SEP. 1970 regio brievenbus

Ditmaal wil ik eerst wat klein ,,klötterwêrk'' afdoen, naar aanleiding van gesprekken, die ik had of van woorden en uitdrukkingen, die ik zo argeloos opving en noteerde. Vaak gebeurt het dat ik even bij een telefoontje of toch bij een ontmoeting te horen krijg: "Ken je dat woord of die uitdrukking al?" en dan heeft men iets leuks voor mij onthouden om het mij weer te vertellen.

Johannes

Maar eerst nog iets over de voornaam Johan of Johannes, waarover in in Regio-Brievenbus nr. 49 (15 juli) schreef. Tijdens onze vakantie in het Sauerlandse dorpje, waar we al sedert jaren een soort zomervakantieburgerrecht hebben, viel het mij op dat daar

JOHAN BUURSINK

zeer veel jongens en mannen Johannes heten. Ook mijn speciale vriend aldaar, in de wandeling Hennes genoemd, siert zich met die naam. Van hem hoorde ik een Duits versje, dat ik mijn lezers niet wil onthouden. Bij het weinige dat ik heb om mij op voor te laten staan moge mij enige ingenomenheid met mijn voornaam vergeven worden. En daarbij betrek ik dan alle vriend-inn)en en bekenden die zich eveneens met Johan(nes) of Johanna-namen sieren. Ziehier het liedje:
Johannes, Johannes. Du Perle des Mannes, Und wer Dich sieht, Der had Dich lieb, Du bist ein Kleiner Herzensdieb!
U begrijpt wel, dat dit een soort suja-liedje is voor 'n baby of kleuter, een koosliedje voor een kind met een geliefde naam. En nu laat u m'n zelfingenomenheid maar voor wat ze is, maar het blijkt, naar mijn mening, dat het christelijke volk door de eeuwen heen veel waarde is blijven hechten aan een zinvolle naam. In de naam ligt oorspronkelijk de wens uitgedrukt, dat de naamdrager ook de eigenschappen van de naam zou mogen bezitten. En van de discipel Johannes weten we, dat Jezus hem uitermate lief had... terwijl ook de betekenis bekend mag worden verondersteld: "God is genadig!" - Is het niet merkwaardig dat het Twentse jongetje, dat in de meeste grapjes als het "venemstige keerlken" voorkomt, Jensken heet? Ik heb ons Jensken altijd op één lijn gesteld met Moossie uit de Joodse humor.

Kneehaltern

Wat mieghêmpen zijn, behoort u te weten. Het zijn mieren. En wat is kneehaltern? Een wat al te beweeglijke koe wordt wel een halter aangedaan, dan krijgt ze een touw onder de knie door en aan de horen bevestigd. Van iemand, die pietepeuterig werk doet, kan gezegd worden: "hee is mieghêmpen an 't kneehaltern" en men zou die uitdrukking ook kunnen gebruiken voor iemand, die erg fitterig is, op elk slakje zout legt. Wie heeft die uitdrukking weleens vaker gehoord? Ze werd mij verteld door de heer D. B. uit Enschede.

Soep is soep, ook in het Twents, maar er is verschil in soep. Wij houden van soep, waarin je de lepel rechtop kunt zetten zonder dat hij omvalt. En vooral brulftensoep behoort extra lekker te zijn. Ik ben een echte soepvent: broenebonensoep, bölkessoep, pelgessensoep, hoondersoep, êrvtensoep, sniebonensoep en ók wa dee niejemoodse soepen oet zo'n blikken buske, noem ze maar op, u kunt me er echt eens op tracteren en ook wat deftiger: aspergesoep, juliennesoep, haaievinnensoep, champignonsoep, en wat dies meer zij. Maar... "soep wo'j nich zat van" is onder nagenoeg alle omstandigheden waar. Dat doet me nog herinneren aan de aardappelsoep uit de eerste wereldoorlog, toen het ons ook al dun door de darmen ging! Nu hoorde ik nog een andere typisch-Twentse uitdrukking: ,,Soep döt umkiekn!" Hebt u dat wel vaker horen zeggen? Daarmee wordt dan bedoeld, dat je omkijkt aan tafel of er nog meer of wat anders opgediend wordt.

Volder

Een woord dat ik nog nooit gehoord had. Een volder of een völderke, ook weleens volge genoemd, is niets anders dan een plankje met gaten in het zuurkoolvat, waarop de zuurkoolsteen komt te liggen. Dit woord blijkt veel in het oude Enschede in gebruik te zijn geweest. Wie weet waar nog meer?

Nog een uitdrukking, die zo in een gesprek naar voren kwam: ,,Zee as daon krigs!" Letterlijk vertaald: "Zie dat je gedaan krijgt" en het heeft de betekenis van: "Zorg er voor dat je klaar komt met je werk"

En deze nog

I. Toen we onlangs ons gebruikelijke zondagmiddagse ritje maakten, zei m'n vrouw spijtig, omdat de zomer alweer op zijn eind loopt: ,,Daor hebt ze 't ròggnlaand alweer umpolderd!" waarop ik meende, haar te moeten terechtwijzen. Ik wil namelijk duidelijk onderscheiden: 1) umploogen of umbouwen is het bouwland met de ploeg bewerken; 2) ummaken oftewel laand-ummaken is hetzelfde, maar dan in handwerk, met schop en greep; voor voor voor wordt met de schop omgelegd, dan komt de mest in de voor, de bovenlaag voor de volgende voor wordt met de spaongreep "afgelegd" en met de grond uit de nieuwe voor wordt de vorige voor dichtgegooid; dat is het richtige laand-ummaken! 3) laand umspitten is met de schop de grond omspitten, zonder voren en zonder afleggen; en tenslotte 4) 't laand umpoldern is ruwweg en onzorgvuldig te werk gaan bij het spitten, met koelen en gaten. Wie is het daar nou niet mee eens?

II. Toen m'n zoon, die al enkele jaren de Amsterdamse nationaliteit bezit en nog jong genoeg is om het Twents verleerd te zijn, kortelings met week-end thuis was, vroeg ik hem kwansuis: "Wat duch diej, jong, a'w ees de fleske fraansken kejak ansprökkn? Of mot't wat aans wêen?" waarop zijn antwoord mij niet weinig verraste: "Och nee, vaar, spaor ow de meuite, ik bin d'r heelmaol têggn-of!" Daar was dan ook geen woord Amsterdams bij. Verder denkende, kom ik ook nog op de volgende uitdrukkingen: ,,Ik bin d'r op òf kekken!" - ,,Ik wil d'r òf wêen!" - En dan kom ik nog op de vraag: Wanneer zegt men van iemand: ,,Den ister ók oawer--ét"? - na een onschuldig kassie-drankje, toen ook de gesprekssstof verbruikt was zei m'n zoon: ,,Dan lao'w d'r mär zovöl biej doon, vaar!" Wie vertaalt dat voor mij zo woordelijk mogelijk maar zo dat het toch goed Nederlandse is?

Twentse Taalbank

- 9 SEP. 1970 regio brievenbus

65

Toen ik onlangs een briefschrijver als de heer X. in deze rubriek vermeldde, kreeg ik van een andere briefschrijver argwanend te horen, dat dat wel een gefingeerd geval van correspondentie zou zijn, met andere woorden dat ik deze briefschrijver maar zo bedacht had en hem mijn eigen woorden in de mond legde. Ter geruststelling: zo iets is niet waar! Alle aangehaalde brieven, telefoontjes en gesprekken zijn echt écht! Ik heb de gewoonte, van briefschrijvers alleen de initialen te vermelden, maar een Twentenaar heeft vanouds een paar dingen, waar hij echt angst voor heeft: um in de krant te kommen, um in 't zeekenhoes te kommen en um in de kast (gevangenis) te kommen! Voor sommigen, die in een kleine leefgemeenschap leven, is het al bezwaarlijk, dat hun initialen vermeld worden, omdat "de anderen" er niets mee te maken hebben, hoe zij erover denken.

Veel brieven

Mijn brievenmap van TC-OD-lezers wordt alsmaar dikker en mijn onderwerpen-registratie kost me steeds meer tijd. Ik heb sedert het begin van deze nieuwe serie gemiddeld naar schatting en zonder overdrijving één nieuwe reactie per dag gehad, zowel aan brieven en ansichten als aan telefoontjes en bezoeken en gesprekken op straat of zo-maar-ergens! Groepsgesprekken op bijeenkomsten en in gezelschappen nog niet eens meegerekend. Toch zouden er nog meer reacties kunnen komen als men maar niet in de krant te kijk werd gezet, of... als de postzegels niet zo duur waren. Daarom wil ik nogeens de spelregels geven en nu wat duidelijker dan ooit.

Spelregels

Deze rubriek is eigenlijk "vanzelf'- spontaan ontstaan waaruit duidelijk de behoefte bleek aan een contact-gezelschap per brief en krant. Nu wil ik het de lezers, die wel graag zouden meedoen maar nog niet goed durven, wat gemakkelijker maken.

1. Niet bang zijn, dat u niet schrijven kunt. Ik heb meer dan eens uit een wat je zou kunnen noemen "onbehouwen" brief de beste oplossing voor een probleem gehaald.
2. Niet denken dat uw geschrijf onbelangrijk is of oninteressant - ik lees elke brief met genegenheid en belangstelling en ik haal er wel uit wat u denkt dat er niet in zit!

3. Niet bang zijn om in de krant te komen. Als u het niet wilt, gebeurt dat niet, en wordt uw naam niet vermeld. Normaal vermeld ik initialen en woonplaats. Als u er prijs op stelt, kan ook uw naam voluit genoemd worden. Vindt u het vermelden van uw initialen al vervelend, dan plaatsen we een "schuilnaam" of nummer door uzelf op te geven. Een soort codewoord dus. Maar u moet mij wel uw naam en adres opgeven, die ik aan niemand meedeel. Ik vind het erg vervelend, in het luchtledige te moeten schrijven. Totnutoe is er maar één briefschrijver geweest, die alleen met G.G. te Enschede achterop de envelop getekend heeft. Die brieven waren voor mij zo waardevol dat ik ze wel graag geaccepteerd heb.

4. U moet wel wat geduld hebben, omdat er wat tijd in gaat zitten, de correspondentie op onderwerpen te sorteren en te bewerken, ook al omdat de reacties vaak veel later binnenkomen. Maar ook dat hoeft geen aanleiding te zijn te denken, dat u toch als mosterd na de maaltijd komt.

5) Mijn top-correspondent heeft mij tot nu toe al tussen de dertig en 40 meestal dikke brieven gestuurd, die erg waardevol zijn. Hij heeft er zelf veel plezier in als tijdverdrijf en om zijn herinneringen de vrije loop te laten. Maar er zijn lieden, die al die postzegels zo duur vinden. Maar ook dat hoeft voor niemand een bezwaar te zijn. Wie mhij een brief wil sturen mag van mij gerust vergeten, een postzegel te plakken.

6. Ik kan niet alle brieven persoonlijk in een brief beantwoorden. Wie echter graag eens een persoonlijke brief terug wil hebben, moet het dan maar zeggen.
Tenslotte: Voor mij persoonlijk zijn al deze contacten met lezers en lezeressen heel dikwijls "hartverwarmend". Ik ben blij dat ik in deze krant en in deze rubriek met mijn hart op de tong mag lopen en precies zo mag schrijven, alsof we een buurpraatje of een vriendenpraatje maken. Ook dat heb ik graag van m'n lezers, die belangstelling hebben voor ons eigen taal - en volksgebruik. En zo gaan we minzaam verder.

Vêrkenkop

Jànns-eum heul van smullen en Dieka-meui gaf hem daorin zovöl möggelyk zienen willen. Of-en-too kwam Janns-eum van 'n slagter in hoes met nen halven vêrkenkop, dee Dieka,meui dan vuur hem in 'n pot mos doon. Mär Diekameui, dee d'r zölwn nich zo völ um gaf, duchen dat de keender d'r ok wat van met mossen hebben, at ze dat wollen, van den halven vêrkenkop. Doo vreug ze op 'n maol an taofel: "Wol iejleu now nog wat van ow vaar zienen halven vêrkenkop met hebben?" Op 'n maol kwam de meister biej Dieka-meui zien beklag maken över Jenske, dat dat op 't school vaak zo ongesjeneerd "de weend kon laotn vleegn", waarop e van Dieka-meui töt bescheed kreeg: "Och, dat zal dat keend wal van zien vaar hebben, want dèn kan d'r wat met!".....

Gewoon

Zo langzamerhand mag je in een fatsoenlijke krant als deze het kind bij de naam noemen, omdat er hoe langer hoe meer taboes doorbroken worden.
Ook van wind en stront en zo, zo lang het maar niet schunnig wordt. Voor ons is dat niks bijzonders, want aan wind en stront zijn bij ons nooit zozeer taboes verbonden geweest, want onder-ons waren het altijd al de gewoonste dingen die in een mensenleven maar voor kunnen komen. Welnu, daar dit soort zaken

JOHAN BUURSINK

een onvermijdelijk te behandelen aspect van onze streektaal en streekgebruiken is, ditmaal dáár dan over. Ik werd op het idee gebracht door collega H. J. L. te O. toen ik enkele maanden geleden me de uitdrukking "bekakte lieden" eens liet ontvallen. "Oh!", zei L. te O. toen tegen me, "zulke lieden noemen ze in Groningen: half-stront-half-rêgenwater!". En dat weten we dan alweer. - Ik ken echt nog wel meer stróht-gezegden, maar die houd ik voor mezelf. - Maar toen ik eens bij een boer met gepoetste schoenen erin stapte, zei die, geruststellend: „Oô-wàt, meuit weerd! Da's klaoren stront, hef gineen met smeerd!"-(Waarmee ik van "de boeren" geen kwaad wil zeggen, J. P. P. te L.!)

Staokroeg

Van de heer B. H. K. te Enschede, die me gemakshalve af en toe belt in plaats van schrijft, noteerde ik het woord: "staokroegje". Dat was vroeger een soort café, waar je geen of weinig zitgelegenheid had maar waar „staondvoots" een borrel werd genoten. Wie komt dat woord niet onbekend voor? En wie weet nog van zulke kroegjes? - De boer, op weg naar de markt of van de markt naar huis, kon er zonder veel tijdverlies gauw even naar binnen wippen om d'r zik één àn te koopn! Of niet?

Twentse Taalbank

11 SEP. 1970 regio brievenbus

66)

Nu wil ik echt wel de raad van de heer X. te D. ter harte nemen: ,,Laot de ploog nich staon um nen noes te vangen!'' maar ik moet nu eenmaal elke muis aan de tand voelen voor ik land kar ploegen. Ter geruststelling aan genoemde heer X wil ik hier nogeens een van mijn levenswijsheden te berde brengen: Laat u niet door een muis van de wijs brengen: één witte muis maakt nog geen delirium! - Wanneer men mij nu zou verwijten, dat ik dat aleens eerder heb geschreven, zeg ik: een goede ,,mop'' mag váker verteld worden!

Schelden

Onlangs schreef ik over scheldnamen of bijnamen, vooral van het ene dorp op het andere en ook van de ene stad op de andere. Zo werd er ook gescholden van het ene land op het andere. In de eerste wereldoorlog scholden wij de Duitsers voor ,,Stekruubn'' omgekeerd scholden zijn ons voor ,,Keeseköppe''. Wederzijds schelden we elkaar voor ,,moffen''. Dat woord is al zo ingeburgerd hier, dat we het vaak zonder opzet of bijbedoeling gebruiken. Aan de overkant hoorde ik wel eens schelden van ,,Hollaandske moffen'' zodat we elkaar niks te wijten hebben — Nu herinnert de heer B. H. K. uit Enschede zich een spotliedje van vroeger: ,,Duutse moffen, vief penning poffen, vief penning bier, wat doot dee Duutse moffen hier?'' — Als kind reageerden we, als we eens werden uitgescholden met ,,Schêlden, schêlden döt nich zeer — mär a'j miej houwt dan houw'k ów wéér! — Deze muis moest ik even vangen uit m'n losse notities.

Tsjakker

Uit een wat onduidelijke telefoon - notitie maak ik nog op, dat met een ,,tsjakker'' een kramsvogel aangeduid wordt, omdat die een ,,tsjakkerig'' geluid maakt. Wie weet daar wat meer van? En een andere notitie, die ik tussen de correspondentie vind vermeld de volgende woorden:.
— kulln; wel, dat is een heel lelijk scheldwoord, afgeleid van het Frans en waarop ik niet verder inga;
— sunnekuuksken; dat is (in Enschede) een lieveheersbeestje; als kind heb ik geleerd: suntekuuksken, zodat het wel een heilig diertje moet zijn geweest;
— schillewit; dat is een witte vlinder; een gekleurde vlinder is een schillemom, schirremom, schemom; dat zijn van die nachtuiltjes, die 's avonds tegen de lamp vliegen als de deuren en ramen openstaan;
— flodderk of flodderik? Dat woord ken ik niet. Deze notities zijn afkomstig van de oud - Enschedeër G. J. thans in Aalsmeer. En ook deze nog:
— grewel ôver de hoed; letterlijk zoiets van: gruwel over de huid; het wordt gezegd als je van angst of schrik of afschuw van iets aan het huiveren komt: daor leup miej nen grówwel ôver de hoed!

Onbekwaam

Onbekwaam voor iets zijn kan gewoon uitgedrukt worden als ,,onbekwaom''. Maar ,,onbekwaom'' betekent in de regel: dronken. Bijvoorbeeld: ,,Dèn, Den zee'j nich licht onbekwaom, ok al heffe 'n vat vol foezel op!'' Op de vraag: ,,was jij gisteravond niet dronken?'' kan ik antwoorden: ,,Nich zozeer da'k onbekwaom was... Nee man, onbekwaom waj'k wal recht nich. Nee wa'j now neumt onbekwaom zozeer nich. 'k Hebter tenminste zölvn niks van mêrkt''.

Berispingen

Als ik nu de ontvangen brieven aan het ordenen ben, kom ik een paar berispingen tegen. Mevr. B. - B. te Oldenzaal: ,,Toen ik u negen jaar geleden voor het eerst schreef, was mijn leeftijd 62 jaar. Hoeveel is 62 en 9? Is dat niet 71 jaar? Maar geen 76! Foei! Ik voel me nog niet zo oud als ik ben en dan zou ik 76 zijn... ''Mevrouw B. B. neemt het me niet kwalijk en dat is alles dan weer gewonnen. Maar het moest haar dan toch maar even van de lever. Hoe gevaarlijk, om over de vrouwenleeftijd in de krant te schrijven, bedenk ik. 'k Zal maar niet beloven: 'k Zal 't nóóit wéér doon! want ik kan het toch niet laten. Want als iemand zoveel uit haar jeugd vertelt als mevrouw B. - B. dan willen de lezers toch ook wel weten, hoe lang die jeugd al geleden is!
De tweede berisping kreeg ik ook in alle vriendschap, van Gerard ten V. uit Borne. Die schrijft: ,,Best'n Johan! 'k Wil ow efkes bod doon, da'j ow in Boorn leel'k wat maakt hebt, dow iej oons kodd's vuur melzekke hebt oetmaakt. Boorn was good verdréédijd in de hoed en naa rappelköps, want, zèèdn benaamde oole Boornsen, waorum mu'w oens duur den keerl oet Eènsche zomeer loat'n oetscheel'n? Dow ok 't gevoar inzag, he'k d's mien uuterste vliet an doan, en goddaank 't is miej lukt en wiej könt zegg'n: Boorn is op 't momêent wier röstig. Meer ja, wèe zal zegg'n vuur hóolang!? Wiej zölt d'r 't beste meer van hopp'n!'' Dus ook dat is met een sisser afgelopen. Het zijn dan ook berispingen in het gemoedelijke gebleven. Op een ordinaire scheldbrief, die ik éénmaal heb gekregen, ben ik natuurlijk nooit ingegaan. In zulke gevallen bewaart men een ,,misprijzend stilzwijgen''.

Melbuule

,,Woarum was Boorn zo van 't peseel?'' vraagt Gerrad en hij vervolgt: ,,Luster dan za'k 't ow zegg'n! Vanof 't momêent dat de Bôornse grutters zôorgden vuur 't mel vuur de Twentse boekweiten

JOHAN BUURSINK

Jan - Henniks en dat is al lang leen heet wiej a melbuule. En den naam bi'w gek met en 't klienkt ok leefliker''. Tot zover deze melbuul en ik vraag mijn lezers er goede nota van te nemen dat het niet is ,,Boornse melzekke'' maar ,,melbuule''.
En laat ik nou in m'n argeloosheid gedacht hebben, dat ,,melzekke'' fatsoenlijker en lieflijker zou klinken dan ,,melbuule'' of ,,Melbuu!ns'' met alweer een stapelvorm voor het meevoud. En waorum ik dat dan wal dacht, heb Gerrad? Now, loster dan mär ees good. dat doot. Hen iej wal ees heurd van nen ,,drietbuul''? Ikke wà! En now he'k 't nich met dàt ôvelleg doan, mär miej kleenkt dat ,,melbuul'' nich-ees zo leeflijk temeut at et diej döt, want onwilkuurg dank ik biej ,,melbuul'' an ,,drietbuul'' en dàt wi'k mie'j biej de Boornsen nich op 'n naam hebben. Pròs!

Zak

't Is anders wel grappig, dat wij in Twente voor ,,zak'' verschillende benamingen hebben. Een zak is in de regel een gonjezak of een tödzak, voor aardappels kolen enz. Een papieren zak ,,vuur weenkelwaar'' is in Enschede ,,nen toetn'' en in Almelo ,,nen buul''. In Enschede zeggen we alleen ,,buul'' tegen een zak van stof. Van een oud (schoon gewassen) boezeroen werden zowel ,,nen knikkerbuul'' gemaakt als ,,buulkes'' voor het lekkere ,,buulkesbrood'' en de haast nog lekkerder ,,baklêwer''. Wij spraken vroeger in Enschede in 't algemeen van ,,mèlzak'' en nooit ofte nimmer van ,,melbuul''. Vandaar dat ik toch nog spontaan zou willen zeggen (tegen G. J. t. V. voornoemd): ,,Boornsen mèlzak!''.

Twentse Taalbank

17 SEP. 1970 regio brievenbus

67)

Nu begin ik eerst weer uit de verschillende brieven die enkele vondsten naar voren te brengen, die niet in verband staan met reeds gepubliceerde onderwerpen, doch afzonderlijk bekeken moeten worden. Het kan daarbij gebeuren dat ik uit een grotere brief een enkel woord of uitdrukking haal, om later de andere dingen van meerdere briefschrijvers tegelijk naar voren te brengen.

Scheile pin

Zo kom ik in een interessante brief van B.G. o.g. B. - M. te Oldenzaal de vraag tegen of ik de uitdrukking ,,scheile pin'' ken? Dit naar aanleiding van de ,,scheldnaam'' Reutumer pinnen. Een pin is iemand, die bekend staat als scheil, aldus mevr. B. Maar wat betekent dat ,,scheil'' vraagt ze, of is dat een plaatselijk gebruikt woord. - Ik antwoord: het woord ,,scheil'' ken ik in het Enscheder plat niet. Ik heb gepiekerd, wat het betekenen kan of liever: waar het van is afgeleid, maar ik ben er nog niet uit. Misschien een oude timmermans - term; Ik heb wel eens gehoord van ,,schol'' maar dat werd niet gezegd van een pin. Misschien is het zo, dat toen er nog met pinnen getimmerd werd, er wel eens een ,,schele'' bij was, die niet bruikbaar was. Maar waarom dan ,,scheil'' met een ei en niet ,,schel''? Wie verlangt daarover het woord?

● De heer A. J. G. te Enschede weet nog te melden dat er vroeger een maataanduiding was voor een glas voor de petroleumlamp. De meest gangbare maat was 14 lies. Ik heb er nooit van gehoord. Het kan een fabrieksaanduiding zijn geweest?

Bidvrouwtjes

Hoewel de volgende opmerking van de heer G. meer betrekking heeft op mijn rubriek ,,Leer Enschede beter kennen'' wil ik er hier toch even op inhaken. Over het bidden voor overledenen beschik ik al over enig herinneringsmateriaal, maar ik aarzel nog, erover te schrijven tot ik wat meer materiaal heb. De heer G. vraagt me, om eens aandacht te wijden aan een bid - vrouwtje van de St. Jozef - kerk (in Enschede) en dat wil ik nu meteen wel even doen, in de verwachting dat er uit andere plaatsen ook wat uit de bus komt. Welnu: in de Apostelenhof bij het Boerenkerkhof woonden ze, een paar ,,birre - Jannäökes'', die elke ochtend biddend over straat kerkwaarts togen. Nu vertelde mij onlangs een oudere Enschedese, hoe zij als kinderen (meisjes nog wel) soms voor de grap met krijt een paar kruizen op de straat tekenden. Zodra de met neergeslagen ogen lopende vrouwtjes op die kruizen stuitten, hielden ze hun langzame tred in, maakten rechtsomkeerd en gingen weer huiswaarts zonder in de kerk te zijn geweest. In Enschede werd een wat al te ernstig en preuts meisje wel ,,birre - jonnäöken'' genoemd en omdat ,,nen birreman'' een bedelaar is heb ik altijd gedacht dat een ,,birre - jannäöken'' gewoon maar een bedelvrouwtje was. Het blijkt echter dat het een soort klopjes moet zijn geweest, hoewel die naam, voorzover ik weet, in Enschede ongebruikelijk was.

Platjebaarfs

Van de heer H. F. W. te Hengelo (zie Regio - brievenbus 45) kreeg ik het verzoek, te vragen wie weet wat platjebaarfs is en of het gezegde alleen in Borne gebruikt werd.
Ik wil nog even wachten met het geven van de betekenis van het woord maar kan al wel zeggen, dat ik het niet uit m'n jeugd ken als Enscheder stadsplat. Wie weet wel waar het werd gebruikt?
Op de behandeling van de verdere inhoud van de brief moet de heer H. F. W. nog even wachten! Intussen geef ik ook nog weer een zin op ter vertaling, wel niet over platjebaarfs maar over hôazenvöttl! Luister maar: ,,Nen opschöttel van nen jong, op hôazenvöttl, met de stoetenbruw met schraomen op de voest!''

Eèn en èènd

Nu weer eens een woord, waar we veel mee kunnen doen, blijkens een uittreksel, dat D. D. te Haaksbergen mij zond uit zijn kaartsysteem. Het betreft het woord ,,èène'', op z'n Haaksbergens en het betekent eind of einde, niet verwarren met het eveneens Haaksbergse woord éène'' voor eend. Op z'n Enscheder plat zou ik zeggen: ,,nen èènd'' (met een d) is een eind, en ook is ver ,,èènd'': einde, hoewel daar de uitgangs - d weleens weggelaten wordt. Ook tegen ,,eend'' zeggen we ,,èènd''.

In het Haaksbergens is het meervoud, als het een eind betekent: èèns'', in het Enscheder plat spreken we duidelijk de uitgangs-n uit, zodat het wordt ,,èèn'ns'' Verkleinwoord: eindje in het Haaksbergens: ,,èèneke'', maar die e laten we er in Enschede beslist tussenuit en we voegen graag een n aan het eind toe, aldus: ,,'n èènken''. Voorbeelden: ,,Hee wil aalt 't middelste en de beie èèn'ns en: ,,Ik gao 'n èènken umloopn'' maar: ,,Gew miej ees 'n èènke (of ook: bölke) touw.'' Ik geloof niet dat er vaste uispraakregels zijn, maar dat het een gevoelskwestie is. In Haaksbergen noemt men eenden: ,,èèn'n'' aldus D. D. Wij in Enschede zeggen meer: ,,èènt'n'' Een verkleinwoord

JOHAN BUURSINK

ken ik in het Enscheder plat uit mijn jeugd niet eens anders meer dan gewoon: ,,eendje'' zelden toen nog ,,'n èèntke'' of zoiets. Ik zal in de nu volgende uitdrukkingen die ik uiteraard alle ook ken, de Haaksbergense spelling van de heer D. D. aanhouden. Ik zou wel prettig vinden van lezers te horen, hoe ze deze uitdrukkingen zouden vertalen in het Nederlands.

Ziehier:

1. Hee hef wat bie'n 'n èène had. 2. Wat bie 'n èène hebben. (Niet in dezelfde betekenis als 1!) 3. Mien God en gin èène! (Ook: Mien God en àl. Bsk) 4. Op 'n èène staon''. 5. Mek op 'n èène komm'n? (in Enschede is het : Mo'k op 'n èènd(d) kommen?) 6. Eene an 't èène breng'n, 7. Hee wil aajt 't middenste met beide èèns hebb'n. (Zie hierboven. Ook in Enschede zeggen we veel meer aajt dan aalt, maar met nadruk is het: ááltied!) 8. Daor is 't èène van vot (Enschedees: Daor is 'n èènd van vot!) 9. De tied an 'n èène krieg'n 10. Alns hef 'n èène, alleene nen wos hef'tr twee! 11. Piel op 'n èène gaon. 12. 't Is 'n klein èèneke. 13. 't Is in heeln klein èèneke. 13. 't Is 'n heeln èènd!). 14. Nen èène vot praot'n. 15. In Haaksbergen had men tot voor kort een doodlopende straat: 't Eèneke too. (In Enschede noemden we zoiets 'n Tuk!). 16. En no mot ('t) 'n èène nemm'n. Aldus D. D. Bij 4. wil ik nog opmerken, dat er meer betekenissen zijn van ,,op 'n èène stoan''. Ik doe het in het Enschedees: a. Hee geet alt voort op 'n èènd staon! b. Met de schoonmaak hef de vrouw aalt allns op 'n èènd staon! c. Hee blif op zienen èènd staon! En bij 6.): d. Hee is nogal schielk an zien èènd kommn!, e. Hee hefter 'n èènd an maakt! En bij 9. f. De verkeering is an 'n èènd kommen. En in 't algemeen nog: g. Ik gaf hem nen trad vuur 'n oondersen èènd, of: vuur 'n achtersten èènd. Maar... voor het Nederlandse spreekwoord: Eind goed, àl goed! ken ik geen Twents equivalent. Wie wel?

Twentse Taalbank

18 SEP. 1970 regio brievenbus

68)

Hoe is het mogelijk, is mij al enkele keren gevraagd, dat er nog zoveel Twentse woorden zijn, waarvan menig Twentenaar nog nooit heeft gehoord of waarvan hij de juiste betekenis niet weet. Ik zou zeggen: gelukkig dat er nog zoveel onbekende woorden zijn, dan is het Twents toch nog rijker dan wij weleens in een zwaarmoedige bui denken. Aan de andere kant raken woorden, die niet algemeen bekend zijn, het eerst helemaal in de vergetelheid. Vandaar dat ik ze op deze plaats aan die vergetelheid wil helpen ontrukken, op z'n klassiek-hollands gezegd.

Oonderschoer

Een dergelijke verzuchting kreeg ik van de heer J. H. t. B. te Haaksbergen, die ik hier al eerder voor het voetlicht haalde, want in dezelfde brief, waarin hij zich afvraagt hoe het mogelijk is dat men in textielland Twente niet eens weet wat een borstiezer is (zie r.b.b. nr. 55), schrijft hij dat er heel veel woorden en benamingen zijn, waarvan „men" nooit heeft gehoord. Hij noemt er vijf voorbeelden van: oonderschoer, raak-koeël, hoalboom of wèèndezoeël hozzen pöal ken en spiker. Hij voegt eraan toe: „Ik zou zo nog door kunnen gaan", waarop ik wil antwoorden: „Toe maar."
Maar ik zou deze briefschrijver willen vragen, de vijf genoemde woorden zelf eerst eens toe te lichten. Daar hebben we al een hele kluif aan. Ik wil het ook eens proberen. 1) 'n Onderschoer is een soort portaal bij de nienduur van sommige boerderijen; 2) De raakkoeël (op z'n Hollands zoiets als „rakel-kuil") is de stoakplaats in een ouderwetse losse boerenhaard. Het is geen modern Twentenaar kwalijk te nemen dat hij dat niet weet!; 3) Hoalboom of wèènzoeël is de draaiboom bij de losse haard waaraan de voerketel hangt; 4) Wat een hozzen pöälken is weet ik niet. Zal ik er eens naar raden? Het kon weleens de schuurpaal zijn vuur 'n hesman!; 5) Spieker of bakspieker (Duits: Speicher): oude koren- en-of bakschuur, het bakhuis bij de boerderij. Ze zijn nog hier en daar te vinden in het mooie Saksische vakwerk.

Lork en lèèmpe

Uit de brief van B.J.F.K. te De Lutte, die ik in r.b.b. nr 60 al ten tonele voerde haal ik ditmaal twee woorden.
De rest van de brief behandel ik tegelijk met de reacties van anderen over dezelfde onderwerpen.
Ditmaal dan: „lork" - wordt minachtend en misprijzend gebruikt voor een jongen, en „lèèmpe" - voor een meisje, waarvoor „straampn" nog een beetje ongunstiger is. - In Enschede ken ik alleen het woord „lèèmpe" of „lange lèèmpe", maar ik vind het niet zo erg ongunstig. Ik zou het gelijk willen stellen met het Nederlandse „lange lijs". - Nu weet ik niet hoe de o in „lork" wordt uitgesproken: als de ò in pot of als de ó in toneel? Een lork is een larix, een dennensoort die in de winter zijn naalden verliest. Uitgesproken met de o van pot. Wanneer ik een woord „lórk" (de ó uit sproken als in toneel als 'n voor mij onbekend woord moet verklaren, dan begin ik, wetende dat het een ongunstig woord is, te denken aan een samentrekking van een woord als „loederik". Maar voor ik verder ga fantaseren hoor ik graag de mening van mijn lezers. - Het woord „lèèmpe", doorgaans gecombineerd als „lange lèèmpe" wordt weleens verklaard uit het woord lamp, waarbij dan speciaal aan het lange lampenglas gedacht wordt. - Dat „straampn" voor een meisje ongunstig is, laat zich denken! 't Staampn is een gaffelvormige stronk of stam.
Daar bij het menselijk lichaam de benen een „stramp"-vorm hebben wordt de plaats waar beide benen samenkomen wel „'n staampn" genoemd. Op zichzelf nog geen onfatsoenlijk woord, maar als scheldwoord voor een meisje toch ook weer niet prettig.

„Van oondern"

't Ene woord haalt 't andere uit en zo is hier de gelegenheid nog een klein stukje lichaamskunde weg te geven. Alles wat met het geslachtelijke of met spijsverterings- en uitscheidingsorganen te maken heeft, kan aangeduid worden met het eufemisme „van oonderen".
Taboe schrijft voor dat we dan niet verder vragen. Toch hebben we, in 't kader van „'n straampn" nog wel nadere aanduidingen, die heel fijntjes de ware aard van de mens te dier plaatse onthullen. - Eigenlijk weet een goede platprater in 't algemeen nog maar dat de mannelijkheid in haar geheel wordt aangeduid als „'t gemàch" en dan horen we ook nog weleens van „'t gemächte", argeloos door elkaar gebruikt. Maar oorspronkelijk werd onderscheiden: „het gemande" en „'t gemaagde", waarbij dus ook kennelijk het „gemaagde", de maagdelijkheid, of rulmer: de kenmerken der vrouwelijkheid. Daarvan moet ook het „gemàch" zijn afgeleid, dat wij in onze onwetendheid dan maar voor de kenmerken der manlijkheid zijn gaan gebruiken. - Verder kan ik hier in de krant natuurlijk niet op ingaan. De sexuele waardigheid van man en vrouw zijn daartoe te kwetsbaar, ook al zou het uit taalkundig oogpunt verdedigbaar zijn.

Straampheurig

Toch wil ik nog voor één woord 'n uitzondering maken: „straampheurig", waarover ik in r.b.b. nr. 34 al terloops schreef. Ik vind het een prachtig en toch ook een subtiel woord, plastisch zoals er maar weinig voorkomen. Ik weet niet, Of ik het bij het juiste eind heb, maar mijn verklaring voor dat woord is de volgende. Wat „'n straampn" is, zagen we hierboven. Nu is het een bekend kenmerk van de puberteit, dat er zogenaamde puberteitsbeharing van het lichaam optreedt, vooral en met name op en om de erogene zones, waarbij vooral de beharing „van oonderen" het jongmens kan intrigeren: het maakt hem zelfbewuster en trotser op zijn eigen lichaam en lichaamskracht. Hij wordt eigenwijzer en eigengereider en ontegenzeggelijker. Dit leeftijdsverschijnsel, in verband gebracht met het uiterlijke verschijnsel van behaardheid of harigheid, heeft kennelijk geleid tot de kwalificatie van „straamphäörigheid", waarvoor geen goed Nederlands woord te bedenken is, dat even oprecht-onschuldig van klank is.

JOHAN BUURSINK

Sopper

Er ligt nog een al oudere brief van een trouwe lezeres van mijn brievenbus uit Borne, die haar adres niet vermeld wil hebben. Ik zal haar mevrouw Borne noemen. Ook weer een brief, die ik in combinatie met andere brieven moet behandelen te zijner tijd. Maar ik haal er voor ditmaal het woord straampheurigheid uit, waarvan zij de betekenis geeft: iemand waar niets mee te beginnen is en die niet wil luisteren. Mevrouw Borne noemt zelfs de kwalifikatie: „wat nen straampheurigen sopper". Ja, daar zit je dan mee, want iemand die straampheurig is, hoeft nog geen sopper te zijn of omgekeerd. Voor „sopper" (of in 't Enschedees: sopperd met een d) hebben we wèl een heel zuiver Nederlands woord: viezerik. In alle betekenissen. Je kunt het gemoedelijk bedoelen maar ook ongunstig. Ook iemand met schunnige of schuine taal is als „sopperd" goed gekwalificeerd.
„Soppen" is eigenlijk morsen; „nen dreksoppen" is een drekboel, bijvoorbeeld op een slecht onderhouden landweg of in de tuin.

Twentse Taalbank

- 2 OKT. 1970

regio brievenbus

69)

Voorlopig moet ik uit verschillende brieven nog allerlei kleingoed naar voren halen, zodat ik die brieven dan een beetje uit elkaar moet rafelen. Dit keer begin ik weer eens met mevrouw B. B. uit Oldenzaal.

Oma en opa

Mevrouw B. B. schrijft: "Toen we voor het eerst grootouders werden, vonden wij dat opa- en omagedoe verschrikkelijk, maar geen van allen wilde grootmoe of grootvader zeggen, en zo hebben we er ons bij neergelegd, maar mooi vind ik het niet" en dan vraagt ze mij, of ik het wel mooi vind. - Mijn antwoord: "ik wèl." Want: wat zas as dos was kaans?
Iedereen wil wel graag oud worden maar weinigen willen maar wat graag oud zijn! Opa en oma zijn leuke koosnamen. Met "opoe" is het al weer wat anders, hoewel... toen mijn kinderen mijn moeder nog gerust opoe mochten noemen, neigde ik er vanzelf toe. mijn eigen moeder ook met opoe aan te spreken. Een lieve naam die echt wel bij het lieve mens paste. - Maar toen mijn vrouw het grootmoederschap in de schoot geworpen werd, was "opoe" voor háár er al niet meer bij: het zou en moest "oma" worden. Over "opa" werd verder niet gesproken, die nàm dat wel! En nu mijn kleindochter me met "grijze opa" begint te plagen, vind ik het ook nog leuk ook. Maar... "grijze oma" is er niet bij. Vrouwen reageren nu eenmaal anders dan mannen. Het deert mij niet, want "mien härtken blif aaltied nog achtteen!"

Vaar en moor

Over het aanspreken van ouders en grotouders weet mevr. B. B. te vertellen: "Zestig jaar geleden spraken de kinderen van hogere standen" (ik zou zeggen: kinderen van wat meer was as recht-too!- Bsk.) "hun ouders aan met Pa en Ma. Dat was toentertijd heel deftig. De middengroepen spraken van Vader en Moeder en in de arbeidersstand was het altijd Moor en Vaar". (ik zou zeggen: Vaar en Moor, maar daarover willen we niet twisten! Bsk.) "Wilde men erg plat doen dan was het mien Moor en mien Vaar", aldus deze briefschrijfster. Nee, dat is niet helemaal juist, mevrouw B. B. Als je je ouders aansprak dan was dat: Vaar en Moor, of minder ouderwets: Vaa en Moo. Als je over je ouders sprak dan was het: mien vaa(r) en mien moo(r). Ik herinner me nog een spotliedje, op de wijs van Ich weiss nicht was soll es bedeuten: Mien vaar en mien moor en oons vèèrken, dee liekt zo pesies op mekaa! - Als je in intieme kring, met broers en zusters, familie en buren en vrinden, sprak over je ouders, dan kon je beter zeggen: de vaa(r) en de moo(r). - Spraken vader of moeder tegenover de kinderen over elkaar, dan was het: ow vaa(r), of: ow moo(r). Mevrouw B. B. weet te vertellen van Rijssen en Nijverdal, dat het daar was Moo en Va. "Ik hoorde ook wel eens kinderen, wier ouders uit die plaatsen kwamen, hun ouders aanspreken met Vaatje en Moetje en ik geloof dat het daar nog wel plaats heeft", meent ze. Zulke kinderen werden door hun Oldenzaalse vriendinnetjes wel erg geplaagd maar wat mevrouw B . B. met het door haar geciteerde rijmpje bedoelt, ontgaat me. Ik bin luk kòt van begrip?

Joh. van Buren

Nu mevrouw B. B. de Nijverdallertjes ter sprake brengt ga ik toch even bij Johanna van Buren te rade. En ja, inderdaad: "Biej oew leek all's miej eigen too, Iej waan nen masschop van mien moo..." zegt ze ergens. Vertaald: Bij jou leek alles me eigen toe, jij was een vriendin van mijn moe... En verder, in het ontroerend mooie gedichtje „As de käten komt", over enen Jan Willem van Weerd op 't Venne en Hermientien van Loor oet Wierden, „die de hane ineen deen, ääns achter nen busschien op 'Hexel", komen we weer mooder tegen, maar ook gropmoo, voor grootmoeder, precies zoals wij het vroeger in Enschede ook zeiden: grovaa(r) en gropmoo(r) of gro'moo(r). Zo'n kleine zestig jaar geleden hoorde ik de oudere boerenmensen nog spreken van de besvaar en de besmoor, maar die woorden lagen toen ook bij de boeren al dik in de veroudering.

Ik en de vrouw

Spraken vader of moeder tegen anderen over elkaar, dan had vader het over: de vrouw; moeder zei in zulke gevallen: mienen man. Sprak vader over beiden, dan was het tegen de kinderen: "ik en ow moor", en tegen anderen: "ik en de vrouw". Moeder daarentegen: "ow vaar en ik" tegen de kinderen en tegen anderen: "mienen man en ik". De man kan zich permitteren, zijn vrouw „'t mèèns" te noemen en soms doen de kinderen dat ook wel, over hun moeder sprekende. Dat kan zelfs met de nodige eerbied en genegenheid gedaan worden. Het is met veel uitdrukkingen zo: "c'est le ton qui fait la musique!"

't Mééns

Een bekende Twentenaar, helaas overleden, had eens de eer, in zijn befaamd boerderij-restaurant de koningin met haar gevolg op bezoek te krijgen. Hij heeft mij daar met verve van verteld, het is al weer enkele jaren geleden. Hij vertelde mij ook, hoe daags daarna een zijner gasten had gevraagd: "En, Hennik, woo is dat gister gaon met 't mèèns?" waarop mijn zegsman nijdig had geantwoord in woorden van deze strekking: "A'j met 't mèèns oonze konegin bedoelt dan mos iej ow de ôogn oet 'n kop schamen. 'dan kö'j fesoenlijk zeggen van de konegin. 't Mèèns dat is de vrouw, dat is ow eigene vrouw, daor ma'j 't mèèns tegen zeggen, mär nich tegen de konegin..." - 't Mèèns, de vrouw, je eigen vrouw, dat is familiair, die is je gelijke. De koningin is buiten bereik van je gemoedelijke omgangstaal. - De man had onmiskenbaar een fijn gevoel voor proporties!

Wijlen

Een typisch spraakgebruik wil ik hier niet onvermeld laten. Over haar overleden man pratende, zei de moeder tegen haar kinderen: "wat ow vaar was" en tegen anderen: "wat mienen man was" of ook weleens, voornamelijk als de kinderen in het gesprek werden betrokken: "wat de wichter eer vaar was". Een Twents woord voor "wijlen" ken ik dan ook niet, of 't moest zijn "verstörven" of "verstôrven", maar ik herinner me dat niet uit mijn jeugdtaalwereld, tenminste niet

JOHAN BUURSINK

uit Enschede. Deze uitdrukking komt nog in allerlei toonaarden voor: "wat mienen eersten man was", of: "wat de wichter eer echte vaar was", en ga zo maar door.
Kinderen, die in mijn jeugd hun ouders pappa en mamma noemden, vonden we belachelijk. Pa en ma hoorden we een enkele keer, maar dat viel ook al danig uit de toon. Normaal was het in Enschede in mijn jeugd: vaa(r) en moo(r) maar geleidelijk werd onze spraak wat vlakker. Tot wij onze eigen kinderen pap en mam hoorden zeggen en dat is dan maar zo gebleven! Met droefheid heb ik weer enkele zetfouten recht te zetten die op erg kwetsbare plaatsen voorkwamen, zodat de bedoeling niet te begrijpen was.
In nr. 68 (18 sep.) ried ik dat 'n hozzen päölken weleens de schuurpaal kon zijn vuur 'n hesman, gespeld: h-e-s-man, met een e. Ik had geschreven: hósman, gespeld: h-ó-s-man, met een ó, d.w.z. dat de o hier ongeveer uitgesproken wordt als de o in het Nederlandse woord profeet. Dit ter attentie van dhr .J. H. t. B. te Haaksbergen, waar men onder nen hósman ongetwijfeld een varken verstaat, evenals in Enschede. Een hesman of hesmenneke is heel wat anders!-
In hetzelfde nummer komt nog tweemaal eenzelfde zetfout voor ni.l.: 't staampn en verder 'n staampn. Hier heeft de zetter de r verloren want ik had geschreven: 'n straampen, gespeld: s-t-r-aampn!
In nr. 72 (23 sept.) heeft de opmaker een paar regels verwisseld bij het aardappels aanbouwen. Men moet lezen: "Met aardappel aanbouwen" - vervolgt M.W.P. - "gebruikten wij geen paard, dee trapt de tuffel mär deep in de groond. Ik liep dan voor het tuffelpleugken (en niet: pleugsken) te trekken als paard en m'n vader liep erachter".
De nummers 69-70-71 zijn ertussenuit gevallen, maar ze zullen alsnog geplaatst worden. Dit ter attentie van de verzamelaars, die de knipsels wel graag op nummer willen bewaren!

Twentse Taalbank

- 7 OKT. 1970 regio brievenbus

70)

Het is zo leuk dat ik vaak brieven en telefoontjes krijg van lieden, die plotseling ergens een mooi woord hebben gehoord of een typische uitdrukking, waardoor ze verrast werden. Het is de herkenning van een lang vergeten uitdrukking vaak ofwel de herkenning van de betekenis van een voor hen nieuwe uitdrukking. Dat ze dan aan mij denken, is erg plezierig, want er is nog veel dat ik niet weet of waarvan de betekenis eigenlijk nooit nauwkeurig tot mij is doorgedrongen.

Kent u deze?

Dat vroeg mij de heer H.F.K. uit Diepenheim en hij somt er een aantal op, die ik hier laat volgen met de daarbij vermelde betekenis.

- Ne weegte: een gang tussen twee huizen. (wij zeiden vroeger nooit anders dan gang of gaank.) Dit is dan al wel een prachtig oud woord en als ik prof. De Vries erop nasla, ontdek ik het volgende. Het middel. Ned. woord ,,weech" (oudsaksische ,,wêg", gotisch ,,waddius") is: wand, muur. De germaanse grondvorm is ,,waiju" en betekent: de gevlochten huiswand.

-Loêfiesel: stekkelvarken. (In Enschede is het: stekkelvèèrkn.) Ik ken het woord niet en wil graag weten, hoe het is samengesteld: als loef - iesel (loof - ezel??) of als loe - fiesel, waarbij dan dat loê eigenlijk ,loer" moet zijn. Hoor ik nog even van u, meneer K. En van anderen?

- 'n Höbel van nen keerl: grote, wat onbeholpen vent. Ik ken het woord niet, maar denk aan: heuvel, heuq, hobbelen, huppelen.

-Paolbörger: van oude bekende familie, schrijft dhr. K. Een paalburger is de inwoner van een stad met bepaalde rechten.

-Hassemenneke: aan denneboom. In Enschede was het: häsmänn'ke.

Wie geeft me daar eens een nauwkeurige beschrijving van? We hebben ze vroeger vaak gezocht. Wij gingen vaak ,,'n boer op" met als doel ,,hen häsmännkes zeukn!

Kateker

-Kateker: eekhoorn. Wij zeiden ook wel ,,kateerkerd". Samengesteld uit kat en eik. Vergelijk het Duitse Eichkätchen: eikkatje.

- Markolle: Vlaamse gaai. Wij zeiden: maarklauwer. Nederlands: meerkol. Er zijn meedere verklaringen voor de naamsafleiding, waarop ik nu niet kan ingaan.

- Oelenveersen, oelenveerse hennen: kippenras. Wij zeiden: oelenveerschen; nen oelenveerschen hanen; nen oelenveerschen poeterhanen. (De sch duidelijk als sg uitspreken!) Hee strid, as nen oelenveerschen poeterhanen, nen hanen met veren an de been! Het lijkt me nogal duidelijk: een kippenras met uilenveren!

-Nen lauwman: een man die niet veel doet. (Lijkt mij een nieuwer, gekunsteld woord, dat ik niet graag als echt Twents gebruik!)

- Hee lig op strikzied: hij ligt op apegapen, schrijft dhr. K. strikzied is kennelijk: gestrekte zijde. Oneerbiedig uitgedrukt voor iemand, die ,,machteloos terneder ligt!"

- Ziezo, dat was weer een hele handvol. Wie doet er zijn of haar best eens op? Vraag: kent u het woord, kent u iets dat erop lijkt? Werd het vroeger bij u, en waar, gebruikt?

Roken

Ik heb nog veel waardevolle tips en gegevens liggen van mijn goede correspondentievriend G.J. te A., waaruit ik af en toe iets pik, anders kon ik hem wel tien brievenbussen alleen aan het woord laten, maar dan worden mijn andere briefschrijvers ongeduldig. Ditmaal iets over het roken. (Zie r.b.b. nr. 22).

,,Mijn vader rookte ook altijd tabak van 't Schaop van Ten Bruggenkate uit Almelo. In de week was het de piep, des zondags veer sigaren van 2,5 cent." Aldus G.J.te A. Ja, bij het zakgeld vuur de vaar was doorgaans een dubbeltje voor zondagse segaren. Je kon ze krijgen: van de veer, van de zes, van de acht of van de tien, d.w.z. van vier, zes, acht of tien voor een dubbeltje!

De vader van G.J. kon zich kennelijk permitteren ,,van de veer" te roken, want hij had ze van nen veerduit, zoals in mijn jeugd door oudere mensen een halve stuiver nog genoemd werd, dus van vier voor een dubbeltje.

Tebak van 't Schaop had je ook weer in verschillende kwaliteiten. Mijn Hennik - oom rookte 3B of 4B, dat weet ik niet precies meer. Een halfpondszak zal een kwartje of zeven stuivers gekost hebben, maar ook dat weet ik niet meer.

Om te pruimen had je (en heb je nog) weer speciale gesauste tabak. Vies. Vooral als je bij oudere mannen het sap langs de mondhoeken zag lopen. Mijn Hennik - oom pruimde kèèrmiswottel, d.i. de wortel van kalmoes. In de crisisjaren van de eerste wereldoorlog, toen we thee dronken van brömmelblaar, rookte hij bonenblaar en zelfs bladeren van de kastanje, kristannieblaar noemde hij die. Wat stinken! Net 'n paoskeveur!

Als jongen van zo'n jaar of tien, elf, ben ikzelf al begonnen en wel met een gevonden half opgeroc peuk Chief Whip. 'k Heb mu! spi'jn, braakn en ôawrgêwn, alm wa'k in 't lief har, 't heugt miej nog, mär doo was ik d'r vuurgoed duurhen. In de laatste oorlog ben ik nog weleens ziek geweest van die Belgische sjek, waarvan je de franjes aan 't verhemelte

JOHAN BUURSINK

kreeg. Ik was ermee gestopt, maar na een S.D. - bezoek in juli '42 ben ik ,,van de zenewe" weer begonnen en ermee doorgegaan tot op dit ogenblik. Ik heb maar weinig Twentenaren in mijn omgeving gekend, die niet rookten.

Voorgezichten

Dezelfde briefschrijver komt met het idee, de lezers eens te vragen, wat te schrijven over voorgezichten, het tweede gezicht, spookgezichten, enz. Er moeten toch in Twente nog mensen zijn die erover wat weten te vertellen. - Welnu, die suggestie geef ik hierbij dan maar door. En hier is mijn mening. Zelf heb ik mij nogal eens op dit terrein bewogen maar ben van mening dat ik hierover niet teveel in deze rubriek mag schrijven. Helderziendheid is voor mij een vaststaand iets en ik ben dan ook van mening dat er veel waarheid kan schuilen in de oude boerenverhalen, zoals die hier en daar weleens opduiken. Over zieners en profeten heb ik enkele jaren geleden in deze krant al een hele serie artikelen gepubliceerd. Over ,,'t wierlopen heeft me al eens iemand wat geschreven, maar ik verwacht graag wat meer. U hoeft niet bang te zijn dat in u kinderachtig of bijgelovig vind. Alleen domme mensen lachen om dingen, die ze niet begrijpen.

Plòffen

Nog even over roken gesproken. Wij kennen daarvoor het woord "ploffen" voor onverschillig en onzorgvuldig roken. Ik meen dat dat alleen gezegd wordt bij het roken van een sigaar. Een plof is (in het Nederlands!) een doffe klap, een val of een smak. Ploffen kan dus ook een smakkend geluid zijn. Vandaar dat het woord voor roken kan zijn ontstaan omdat weleens met smakkende lippen gerookt wordt.

Twentse Taalbank

- 9 OKT. 1970 regio brievenbus

71)

In Regiobrievenbus nummer 46 schreef ik, hoe de heer Joh. L. te Enschede Toe Bant verweet, geen "echte Twentenaar" te zijn. Ik had echt "nen voelen wil' 'want ik wist wel beter omdat ik al heel wat prachtige brieven van Toe Bant had liggen, van vroeger ook nog. En over een recente brief van Toe Bant ga ik hier wat vertellen.

Oet 'n boesch

Ja hoor. Toe Bant is erin getrapt! Hij schrijft n.l.: "Joh. L. oet Eènsched lokt mie luk oet 'n boesch". En als een brief zó begint, ben ik één en al belangstelling, want ik ben direct gecharmeerd door de uitdrukking: "één oet 'n boesch lokken". Toen ik de brief uit had, heb ik onmiddellijk persoonlijk aan Toe Bant geschreven: "Mien God en al, wat hes dów miej nen mooien breef stuurd. Doezendmaol daank!" - Want: Toe Bant had op zijn beurt mij "oet 'n boesch lokt" - en ik meen dat te moeten verstaan als "uit het struikgewas lokken". Ik kan me tenminste niet voorstellen dat het woord iets met boeskool te maken kan hebben. Of toch? Kwamen hier de kindertjes óók uit een boeskool?-Laat Toe Bant nu niet mij geen verwijten, dat ik geen "echte Twentenaar" ben. Ik zal hem direct met een stamboom ,teruggaande tot de reformatietijd om de oren slaan, daarbij geholpen door mijn bloedverwant van voor vierhonderd jaar, de heer G. J. te A., die mij daarover dikke dossiers toezond.

Vekaansie

't Is nóg een vakantiebrief van Toe Bant, waarin hij ter inleiding schrijft: "Ik heb vekaansie en zit veur op'del an ne roonde taofel met ne lekkere segaar en'pulleke bier. De hoond is net bie mie kömmen liggen, an'taofelpoot en hee hechelt oet, zoo heet ist. Mer veur oep'del ist nog wal um oet te holn en ik heb doar licht genoog van'kökker um diesen breef te schriewn!" Wat mij hierbij het eerst opvalt is het weglaten van het lidwoord. Ik zit nu voor mezelf die uitdrukkingen op de lippen na te proeven en vraag me af: zouden wij dan inderdaad ook zó het lidwoord weglaten of inslikken, zoals de Groningers dat ook doen? Ik schrijf zelf in het dialect de lidwoorden er altijd wel bij, maar zoals Toe Bant het doet is het veel charmanter en ik ben al geneigd, hem daarin te volgen.

Lidwoorden

Ik begin nu de eerste alinea van Toe Bant uiteen te rafelen. "Ik zit veur op'del": ik zit voor op de deel. En dan valt me op, dat dat "op'del" een samentrekking kan zijn van "op 't del' '(op het deel), waarbij je de t als het ware, zoals ik al schreef, eigenlijk alleen maar op de lippen proeft. Hierbij komt nog een andere merkwaardigheid kijken, dat wij in het Twents veel woorden een ander geslacht geven dan het Nederlands, althans in het oude Twents. Voorbeelden, die ik al te hooi en te gras genoemd heb: 't febriek, de fabriek; 't maark: de markt; 't school: de school. Zodat 't del: de deel, helemaal niet onwaarschijnlijk is. - Daarentegen werd ik erop attent gemaakt dat er ook woorden zijn, in het Nederlands onzijdig, die wij het lidwoord de meegeven, zoals : de haor: het haar. Wie kan me nog meer voorbeelden geven? - Toe Bant gaat verder met "de hoend an'taofelpoot" en dat "an'taofelpoot" stelt mij voor een drieledig raadsel. Is hier het lidwoord helemaal weggelaten? Zijn wij dan inderdaad zo?. Of... wordt hier het lidwoord weer ingeslikt, en zo ja, wèlk: de of het? Want dan wil ik weten of men ook bij tafelpoot zegt: het tafelpoot? (Het kan n.l. zowel een samentrekking zijn van an-t-taofelpoot als van an-d-taofelpoot, want het klankverschil tussen de d en de t is maar gering, terwijl het Twents de d ook vaak verandert in t.) - Ik kom dan bij 'n kökker, de lichtkoker. Toe Bant schrijft: "van'kökker" en dat is wel erg misleidend vanwege de uitgangs-n van dat van. - Ik wil Toe Bant niet van onzorgvuldigheid beschuldigen, maar als het lidwoord hier niet weggelaten wordt dan is het beter en duidelijker te schrijven: "van 'n kökker". Naar mijn bescheiden mening.

Taaleigen

Toe Bant vindt het jammer dat het Twents geen taaleigen heeft, maar hij bedoelt daar kennelijk mee: geen vaste, eigen spelling en geen, wat ik zou willen noemen "groene-boekjes-spelling" zoals het in taalkringen bekende groene boekje, oftewel de "Woordenlijst van de Nederlandse taal, samengesteld in opdracht van de Nederlandse en de Belgische regering" die voor het Nederlands geeft. Dit is wel nodig geworden omdat de verwarring in de Nederlandse taaltuin ,,wal nich stik zô groot is as in 't Twents, mär toch groot genôg!' ' - Dat groene boekje is een onmisbare handleiding voor elke journalist, omdat na de eenheid van De Vries en Te Winkel het gerotzooi begonnen is. Wat waren wij vroeger dan toch stakkers met onze "hoopen roode koolen" en met onze meest gemaakte taalfout ,,tot onzen grooten spijt", terwijl spijt godbetert vrouwelijk is. - Maar ja, het Nederlands zou en moest een dommeluis-taal worden, we zijn eraan gewend geraakt en we lachten ons ziek om die conservatieve Duitsers met hun halsstarrig volgehouden genitief van "des warmen Wetters wegen" en meer van dat fraais

Hengelo's

Nee, ik bedoel niet het Hengelo's van de lichtreklames, u weet wel, maar het Hengelose taal- of spraakgebruik. Toe Bant moet toegeven: "dat Hengel meschien wa de minst Twentsche plaats is". (Ik waag dat te bestrijden, wat de taal van de autochtonen betreft tenminste. Overigens kan ik toch van Hengelo geen kwaad gezegd hebben!) Toe Bant gaat verder: " 't Is eigeluk 'n mengelmoes van Tukkers en boetenlaanders al deur meka. En as ze zich dan al luk temeut komt met'praoten, koompter heel wat anners oet de bus as oer-Twentsch!" Toe Bant heeft er vroeger veel met dr. Bezoen over gepraat, die zich geen zorgen maakte over de evolutie van de Twentse taal ,en die gezegd moet hebben: ,,As 't noe beslist 't oale Twentsch bliewn mos, dan har 'n Tukker ok wal in 't losse hoes blieuwn wonn'n könn'n..." - En daar ben ik het welgemeend mee eens. Ik wil alleen opmerken dat dat woord Tukker voor Twentenaar mij hoe langer hoe meer tegen gaat staan, omdat het te kunstmatig gepropageerd wordt.

JOHAN BUURSINK

Tukker

Nu we het daar toch over hebben: over betekenis en herkomst van het woord heb ik al meer dan eens geschreven. Ik ben het niet met wijlen dr. Bezoen eens dat het afgeleid is van het heidekneutje of de tukker, de Acanthis Cannabina. Voor mij mag het hele woord in de vergetelheid terugzinken. En ook het door dr. Bezoen geïntroduceerde en gepropageerde woord Twent voor Twentenaar heb ik weer afgeschaft. Ook dat woord ligt mij niet lekker op de tong. Het is mij te geforceerd. Als kind heb ik nooit van Tukkers noch van Twenten horen spreken. Het begrip Twentenaar kwam zelfs weinig ter sprake!

Twentse Taalbank

23 SEP. 1970 regio brievenbus

72)

Er zijn weer heel wat leuke reacties binnengekomen op de verschillende brieven en omdat ik het zo gezellig mogelijk moet proberen te houden, doe ik nu eerst weer een greep uit allerlei nieuwe brieven. In deze brief wil ik die van De Lutte weer eens bij de horens pakken. Men zal toch, hoop ik, wel begrijpen dat ik nooit iemand te na wil komen in zijn eergevoelens, wat geboorteplaats of woonplaats betreft. Ook niet die van De Lutte. 't Gaat er hier alleen maar om, om te boekstaven wat nog in de volksmond voortleeft of wat verschillende mensen zich nog herinneren van vroeger.

Lutter bukk'

In regio-brievenbus nr. 58 liet ik Pt. F.N. aan het woord met een schimpliedje op de Lutter bukk'. Intussen was ik weer eens aan het studeren gegaan in een paar boeken van de hand van mijn helaas te vroeg gestorven vriend dr. Arnold Rakers uit Nordhorn. Daar kom ik in zijn "Grafschafter Volksreime und Sprichwörter" warempel De Lutte tegen in het hoofdstuk: "De Graofschuppers ploagt sick." waaraan hij betekenisvol toevoegt: "Nicks kwoat nemmm!" - en daarmee is precies uitgedrukt, wat ik hierboven bedoelde. Welnu, dr. Rakers geeft drie lezingen van het Lutter schimpliedje, die alle drie weer afwijken van dat van dhr. F. N. Hier zijn ze: (in de spelling van dr. Rakers):

1) In de Lütt, doar baut se met de Büt, daor frettt ze met de Tann', doar eggt ze met de Hann'.

2) In de Lütte, daor baut se 't Lant met de Bütte, doar eck's't met de Tanne, un noch is't kinne Schanne.

3) In de Lütte, doar haut se eene met de Bütte. - In de Lütte, doar baut se de Hüüse ut Bütte. - In de Lütte, doar baut se 'ne krumme Pütte. - Inde Lütte, doar frett se giärn Bütte.

(Het blijkt dat deze schimpliedjes achter de paal bekend waren.) Maar er wordt nergens van Lutter bukk' gesproken). In tegenstelling tot het door F.N. gegeven liedje zegt het tweede Duitse liedje, dat het de Luttenaren niet tot schande strekt dat ze van al die gekke dingen doen.

Gen schaan

Maar ook de heer M. W. P. uit Overdinkel vindt, dat er in die aan de Luttenaren toegebrachte eigenschappen geen schande steekt. Hij vindt ook dat de vorige briefschrijvers over De Lutte "glad fout" waren. "Dat spreukje van De Lutte", aldus M. W. P., "kende ik al van mijn vader, toen ik nog maar zeven jaar was. Vader zei het zo: In de Lutt, bouwt ze de tuffel an met butt, egt met de taan, vret met de haan, 't is veur de hele Lutt gen schaan!" - Ter toelichting: het aanbouwen van de aardappels gebeurt, als ze zo'n 15 cm. hoog zijn. "Met aardappel aanbouwen" - vervolgt M. W. P. - "gebruikten tuffel mär deep in de groond. Ik tuffel mr deep in de groond. Ik liep dan voor het tuffelpleugsken te trekken als paard en m'n Vader liep erachter". - Maar waarom wordt er dan uitgerekend van de Lutter boeren gezegd, dat ze de aardappels aanbouwden met de butt? Wel, bij de Lutter boeren moest het er zuinig langs gaan. 't Wêrk kwam äer an de butt. Ze trokken kennelijk zelf ook het aardappelploegje. Ze moesten lang en hard werken. De heer M. W. P. zegt het zo: "De Lutter boeren werkten hard, met de lamp erbij, de wagenlamp. Daarmee moest dan 'n kleinen jongn biej-löchten um de tuffel àn te bouwen. Ze hadden geen tijd om fatsoenlijk te eten, vandaar: vret ze met de haan, waarmee de maker van het versje wil zeggen, dat ze geen tijd hadden om vork en lepel te pakken. Ze wilden er met hun mond wel voor vliegen, vandaar. egt ze met de taan! - En dat was nou veur de hele Lutt gen schaan. Ook hier in de omtrek" - zo gaat M. W. P. verder - "heb ik het nog meegemaakt dat een Vader het land omspitte en dat het zoontje moest bijlichten".

Lutter butt'

En nu ben ik van mening dat die van De Lutte het onderwerp van spot zijn geworden omdat uitgerekend De Lutt' zo mooi rijmt op butt'. De Saksische volksmond houdt nu eenmaal van rijmpjes maken en bovendien waren "de butt" oftewel de botten de voornaamste "krachtbron" voor het bestaan van de kleine man. Wie het over zijn "krachtlichaam" heeft, heeft het over "ziene butt" en ik zal hier een paar gezegden weergeven, die dat duidelijk maken:

- Ik zal ow de butt' inn's zak houwen (inn'n zak doon). - Wo'j 'n fleenk spier op de butt' hebben? - 't Wêrk is hem nooit an de butt' kommen. - Buttbrekkenswêrk. - Zet de butt5 d'r mär-ees op! - Ik heb 't in de butt'. - De butt' doot miej zeer. - (Wie kent er nog meer?). Ik geloof namelijk niet, dat uitgerekend de Lutter boeren er zo aan toe waren. Ook van die rond Enschede heb ik vaak horen vertellen dat zij 's avonds biej lechte maon een stuk heideland gingen "terecht maken" (ontginnen) nadat ze de hele dag achter het handgetouw in de weefkelder hadden gezeten of ander werk hadden gedaan.

Spot

Het is vaak - en ook in dit geval - een goedmoedige spot waaraan de bewoners van land of dorp bloot staan. Natuurlijk laat je het niet over je kant gaan als je eigen gemeenschap erbij betrokken is, ook al ben je er vijfentwintig jaar weg. De heer J. J. G. te Enschede laat het tenminste niet op zich zitten, als zijn De Lutte wordt beschimpt. En ook al

JOHAN BUURSINK

woont hij al ongeveer vijfentwintig jaar in Enschede, zoals hij schrijft, hij is zich klaarblijkelijk Lutteraan blijven voelen, want hij is in De Lutte geboren evenals zijn ouders. En nu kan men eens horen hoe de verzinsels in de wereld komen. Hij schrijft dat het onjuist is dat er in de Lutter spraok drie Hollandse woorden zouden voorkomen en dat men daar ook nog "greuts" op zou gaan. (Dat liet ik Joh. P. P. uit Losser in regio-brievenbus 62 openbaren!) - "Ik weet niet anders", schrijft J. J. G. nu - "of in mijn ouderlijk huis en ook in de directe omgeving werd hawer en klaower gezegd als men het over haver en klaver had". - Over bier rept hij niet, dus nu weet ik nog niet of het in De Lutte bier is of beer of beier! En dat grapje met haver, klaver en bier begrijp ik nu helemaal niet meer. Steekt er wat diepzinnigs achter? Ik geef daarover nog graag het woord aan Joh. P. P. die ons dan maar eens uit de droom moet helpen. - Ik heb de indruk dat de heer J. J. G. die ongetwijfeld zeer toegankelijk is voor humor, de "mop" ervan ook niet door heeft. Netzomin als ik. - Wel jammer, dat de heer J. J. G. niet reageert op dat Lutter bukk'. Worden die van De Lutte inderdaad voor bukk' gescholden? En zo ja: terecht? Of ten onrechte? En bij die vraag willen we vooral denken aan wat dr. Arnold Rakers zei: "Nicks kwaot nemmm!"

Twentse Taalbank

25/9·70 25 SEP. 1970 regio brievenbus

73)

Een van de vele briefschrijvers - ik kom er binnenkort op terug - voelde zich door mij uit de tent gelokt, netzolang tot hij met twee dikke brieven begon te reageren. Ja, dat is juist de hele opzet van deze rubriek en onbewust - zij het tot mijn verdriet - werkt de zetter daar een handje aan mee. Want elke keer dat er een zetfout is gemaakt op een kwetsbare plaats, krijg ik de reacties. Toen ik in r.b.b. nr. 64 de uitdrukking plaatste: "Den ister ók oawer-óét!" maakte de zetter er van ,,oawer-ét" en prompt zat ik weer met de knee vuur 'n boek. -

Maar . . . ik kan me óók weleens vergissen en een tikfoutje maken, dat ik bij het overlezen van mijn kopij niet ontdek.

Meervoud

In r.b.b. nr. 61 liet ik de heer J.P.P. uit Loster zeggen:"met de kneis op de vloor". Daar is dan nu een tikfout en geen zetfout, want ik weet bliksems goed dat het is knei en niet kneis. Natuurlijk reageerde de heer P. onmiddellijk met: "Ik heb diej schreeuw'n : met de knei op de vloor en de aarm op de lönbaank. Van knei mag in gen geval kneis van maakt wodd'n, zoo as 't in de kraant stön. Een knie het: 't knei. Twee knieën het: de knei. 't Woord kneis is onbekeend. Deuras de s dragter is komm'n hebt miej al völ leu vrogt: Vastert hes dow nei plat woord oetvonn'n?" - Ik antwoord: ik heb miej verdoan met dee oetgangs-s, vergies-miej wa weeroawer!- Maar ik signaleer hier weer zo onder de bedrijven door een ander mooi taalverschijnsel: de knie, in het Nederlands vrouwelijk, in het Twents: 't knei, is onzijdig. Daarbij wil ik echter opmerken dat in mijn Enscheder "stads"plat niet gezegd wordt: 't knei, maar: de knee. Meervoud: miene beide knee! - Zo ook: been, been. Mien leenker been, miene beide been. "Van de bêen dat röst, zêe de boer, en hee gung op de knei liggn pissn!"

De Lutte

Maar ik was de vorige keer nog niet uitgepraat over De Lutte. De 25 jaar in Enschede woonachtige Luttenaar J.J.G. dan, die aan het woord was, zegt ook nog: "Dat De Lutte een uitzondering zou zijn (n.l. wat betreft het gebruiken van Hollandse woorden in plaats van Twentse - bsk.) wil ik op z'n minst betwijfelen. Ofschoon Van Deinse bij het maken van het Twentse Volkslied misschien niet direct aan de spraok heeft gedacht, vond hij het blijkbaar wel de moeite waard om De Lutte met name te noemen, hetgeen niet van vele Twentse plaatsen gezegd kan worden." - Ik kan me voorstellen, wil ik daarop antwoorden, dat je dat als Luttenaar wel prettig kan stemmen. En wat Van Deinse betreft: hij zal zeker niet aan de spraok van De Lutte gedacht hebben, want tegenover mij heeft hij zich in een interview als geen fervent voorstander van het dialectgebruik uitgelaten. Zijn belangstelling voor het Twents was maar zeer matig en uit het interviewgesprek - ik begon toen pas te publiceren - is me sterk bijgebleven dat hij noodgedwongen mee moest doen, omdat in de kringen, waarin hij verkeerde, het Twents toen nog wel druk gebruikt werd. Meer dan wat rijmwerk heeft Van Deinse dan ook nooit in dialect gepubliceerd, voorzover mij bekend is. Zijn grote verdienste lag dan ook op heel ander terrein. Van Deinse zal De Lutte dan ook veel meer in zijn Twentse volkslied genoemd hebben - evenals Twickel - omdat De Lutte en Delden voornamelijk in Enschede zeer in trek waren als doelen voor uitstapjes. Mag ik het zo zeggen: De Lutte heeft nòg voor mij een verrukkelijke klank vanwege de prachtige Twentse natuur.

Moffen

In r.b.b. nr. 66 noteerde ik van de heer B.H.K. te Enschede een oud spotliedje op de "Duutse moffen", n.l.:"Duutse moffen, vief penning poffen, vief penning bier, wat doot dee Duutse moffen hier?" - En nu kom ik bij dr. Arnold Rakers, die ik in de vorige r.b.b. introduceerde, iets dergelijks tegen. - Van"Holland gegen Deutschland" weet Rakers alleen te vermelden: "Prüüsche Muff, stinkt as stuff". Dit gezegde heeft hij kennelijk in Denekamp genoteerd. (Een Muf oftewel mof is een knorrig mens, die blaft als een hond. Men kan ook het woord mof afleiden van het werkwoord: muffen, oorspronkelijk: muf ruiken, maar later ook gebruikt voor: vies stinken. Bijv.: wat muft dat hier! of: wel muft hier zo? - De uitdrukking "stinkt as stuff" wijst erop dat men hier de verklaring voor mof bij muffen zocht. Maar wat met dat "stuff" anders bedoeld kan zijn dan stof, weet ik niet.)

Maar dat men over de grens ons als Hollandse moffen scheldt (of schold, ik heb het nooit gehoord, terwijl bij ons nog steeds het woord vóór op de tong ligt, als we het over de Duitsers hebben!) dat heeft dr. Rakers wat uitvoeriger geboekstaafd. - E warempel, daar kom ik bij hem tegen: "Hollander Muff, twäi Pennege Puff, twäi Pennege Bier, wat dött de Hollander Muff hier?" met vermelding: Gildehaus. - Nu is de vraag maar wie is het :eerst met "mof" begonnen te schelden?

„Poepen"

Dat de Duitsers door Nederlandse grensbewoners voor "poepen" uitgescholden werden, heb ik aleens eerder gezegd . In Enschede ben ik dat woord over de Duitsers nooit tegengekomen. Maar omgekeerd wisten de Duutse moffen óns óók wel voor "Hollânsche Puupm" uit te schelden, lees ik bij Rakens. En wel: Hollândsche

JOHAN BUURSINK

Puupm, goat noa Dootslând hèn Kaanemelk suupm", en deze: (die juist het tegendeel beweert): "Hollânsche Puupm, dee maacht kin Sszuupm, dee mööcht kinn Kaanemelk, o wat sint de Hollânsche Puupm lelk."- Ik ben van mening dat het woord "poepen" niets te maken heeft met wat u op het eerste gezicht misschien hebt gedacht (cacare) maar dat het door de Nederlanders gewoon uit het Duits is overgenomen, waar "Puppen" niets anders betekent dan ,,poppen'. Vroegere rondreizenden komedianten werden aldus betiteld naar de door hen meegevoerde marionetten. Deze betiteling kan zijn overgegaan op de rondreizende linnen-kooplieden, die dan ook wel "fijndoekspoepen" werden genoemd.

Schimpen

De Duitsers waren nog sterker in het beschimpen van de "Hollanders" dan omgekeerd. Dr. Rakers, die zelf zeer gesteld was op de Hollandse grensbewoners, wilde toch als wetenschapsmens geen dingen verzwijgen, die ons als een hevige belediging in de oren klinken en waar de meeste "Duitse moffen" toch óók geen kaas van lustten. Ziehier, wat men in Nordhorn van ons zei: ,,Hollânt, dat laffe Volk". En in Bentheim: "Hollantske Koalköppe", en: "Niederlant, met de Bucks in de Hant" en als een algemeen schimpwoord voor een ruw mens geeft dr. Rakers: ,,Twenter", maar jammer genoeg staat er niet bij of dat iets met Twente te maken heeft. Naar alle waarschijnlijkheid wel, en daar kunnen we het dan mee doen. Verder nog, wat ik ook al eerder schreef: "Hollansche Kaasköppe" en "Hollant, met de Bubiköppe" en Hollandsche Buuskoalköppe". - Dat de Hollanders voor 'Bubiköppe" werden uitgescholden, zal uit de dertiger jaren stammen, toen de vrouwen ook hier in het oosten al gekapt waren met "polka, sjingel, boebie of page". Dat dat over de grens tot scheldwoorden kon leiden duidt er m.i. op dat toen de Duitse vrouwen (tenminste in Gildehaus) nogal wat achterlijk waren op het gebied van de mode, dus ook van de haardracht.

Twentse Taalbank

16 OKT. 1970 regio brievenbus

Om nu een lopend onderwerp voorlopig af te ronden —ik verwacht nog wel reacties op de schimp- en scheldpublikaties — wil ik, voordat ik het boek dichtsla, nog eenmaal de ,,Grafschafter Volksreime und Sprichwörter' 'van dr. Arnold Rakers raadplegen. Want wat hij over Losser vertelt dat is, geloof ik, hier niet zo algemeen bekend.

Losser

,,Loszter, dat Schmäärgatt'', laat Rakers de Gildehausers zeggen en wij nemen dat op zijn gezag aan. (Dat wil zeggen: dat de Gildehausers Losser een smeergat noemen). In Nordhorn zeggen ze: ,,Wi doot nett as in Loszter, soa't am bestn geet'' en dat vind ik waarachtig nog niet zo'n onsympathiek gezegde. — En de Denekampers drukken zich betekenisvol zó uit: ,,Gott better't, Loszter!'' aldus dr. Rakers. Wij, in Enschede, zeggen weleens, als we openlijk bekennen dat we doen alsof onze neus bloedt: ,,Ik kom oet Loster, ik weet van niks!' 'en misschien zegt men dat elders ook wel. Al met al vind ik het al een hele eer voor Losser, om zó in het spraakgebruik te leven. Het blijkt duidelijk, dat ze in Losser dan toch maar handige en slimme jongens zijn, die zich niet achter de kaart laten kijken. Dat Losser 'n smeergat was, is nu eenmaal daaraantoe! In Hengelo hadden ze tot voor kort nog in 't hartje van het dorp een stinkende, open beek-riolering. Vandaar wellicht het gezegde: ,,Teggn Hengeler weend vaalt nich te steekn!'' En dan herinner ik me nog een oud rijmpje: Almelo is 'n stad, Hengelo is nog wàt, mär Boorn is 'n hoondergat! Maar nogmaals, ik huldig het gezegde van dr. Rakers: ,,Nicks kwaot nemmm!'' En nu in alle ernst: wat zijn onze Twentse en Sallandse dorpen de laatste jaren ontwikkeld tot prachtige woongebieden, met behoud van een landelijk karakter, waarop ik als Enscheder stadsmens gewoon jaloers ben.

Vasselaomnd

In r.b.b. nr. 58 vroeg Pt. F. N. uit Denekamp of ik het vastenavondliedje kende (dat een 85-jarige geboren en getogen Denekamper nog nooit had gehoord): ,,Vasselaomd, vasselaomd, is 't venaomnd, Trümmelt oep de bussche, Alle wichter hebt nen jong, Ik gao met mien zuster...''

,,Wat een wonder'', zei Pimpernel uit Oldenzaal tegen me, toen ze me hierover opbelden, ,,wat een wonder dat die 85-jarige Denekamper dat vastenavondliedje niet kende, want dat is geen Twents maar een Zwols liedje.'' Pimpernel weet het daarom zo goed, omdat haar 90-jarige moeder, die het haar geleerd heeft, een Zwolse was en het van daar nog kende. Pimpernel heeft het me voor de telefoon voorgezongen en er een toelichting bij gegeven. Het liedje luidt: ,,Vasselaomnd, is 't vanaomnd, 't Klinkt op de busse, Alle mooie wichter hebt 'n man, behalve ik en mien zusse!'' Er is nog een tweede couplet: ,,As mien zuster trouwen geet, trouwt ze met nen bakker, Warme timpen met kilde botter, en dee smaakt zo lekker!''
Omdat ik geen Zwols ken, heb ik het zo goed mogelijk in het Twents opgeschreven. Maar nu is dat ,,trommelt op de bussche'' ineens ook veel duidelijker, want, zegt Pimpernel, met die bussen wordt de Zwolse peperbus bedoeld en als 't klinkt op de (peper)busse dan wil dat zeggen, dat de vastenavondklokken luiden (Omdat ze in Twente met dat ,,klinkt op de busse'' geen raad wisten, hebben ze 't maar luk verbasterd.)

Spot

De reeds genoemde Lutteraner Enschedeër J. J. G., die ik nu weer even aan het woord wil laten, vraagt: ,,Zou er niet heel licht enige spot om de hoek komen kijken als men een dialect hoort dat uit een andere streek of plaats komt?'' en ik wil daar onmiddellijk op antwoorden: Bôwisse, wat dachs doe dan?'' — Waar volwassen mensen vaak nog een kinderlijke instelling hebben, qua ontwikkeling of milieu, reageren die als kinderen en kinderen zijn vaak wreed, omdat ze het gevoel missen voor proporties. Wanneer grote mensen zo reageren, is dat een teken van onwellevendheid en domheid. Tenzij het een goedmoedige plagerij is, zoals mij overkwam toen ik als argeloos Enscheder jongeling kennis maakte met de geboortestad van mijn vrouw: Almelo, en met die mensen daar. Wat namen die Almelose knapen mij op de hak met mijn Enscheder ,,ezzel' ' en ,,nös'', waar zij zeggen ,,eezel'' en ,,neuze''. Maar mijn geliefde had het mij dan ook nog niet ,,vertölln'', zoals men in Almelo zegt, als wij in Enschede ,,vertêeld'' bedoelen! - Toch had ik zwaar de pest in, al wilde ik het niet laten blijken. Nu heeft mijn vrouw, die zich intussen tot mijn ,,tweede geweten'' heeft ontwikkeld, zich in de vijfenveertig jaar dat ze Enschedese is, het Enscheder stadsplat volkomen eigen gemaakt, maar de enkele keer dat mijn tweede geweten weleens tegen mij in opspraak komt, wil er ook nog weleens een stukje Almeloos taaleigen tevoorschijn komen. En nu komt het voor mij belangrijkste: of Almeloos, of Enschedees, of Losters of Broekheurns: het is mijn éne taal, de taal waarin ik geboren ben en de taal die ik lief heb. Ik heb, kàn het anders, óók het Nederlands lief, zoals een kind zijn beide ouders lief heeft zonder zich erom te bekommeren, welk van de twee het meest. Ik wou, dat U begreep wat ik bedoel...

Almaol Twents

En daarmee kom ik terecht op een nieuwe brief van de heer J. P. P. te Loster, die het niet eens is met mijn verweer in r.b.b. nr. 61. Hij vindt de aanduiding stadsplat en boerenplat niet passend.
Maar, geachte Johan P., we praten even langs elkaar heen. En hoewel ik vaak veel woorden nodig heb om mijn bedoelingen uit te drukken, wil ik proberen het nu in een paar woorden te comprimeren. Als stadsmens krijg ik vaak een taal - minderaardig-

JOHAN BUURSINK

heidsgevoel als ik de Twentse boerenman plat horen praten. Want zijn boerenplat is natuurlijk veel eerlijker Twents dan mijn stadsplat. (Wie het verschil tussen die twee loochent is toch niet reëel!) In 't Langeven werd mij eens verweten, dat ik geen plat praot. Ik genoot in dat boerengezelschap van de prachtige, scherpe, puntige en vaak snijdende conversatie, ook al verstond ik er soms geen barst van. En als U nu schrijft: Laot zig toch 't aene köppelke nig meer vebeel'n als 't annere! dan moet ik aan die avond in 't Langeven denken, als U voelt wat ik bedoel. Daar stond ik te kijk met al mijn kennis van het oude, oprechte Enscheder stadsplat, zoals men dat nu al bijna niet meer hoort bij ons in 't stad! Doodgewoon uitgemaakt voor Hollander. Terwijl ik met het Hollands vaak zo'n moeite heb! Outcast in 't Langeven ondanks de liter jenever die ik er tegen aan had gegooid.
Maar, geachte Johan P. uit Loster, ik reik U dankbaar de hand omdat U schrijft: ,,In stad en laand van Twente wod Twents plat sprokk'n, met alleen 't verschil dat der hier en door wat meer Hollandsche weur bie bint inbracht'', ook al zou ik het wat nauwkeuriger willen formuleren.
En wat U overige opmerkingen over dit onderwerp betreft: ik heb op uw vragen al zo vaak geantwoord in wat ik vroeger al schreef: dat ik niet anders in herhaling wil vervallen dan met dit: er is geen uniform Twents, er is geen uniform boerenplat en er is geen uniform stadsplat. Het Almelose stadsplat is anders dan het Enscheder stadsplat. Maar stadsplat en boerenplat zijn wezenlijke gradaties!

Twentse Taalbank

21 OKT. 1970 regio brievenbus

75

,,Ofschoon het spreken van dialect ook nadelen heeft, kan het gebruik ervan soms boeiend zijn en humor bevatten, die in het Nederlands niet tot zijn recht komt", aldus een terloopse zin uit de brief van J.J.G. uit Enschede, die zich als geboren Luttenoor bekend maakte en zoals het een goed amateur - taalfilosoof betaamt, heb ik mij daarover aan het denken gezet, omdat zo'n gezegde mij natuurlijk intrigeert.

Boeiend

Natuurlijk is het gebruik van dialect boeiend, maar alleen als we vergelijkingsmateriaal hebben. Dan wordt elke taal pas boeiend omdat wij nu eenmaal tussen twee polen leven. Goed en kwaad, mooi en lelijk, zuur en zoet, licht en donker, dag en nacht, man en vrouw, liefde en haat, dat alles wordt pas boeiend naast en tegenover elkaar. Wat zegt mij

JOHAN BUURSINK

vriendschap als ik geen vijandschap heb ervaren ?Hoe kan ik de schoonheid van het Twents genieten als ik niet het ,,Hollands" daarnaast zet? Maar ook: hoe kan ik de innigheid van het Nederlands genieten als ik niet de rauwheid van het Bargoens er naast zet? En wat versta ik van zoveel tederheid in het Jiddisj als ik niet mijn tekortkomingen inzie bij mijn pogingen, om het ook zó in het Nederlands te willen zeggen?

- Ik wilde daarmee alleen maar zeggen, dat wij vaak pas ontdekken, hoe mooi ons Twente wel is, als we bezig zijn het ons af te wennen. Nu ik al meer dan dertig jaar in het Twents gepubliceerd heb, ontdek ik nog elke dag weer wat boeiends, waarop ik nog niet eerder terecht gekomen ben. Je moet een taal proeven met je lippen en dan raak je het boeiende nooit weer kwijt.

Humor

Dat een dialect humor kan bevatten is duidelijk. Dat het Twents rijk is aan humor, dat gaat mij nou net even te ver! Humor is geen wezenlijke eigenschap van een taal. Humor kan wel een karaktertrek van een volk zijn, dat die taal spreekt. En omdat humor daar het weligst bloeit, waar de waarachtige ernst het diepst leeft in de volksziel (een rotwoord, maar ik weet zo geen beter!), doordat de beroerde levensomstandigheden tot die ernst dwingen, daarom heeft het Twents de faam gekregen van zo humor - vol te zijn. De eigenlijke Twentse humor is maar zeer beperkt. - De humor in het Twents als dialect is vaak geen humor. Wel kan een Twents woord of een Twentse uitdrukking, idiomatisch, op de lachspieren werken, maar dat heeft met humor vaak geen biet te maken. Men lacht dan om de primitieve of naïeve of simplistische of archaïsche uitdrukkingswijze en dàn komt er - om met dezelfde J.J.G. te spreken - ,,heel licht enige spot om de hoek kijken". - Ik kan daar dan toch wel even goed van genieten als ieder ander, maar niet uit pikanterie, om dan verder mijn Twents maar op sterk water te zetten. Humor is geen spot, echte humor straalt vriendelijkheid uit. Humor is een levensinstelling, geen tijdverdrijf. Ik zie er zelfs de humor van in dat ik over humor zit te schrijven alsof ik er verstand van heb. Er heeft eens een dominee een boek geschreven over ,,Humor in de Bijbel". Dat had om mij niet gehoeven, want die goeie man heeft waarschijnlijk humor op een andere golflengte dan ik. Ik zie me al een artikel schrijven over ,,Humor in de Troonrede". Maar ook dàt hoeft niet. Het begrip humor kan op verschillende manieren uitgelegd worden, die vaak tegenstrijdig zijn. Even-als bijvoorbeeld het begrip democratie...

Dialecten

,,Dialecten, die in Twente gesproken worden" - aldus dhr. J.J.G. te Enschede verder - ,,lijken me een mengeling van inheemse klanken vermengd met door de tijden heen overgenomen woorden uit omringende gebieden." - En daar zit je dan weer tegen zo'n definitie aan te kijken. Ik had het wel graag wat zorgvuldiger geformuleerd willen zien. Want het zal stellig niet de bedoeling van J.J.G. zijn geweest te suggereren dat de ,,oorspronkelijken" van Twente alleen maar wat ,,klanken" uitschieten, waaruit dan eindelijk de Twentse dialecten resulteerden, die dan nogeens een menging moesten ondergaan met geïmporteerde ,,woorden". Als dat dan al zo zou zijn dan is dat al wel zo lang geleden, dat we er ons nu niet meer druk om hoeven te maken. Maar ik geloof het niet, dat het Paradijs tussen Dinkel en Reggen gelegen heeft in plaats van tussen Eufraat en Tigris - Nee, maar het Twents is onderdeel van een taal, die al veel en veel ouder is dan het spraakhybridische geval dat wij nu gewend zijn Nederlands te noemen.

Hee en hem

Ik kan me vorstellen dat dhr. J. J. G. in Enschede er niet aan heeft kunnen wennen dat men daar ,,hee" en ,,meh" zegt, als men het over een vrouw en zelfs over een jong meisje heeft. Hij vond het gewoon niet te verteren en hij vraagt mij nu, mijn mening daarover te geven. Welnu: ik vind dat gewoon ook niet te verteren. Maar als geboren en getogen Enschedeër uit dito dito ouders kan ik het gewoon niet op me laten zitten dat men heel Enschede van die lompheid beticht. Het is waar dat dat gebruik nu nóg véél voorkomt, maar het komt nog véél méér hélemáál niet voor! Van kindsbeen af - en dat is al vrij lang geleden, dat ik nog kindsbeen was - is mij ,,bijgebracht" dat ,,hee" en ,,hem" voor een meisje en vrouw helemaal niet ordentelijk is. En ook ik kan het maar moeilijk verteren, dat ,,hee" en ,,hem" tegen een ,,zij" en een ,,haar". Toch zijn het niet altijd onbeschoftelingen, die nog argeloos aan dat woordgebruik vasthouden. En soms valt het me niet eens meer op, omdat je nu eenmaal immuun wordt voor wat je veel hoort - Men kan soms uit bepaalde woorden afleiden, uit welke plaats iemand stamt, meent dhr. J. J. G. kennelijk doelende op dat hee - en hem - gebruik, maar ik zou voorzichtig willen zijn en en niet direct het Enscheder burgerschap van iemand aan vast willen koppelen. Het is moeilijker dan u denkt, aan het woord- en spraakgebruik te willen horen uit welke plaats iemand komt. Ik versta die kunst tenminste niet en bovendien hecht ik er voor mezelf weinig waarde aan.

'n Gemestn haasn

Het lied ,,'n Gemestn haasn" uit r.b.b. nr. 63 heeft meteen al enkele reacties opgeroepen en in afwachting op meer, wil ik er voorlopig op ingaan. Van dhr. J. P. P. te Loster kreeg ik een compleet afschrift van het lied zoals hij het uit de Twentsche Courant ,,van ruim twintig jaar geleden" heeft overgeschreven. Hartelijk dank! Zo nodig kan hij de wijs ook nog wel gewaar worden (Ja, Jowan, zo wat is nooit vekeerd, aster de tied en 't gedeuld en de levebriej vuur op kaans brengn..., mär ik heb nog nich oetvoondn of dee hier of daor al vast is legd.

Kiek mär ees was kaans, as wis!) Met het publiceren van variaties wacht ik daarom nog even. - Mijn collega - dialectauteur H. K. uit Albergen weet het naadje van de kous. ,,De gemeste haas" is volgens zijn zeggen, van de Reutumse schoolmeester Heinink, overleden in 1906, die het in de Twentsche Almanak van 1899 heeft gepubliceerd. Ook die oorspronkelijke lezing blijkt weer verschillen te bevatten met onze tekst en dat is verklaarbaar. Of Heinink het zelf gedicht heeft of dat hij het uit de volksmond heeft nageschreven, is voor mij nog de vraag!

Twentse Taalbank

23 OKT. 1970 regio brievenbus

76)

Nu heb ik toch de brief van de platschrijver van de Twentsche Almanak bij de kop heb, wil ik er nog een enkele opmerking uitplukken om de rest te bewaren tot de betreffende onderwerpen aan de beurt komen. Klaassen schrijft namelijk dat er völle platte weurde in geen enkel Twents woordenboek staan en hij vervolgt: ,,Daarom is m.i. een woordenboek ook steeds onvolledig en voor de schrijver ondankbaar werk."

Woordenboek

Als hij nou geschreven had zoiets van een onbegonnen werk of een ontmoedigend werk (omdat er haast geen beginnen en geen beeindigen aan is!) dan had ik er in kunnen komen.

Maar een ondankbaar werk? Geen sprake van. Ik ben druk aan het voorbereiden met het vervolgens van mijn Twents Abecedarium in deze krant. Inderdaad is het een moeizaam werk. Het is alsof je op een asfaltweg loopt in een tropische zonnewarmte, zodat het teer aan je klompen blijft kleven en je niet vooruit komt. Maar als er voor mij één boeiend is en dankbaar dan is het wel dit werk, dat ik dank zij de redactie van de Twentsche Courant mag doen: het dolen in onze Twentse taaltuin. Het is een werk, waarvan ik bezeten ben, man. En dankbaar ben ik met en om deze hulprubriek, de Regio-brievenbus, waardoor ik zo bijzonder veel genegenheid en vriendschap ervaar met andere Twentenaren en niet-Twentenaren, die mij helpen aan mijn Twents Abecedarium te bouwen. Hou op of ik word lyrisch! - Met het woord van mijn goede vriend Gerrad oet Boorn — om maar één voorbeeld te noemen — krijg ik weer een riem onder het hart: ,,Goat vedan! 't Is good! Völ succes! Goat vedan, al was 't alleen meer vuur miej!" - Heb ik dan reden om dankbaar te zijn of niet? — En een woordenboek onvolledig? Ja, wat wil je. In elk woordenboek dat ik tot nu toe geraadpleegd heb, staat uitgerekend net niet in wat ik zoek. Is U dat nog nooit overkomen?

Melbuul

Nu ik daar de brief van G. J. ten V. uit Borne uit de stapel heb gewipt, wil ik die meteen verder doornemen. 't Gaat nog even over het schimpwoord of liever de bijnaam: Boornsen melkbuul, terwijl ik mij, als Enschedeër, heb laten ontvallen: melzak. Bij de reeds eerder door mij genoemde dr. Rakers lees ik ook: melkbuul zodat we het daar dan maar op houden. Maar nu brengt dhr. Ten V. nog het woord ,,breef" op het tapijt voor zak. Hij schrijft: ,,as ik vrooger beschuutn mos haaln van 't Schip, dèe dowtoeds los wördn verkof, kreeg ik de bosschop van mien mooder met: loat Schip-Mina ze ow effn in 'n breef doan, oans breng iej ze miej al kot met. En de beschuutn kömmn in 'n toetn". (Even opletten: ,,àl kot" wil zeggen: allemaal kapot; tussen kot en kepot is nog een wezenlijk verschil in het Twents!).

Breef

En dat is voor mij, als Enschedeër, ook weer nieuw. Nen breef ken ik wel, waar men pakpapier bedoelt: nen bootrambreef (vroeger in de regel een krant) was het papier om je boterham; nen botterbreef was het papier, waarin de verpakte boter verkocht werd. ,,Doot'r miej efkes nen breef umtoo: wilt U dat even voor me inpakken? — Uit het verhaal van Ten V. kan ik opmaken, dat zijn moeder ook een stuk papier bedoelde en dat Schip-Mina er toch maar nen toetn voor gebruikte, maar Ten V. gaat verder.

,,As zonne hèènige jong höördn ik 'n moal 'n paar messelers (metselaars) met mekaar kuiern. 'n Eèn'n zèe tiegn 'n aandern: wiej wèrkt doar en doar nog wa 'n töchje (een poosje) en hoo't mut, dat wee'k nig, meer d'r is geels gin huuske. (er is helemaal geen plee). Och, zeg dow zien maot, doar ligt luuge cementbreeve (lege cementzakken) zat, doar kui'j ow ook met reèèdn. Zo wör nen toetn van gröttere ofmetting ook breef neumd. Now is mien vroag: was dit 'n woord wat oetsloetend in Boorn wör gebroekt, of vaaks ook wal èergns oans in Twente?" Ik geef deze vraag dan hierbij door aan de lezers. Ik vraag mij wel af, of het hier een incidenteel gebruik was bij de betreffende metselaars of dat het inderdaad, zoals Ten V. al schreef, in Borne een algemeen gebruikt woord was.
Ik blijf erbij dat ik als Enschedeër uitdrukkelijk onderscheid maak tussen toetn en breef. Als er dan aleens gebruik werd gemaakt van nen toetn om een briefje te schrijven, dan werd eerst zorgvuldig 'n toetn los gemaakt om er nen breef van te maken! Tusen haakjes: wie weleens grappi g wil zijn, betitelde het trouwboekje weleens als botterbreef, maar ik heb die betiteling nooit serieus genomen, hoewel die nog uit de tijd van de trouwbrief moet stammen. Sedert mensenheugenis hebben wij in Enschede al trouwboekjes. Hoe is dat elders?

Zaand

Hoe ik nu ineens, bij het lezen over metselaars en cement op zand terech kom? U moogt driemaal raden! Maar ik wilde U deze niet onthouden. Mijn vrouw, vertellende uit en over haar jeugd in Almelo, herinnerde zich dat er jongens uit Friesland naar hier kwamen om werk te zoeken. Voor de grap werd de raad gegeven: ,,Wo'j wèèrk hebbn? Mo'j nao Vermeulen gaon zaand knuppen, 'n kwatje de bós!" Met ,,werk" werd hier dan kennelijk bedoeld (zoals ik het in een oud woordenboek lees): pluksel van vlas of hennep om naden en voegen te breeuwen. En Vermeulen was een victualiënzaak bij de haven. Wat dat ,,zaand knuppen" verder nog mee te maken had, is me nooit duidelijk geworden, al vind ik het grappig genoeg om verder te vertellen.
Maar ... welke Almeloër kan ik hiermee uit de tent lokken?

Jochem

Nu wil ik eerst weer mevr. H. - ten B. uit Enter even aan het woord laten. Uit haar eerste brief knip ik het volgende. ,,Mijn oom heeft vaak verteld dat ze naar school moesten, maar het was niet verplicht. Dan hadden ze daar gezeten met ne grote pieppe in 'n mond. Die wolden Engels leren maar de meester had ezeg: ie mut eerst good Hollands leern, en dan later Engels. Van Rijssen kwamen ze ook naar Enter, noar oalen meister. Toen had de meister op 't bord geschreven: dit is nou ne a en dit ne b. Dat had hij wel tien keer herhaald toen hij vroeg aan de Rijssenaar Joachim: vertel jij me nou eens: wat is nu de a en wat is de b. Die Joochem had eens een paar flinke halen an zienen zwok trökn en had nadenkend gezegd: joa meister, het zal mie eens beniejen o'k het roan kan. Maar hij had het mis geraden. Dat ontlokte de meester de woorden: Joochem, Joochem, wat bin ie toch nen joochem!" En hieraan wil ik toevoegen, dat Oma H. niet bang hoeft te zijn dat ze in herhalingen vervalt. Dat doe ik zo vaak. En dat ze niet bang hoeft te zijn, dat ze zeurt of zo. Ook dàt doe ik zo vaak (zegt mijn vrouw!). Ik hoop nog veel van zulke brieven te krijgen, waarin het verleden weer levend wordt.

JOHAN BUURSINK

Humor

In regio-brievenbus nr. 75 van 21 oktober word ik weer het haasje omdat er een regel is uitgevallen, zodat mij opvattingen in de mond worden gelegd die juist het tegendeel zijn van wat ik meen. Onder het kopje "Humor" staat: ,,Dat het Twents rijk is aan humor, dat gaat mij nou net even te ver!" - Ik stel het wel op prijs dat u er rekening mee houdt dat ik geschreven heb: "Dat het Twents rijk is aan humor, is onbetwistbaar. Maar een taal of dialect interessant vinden om de humor, dat gaat mij nou net even te ver!" - Nu wil het humoristische van dit typografische (on)geval dat beide lezingen verdedigbaar zijn. Als het Twents als taal of dialect bedoeld wordt, dan gaat het inderdaad te ver om te zeggen dat het rijk is aan humor. Maar daar uit het vervolg te constateren valt (zie r.b.b. nr. 75) dat ik hier het Twentse taalgebruik bedoel, moet de uitgevallen regel er toch wel tussen. - En nu ik aan het corrigeren ben: in de 1e kolom, regel 8 van boven staat: Luttenoor, moet zijn Luttenaar - In de 22de kolom onder Dialecten, de 16e regel, staat: uitschieten, moet zijn: uitstieten. - In de 2e kolom, regel 12 van onderen staat "hee en meh", moet zijn: "hee en hem".

Twentse Taalbank

30 OKT. 1970 regio brievenbus

77)

Met het sorteren van ontvangen brieven met woorden en uitdrukkingen, die ik aan de orde stelde, ben ik druk bezig. In de loop van de eerstvolgende weken wordt dan alle correspondentie behandeld die ik verzamelde om de onderwerpen samen te vatten. Een greep uit de woorden, waarop een aantal inzenders nog zitten te wachten, volgt hier in willekeurige volgorde. hoazenvöttel, rode bolus of roodn boons, rouwgebruiken, bruiloft vieren, mengelplank, stokiezer, spinnekop, oelengat, stekbaand, hoonderad, geubel, disseln, kribbe-krabbe, inschrien, scheile pin, hoazenpäölke, oonderschoer, halshôolt, raakkoele, wêndezoele, vuierstölp, kribbebieter, platjebaarfs, bidvrouwtjes, Tilligter waterpensen, brand van Enschede en waarom de Enschedeërs zoveel spek eten - flodderik, soep etten, lichten en hoazenhôlders, de koe bôlt, miskoren, gerekken, ploogen, liedjes, bidprentjes, bidvrouwtjes, verkleinwoorden, gieseln enz. enz.

Afspraken

Ik heb enkele uitnodigingen voor een persoonlijk bezoek nog niet kunnen nakomen, maar hoop er binnenkort aan toe te komen. Briefschrijvers en -sters in Haaksbergen, Hengelo, Oldenzaal, Enter, Saosel, Deurningen en..... Enschede: nog even geduld.
Dan wou ik nog iets afspreken met mijn corresponderende lezers: wilt u uw naam maar ook uw adres op uw brief zetten, omdat ik sommige brieven persoonlijk beantwoord als ik nadere inlichtingen nodig vind vóór ik ga publiceren. Weliswaar zetten de meesten hun adres op de envelop, maar die gaat onmiddellijk in de prullebak. Een enkele keer vergeet ik dan 't adres over te nemen. Zo zou ik mevr. H. H. v.d. K.-G. te Enschede willen vragen, mij even haar adres te geven, omdat haar zeer interessante brief nog enige toelichting behoeft.
Nogmaals: alle namen en adressen blijven binnenkamers. Ik vermeld alleen de initialen, tenzij men een schuilnaam opgeeft en duidelijk vermeldt: geen naamletters plaatsen. Een enkele keer, waar ik aanneem dat geen bezwaar bestaat, vermeld ik de volle naam als dat zo te pas komt. Ook schrijft men wel eens wat ter persoonlijke informatie, dat men liever niet in de krant heeft. Zet er dan duidelijk een paar strepen of haakjes ter afscheiding bij met de opmerking: niet voor de krant! - Afgesproken?

Straatnamen

De heer B. J. W. te Haaksbergen snijdt een onderwerp aan (over straatnaamgeving) dat, voorzover het kritiek betreft, eigenlijk niet bij mij thuishoort maar bij de gemeentelijke instanties, die met de straatnaamgeving belast zijn. Ik neem aan dat, zoals in Enschede, elk gemeentebestuur een open oor heeft voor suggestie uit het plaatselijke publiek. In Enschede hebben wij een zogenaamde adviescommissie voor B. en W. inzake straatnaamgeving en als lid daarvan heb ik al meer dan eens - en met succes - suggesties naar voren gebracht. - Voor straatnaamgeving buiten Enschede ontbreekt mij uiteraard niet allee de bevoegdheid maar ook de benodigde kennis van zaken om zinvolle adviezen te geven, die nauw bij het plaatselijk gebruik betrokken zijn.

Overdinkel

Zonder meer wil ik wèl mijn mening zeggen over deze kwestie, die momenteel in Overdinkel speelt, zoals ik in deze krant las. Daar heeft men bezwaar tegen namen die aan de textiel zijn ontleend, zoals Weverstraat, Spinnerstraat, Drukkerstraat, enzovoort.
Met al mijn liefhebberij om zoveel mogelijk zinvolle oude namen te bewaren in straatnamen, moet ik spontaan en zonder met de ogen te knipperen die protesterende Overdinkelaars volkomen gelijk geven. En als het Enschedese Pathmos nu nog benaamd moest worden, zou ik me ook voor Enschede tegen die namen verzetten. Ook een arbeider wil wel in een straat met een goed klinkende naam wonen. Want het komt toch hierop neer dat zulke textielnamen alleen nog haalbaar zijn in volksbuurten. Bungalow-wijken pleegt men niet te ontsieren met namen als Spinnerstraat, Weverstraat, Sterkerstraat e.d. omdat die daar bij voorbaat al onverkoopbaar zijn. - In de Enschedese Wesselerbrink hebben wij zelfs goed klinkende namen van oude boerenerven uit de directe omgeving kunnen handhaven als: Het Bijvanck, Het Leunenberg, De Posten, De Kiepe, De Wesselerbrink zelf, Het Kostverloren, voor de hoofdwegen en voor de hofjesachtige straten hebben wij in plaats van - straat als achtervoegsel - brink gebruikt, benoemd naar plaatsen uit de omgeving: Eppenzolderbrink, Agelobrink, Vassebrink, enz. enz. - Toch hebben we in Enschede in het hartje van de stad nog straten, die op -weg eindigende Spelbergsweg, Perikweg, Wooldriksweg, Parallelweg, Getfertweg en zelfs op -dijk: Kuipersdijk, Kottendijk.

Haaksbergen

Nu kom ik terug op de bezwaren van B. J. W. voor Haaksbergen. In Stepelo signaleerde de heer B. J. W. de naam: Grevepaalweg. Mis, zegt de heer W., want de grenssteen, die vanouds op het land van boerderij 'n Greemn-Waanders staat, is nooit paal genoemd maar steen en nooit Greve maar Greemn. Het had dus in plaats van Grevepaalweg Grevensteenweg moeten zijn. Van op afstand kan ik het met dhr. B. J. W. volkomen eens zijn, al moeten we ondanks een foutje, het streven naar naamhoudend als zodanig ten zeerste waarderen, B. en W. Het tweede bezwaar van genoemde briefschrijver geldt de Hulstweg, genoemd naar boerderij 'n Hols. „Komende van Hengelo naar genoemd erve" - aldus B. J. W. - „komt men langs gronden, die vanouds „het Eggelslat" werden genoemd; hier werden vroeger de dekplaggen gestoken, die 's winters de aardappelen beschermden tegen de vorst. Zou deze oude naam aanduiden dat in dit slat (laagte) vroeger veel egels zijn aangetroffen? De naam Eggelslatweg zou deze mooie streek beter hebben gesierd dan Hulstweg, al misgun ik de familie van 'n Hols deze naam geenszins" - Het derde punt van bezwaar van dhr. B. J. W.: „Dwars over de Hengeloseweg wordt ook de naam Hulstweg aangehouden, terwijl deze weg bij velen bekend is als de Bree-Riet. Jammer dat deze namen zijn prijsgegeven, want ze zijn van bijzondere plaatselijke historische waarde!"

Belangstelling

Met de heer B. J. W. hoop ik, hiervoor belangstelling te kunnen wekken voor de straatnaamgeving in het algemeen. En in het bijzonder ben ik het weer met hem eens, dat de Bree-Riet voor het verlengde van de Hulstweg beter had gepast. Tegen het laten doorlopen van een straatnaam over een bredere verkeersweg heen meen ik dat voldoende bezwaren zijn aan te voeren van verkeerstechnische aard. Dus kan dat stuk misschien toch nog Bree-Riet genaamd worden, B. en W.? - Wat de naam Eggelslatweg betreft: daarvoor zou ik wel een beetje huiverig zijn. We moeten niet zulke doordouwers willen zijn dat we geen rekening meer houden met de moderne smaak en niet door dik en dun Twentse naamtypen willen toepassen, die niet prettig in het gehoor liggen. - Bijvoorbeeld in Enschede lagen bij de Wesseler gronden met namen als Meer-reet en Dree-kloot, Een Meerrietstraat of Meerrietbrink zou desnoods nog wel gaan, maar aan Drieklootbrink zou ik me niet durven wagen, het aan B. en W. zelfs maar voor te stellen, of er in de commissie serieus mee voor de dag te komen. Ook een Klootschietersbrink zou ik niet in onze Twentse straatnaamgeving wensen, zelfs al vind ik het toch altijd nog jammer dat men van deze naam voor de klootschietsport af wil.

JOHAN BUURSINK

Geen ‚melkbuul'

Op elk zetfouten-slakje kan ik geen zout leggen. Als er eens wat misgezet wordt waar het niet hindert, zullen de lezers wel begrijpen wat er had moeten staan. Maar als er op kritieke plaatsen, waar 't vaak op een enkele letter aankomt, fouten worden gemaakt, moet ik die wel herstellen. Zo werd in r.b.b. nr. 76 van 23 okt. tweemaal melkbuul (met een k) gedrukt inplaats van melbuul (zonder k). Nu spreekt het vanzelf dat melk (met een k) niet in een buul gaat en mel (zonder k) wel, maar toch waren er Bornenaren, die weer aan mijn geestvermogens twijfelden. Lees dus alstublieft: mel-buul, zonder k!

Twentse Taalbank

- 4 NOV. 1970

regio brievenbus

78)

Nu eerst eens weer een stukje theorie om duidelijk te maken waarom het mij begonnen is als ik naar oorsprong en toepassing van een uitdrukking informeer. Het lijkt me wel nuttig dat u dit ook leest en tracht te begrijpen, zodat we destemeer plezier van onze opsporingsactie naar het oude Twentse spraakgebruik beleven.

Vergelijkingen

Wanneer we iemand onze bedoelingen duidelijk willen maken, hebben we graag een vergelijking bij de hand. Gelukkig staan ook de Evangeliën vol met vergelijkingen en gelijkenissen. De Heilige Geest wordt bijvoorbeeld vergeleken met de wind, die waait waarheen hij wil. Jezus noemt zichzelf de goede herder, die zijn leven op het spel zet voor zijn schapen. Satan wordt vergeleken met een briesende leeuw, op zoek naar wie hij kan verslinden. Onstoffelijke zaken worden vaak door middel van symbolen verduidelijkt: geloof, hoop en liefde worden uitgebeeld als kruis, anker en hart. De wijze en de dwaze meisjes, die naar een bruiloft gingen, moeten dienen als voorbeeld voor de mensen die in dit leven zich al o niet voorbereiden op het toekomende leven: de wijze meisjes hadden hun lampen met voldoende olie gevuld, de dwaze niet. Het duurde nogal lang voordat het bruidspaar eindelijk kwam, zodat het feest later begon dan waarop het bruidspaar eindelijk kwam, zodat het feest later begon dan waarop die meisjes gehoopt hadden. De verstandige meisjes hadden nog voldoende olie in haar lampen om het feest mee te maken, de onverstandige meisjes oftewel de bijbelse "dwaze maagden" hadden onder het wachten al haar olie verbrand, zodat ze in het donker buiten de feestzaal moesten blijven. - Oorspronkelijk was de zin en bedoeling van zo'n vergelijking voor iedereen duidelijk. Maar naarmate de tijden en de gebruiken veranderen, gaat vaak de betekenis voor het grote publiek verloren.

Spreekwoorden

Zo zijn er in elke taal spreekwoorden en uitdrukkingswijzen, ontleend aan dingen die de mensen dagelijks omringen en toegepast in aangelegenheden van onstoffelijke aard, of als vergelijking, waarmee we in een paar woorden duidelijk kunnen maken, waartoe we anders een hele uitleg nodig zouden hebben gehad. Begin maar eens met een aantal oud-hollandse spreekwoorden uit uw geheugen op te diepen; Omderwille van de smeer, likt de kat de kandeleer! Als de vos de passie preekt, boer, pas op je kippen! Ledigheid is des duivels oorkussen! - Zulke uitdrukkingen hebben een oorsprong en een toepassing, dat wil zeggen: ze zijn ergens aan ontleend en ze worden ergens op toegepast. Maar: ze mogen niet slaan als een tang op een varken! En ze mogen niet dienen als de vlag om de lading te dekken.

Toepassing

Het merkwaardige is nu, dat van veel spreuken en gezegden, waarvan de oorsprong al lang in vergetelheid is geraakt, omdat men de gebruikte beelden niet meer kent, de toepassing nog wel zuiver doorkomt, uitzonderingen daargelaten. In een groot aantal regio brievenbussen heb ik uitdrukkingen en gezegden aangehaald, waarbij ik gevraagd heb: wanneer gebruikt men die uitdrukking of bij welke gelegenheid past men zo'n uitdruking toe, en: waaraan is die uitdrukking ontleend, met ander woorden: waar komt die uitdrukking vandaan? - Om een heel eenvoudig voorbeeld te geven: wat is "ne pinnensnieder"? Wanneer zegt men van iemand dat hij „ne pinnesnieder" is? Dati is dan een toepassing van het woord of de uitdrukking. En: wat is ne gaffeltang? En 'n fieloor? Daarop kan dan geantwoord worden: ne pinnensneider is een vrekkig mens, iemand die uit alles geld wil slaan, enzovoort; ne gaffeltang is een bitse, brutale vrouw; 'n fieloor is een onbetrouwbare, achterbakse vent, een „linkse broeder" of zo iets. En ga zo maar door.

Oorsprong

Alles goed en wel. Maar behalve de toepassing wil ik dan ook graag de oorsprong weten. En het opsporen van de oorspronkelijke betekenis van het woord kost vaak veel moeite. Het is een bijzonder interessante bezigheid, waarmee we ook in de toekomst nog veel te doen zullen krijgen in deze rubriek. En als we de oorsprong van het woord of de uitdrukking weten, mogen we nog niet helemaal tevreden zijn. Dan rest nog de vraag: waarom wordt of werd juist die uitdrukking juist in dat geval toegepast? - Het komt er eigenlijk op neer dat we willen weten, wie het eerst de zegsman was en dan: waar en wanneer? In de meeste gevallen is dat onmogelijk, zodat we ons met een globaal antwoord tevreden moeten stellen. Maar als we erin slagen zulke uitdrukkingen te reconstrueren, ontdekken we een aardig stukje ontwikkelingsgeschiedenis.

Borstiezer

Ik heb al laten doorschemeren dat dit een saaie brief zou worden, maar nu ben ik dan bijna waar ik wezen wilde. Een recent voorbeeld uit deze rubriek is de uitdrukking, waarmee een onzer briefschrijvers voor de dag kwam: een wever had zo schoon genoeg van zijn zware dagelijkse werk dat hij tegen zijn vrouw kon zeggen: 't haank miej de strot oet töt op't borstiezer. - Op mijn navraag kwamen de reacties binnen, zodat we al heel gauw precies wisten, wat 'n borstiezer is, en we bovendien ontdekken dat „het" die man dan wel heel ver 'n haals oet hef hangen!- Maar...nu gaan we nog een stapje verder want wie goed opgelet heeft zal ontdekt hebben dat we toch nog maar de helft van de betekenis van het gezegde ontdekt hebben. Want: waar komt de uitdrukking vandaan: 't haank miej 'n haals oet, of: 't haank miej de strot oet? Wat is dat "het" dat iemand de keel kan uithangen?

Eigen aard

Maar het gaat ons hier hoofdzakelijk om onze eigen aard, die in ons eigen spraakgebruik tot zijn recht komt; 't gaat om taal en gebruik van eigen stad of streek. We zeggen in 't Nederlands bijvoorbeeld van iemand: "die druiven zijn wat hem te zuur!" Wat bedoelen we dan? Reintje de vos had eens geweldige trek in druiven, die hij zag hangen, maar waar hij niet bij kon komen. Om zich groot te houden zei hij toen: die druiven zijn me te zuur! - Wanneer iemand gesolliciteerd heeft op een baan, die hij dolgraag wilde hebben maar die z'n neus is voorbij gegaan, kan hij zeggen: "zo'n rotbaan zou nu net niks voor mij zijn!" Wie dan wel beter weet zal denken: die druiven zijn hem te zuur - Maarw breng nu zo'n vergelijking eens in het Twents vaar voren. We ontlenen dergelijke uitdrukkingen en gezegden bij voorkeur aan dingen die ons dagelijks omringen en druiven worden hier praktisch niet gekweekt. Wij laten dan Reintje de vos zeggen: "den wos is miej te krom!', want wat worst is, weten wij allemaal, die van goed eten en drinken houden. In plaats van Satan voor te stellen al een briesende leeuw zouden wij hem bij voorkeur vergelijken met een huilende wolf, omdat leeuwen

JOHAN BUURSINK

hier nooit inheems zijn geweest en wolven destemeer! En omdat wij hier van oorsprong een zaad (rogge) verbouwende bevolking zijn, zal de gelijkenis der Heren van "de zaaier, die uitging om te zaaien" hier altijd wel "in goede aarde gevallen zijn", om bij een vergelijking uit diezelfde gelijkenis te blijven. De conclusie van dit theorielesje is nu dat wij in deze brieven dikwijls op zoek gaan naar de eigen aard die verborgen ligt in oorsprong en toepassing beide van het spraakgebruik van deze streek.

Straatnamen

In r.b.bus nr. 77 van 30 okt. staat dat ik als lid van de commissie straatnaamgeving (van Enschede) al meer dan eens met succes suggesties naar voren heb gebracht. Nogal arrogant, want als je lid bent van een commissie spreekt zoiets vanzelf. Ik had geschreven(en dat zag de zetter over 't hoofd): "'suggesties van vrienden en bekenden" en ik zou daar nu nog als verduidelijking bij willen voegen: "betrokkenen uit straat of buurt, waar namen gegeven moesten worden'.- Overigens gaat toch de commissie, zij het informeel, incidenteel wel te rade bij lieden die van de omstandigheden ter plaatse op de hoogte zijn. De weglating had onmiddelijk al een reactie tot gevolg van dhr. J.B. te Glanerbrug, wiens opmerkingen ik in de commissie ter sprake zal brengen. Wil men zich officieel tot de bedoelde commissie wenden: voorzitter is de heer D.J.Deunk, chef afd. bevolking enz ter Gemeentesecretarie van Enschede, Stadhuis. Tel 41041.

Twentse Taalbank

- 6 NOV. 1970

regio brievenbus

79

Zoals ik in mijn vorige brief duidelijk heb proberen te maken gaat het er bij onze speurtocht in de Twentse taaltuin om, betekenis, oorsprong en toepassing van allerlei worden, spreekwijzen en uitdrukkingen na te gaan om zodoende iets te leren verstaan van aard en karakter van taal en volk van deze gewesten. Ik wil hier een tweetal voorbeelden geven uit een nog niet zo ver verleden, waaruit we bovendien iets aan de weet komen over vroegere maatschappelijke omstandigheden.

Knoef zienen knarie

In Enschede is een veelgebruikt gezegde bij de ouderen nog wel bekend. Van iemand, die in een gesprek weinig op de voorgrond treedt, die zwijgzaam is op het achterbakse af, wordt gezegd: "'t Geet hem as Knoef zienen knarie: hee dèch't!" - Ik heb me laten vertellen dat hier vroeger een kanariekweker was, Knoef genaamd, die, als hij een goede zanger te koop had, de mensen uitnodigde om te komen luisteren. Maar zo'n kanarieman had niet altijd zin om zich te laten horen als er een liefhebber kwam, vooral 's avonds na fabriekstijd. Als Knoef met zijn klant dan teleurgesteld uit de kooi kwamen, placht hij verontschuldigend te zeggen van zijn kanarie: hee dèch't!" (Hij denkt het!) En zo is die Knoef met zijn kanarie tot het oude Enschedese spraakgebruik doorgedrongen, van naar schatting zo'n zeventig, tachtig jaar geleden.

Seinhorst

Een ander Twents gezegde. Van iemand, die met zijn wijsheid loopt te pronken werd gezegd: "Hee kan 't weten, hee lèèst 'n toetn van Seinhorst!" Ook dat gezegde schat ik op zo'n zeventig, tachtig jaar, al is het nu vrijwel uitgestorven. - Seinhorst was een bekende Enschedese kruidenier, een vooruitstrevend zakenman, die als voorloper op de moderne filiaalbedrijven een van de eerste Twentse organisatoren van kruideniersfiliaalbedrijven was. Hij zal ook een van de eersten zijn geweest, die met zijn reklame bedrukte "toetns vuur weenkelwaar' '(winkelzakken) invoerde. Op zo'n "toetn van Seinhorst" stond wat te lezen en uit het gezegde blijkt wel dat dat in die dagen iets nog heel ongewoons was in Twente. Wanneer dat van je gezegd werd, dan hield dat tevens in, dat je wijsheid niet zo hoog aangeslagen werd door de toehoorders. En uit de beide hier genoemde voorbeelden valt tevens af te leiden dat de Twentse volksmond even royaal was in bespottingen als karig in loftuigingen. Uit beide zegswijzen wil ik ook concluderen dat de volksmond even scherp als juist typerend kon zijn.

Pleeriezer

En zo kom ik vanzelf op het woord "pleeriezer", waarover ik al enkel keren geschreven heb en waarover ik heel wat brieven en telefoontjes kreeg. Nog altijd had ik het „verlossende woord" bewaard. De heer L.B.O. te Denekamp bracht ons in r.b.b.nr. 36 van 29 mei op het goede spoor. Een pleeriezer is een stamper voor het glad maken van betonnen vloeren e.d. - Goed, dat wisten we dus. Maar waar is die benaming van afgeleid? - Mevrouw M.N. - O.E. uit Almelo, afkomstig uit Borne, vraagt in haar brief van 5 juni of het woord pleeriezer voor zo'n betonstamper misschien een specifiek Borns woord is? De vader van deze briefschrijfster was metselaar. "Hij was inderdaad in het bezit van zo'n pleeriezer, waar hij heel zuinig op was. Het was een plat stuk" - aldus mevrouw N. - "waar hij mooie stukken werk van beton mee polijstte en daar hebt u nou ook de betekenis: polijstijzer". - In Twente sprak men, in navolging van het Duitse "polieren' 'van "poleern", snel uitgesproken als "pleern", wat in het Nederlands polijsten is. Ook van andere zijde wees men op die afleiding van het woord pleeriezer en in het Duitse woorden boek kom ik nu het woord „Polliereisen" tegen , dat evenwel (ten onrechte?) niet met polijstijzer maar met bruineerstaal wordt vertaald. Maar zo'n woordenboekman kan ook niet alles weten!.

Schoonwikse

Dezelfde briefschrijfster vraagt naar het woord "schoonwikse": is dat een oud Twents woord of is het uit het Duits afkomstig? - Ik antwoord: ook al is het "uit het Duits afkomstig", daarom kan het nog wel goed Twents zijn! En of ik het woord schoonwiks(e) ken! Ik zeg nòg wel eens: efkes de schoon wiksen. Vroeger zat de wiks in van die glazen potjes met schroefdeksel. Ze moest of kon met spuug aangemaakt worden als ze uitgedroogd was. Het effect was grijszwart. Mijn vader, die al 62 jaar dood is, ging vroeger met ingewikste maar niet uitgepoetste stewwel naar een begrafenis, dat hoorde bij de rouwdracht, bij mannen althans. - Hoe zulk wiks officieel heette, weet ik niet, want er zat geen etiket om te lezen op het potje. Later kwam de echte merkschoensmeer en nog later werd de wisk scoencreme genoemd. Bekende merken uit mijn jeugd waren Era en Erdal. Op honderd Era-bonnen, overal bij elkaar verzameld, kreeg ik eens een echt horloge, dat ook echt een paar dagen gelopen heeft, tot ik m'n kinderlijke nieuwsgierigheid niet kon bedwingen en er met het schilmesje de schroefjes uit ging peuteren. - Uit de eerste tijd der reclame herinner ik me de Erdal slagzin: "Eenmaal op en eenmaal neer, geeft spiegelglans, die Erdalsmeer!' ' (Als kinderen leerde je immers elke reclamezin van buiten, of deed u dat niet soms?) - Blijkens mijn Duitse woordenboek is het Twentse wikse van onvervalste Duitse herkomst: Wichse is was, boenwas, schoensmeer; Wichsbürste is schoenborstel; Wichser of Wichsler is een schoenpoetser; maar: Wichse bekommen is: een pak slaag krijgen, want wichsen is boenen, met wichs insmeren, maar ook: afrossen! - En als we zo verder over wichsen en wiksen aan het napluizen gaan, komen we terecht bij "een gewiekste jongen", een uitdrukking die dan wel vanuit het Duits via de volkstaal (een of ander dialect) in het Nederlands taalgebruik terecht is gekomen. Duits: ein gewichster junger Mann, in de directe betekenis van "een gladde jongen". Wichsen is al een oud Duits woord. - Mevrouw N. schrijft verder nog over het aanmaken van uitgedroogde wiks: "mijn vader roerde er dan melk met suiker door, hij zei: dan glimmen ze mooier, maar ik vond het ook altijd grijs!"

JOHAN BUURSINK

Pleern

In een latere brief geeft mevr. N. nog een toelichting op dat pleeriezer dat haar vader gebruikte en waarvoor ze bij haar moeder, die nog leeft, te rade is gegaan. Ziehier: „Het was een plat ijzer van ongeveer 30 cm lang en 4 cm breed met in het midden over de hele lengte een uitsparing voor de vingers. Het werd gebruikt om cementen lijstjes en drempels af te werken, polijsten. De smalle kant, waarmee over de richel werd gestreken, moest altijd glad zijn, er mocht geen kruimeltje cement aan blijven zitten. Het ijzer werd hij secuur werk gebruikt. Mijn vader verstond zijn vak goed en het moeilijkste metselwerk kon hem het meest bekoren. Wat ik u hier geschreven heb is mij precies zo door mijn moeder uitgelegd en ik schrijf u dit met veel plezier om ook een steentje bij te dragen aan uw mooie rubriek." - Zo zijn er dus twee soorten pleeriezers: volgens dhr. O. een betonstamper, volgens mevr. N. een cementpolijstijzer. Dank U!

Vriezenveens

Of ik weleens met iemand gesproken heb die het Vriezenveens spreekt? vraagt mevrouw N., wier moeder Vriezenveense is. Mijn antwoord : Nou-en-of! Ik had er nog neel verre familie. Ik vind het Vriezenveens een zeer charmante taal, die ik aardig goed kan verstaan maar niet spreken.

Correspondentie kunt u zenden aan: de heer Joh. Buursink, postbus 298, Enschede.

Twentse Taalbank

11 NOV. 1970 regio brievenbus

80)

Ik ga verder met het afwerken van oude brieven, die ik zoveel mogelijk bij elkaar wil voegen waar het woorden en uitdrukkingen betreft, waarop meerdere brieven binnenkwamen. Ertussendoor afzonderlijke onderwerpen die door deze en gene aan de orde zijn gesteld.

Bijnamen

Zo wil ik nog terug komen op een brief van mijn goede vriend D.T. te Enschede, waarop ik al eerder in het algemeen heb geantwoord dat ik me in geen geval laat verleiden tot het publiceren van oude Enschedese bijnamen of scheldnamen, al zullen er enkele zijn die geen kwaad kunnen. Maar wat geen gevaar kan en wat zelfs en boeiend onderzoek zou kunnen worden (waarover ik vroeger ook al eens heb geschreven, als ik me goed herinner) is, dat D.T. even aanstipt met het volgende: ,,Waar hoor je nog onvervalst praten over Jantje van Hanna van Mina van Gait-eum?'' En met een wil ik daarop inhaken door deze gefantaseerde benaming naar het rijk der onmogelijkheden te verwijzen of tot de zeer hoge uitzonderingen. Want met de vier hier geprojecteerde generaties heeft in het algemeen ook in Twente de familierelatie wel ongeveer opgehouden aangehouden te woorden. Zelf moet ik nog een aantal neven en nichten hebben die ik helemaal niet ken, hoewel er nimmer familieruzies zijn voor gekomen in mijn bereik.

Familie

Jantje zou dan een achterkleinzoon zijn van mijn oom. Ik neem weer een voorbeeld uit eigen familie: een achterkleindochter van mijn oom woont nog geen driehonderd meter bij mij vandaan, maar wij weten nauwelijks iets van elkaars bestaan. Ik weet haar voornaam niet eens. Van een vriend waarmee ik al jaren had omgegaan, ontdekte ik op een goede dag dat hij de zoon is van een achternich van mijn moeder, zodat wij konden reconstrueren dat wij van beider moederskant dezelfde bet-overgrootvader hebben, maar ik weet niet eens, hoeveel broers en zusters mijn grootvader van moederskant heeft gehad. Mijn goede vriend D.T. heeft de klok horen luiden en denkt nu dat dat van... van... een opeenvolging van generaties wil zeggen, maar zo hoeft het niet te zijn en zo is het in de regel ook niet. Een hele trits is al bijvoorbeeld: Dientje van Diena van Dien, waarbij dat laatste Dien langgerekt wordt uitgesproken. Dien is dan de grootmoeder, Diena de dochter en Dientje de kleindochter. Maar tegen de tijd dat Dientje een Dini heeft voortgebracht is de generatie, die nog rekenden met Diena van Dien uitgestorven en daarmee ook de aanduiding in onbruik geraakt, omdat die geen zin meer heeft. En zo gaat het ook met Jantje, want als Jantje er is als zoon van Hanna en kleinzoon van Mina en achterkleinzoon van Gait-eum dan zal alleen bij een wel heel sterke familieband die aanduiding nog worden gebruikt, voor zover ze niet als enigszins lachwekkend wordt ervaren. Want we zijn in ons spraakgebruik nog niet helemaal gek geworden.

Aangetrouwd

Daar komt nog bij dat aangetrouwd ook meetelt. En hier wil ik de hulp weer eens inroepen van lezers, die het weten kunnen en niet van lieden die er maar een slag naar slaan. Het wordt wel wat ingewikkeld, maar ik zal proberen het zo eenvoudig mogelijk te houden, als u maar even het begrip aangetrouwd goed in de gaten wilt houden. En behalve aangetrouwd is er ook nog zoiets als bijgetrouwd.- Aangetrouwde relaties zijn: schoonvader en schoonmoeder, schoonzoon en schoondochter, of in welluidend maar verouderd Nederlands: behuwd - vader - moeder, enzovoort van het oud - Nederlands schoonbroer en schoonzuster is alleen dat schoonzuster in het moderne spraakgebruik behouden gebleven, terwijl van de oude equivalenten zwager en zwagerin alleen dat zwager nog actueel is en zwagerin in vergetelheid geraakt In het Twents was dat: zwaoger en zwäegerske, zoals ik uit het spraakgebruik uit mijn jeugd nog herinner, toen men in het Nederlands als lang niet meer van zwagerin sprak. Tegenwoordig is ook dat Twente Zwäegerske uit het gebruik en zeggen we gewoon; schoonzuster. Of left het woord tóch nog hier en daar?

Gezin

Voor ik goed en wel duidelijk kan maken, waarom dat Jantje van Hanna van Mina van Gait-eum erg gezocht is, wil ik zoveel mogelijk alle familiebanden uitleggen in verband met de namen - aanduidingen, te beginnen bij het begin: het gezin. Daar komen al veel mogelijkheden voor:

1. Narmaal huwelijk: man vrouw, kinderen. Die kinderen, jongens en meisjes zijn ,,bleudelijke familie'', familie naar den bloede zouden we in 't Hollands kunnen zeggen. Die Twentse uitdrukking komt naar mijn weten praktisch niet meer voor, dat men bleudelijk breur en zuster is.
2. Een huwelijk, waarbij de vrouw een zogenaamd ,,voorkind'' oftewel veurkind'' meebrengt. De man trouwt dus een ,,ongehuwde moeder''. Dat kan zelfs wel een ,,veurkeend'' van de man zelf zijn. Het kind draagt officieel de ,,van'' (verouderd woord voor familienaam, in 't oude Twents uitgesproken als ,,vànn'') van de moeder en dáárom kan het aan de andere kinderen, die ,,uit het huwelijk geboren'' zijn. voorgesteld worden als ,,half-breur'' of ,,half-zuster'', en leugentje om bestwil van de ouwelui als ze niet voor hun kinderen willen weten dat ze vroeger wel eens ondeugend zijn geweest.
3. Een huwelijk, waarbij een of beide echtgenoten kinderen ,,meebrengen'' en dan samen ook nog weer kinderen krijgen. Bekend is het geval van het echtpaar, beide eerder getrouwd geweest en beide met inbreng van kinderen, dat samen ook nog kinderen kreeg en waarvan man en vrouw tegenover elkaar de kinderschaar onderscheidden door te spreken van ,,de mienen, de dienen en de oonzen'' d.w.z. de mijne, de jouwe en de onze! - En nu weer even scherp opletten: de ,,mienen'' en ,,dienen'' zijn ten opzichte van elkaar ,,biejgebrachte breurs en zusters'' en ik meen dat daarvoor ook wel de aanduiding ,,kôoldbreur'' (en ook ,,kôoldzuster''?) gebruikt werd. De ,,oonzen'' zijn en blijven van elkaar ,,bleudelijke breurs en zusters'' maar zijn ten opzichte zowel van de ,,mienen'' als van de ,,dienen' ' zogenaamde halfbreurs en -zusters'' mits die ,,mienen'' en ,,dienen'' ten opzichte van de vader of moeder die ze in het huwelijk meebracht ,,bleudelijk'' zijn en geen ,,steefkeender''. Dan zijn ze weer ,,biejgebracht'' ten opzichte van de ,,oonzen''.

JOHAN BUURSINK

Sleef

Vroeger plachten men dit nauwkeurig uit te pluizen en duidelijk te laten blijken en toen sprak men ook nog gewoon van ,,steefvaar'' en ,,steefmoor''. Dat zoiets het gezinsleven niet altijd bevorderde, is duidelijk. Dat lag heel verschillend al naar de geaardheid van de mensen zelf. Ik heb ze beide gekend: met gespannen verhoudingen maar ook in voortreffelijke harmonie samenlevende. Vroeger, toen men gewend was vaak jong te sterven, kwamen er zelfs heel veel hybridische gezinnen voor, omdat weduwnaren zowel als weduwvrouwen met kinderen vaak meer dan eens hun heil in een nieuw huwelijks samengaan moesten zoeken. Men zag er toen nog niet tegen op, veel kinderen groot te brengen en men zag er ook niet tegen op, voor elkaars kinderen te zorgen. Het ,,kinderen zijn hinderen'' van Vader Cats ging bij gewone arbeidersmensen niet op. Wél de dichterlijke ontboezeming van professor Heeroma, wat me maar nooit los wil laten: ,,Zo lang God kinderen in ons midden zendt, heeft hij zich nog niet van ons afgewend! - Natuurlijk bedoelt Heeroma dit in 't algemeen omdat de consequentie voor een kinderloos huwelijk onmenselijk zou zijn.

Twentse Taalbank

13 NOV. 1970

regio brievenbus

81)

Over familieverhoudingen gesproken: nu zullen we aan ooms en tantes, neven en nichten en de aangetrouwden daaronder, al een hele kluif hebben. Mijn vraag daarbij aan de lezers is: hoe zegt men dit of dat in uw omgeving? en: hoe waren de gebruiken dienaangaande vroeger?

Oom en tante

Het woord ,,oom'', in het oude Twents ,,eum'' is terug te voeren tot het oud-hoogduitse woord ,,Oheim'', dat oorspronkelijk ,,moeders broeder'' en later ook ,,vaders broeder'' betekende. In de 17e eeuw nam de Duitse ,,caque'' het Franse woord ,,oncle'' over als modisch taalbederf, waaruit geleidelijk het verduitste ,,Onkel'' ontstond. Wij zijn het westgermaanse tot ,,oom'' ingekorte ,,oheim'' trouw gebleven. Merkwaardig dat onze Hollandse Franssprekende kringen hier wel het Franse ,,tante'' invoerden, waarmee het oude ,,moei'', Twents ,,meui'' werd verdrongen. Wij hielden nog lang aan dat ,,meui'' vast en ik heb heel wat meuikes gehad. Het woord zal ongetwijfeld nog lang niet uitgestorven zijn, voornamelijk op ons platteland, wel? ,,Moei'' heet afgeleid te zijn van ,,moeder'' en zou dan zoveel betekenen als ,,moeke, moederke, moeyke''. In het Duits was het ,,Muhme'' en daarbij kom ik dan weer op het zijspoor van ,,mummelen'' en het Twentse typische woord ,,mómmen'', zoiets als ,,voorkauwen''. Wanneer een kind van de pap af moest en brood met z'n nog tandeloze mondje zo moest beginnen te eten, kon het lang ,,mómmen'' op zo'n stukje brood en om dat het kind gemakkelijker te maken, nam de moeder weleens eerst zo'n broodkorstje in haar mond om het vóór te weken, voor het kind te ,,mómmen''. Echt waar, hoor. En nu we het hier tóch over hebben: ,,mama'' voor moeder staat weer in verband met ,,memme'', volkswoord voor moederborst of zogende moeder, door het 17e eeuwse Franse spraakgebruik tot deftig woord gepromoveerd. In het oprechte Twents, zoals het helemaal niet banaal hoeft te klinken maar zelfs iets vertederends kan hebben, duiden wij de tepels nog wel aan als ,,memmekes'' of ,,memkes'', feitelijk dus de ,,mama'tjes''. U moet me maar vergeven dat ik de verleiding tót afdwalen even niet heb kunnen weerstaan! Ook woorden kunnen zelfs heel verre familie van elkaar zijn.

Hoe noemen?

Hoe moeten of zullen wij onze ooms en tantes nu gaan noemen. En weer stel ik mijn lezers een vraag: kunt u een vaste lijn ontdekken in de wijze van benoeming van ooms en tantes en in de volgorde, waarin ze genoemd worden? Ter verduidelijking van wat ik bedoel het volgende, waarbij ik op reële eigen familiebetrekkingen afga. Het zijn dus controleerbare gegevens. - Van vaderszijde eerst. Vader had een getrouwde broer en een getrouwde zuster. Als wij oom en tantes in één adem noemden dan was het van vaders broer en diens vrouw. Engbert-oom en Hanna-meui. Van vaders zuster en haar man was het: taant-Hanna en oom Mechiel. De aangetrouwde partij werd dus het laatst genoemd, maar waarom was het bij de een: oom en meui achter de namen, en bij de anderen: taant' en oom vóór de namen? Het zal een geleidelijke overgang naar nieuwe spraakgebruiken zijn geweest, want de tante was jonger dan de oom. Ook spraken we bij ons thuis al niet meer van eum maar van oom. Vader had ook een oud-oom, broer van zijn vader. Oud-ooms en tantes en de neven en nichten van vader en moeder werden gewoon als oom en tante, neven en nichten van ons beschouwd. Zelfs de veel oudere achter-neven en -nichten werden door ons bij hun voornamen aangesproken. - Van moeders kant waren er twee tantes, die omdat zij moeders zusters waren, weer voorop werden genoemd; de vijf broers van moeder werden eveneens voorop genoemd. En ook hier was het zo: waar oom achter de naam kwam, werd de tante meui genoemd en waar (ik denk bij de jongeren) oom vóór de naam kwam was het ook tante vóór de naam. Maar dit gebruik varieerde weer bij de gezinnen van de diverse ooms en tantes. Was mijn moeder voor het ene deel van de neven- en nichtenschare: Batta-meui, voor het andere deel was zij taant' Berta. Zo ook spraken wij als neven en nichten de ooms en tantes verschillend aan, al was het doorgaans bij de oudere ooms en tantes -oom en -meui. Maar dan wilde de naam nog wel eens variëren. Mijn Naads-oom en Miet-meui waren voor de neven en nichten van tantes kant: Miena-meui en Benaads-eum.

Onderscheiden

Hoe moest je nu de ooms en tantes onderscheiden, die dezelfde naam hadden? Ik had drie Hanna-meuis en één taant-Hanna. De laatste had dus geen aparte onderscheiding nodig, tenzij weer bij de neven en nichten die haar Hanna-meui noemden. De Hanna-meuis werden naar de ooms genoemd, zodat er dus waren: Hanna-meui van Engbert-oom, Hanna-meui van Dries-oom en Hanna-meui van Stêven-oom. Zo neem ik aan dat ooms met dezelfde namen naar hun betreffende vrouwen werden onderscheiden. - Ter onderscheiding van neven en nichten werden die naar de betreffende oom of tante genoemd, die in het samen-noemen het eerst genoemd werden. En nu wil ik het in het algemeen zeggen: neef of nicht als zoon of dochter van vaders of moeders broers of zusters werden met de naam van broer of zuster aangeduid, dus niet met de naam van de aangetrouwden. Een dochter van vaders of moeders broer en schoonzuster was dan bijvoorbeeld Hanneke van Engbert-oom, en een zoon natuurlijk idem dito, maar een zoon of dochter van vaders of moeders zuster en zwager was dan bijvoorbeeld: Albert van taant' Miet. - Vraag: heeft men deze onderscheidingen wel meer geconstateerd? Wie weet daar meer van?

Nog meer

Maar er moet nog meer onderscheiden kunnen worden. Een typisch geval: vaders broer en schoonzuster hadden onder hun kinderen een Gerriet en ene Miena: Gerriet en Miena van Engbert-oom. Beide kregen verkering en trouwden: Gerriet met ene Miena en Miena met een Gerriet, zodat de onderscheiding ingewikkeld leek te zullen worden. Maar dat leverde geen enkel bezwaar op. De zoon van vaders broer: Gerriet van Engbert-oom, werd de aanduider voor zijn vrouw, die door ons als Miena van Gerriet van Engbert-oom werd aangeduid.

JOHAN BUURSINK

De dochter van vaders broer was de naamgeefster voor haar man, die door ons werd aangeduid als Gerriet van Miena van Engbert-oom. De aangetrouwden kwamen dus altijd op de tweede plaats, zowel man als vrouw. - De kinderen nu van die neven en nichten kwamen nu in onze aanduiding op de plaats van hun aangetrouwde vader of moeder. Mijn achterneef (tegenwoordig zeggen we gewoon neef) Johan Buursink is dan ook niet meer dan Johan van Gerriet van Engbert-oom en ik ben voor hem Johan van Batta-meui, en daarmee is een nieuwe complicatie opgetreden, want feitelijk ben ik voor hem Johan van Jànneseum, maar omdat mijn vader vroeg gestorven is ging de naamsaanduiding op moeder over. Verder dan drie afleidingen gaan we niet. Dan wordt het weer bij de voornaam met achternaam noemen. Vandaar dat het voorbeeld van mijn in de vorige regio-brief genoemde correspondentieman D. T. uit Enschede: Jantje van Hanna van Mina van Gait-eum een naar mijn mening ondeskundig gemaakt voorbeeld is of als het op werkelijk gebruik terug te voeren mocht zijn is het een rariteit, die voor kàn komen, theoretisch.

Tenslotte: oom en tante zeggen tegen lieden, die geen oom en tante waren, was er niet bij vroeger. Zelfs neven en nichten van de ouders werden niet met oom en tante aangesproken maar bij hun voornamen!

Twentse Taalbank

18 NOV. 1970 regio brievenbus

82)

Ik ga verder duiken in wat oudere brieven, voorzover zo onderwerpen bevatten, die ik afgerond naar voren kan brengen en waarbij ik niet zoveel vergelijkingsmateriaal heb als bij de inzendingen die binnenkwamen op de geplaatste lijstjes van typische woorden en uitdrukkingen. Die moeten nog even wachten tot ik het losse flodderwerk, dat even belangrijk is, ertussenuit gevist heb.

Jeugdverhalen

Van de heer G.J., voorheen Enschede, thans Aalsmeer, verwacht ik "met hart en smart" zijn jeugdvertellingen, die hij bezig is op papier te zetten. Ik pluk uit een van zijn brieven van midden mei alvast het volgende: - "Wat kan ik me goed voorstellen, dat Joh. L. juist nu op rijpere leeftijd al die heerlijke herinneringen aan de natuur van ons kostelijke Twente dubbel op prijs stelt. Mij gaat het evenzo en juist nu, nu ik regelmatig uw regio-brievenbus mag lezen, stormt het dikwijls van alle kanten op me in. Ik ben dan ook voor mezelf begonnen in eenvoudige Twentse vertellingen mijn gehele fantastische jeugd samen te stellen, de verrukkelijke wandelingen met mien vâar (um dree of veer uur d'r oet) langs 't Wooldrik, De Eekmaot (moerassig met een schat van zeldzame bloemen) op 't Aamsvèn an. Of van de andere kant langs de tweede spoorbrug naar de Tingelbrug, halfweg Glanerbrug een overweg, ter hoogte van Dolphia. Aan weerskanten van de spoorbaan was een brede sloot en wat daar voor zeldzame planten bloeiden en groeiden! Ook stond er wel eens een snoek in het water. Daarvoor had mijn vader een gaostok met aan het eind een keepje voor een koperdraad strik.

Och, hij probeerde het wel heel gewichtig voor zijn zoon, maar in al die jaren is het hem maar eenmaal gelukt. Maar... mien vâar wus allns, kende elke boom en struik, floot precies als meester Bernink uit Denekamp elk vogelliedje. Bijvoorbeeld: een goede vink zong: tiet-tiet-zwartsieuw, en een minder goede: tiet-tiet-witskedieuw, met een uithaal. - Maar voor we op stap gingen vroeg m'n zuster steeds: breng i-j nen mooien ruuker met? (van wilde bloemen.) Al was het nòg zo ver geweest om tien uur 's morgens werden we weer thuis verwacht voor de koffie. Dat was dan een fijn sterk drupke, zonder kniep-òf! Overdag kregen we alleen maar slappe koffie, de hele dag stond de koffiekan op 't fernuus. Zondagmiddags gingen mijn vader en moeder wandelen en mocht ik mee. Eerst langs de Lipperkerkweg naar de begraafplaats, om even goedendag te zeggen aan daar liggende verwanten. Dan een korte wandeling en dan naar Meistersjaan, een echt ouderwets boerencafé. Mijn vader een klare en mijn moeder een braandewienken met sokker. (Geen suuker s.v.p.!) Kinderen mochten geen alcohol hebben, dat was taboe, maar wel kreeg ik dan de suiker onderuit het glaasje van mijn moeder (maar wel het hoogste alcoholgehalte in zat). Dan was er op sommige dagen een man met een trekharmonika die o.a. zong: Jaan van 'n Heerschôp. waor geeste hèn? Ik gao nao Meisters-Jaan, spöllen op 't harmonika, enz. Was er geen harmonikaspeler dan kreeg ik van mijn vader nen halven stuuwer voor de speeldoos aan de muur..."

Lopen

Toen ik dit las dacht ik: miengod-en-àl, wat hebt dee leu d'r wat òf lopen; daor mot eer de been wal töt de knee ofsletten hebben wes! Van 't Zwatte Gat, waor ze weunden, nao 'n kêrkhof, mär dat zal dan wal 'n boerenkêrkhof an de Kòtsegj hebben west. Mär òk van daor nao Meisters-Jaan in de Brookheurn, loopn? Dat is vandaoroet, ók a'j 'n trad d'r duftig in hebt, toch aaltied nog wa zonne dikke vief keteer, duch miej en dan mossen ze 's aovends ók nog weerum nao 't Zwatte Gat. En dat op één börrelke en één braandewienken. Maar het kan zijn dat de heer G.J. in de war is met een ander ouderwets café, zoals de Piel-èènd of Mouwgoorhoes of Bouwhoes biej 't Jöddenbad of Sprakel op 't Hoog-bookel, of 't Vat (Lindenhof)?

Borne

Van Enschede kom ik ongemerkt op Borne terecht, want toen Bornenaar het had over "stiegen vuur straoten" in r.b.b. nr. 34 van 22 mei, kreeg ik daarop een brief van een oud-Bornenaarster, mevr. M.N.-O.E. thans in Almelo (maar vanouds nog eene van 'n Hemmelhös, n.l. van Hemmelhös-Beernd, om even uit de school te klappen). Deze briefschrijfster moest onwillekeurig denken aan een straatje in Borne, „dat nauwelijks een straatje mocht heten, n.l. de Bakkersteeg; die liep vroeger van Chr. Belangen achter de huizen langs en kwam weer uit bij de confectiefabriek van Lievenboom. Of genoemde steeg er nog is, weet ik niet, want ik ben nu al 25 jaar weg uit Borne. Deze steeg werd ook nog wel anders genoemd, wat vele ouderen uit Borne nog wel zullen weten...". Schoenveter was vroeger schoobaand, schreef ik aan genoemde briefschrijfster. Dat klopt, was haar antwoord, want mijn vader zei altijd: wichter, doot den baand dicht. - Verder is het oude Twentse woord voor ceintuur: maantelbaand. Een leren of elastieken broeksriem was: boksenreem. En 'n schoolbaand is via schooreem schooveter geworden.

Wichter

Over jongs en wichter schreef ik al eerder en voor ik op enkele reacties nader inga het volgende over wicht en wichter. Zoals ik al schreef zijn meisjes in Enschede: wichter (ook wel mêekes) en de kinderen uit een gezin of ook wel een troep kinderen, jongens en meisjes door elkaar: wichter. De kinderen zijn: de wichter. - Nu is wicht al een heel oud woord met

JOHAN BUURSINK

een reeks van vage betekenissen. In het oud-hoogduits o.a. komt Wicht voor in de betekenis van: wezen, schepsel, mens, afgeleid van het nog oudere **wiht** dat ook ding betekende. Er kon ook een man mee bedoeld worden, evenals een dwerg, een kobold, een spook, kortom: een boos wicht, waaruit de veralgemening: boswicht is ontstaan. Zo kan een woord in vaak tegenstrijdige betekenissen voortbestaan, en kunnen dus wichter zowel jongens als meisjes zijn. Als moeder mij betrok bij haar wichter, dan had het woord ineens een heel andere gevoelswaarde dan wanneer ze zou zeggen: mor iej aalt met wichter spöllen, binter gin jongs?

Neef en nift

Van wicht op nicht is geen grote stap. Naast het oud-hoogduits Neffe, middelnederlands neef, kwam de vrouwelijke vorm Niftel voor, Nederlands: nifte, als afleiding van Neffe, resp. neef. Vanuit de volkstaal, waarin van Nichte werd gesproken, is Niftel door Nichte vervangen en zo zal bij ons nifte door nicht zijn vervangen, onder invloed van de vaker voorkomende f-g-wisseling, in dit geval f-ch-wisseling. Maar denk erom dat de Duitsers met Neffe und Nichte de kinderen van broers en zusters bedoelen. Oom en tante spreken dus van hun Neffen und Nichten. Broers- en zusterskinderen zijn ten opzichte van elkaar Vetter (jongens) en Kusinen (meisjes). Wij hebben nog zoiets van "nêvenskeender" wanneer oom of tante spreken over de kinderen van hun neven en nichten, dus de kleinkinderen van broers en zusters. Onder elkaar zijn deze achterneven en -nichten van elkaar.

Twentse Taalbank

20 NOV. 1970 regio brievenbus

(83)

Nu wil ik eerst de inzendingen behandelen, die op de woorden van Joh. L. te Enschede zijn binnengekomen, voorkomende in regio brievenbus nr. 39 van 10 juni. Dat kan een hele kluif worden maar ik zal het zo beknopt mogelijk doen. Daar de inzenders wel graag weten, in hoeverre hun antwoorden goed zijn, geef ik de volgende waarderingscijfers: 0 is fout; 1 is tamelijk goed; 2 is goed; 3 is zeer goed.

Woorden

De woorden, waarvan de betekenis gevraagd werd, zijn: 1. Umderwiel 2. Strabant 3. Ne strampelman 4. Sos-no-nig 5. Bar waanzeunig 6. As doe nich wees was wis 7. Oet de stieë kommen 8. Ondeumelijk 9. Kemoosies en flantuutn 10. Onbevreurn 11. Luk lak 12. Numsweerd 13. Nich neumensweerd 14. Wiedlöchtig 15. Lankwielig 16. Smalbalgen 17. De pan wierum brengen 18. 't Straotendeier 19. Ne hönte of hönten 20. Nusdörken of nusköttelken.

Betekenissen

Op mijn verzoek heeft Joh. L. in een uitvoerige toelichting de betekenissen van deze woorden gegeven, die hij eraan toekent. Die geef ik hier eerst weer, zo nodig met mijn eigen commentaar.-

1. Umderwiel: zo goed als zeker. (Ik zou zeggen: ongetwijfeld, maar ik ken het woord niet; ik zou liever zeggen: umsgelieks. Schönfeld Wichers geeft in zijn Rijssens woordenboekje: umwiel, is: gewoonlijk, haast altijd.) Zinsvoorbeeld van Joh. L: Umderwiel zal Chrismeui zich nog herinnern...

2. Strabant (of strabaant, klemtoon op- bant of-baant): streng, niet gemakkelijk. (Schönfeld geeft: brutaal. Wanink zegt bovendien: - behalve streng - moeilijk te regeren, gezegd van honden en paarden. Ik ben van mening dat met al deze woorden het begrip niet helemaal gedekt is. Strabant hoeft nog niet brutaal of moeilijk regeerbaar te zijn. Het is naar mijn mening: streng èn doortastend, dominerend streng; iemand, die nen strakken baand weet aan te leggen, al zet ik bij die woordafleiding zelf een vraagteken.)

3. Strampelman: een parmantig kereltje, zoals sommige dwergjes in een circus, maar ook: een jongetje dat nog in zijn eerste broekje loopt. (Het Duitse strampeln is: met de voeten trappelen. Vergelijk: strompelen.)

4. Sos-no-nig is niets anders dan: zou-je-nou-niet... (Omdat Joh. L. het aanvankelijk als één woord had geschreven, was het voor mij een onbekend woord. Achteraf leek het mij niet in deze rij thuis te horen.)

5. Bar waanzeunig: gierig, pinnig. Joh. L. zegt, het meermalen gehoord te hebben, maar kan het recht niet meer thuis brengen. (Ik denk niet alleen aan een samentrekking van waanzinnig en zeunig, evenals Joh. L. maar vraag me bovendien af, of dat "zeunig" niet "zendig", zondig, zou moeten zijn. Iemand, die waanzeunig is, zou dan iemand zijn die in een voortdurende zonde-waan leeft, een overdreven zondegevoel heeft, tenzij het een verbastering zou zijn van: waanzinnig. Wie weet?)

6. As doe nich wees was wis: als jij niet weet wat je wilt.)Ook deze zinswending hoort hier niet thuis).

7. Oet de stieë kommen: letterlijk: uit de stee (plaats) komen. Ook: uit de stoel of uit de bedstede komen. (Ik zie er bovendien in: uit de voeten komen, zowel letterlijk als figuurlijk.)

8. Ondeumelijk. Joh. L. geeft hierbij alleen het zinsverband, waarin dit woord gebruikt kan worden. (Ik zie er gewoon het Nederlandse ondoenlijk in. Heeft m.i. ongeveer dezelfde betekenis als onmeundig!)

Kemoosies

9. Kemoosies en flantuutn: gekke, aparte dingen en kunsten. (Voor kemoosies wil ik naar het Engelse commotions verwijzen, dat de betekenis heeft van: beweging, opschudding, troebelen. enz. en dat ook gebruikt wordt wanneer iemand er aparte manieren op na houdt. Bij flantuutn krijg ik zo'n Franse smaak in de mond. Er worden min of meer slinkse streken mee bedoeld. Frans filature is niet alleen het spinnen en een spinnerij, maar ook: het heimelijke nagaan van iemands gangen, volgens mijn Kramers' woordenboek. Schönfeld Wichers vertaalt het met: nieuwmoodse kunsten en Wanink zegt: kwajongensstreken. Het woord zou volgens sommigen, aldus Wanink, in verband staan met het Franse: vertu, deugd. Ik kan het wel met S. W. maar helemaal niet met Wanink eens zijn. Een moeder kan wel berispend zeggen: iej met owwe flantuutn, als ze haar kwajongen berispt, maar ook: iej met owwe keunsten. En bovendien kunnen moeders netzogoed met flantuutn behept zijn. Dat "kunsten" van S.W. moeten we dan ook niet in de strikte betekenis van het woord opvatten maar als een uitdrukking voor abnormale handelingen.)

10. Onbevreurn: letterlijk onbevroren of onvervroren.

11. Luk lak: nogal flauw. (Lak is het tegengestelde van zout, wat de smaak van het eten betreft. Op verwante woorden als laks, laken, enz. kan ik hier niet ingaan).

12. Numsweerd: niets waard. (Ik kan me het woord niet positief herinneren uit mijn jeugd. Bovendien heb ik er bezwaar tegen, omdat nums niet is: niets, maar: niemand. Ik vermoed echter een andere afleiding en wel: neumensweerd, is: noemenswaardig. Men kan gerust zeggen: neumnsweerd als men bedoelt. nich neumnsweerd; zo ook: meuit-weerd, als men bedoelt: dat is de moeite niet waard. 't Ligt maar aan de toon, waarop het gezegd wordt).

13. Neumensweerd: Joh. L. maakt hier een duidelijk onderscheid tussen beide uitdrukkingen 12. en 13. (Ik blijf er bij dat het dezelfde oorspronkelijke woorden zijn. Zie bij 12).

Wiedlöchtig

14. Wiedlöchtig: ver weg. Voorbeeld: dat grommelschoer is nog wiedlöchtig vot. (In deze betekenis heb ik het woord - wij zeiden: wied - of breed-löftig, met een f. - nooit gehoord. In wiedlöchtig meen ik de wiede lucht te herkennen, zodat Joh. L. misschien wel gelijk kan hebben met zijn voorbeeld. Wanneer wij breeduit met armen en ellebogen aan tafel zaten, zei moeder: gao daor nich zo breedlöftig - of wiedlöftig - zitten, net als zonne weendmöl)

JOHAN BUURSINK

15. Lankwielig: (langwijlig) - Joh. L. zegt: langzaam-zeurderig, maar dat vind ik te beperkt. Ook langdradig hoeft nog niet vervelend te zijn. Laankwielen is juist: je verveling proberen te verdrijven.)

16. Smalbalgen (stond met een drukfout, die later hersteld is, als smolbalgen aangegeven. Smalbalgen is sobertjes eten, aldus Joh. L. en hij voegt er aan toe dat het onder mannen schertsend werd gezegd, maar dat het wel een ruwe, platte klank heeft. Voor dieren kan het wel.)

17. De pan wierum brengen. De uitleg vordert meer ruimte dan ik hier nog heb. Ik kom erop terug aan de hand van de uitvoerige gegevens van Joh. L.

18. Straotendeier (straatdier): idem als 17. Het moet zoiets zijn geweest als een spookdier dat de mensen ongelukkig maakte.

19. Hönte: groot soort wesp: idem als 17 en 18 (Wanink geeft: hoarnte is paardewesp.)

20. Nusdörken of nusköttelken: achterblijver in een nest.

- En nu beginnen we in de volgende r.b.b. aan het beoordelen van de inzendingen, nadat hun geduld wel wat lang op de proef gesteld is.

Daarna komen de inzendingen op andere woorden aan de beurt. Ik kan nog wel wat herinneringen gebruiken aan „mooders höfken", ook over de inrichting ervan en het onderhoud, de omheining, de paadjes en berrekes, de manier om het bloemenbezit uit te breiden, het ingenomen zijn met een gekregen bloem of plant enzovoort. Ook het stekken van een kerkhofplant voor eigen höfken was een handeling van devotie, niet?

Twentse Taalbank

27 NOV. 1970

regio brievenbus

84)

Hier begin ik dan eindelijk de binnengekomen inzendingen op de twintig moeilijke Twentse woorden te behandelen. De eerste reactie was van een briefschrijver of -schrijfster uit Enschede, die geen naam vermeldde. Ik zal hem of haar dan ook Ananymus noemen. (Puntenwaardering: 0 is fout; 1 is tamelijk goed; 2 is goed; 3 is zeer goed).

Anonymus

1) Umderwiel is verward met oonderwiel. (Fout:0); 2) Strabant is tamelijk goed toegepast. (1 punt); 3) Strampelman (Fout:0); 4) Sos-no-nig is verkeerd opgevat als zonodig. (Fout:0); 5) Waanzeunig: hier wordt alleen vermeld: bar zeunig, zodat schr. het woord waanzeunig niet kent. Toepassing wil ik goed rekenen (2 punten); 6) Goed: 2 punten; 7; Mien va dee wodt no zo oald, den kan haost nich meer oet stieë kommen, vind ik nog beter dan oet de stieë kommen. Ik geef hiervoor een 3. - 8; Niet ingevuld. 9: Flantuutn: goed begrepen: 3 punten Kemoosies niet ingevuld, gaat 1 punt voor af, blijft 2 punten. 10) Dee vrouw is toch altied zo onbevreurn, dee smit ow allns veur 'n kop, dee drèèt 'r niks um hèn, mär iej mot 't ok altied mär können hebben! - Onbevroren is: onbevangen de waarheid zeggen. Deze toepassing is mij dan ook wel 3 punten waard. 11) Luk en lak werden uit elkaar gehaald, zodat de bedoeling niet begrepen is. Schr. heeft lak aan iets. Ik kan er dan ook niet meer dan een 1 voor geven. 12) en 13) niet ingevuld. 14) Weet schr. niet. (Wat bedoelt schr. met: Wel zal ik oe emn weg ligten oe weg jagen?) 15) Zeer goed: 3 punten. 16) niet ingevuld. 17) Na het lenen de pan terug brengen is niet de bedoeling van de zin. Maar niet direct fout, zodat ik een 1 geef. 18) 19) en 20) niet ingevuld. Samen heeft deze schr. 18 punten gehaald.

Toegift

Als toegift haal ik uit deze brief de volgende zinnen. Dat meense kan vuur 'n ander joch niks missen. - Dien gat wil nog 'n keer karmis hoaldn. - Dat mense löt zich veur nen cent duur de knee hen boren. - En dan deze nog, kennelijk als reactie op het borstiezer uit dezelfde r.b.b.: Ut haangk mie 'n haals oet, ik heb der zo dikke genoch van, as ik nao hoes gao dan he'k 'n kop zo vol, dat mie de pette nit meer past! - Opmerking: ik kan aan alles merken hier niet met een Enschedeër van oorsprong te doen te hebben. Hoor ik nogeens iets van u, anonymus?

Rapport I

Weliswaar zijn er geen honderden inzendingen binnengekomen, maar ik kan ze toch niet allemaal zo uitvoerig behandelen als bovenstaand voorbeeld van Anonymus, waaruit u kunt zien hoe ik met de puntentelling doe. Ik zal eerst van de andere inzenders de behaalde punten vermelden en dan de bijzonderheden, die nog bij de verschillende woorden en uitdrukkingen naar voren zijn gekomen, uiteenrafelen. - Mevr. H.F.J.S.-R. te Delden merkt terecht op dat zij die woorden en uitdrukkingen niet allemaal gebruikt en zo zal het de meesten gaan. Ik kom bij deze inzendster, die in december 77 wordt en die uit Hengelo geboortig is, op totaal 27 punten, d.w.z. van de 12 antwoorden waren er 3 fout (omdat ze verkeerd begrepen waren) en de overige negen alle zeer goed! Het was een interessante brief, mevrouw! D.T. te Enschede reflecteert op de hoofdprijs: een wereldreis van Ensched tot Ensched, al is het ook op de fiets, mär dan ok nich wieder as Ensched. Deze man heeft er echt wel iets van willen maken maar de hoofdprijs verdient hij niet. Hij hàd er dichtbij kunnen komen als hij vraag 4) maar net iets gevatter had uitgewerkt, want hij was op de goede weg, al is hij te laken omdat hij niet eens goed gelezen heeft wat er bij 4) staat: sosnonig; hij maakt er sosnodig van, en zinspeelt op "mos neudig", waarbij hij blijkbaar twijfelt aan een drukfout. Wel, met een klein beetje meer originaliteit had hij de zin-van-zijn-leven kunnen maken: „Sos-no-nig hèn gaon?" Dan had hij een 3 gehaald terwijl ik het nu bij een nul moet laten. Deze heer heeft van de 20 vragen 11 onbeantwoord moeten laten omdat hij ze niet wist. Van de overige negen hebben er twee 1 punt, een 2 punten en de overige zes 3 punten, samen 22 punten.

Intermezzo

Bij deze brief wil ik een noodzakelijk intermezzo inlassen en onbevroren dhr. D.T. op een nogal irritante opmerking in zijn brief wijzen. Hij kan er ook echt niets aan doen en ik waardeer er niet minder zijn streven om, om - zoals hijzelf schrijft - pas op latere leeftijd het Twents te gaan leren nabootsen. Daar er een uitstekende vriendschappelijke verhouding tussen dhr D.T. en mij bestaat mag ik het mij permitteren, dunkt mij, hem even op zijn vingers te tikken. Hij schrijft bij nr. 20: "Deze woorden komen vast en zeker bij Vloedbeld weg" - en hoewel ik zeer veel achting voor wijlen meester Vloedbeld kan opbrengen, worden met zo'n opmerking de oprechte platpraters, zoals de inzender van deze 20 woorden, dhr. Joh. L. te Enschede evenals ondergetekende, onnodig miskend. Goddank zijn er nog hopen platpraters, die eigenlijk geen schrijvers als Vloedbeld, Klaassen, Ten Voorde, Plegt, Eitink, Jassies, Buursink en consorten nodig hebben. Bovendien zegt men niet: die woorden komen bij die en die weg! Taalbezit is gemeenschappelijk bezit. Van taalvondsten, aforismen, literatuur, kan men zeggen: dat komt bij Vloedbeld of bij wie dan ook weg. Maar niet van woorden, zoals die in onze jeugd nog in het algemene spraakgebruik lagen, als nusdörken of nusseldöddeken of nusköttelken. Zo'n conclusie moge voor dhr. D.T. zelf opgaan, die nu ijverig probeert zijn achterstand aan dialectkennis in te halen maar niet voor de oprechte platprater. Ik vind zo'n opmerking ook zo irritant omdat het plagiaat suggereert en dat is het ergste dat men een schrijver verwijten kan. Ik heb gezegd!

Rapport II

Now 'k efkes oet de slof bin schotten gao'k verdan met de heer J.H. ten B. uit Haaksbergen. Jammer dat er zinnen bij de inzending van deze lezer zijn, die niet aan de gestelde eisen beantwoorden. Uit een zin moet namelijk blijken dat men het woord begrepen heeft en het op de juiste wijze kan toepassen.

JOHAN BUURSINK

Dat blijkt niet uit zinnen als: 'n Strabant menske is denne; ne strampelman van nen keerl is dat, enzovoort. - Daar staan weer andere prachtige toepassingen tegen over, zoals deze: 4) Sosnonig mèèn'n da'k ne nieje bokse kriege? al was misschien juister geweest: ... da'k neudig ne nieje bokse mot hebben? En 7): Ie mot oet de stieë kommen met dat peerd! - Ik kom bij de 20 antwoorden op 6 antwoorden die niet aan het doel beantwoorden, 6 foutieve antwoorden, drie drietjes en vijf tweetjes, samen 19 punten. Het resultaat zou zeker hoger zijn geweest als Ten B. de bedoeling beter begrepen had, zodat er geen zes verliesvragen zouden zijn. En tot besluit van deze brief nog mevr. B.-B. te Oldenzaal, een bekende verschijning in deze rubriek. 1) Umderwiel verkeerd, omdat met underwiel, terwiel vergeleken werd. Bovendien kennen we geen woord als terwiel, of u toch wel? Toch brengt ze terloops umsgeliek nog in dezelfde zin naar voren. Een ééntje! 2) Strabant hoeft nog niet brutaal te zijn en is heel anders dan astrant. 3) Strampelman onbekend maar wel hómpelman, waarbij ze deze uitleg geeft. Dus: 3 punten. 4) Dezelfde leesfout als D.T.: er stond niet: sosnodig. Een nul. - Van de verdere 9 beantwoorde vragen was er een fout (waanzeunig) en lak was verkeerd begrepen, is ook een nul, maar de overige zeven kregen een royale 3. Samen dus 25 punten!

Twentse Taalbank

4 DEC. 1970

regio brievenbus

85)

Het is nog zes weken voor Sinterklaas, als ik deze brief zit te schrijven, maar wat zijn nu zes weken? En ik zou nog niet eens aan sinterklaasgedachten zijn toegekomen als niet juist zo-even een mooi kleurenboekje in de bus was gedeponeerd, waarin een bekend warenhuis zijn sinterklaasaanbiedingen doet. Het omslag is kennelijk geïnspireerd op een ouderwetse blokkendoos - u weet wel dat tegenwoordig zoveel dingen uit grootmoeders tijd weer in trek zijn - en daar begonnen mijn herinneringen te werken.

Sunterklaos

Voor ons als kinderen was Sunterklaos iets geweldigs. "Ik herinner me één liedje in dialect, dat we echter halverwege voortbroddelden in het Nederlands, misschien wel met woorden uit een ander liedje. Ik ben niet zo'n liedjeskenner dat ik er direct de oerbron uit kan halen. Ziehier:

Sunterklaos-bisschóp
zet diene hooge mus óp
rie d'r met nao Amsterdam
van Amsterdam nao Spanje
äppelkes van Oranje ... appeltjes
van de boomen
rijke-rijke oomen
rijke-rijke juffertjes
die dragen mooie petuffetjes...

— Maar om zes weken vóór detijd al je klomp op te zetten, daar was nog geen denken aan.

Krentenbol

Zo'n kleine vijftig jaar geleden vertelde moeder ons, waaruit voor een kind uit háár jeugd, toen zo'n vijftig jaar geleden, een sinterklaastraktatie bestond: een krentenbol oftewel 'n kreentenkedetje en daar waren ze dan dolgelukkig mee. Sinterklaas zelf kenden ze hoogstens uit een schoolleesboekje. Als kind heb ik hem ook nooit persoonlijk ontmoet, want op ónze "bijzondere" school "deden ze er niet aan" en hij reed dan ook uitsluitend voor andere scholen en ook weleens jaren uitsluitend voor andere kinderen of bleef het hoogstens bij een kleinigheidje dat je vorig jaar ook al een keer had gekregen en dat een paar dagen later ineens spoorloos geweest was. Je had er verder het hele jaar niet weer aan gedacht en dan plotseling làg het er weer. Afijn, misschien stout geweest - helemaal niet onmogelijk - zodat Sinterklaas je het cadeautje maar weer afgenomen had om het tot de volgende keer te bewaren. Psychische stoornissen leverde dat nooit op. Met een handvol pepernoten die plotseling - als-een-dief-in-den-nacht - van ergens buiten naar binnen werden gestrooid, waren wij alweer een hele avond zoet. En... met het uitdenken van speeldingen, die je dolgraag wou hebben maar waarvan je wist dat je ze tòch nooit kreeg. Afgunstig op andere kinderen, die wèl die speeldingen kregen, ben ik eigenlijk nooit geweest, als ik er nu nogeens over nadenk. Je kon altijd nog in gedachten spelen met wat je in de winkeletalages zag liggen. En misschien was ik ook wel te traag van begeren, wie weet? Of zou de tijd de heugenis aan die kinderbegeerten zo hebben afgesleten dat het me nu hoogmoedig maakt te denken dat ik als kind m'n moeder nooit eens tureluurs heb gemaakt met m'n dwingen om dit of dat?

Toverlantaarn

Voor mij waren de hoogste verlangens die naar een stoommachine en een teuverlanteern, die echt "echt" waren. De stoommachine kon echt draaien met een vliegwiel zodra het water op een spirituspitje aan het stromen was gebracht en je kon er allerlei draaiende apparaten bij krijgen, in de eerste plaats twee zagende mannen. Je had ze in verschillende prijsklassen. De teuverlanteern was begeleid door een aantal glazen strips waarop gekleurde plaatjes stonden, die je er op de kop in moest schuiven. Op de witgekalkte wand van kamer of keuken gaf je dan de voorstelling, als de anderen er genoegen mee namen dat de petroleumlamp zo lang laag gedraaid werd. Dan kon moeder geen kousen meer stoppen en er kon geen krant meer gelezen worden, zodat je wel het toppunt van gezinstolerantie bereikt had. Die pret duurde nooit erg lang. Als het niet al te koud was, mocht je er wel eens mee naar de voorkamer, waar natuurlijk geen kachel brandde en waar je om de goeie nieuwe fiets moest denken, die er tegen de tafel stond omdat die voor de schuur nog te mooi was.

Spoortrein

Voor jongens was een echte spoortrein op reels ook een geschenk van grote begeerlijkheid. De lokomotief werd met een veer in beweging gebracht en je had druk werk aan het telkens opwinden van die veer. Vliegtuigjes en autootjes kende je niet, want die waren er nauwelijks in het echt, om maar helemaal niet te spreken van oldtimers want was het was nog ongeveer old time zelve, voor wat auto's betreft.

Kiekaomnd

We hadden genoeg aan één kiekaomnd. Dat was de avond vóór Sint Nikolaasdag, naar oud Germaans gebruik. Dat was de koopavond en voor de groten ook de geschenken-avond. De kleinen kregen hèt geschenk dan óók weleens, maar in de regel moesten we wachten tot het late ochtengloren van de zesde december, de mooiste dag van het jaar, vanwege de gezellige geheimzinnige romantiek. En zelfs toen je al lang wist dat Sinterklaas niet ècht

JOHAN BUURSINK

was, legde die romantiek van de verrassingen nog beslag op je. - In later jaren werd ook in onze goede Twentse steden Sint Nikolaas ingehaald, al enkele weken van tevoren en werden er vele kijk- en koopavonden ingevoerd vanwege de handel, maar DE avond is nog altijd deze vijfde december, met herinneringen aan toen, toen onze stad nog klein genoeg was om de inkopen in één avond af te doen en de Sinterklaasbudgets navenant.

Herinnering

Eén Sinterklaas-jeugdherinnering wil ik hier aan de eeuwige vergetelheid ontrukken omdat die in verband staat met mijn kinderverlangens naar het gedrukte woord. Het was de eerste en enige Sinterklaasavond die ik als sub-tiener meemaakte vanwege een jeugdvereniging. Daar werd gebeden en gezongen, we kregen chocolademelk met een koek, er kwam een bejaarde moraliserende fabrieksarbeider-jeugdleider die ons afkerig wilde maken van de jan-never - waarin hij dan-ook tijdelijk is geslaagd - en toen kwamen de kadootjes, die op een lange tafel met een paar witte beddelakens lagen uitgespreid. Kadootjes in de prijsklassen van destijds een dubbeltje of drie stuivers, hooguit een kwartje. Ik kreeg... een mini-mondorgel, met een engelachtig gezicht aangereikt door de weldoende juffrouw, die we gewoon Rieka noemden... maar dat pakte bij mij slecht uit. Ik had al lang vóór het verplichte ethische deel van de avond mijn begeerte gevestigd op 'n drukdeusken, merk Famos, dat ik al lang had zien liggen. Wat moest ik met een mondorgeltje, waar je nog niet eens het hele do-re-mi uit kon halen? - Met al mijn bijeengezamelde moed vroeg ik Rieka of ik het mocht ruilen voor een drukdeuske en... het mòcht. - Ik heb er lang plezier van gehad. Ik moet nòg ergens van die hoofdlettertjes hebben. Tot al gauw het stempelkussentje uitgedroogd was en later, toen ik het met wat schoowikse probeerde, heb ik veel gedrukte papiertjes om me heen verspreid, vaak met vrome spreuken en ook met "gedenk te sterven". Daar heb ik nadien, nu al nog langer dan vijftig jaar aan kunnen en mogen denken...

Twentse Taalbank

- 9 DEC. 1970

regio brievenbus

8 6)

In mijn voorlaatste r.b.b. ben ik begonnen met de inzenders van antwoorden op de 20 vragen van r.b.b. nr. 39 van 10 juni te behandelen. Daarbij kwamen uit de bus: mevr. H. F. J. S. R. te Delden: 27 punten, D. T. te Enschede 22 punten, J. H. ten B. te Haaksbergen 19 punten, mevr B. B. te Oldenzaal 25 p. - Naar mijn mening hadden van de twintig opgegeven woorden er veertien geen al te grote moeilijkheden hoeven op te leveren, zodat 14 x 3 is 42 punten als normaal maximaal haalbaar beschouwd kunnen worden. Tot 14 punten totaal is dan: 'n oftewel tamelijk goed als eindresultaat; 15-28 pnt. is 2: goed en 29 punten en hoger is een 3 oftewel zeer goed. U zult bemerkt hebben dat niet zozeer het aantal beantwoorde vragen de doorslag geeft maar dat de kwaliteit van de antwoorden de zoden aan de dijk zetten.

Rapport III

Nu komt de heer H. F. P. te Borne aan de beurt: 1. Umdewiel hoor je nóg wel, zegt deze inzender en betekent: veel kans. Dat wordt een dikke drie. 2. 'n Strabant heerschop is een streng iemand. Twee punten. 3. Strampelman, iemand die moeilijk loopt, bijv. met horrelvoet. Dat is ook een 3 waard.
4. Weer hetzelfde misverstand sosnonig gelezen als sosnoonig en de vraag wordt gesteld: sosnonig ken ik niet, ook nooit gehoord, of het mag onnoos zijn, dan is het: onnodig?
5. Bar waanzeunig is volgens H. F. P.: stapelgek. (Dit is een van de nummers die ik niet mee laat tellen om tot de 42 punten te komen).
6. is goed: een 3. 7. is ook een dikke drie waard, luister maar: hee har d'r 'n voor tuffeln op! hee kon d'r nich met oet de stiee kommen! 8. en 9. beide een 2. Kemosies en flantuutn wordt vertaald met: praatjes en smoesjes. Dat reken ik wel goed, maar had beter gekund!
10. heel goed: een 3, maar 11. is verkeerd opgevat, doch nog een 1 waard 12. en 13. zijn volgens H. F. P. over één kam te scheren en hij geeft als betekenis: goedkoop, niet duur. Tweemaal goed, dus tweemaal twee punten 14. wiedlöchtig: heel in de verte. Wil ik goed rekenen al ben ik het er zelf niet helemaal mee eens 2 punten. 16. Smalbalgen is honger lijden. Joh. L. zegt zelf: sobertjes eten. Wat de een sober eten noemt is voor de ander honger lijden, 't is maar hoe je 't gewend bent, heren ! Ik geef hiervoor een dikke drie en dan moet u maar raden, waarom ik het antwoord van H. F. P. Nog beter vind ik dan dat van Joh. L. ook al ziet die er nou net niet naar uit dat hij van smalbalgen houdt! 17. de pan wierum brengen: het gelag betalen, zegt H. F. P. en dat is, zo bondig gezegd, weer een dikke drie! Ik kom hierop nog uitvoerig terug, zoals ik al eerder beloofde 18. straotendeier: nooit van gehoord. Maar dat hindert niet voor de puntentelling! 19. honte: hommel? vraagt H. F. P. wat wij hier noemen een honke. Ik geef hiervoor toch nog een één! En 20. een kind dat slecht wilde groeien, kan ook gezegd worden van vee of kleinvee, aldus H. F. P. Weer een drie waard. En nu aan het optellen: samen achtendertig punten: een briefschrijver die we in ere moeten houden. Deze man kent zijn taal goed en kan snel de woordwaarde taxeren. Maar dat hoeft de anderen niet te ontmoedigen. Integendeel

Nog wat...

Met deze inzendingen, die zich aan alle twintig gevraagde woorden hebben gewaagd, stap ik voorlopig van dat punt af. De andere brieven zouden dan nog meer in het gedrang komen. Bovendien halen de meeste briefschrijvers het liefst die woorden eruit, ook uit de andere brievenbussen, die ze goed kennen en die hen bijzonder aanspreken.
Toch wil ik nog weer een aantal nieuwe woorden opgeven, want ik heb wel geleerd dat er heel wat lezers zijn, die mee kunnen en willen praten, als het maar geen moedeloze opgave is waar ze niet helemaal uit kunnen komen. Bij de volgende opgave gaat het er dus niet om, alle woorden in te zenden naar de woorden, die u het meest aanspreken of waar u „toevallig' ' bekneld in bent. Ik geef er enige toelichting bij om u op weg te helpen.

Wat is...?

'1. Ne bekkenwisch? (Welk stuk keukengereedschap?).
2. Rabonnie of bolus, ook wel roodn boons geheten? (Delfstof uit Twentse bodem, maar wat deed men er mee en hoe werd die toebereid?)
3. Ne mangelplaank? (Weliswaar geen strijkplank, maar...?)
4. 'n stokiezer? met stokketting? (De boer, hij ploegde voort . . .)
5. Spinnekop? (Dat moeten de inzenders van 't woord halshôolt kunnen weten en misschien is er nog wel een koetsier, die u op weg kan helpen, als u het maar niet vraagt aan dhr. J.H. ten B. te Haaksbergen, want die is de inzender van deze woorden!)
6. Oelengat ? (Als u een nieuw huis gaat timmeren moet u 't oelengat niet vergeten!)
7. Stekband? (Informeren bij architecten en aannemers!)
8. Ne geubel? (Staat in verband met de mechanisatie van het oude boerenbedrijf, op de boerderij.)
9. Hoonderad? (Is een variatie op de vorige vraag).
10. Disseln? (Oorspronkelijk handenarbeid, maar een woord met veel variaties en figuurlijke zowel als letterlijke toepassingsmogelijkheden!).
11. Kribbe-krabbe? (Wie dans me dat eens voor op papier?).

Smalbalgen

Nu willen we eerst nog bij Joh. L. uit Enschede te rade gaan omtrent enkele van de twintig woorden en uitdrukkingen, waarvan ik de inzendingen hiervóór behandeld heb. Allereerst dan "smalbalgen". Ik zou zeggen: we kunnen het woord ook vertalen met zoiets als "op diëet gaan". Zoals gezegd is het woord, op mensen toegepast, wat ruw en daarom houden we ons bij onze dieren. Zie hier de mooie voorbeelden van Joh.L. voornoemd. - Als een paard de hele winter zo goed als altijd op stal heeft gestaan en desondanks zijn volle rantsoen brood en haver heeft gehad, kan het speels en ondeugend zijn geworden en moeilijk in te spannen. Dan kunnen we zeggen: "Dieks, as doe dien peerd de baas wis bliewn mos hem wal 'n wek of wat laotn smalbalgen; doe hes hem bie al dat niks doon völs te hard voord..." (Meender voorn en harder laotn wêrkn is better vuur 't peerd; 'n balg mot dunner, smaller worden!) - En, op mensen toegepast, geeft Joh.L. het volgende voorbeeld. Als een stel jonge kerels naar een bruiloft geweest waren, en het erom ging wie 't meeste kon drinken, maar vaker nog: wie 't meeste kon eten (zodat ze 'n boksenbaand al gauw op 'n vrethaken mossen zetten - Bsk.) hadden ze de volgende dag een erge kater ,en helemaal geen aardigheid aan 't werk, zodat vader bar slecht te spreken was. (Dan kon van vader het volgende besluit aan moeder opgedragen worden): "Moor, wie laot dee lummels van jongs mär ees 'n dag of drei smalbalgen: nich wat in de pan 's môorgns en 's aovends en 's middag alleen luk tuffeln met keernmelksnat, daor zölt ze wa weer van biejkommen!"
- In 't volgende nummer zö'w Joh. L. de pan wierum laotn brengen en ik weet zeker, dat er grappenmakers zijn die zo'n oud gebruik weleens weer nieuwe leven zullen willen inblazen.

JOHAN BUURSINK

Twentse Taalbank

11 DEC. 1970 **regio brievenbus**

87)

Zoals afgesproken, beginnen we ditmaal met de pan, die wierum bracht mot worden! Ik hoop dat het een aansporing is voor andere lezers, mij ook eens wat te schrijven over andere gebruiken. Zo zit ik nog altijd met de vraag: wat is het kinderspelletje "koekoek-delfienogméér? Ik meen dat ik er al eens eerder op gezinspeeld heb en ik weet wel, wat dit ontgroeningsspelletje inhoudt, maar hoe komt men aan de naam?

Hen kookn gaon

Joh. L. is van mening dat "de pan wierum brengen" nog stamt uit de tijd, toen met kerstmis het dienstpersoneel van de boerderij nog naar hun eigen volkshoes ging en een soort kerstvakantie had. Ook op spinvisites slaat het "pan wierum brengen". Op zulke visites, waarbij veel koffie met koek de nodige roddelpraatjes en vertellingen de ronde deden en ook het borreltje "zeut" niet vergeten werd, kwam dan ook doorgaans een warme maaltijd op tafel: een pan vol lekkere gortensoep met proemen (kreentennat of slyrie, Bsk.) ofwel schöttel vol spek, worst of appelpannenkoekens, e.d. Maanleu kwamen niet aan zulke visites te pas, wat natuurlijk veel jonge kerels een doorn in 't oog was, aldus Joh. L. Als deze dan wisten, waar morgen of overmorgen zo'n spinvisite zou plaats vinden, werd er in 't geheim overlegd, hoe ze 't aan moesten leggen om dat lekker klaar gemaakte eten machtig te worden. Een van die middeltjes, dat dikwijls succes heeft opgeleverd, was als volgt.

Spinvisite

Als zo'n spinvisite druk aan de gang was en de jonge mannen dachten, dat nu langzamerhand het eten ook wel aan het opdienen toe was, dan staken ze voor de niendeur een bos stro in brand. Dan gooiden ze gauw de niendeur open en riepen ze verschrikt naar binnen: braand! braand! Hevig ontsteld stormde dan al het vrouwvolk de deel op om te kijken, waar de brand was. Van dat ogenblik van verwarring maakte een der jongemannen gebruik om op kousevoeten door de voordeur naar binnen te wippen en de pan of schotel met het lekkere eten weg te grissen en er mee aan de haal te gaan. Als 't vrouwvolk al gauw in de gaten kreeg dat het loos alarm was en weer in 't voorhuis terug kwam, was al het lekkere eten spoorloos. Meestal werd zoiets zeer sportief opgenomen en dan werd er met vereende krachten een nieuwe maaltijd klaargemaakt, terwijl ze zich uitsloofden in zelfverwijten dat ze zo stom hadden kunnen zijn. Maar 't volgende jaar trapten ze er weer in, als een andere truc werd toegepast, tenzij de gastvrouw pienter genoeg was geweest was om de voordeur op de pin of het slot te doen.

Wierum-brengen

Maar de jongemannen zaten met de pan of schotel, die teruggebracht moest worden, want weg maken of stuk maken werd zeer zwaar als een laffe daad toegerekend. Door middel van strootje trekken of de hoogste kaart trekken was vantevoren al uitgemaakt, wie van de jongensbende de pan of schotel moest halen en ook, wie hem weer terug moest brengen. Dat terugbrengen was doorgaans veel erger dan het halen, want de pan mocht niet achteloos achter de deur heen gezet worden: hij moest weer netjes op tafel komen te staan, waar hij ook afgehaald was. Dat was het uur der wrake voor de vrouwlui, die de riezebessems al klaar hadden gezet. Als dan de boodschap kwam: de pan keump d'r wier an! dan zat in elke hoek zo'n jonge vrouw met een riezebessem gewapend, klaar voor de aanval, en menige vent, die door het (nood)lot getroffen was om "de pan wierum te brengen" heeft een geduchte afrossing moeten incasseren, die hem nog dagenlang wou heugen. Maar ze hadden het er vaak graag voor over. (Ik zou het er op m'n oude dag ook nog weleens op willen wagen.....) Zó graag zelfs dat het vaak dezelfde "pannensnaaiders" waren, die de dienstmaagden keurig netjes naar huis brachten, al was dit soms meer dan een half uur lopen. (Deze laatste zin is me niet erg duidelijk uit de uiteenzetting van Joh. L., die me daarover dan wat meer uitsluitsel zal willen geven?)

Toepassing

Joh. L. wil de uitdrukking "de pan wierum brengen" toepassen op iemand, die alle waarschuwingen in de wind heeft geslagen en dan toch tegen de lamp liep. Als hij dan 's anderen daags bijvoorbeeld met een blauw oog liep, kon er gezegd worden: "Hes 't ók zeen, Benaads, Veldhoesbeernken hef de pan wierum brach!" - Nu kan ik me nog veel meer gevallen voorstellen, waarin dat gezegde van toepassing zou zijn. In het Nederlands: „Boontje komt om z'n loontje" kan ongeveer iets dergelijks betekenen. Wij zeggen het op z'n Twents pittiger: "Waor'j de pan haalt, mo'j em ók wierum brengen!" wat weleens kan betekenen: "Wel zien gat braandt, mot op de blaoren zitten!" '. O, zo!

Straotendeier

In 't Nederlands zoiets als "straatdier" al bevreemdt mij dat "straoten" in het Twentse "straotendeier". Waar waren hier op het platteland straten? Maar goed, ik laat Joh. L. weer even aan 't woord: In het oude bijgeloof was het straotendeier een handlanger van de duivel, naar de aarde gezonden om de mensen te verleiden en ongelukkig te maken. Men kon hem 's nachts tussen twaalf en

JOHAN BUURSINK

één overal tegenkomen: een schrikwekkend dier met lange staart, gloeiende oogjes en kleine horentjes, kleiner dan die van de duivel zelf. Als je iemand vroeg, die er meer van wist te vertellen: hes doe hem wal ees zeen, Benaads? dan was 't antwoord altijd: Nee jong, daorvuur was 't völs te duuster. Mär 'k hem wal heuren stönnen en doo he'k gauw 'n rozenkraans vuur 'n dag haald! - Als de duisternis was ingetreden moest men zoveel mogelijk de grote openbare wegen mijden en als 't even kon de destijds veel voorkomende kerkepaden nemen, dáárop had die trawant van de duivel niets in te brengen! Dat waren zogenaamd 's Heren wegen! Mocht het onvermijdelijk zijn een hoofdweg te nemen, dan vooral aan de zijkanten gaan en zo weinig mogelijk dwars oversteken, want "midden op de weg, daor hef de duuwel zien rech!" En dan vooral zorgen dat je altijd je gewijde rozenkrans bij je had. Doorgaans kreeg je de waarschuwing van huis-uit mee: "jong, jong, zorg d'r vuur um op tied weer in hoes te wêen en as't diej toch laat moch worren - wa'k nich hoppen wil - en sos't straotendeier tieëgnkommen, 'n rozenkraans in de haand en dan vuural an de kaant van de weg blieuwn!

Maar Joh. L. heeft mij uitdrukkelijk bekend „Jowan, hee is miej nooit in dee acht jaor tieëgn kommen, al he'k 's avonds nao zunne vertelling mennigmaol langs de weg daonig in den stinkerd zetten.....!"

Dit was het dan weer voor vandaag: onze regio-brievenbus, ik wens u een goeden avond. De volgende brievenbus beëindigt onze vriend Joh. L. deze uiteenzetting met de laatste twee woorden van de reeks: de hönten oftewel grote wespen en: het nusdörken of nusköttelken, nich te laankwielig mär laankwielig genôg! oftewel: niet te saai maar behoorlijk onderhoudend. We zullen zien.

Twentse Taalbank

16 DEC. 1970 regio brievenbus

88)

Wat hönten zijn, duidt Joh. L. te Enschede aan met de omschrijving: uitzonderlijk grote wespen oftewel wespen. Dat hij er heel wat van weet kunt u uit het volgende lezen. (Wanink noemt ze hoorntes, horzels).

Hönten

Die hönten of grote wespen hadden veelal een groot nest in de topgevel van de boerenwoning of van de "schopp", op 'n balken. Ze waren zeer gevaarlijk en er werd destijds zelfs beweerd dat enkele steken zelfs dodelijk konden zijn. Zeven paardehorzels konden een paard doodsteken, was de algemene opvatting. Voordat het hooi of de rog werd ingehaald werden de topgevels eerst zorgvuldig afgezocht waar ze precies hun nest hadden 's Avonds, als 't goed donker was en alle hönten binnen waren, werden ze uitgezwaveld. Daartoe werd een emmer met gloeiende as uit 't losse vuier, waarop flink wat zwavel was gedaan, zo dicht mogelijk onder 't nest verplaatst. In de regel waren dan de volgende ochtend de meeste hönten dood en de rest zwaar bedwelmd. - In een zogenaamde mudzak werd in de opening (dus aan de bovenkant) een houten of ijzeren hoepel aangebracht, zodat de zak wijd open bleef. Deze werd dan met een gaffel onder het nest gehouden, waarna het nest met inhoud met een hark in de zak werd gewerkt, die dan als de bliksem werd dichtgebonden. Dat hele zaakje werd dan een dag of wat, met stenen verzwaard, onder water gehouden. „Jong", zei Manseum, „doe keumps mie nich eer op 'n balken as da'w 't höntennös in 'n mudzak hebt, begreppen?" En ôf wiej 't begreppen hadden en wiej bleven wal geern van 'n balken vot want wiej wussen wa'w oons te doon konnen maken...

Nusköttelken

In bijna elk vogelnest is wel eens een zogenaamde achterblijver. 't Is wat later in de veren dan de anderen en het vliegt doorgaans ook wat later uit dan de rest. Dat is vooral vaak het geval bij een groot aantal jongen, zoals van mezen, mussen en spreeuwen. - Ik heb het eergisteren nog meegemaakt - aldus Joh. L. in zijn brief van 14 juni van dit jaar - en wel in mijn eigengemaakte brievenbus in Buurse. Het is nu het tiende jaar dat een koolmezenpaar bezit van deze prima woning neemt. Zodra ik in de gaten krijg dat de bouw een aanvang genomen heeft, zet ik een kaartje op de bus: Weer verhuurd! Bode, wil je s.v.p. de post afgeven aan de zijdeur en bij afwezigheid bij de familie Wissink! - Dat gebeurt dan ook prompt en de diertjes kunnen ongestoord blijven wonen. - Eergisteren, al vrij vroeg, ongeveer half zes, hoorde ik vliegoefeningen al en het duurde maar even of ze kwamen, hoor- achter elkaar! en tegen half elf, toen wij aan het koffiedrinken waren, werd het stil in en om de mezenwoning. Even kijken en ... ja, hoor, ze waren de wijde wereld in met al haar gevaren, behalve... precies: 't nusdörreken of 't nusköttelken, hoe je 't noemen wilt, zat er nog, moederziel alleen. 't Werd door vader en moeder bij tussenpozen nog dapper gevoerd en na tientallen vergeefse pogingen... ja hoor! zo tegen vijven zat hij of zij op de rand van de brievengleuf de wereld in te kijken... en toen... 't ging nog wel wat stuntelig, maar het kwam toch met veel moeite in de dichtstbijzijnde goudenregenboom Meer dan een half uur heeft het diertje daar gezeten, bewaakt door pa en moe, die toen ineens met hem de grote eiken ingingen, naar de broertjes en zusjes. - 't Is te hopen dat het nusdörreken het ook redt, maar dikwijls wordt zo'n klein achterblijvertje slachtoffer van de boskatten.

Hoazenvöttel

Een woord, waar ik al eerder over geschreven heb maar dat, naar aanleiding van r.b.b. nr. 67 van 17 sept., nogal wat reacties heeft uitgelokt. Als we het woord uit elkaar halen zien we hoazen, dat zijn kousen, en vöttel, dat zijn eigenlijk voetjes. In de ouderwetse meervoudsvorming van verkleinwoorden komen we vaker de uitgangs-ei tegen met umlaut tegen. Van voot (voet) krijgen we dan vöttel (voetjes), evenals van moond (mond) mööndel of meundel (mondjes) gemaakt wordt en van haand (hand) häändel of hèèndel (handjes), zoals we uit het gezegde van de boer leren tot zijn personeel, dat te lang blijft vesperen: "de meundel hebt gaon, now mott de hèèndel ók wier goan!" d.w.z.: de mondjes hebben gedaan, nu moeten de handjes ook weer gaan, oftewel: er is gegeten, nu wordt er weer gewerkt. - Nu schrijft de heer J. H. t. B. uit Haaksbergen, dat hij als vertaling van het woord hoazenföttel hoorde: koopman of verkoper, terwijl weer een ander verklaarde dat er de zool of onderkant van de sok mee bedoeld werd. Dat eerste is natuurlijk fout; dat men er de voetzool van de sok mee bedoelt, is te begrijpen, omdat iemand die op hoazenvöttel gaat, alleen maar op de voetzoelen loopt. De moeder van J H. t. B. had als meisje de uitdrukking weleens gehoord: "hee geet op zien hoazenvöttel" van iemand, die het slecht ging. Dat is weer zo'n kernachtige typering. Maar dat Huttenklaos nen hoazenvöttel vermoord zou hebben (vandaar natuurlijk de mening dat een hoazenvöttel een koopman is) is niet waar. Men heeft de klok horen luiden maar weet niet waar de klepel hangt. Die Willem Stint, de jonge kousenkoopman die door Huttenklaas werd vermoord, was geen hoazenvöttel maar een "hoazenvosker", als ik me goed herinner het zó ergens gelezen te hebben.

Platjebaarfs

Platjebaarfs (zie r.b.b. nr. 67) is: barrevoets. Uit dat "baarfs' " alleen al meen ik dat barrevoets te kunnen afleiden. Dat platje- is er dan ter versterking aan toegevoegd, dunkt mij. De heer H. F. W. te Hengelo wilde weten, of het gezegde alleen in Borne gebruikt werd. Neen, lees ik uit de reactie van de heer H. B. K uit Rietmolen: in mijn jongensjaren (plm. 1915) was het in Hengevelde een algemeen gebruikt woord. In Rietmolen is het bij oudere mensen ook algemeen bekend, bij de jeugd maar zelden. Iemand uit Hupsel bij Eibergen, die ik toevallig ontmoette, kon me ook direct van antwoord dienen. - Van J. A. P uit Oldenzaal kwam ook een interessante reactie: platjebaarfs ken ik niet, maar: ne baarf-loper is iemand die met blote benen loopt, wat vroeger door de dames als aanstootgevend, onzedelijk en onchristelijk werd beschouwd. - Zelf heb ik het woord platjebaarfs van mijn schoonouders geleerd, die resp. uit het Hoge Hexel en Hardenberg via Almelo naar Enschede waren komen afzakken.

JOHAN BUURSINK

Schraomen

De zin luidde: "Nen opschöttel van nen jong, op hoazevöttel, met ne stoetenbruw met schraomen op de voest", d.i. letterlijk: "Een opschieteling van een jongen, op kousevoeten, met een boterham van wittebrood met kaantjes op de vuist". - Fam. M. W. P. uit Overdinkel schrijft: "tegen schraomen zeiden wij altijd schraofkes" - en ik moet zeggen: wat vind ik dat een "lief" woord! veel mooier nog dan „schoamen" om van het lelijke verbasterde "schrammen" maar helemaal niet te spreken. En... weet u nog: wat kon dàt lekker zijn, zo'n vlak witweitenstoet met hete schraomen, zó met de "schoemspaon" (of hoe noemde u zo'n ding) uit de kokende vetpan gehaald! Goudgeel, knappend, bros: een lust voor het kinderoog en heerlijk knappend tussen je tanden. Nee, wij waren echt niet verwend, naar de maatstaven van thans gerekend. Maar toen... toen was een kinderhand nog gauw gevuld. Maar ja, dat is alweer een halve eeuw en nog wat langer geleden...

Twentse Taalbank

2 3 DEC. 1970 **regio brievenbus**

An miene vreandschoppn.
Maanlau en vrouwleu. Jongns en wichter! Keender van Jannao!

Laot miej zo met meweenter ees 'n maol nen breef d'r zo tuskendeur schriewn, waorin a'k miej in miene gedachten maj richten töt al dee leu, dee't miene breew oawr spraok en gebroek in oonze "regio" pleegt te lêzen. Zo an 'n êen van 't jaor is 'n mêens geneigd um zienen balaans te telln en lasten en baten tegen mekaar óf te weagn. Daor mot weer êvenwicht wordn bracht in wa'w daon hebt en wat a'w haddn muttn doon. Dat neum wiej dan oonze goeë vuurnemmns.

Nóg griezer

Daor is al weer zowat 'n jaor verstrekkn da'k vanniejs met nen vastn regelmaot in dizze kraant heb möggen schriewn. Daor is al weer 'n jaor an oens leamnd tóó daon. 't Haor is weer luk nóg griezer wordn, de rugge weer luk nóg krommer, de been weer luk nóg stiewer. Mär... woo vrömd et ok keenkn mag: 't härt is weer luk nóg jonger worden. Wiej hebt ja meestntieds te-hoop met oonze schrieweriej oawr-en-weer in de tied van oonze joonkheid verkeerd en de heugenissen an waleer hebt oons vaak good daon. En ieder vuur zich heb wiej ja ók vedreetige tieden en oagnblikkn had, oonze twiefels an oons zölm en an oonze näögsten, zodäönig dat oonzen gaank duur 't leamnd mennigmaol 'n tastn in newwl en duusternis wol liekn En in dizze daagn en wekkn waor 't ene jaor in 't aandre oawergeet kiek wiej umsgelieks schichtig achterum. En a'w dan oons eigen grote book nog eens nao kiekt nao gewin en verlees, dan krabbe wiej oons ees achter de oarn.

't Is good, um mangs oons zölmn in 't härt te kiekn,
of wiej ok 'n means hebt pien edaon;
't is good, um nów ees 'n maol te laotn bliekn,
da'w nich met eigenleefde könt volstaon.
't is good, um mangs in 't roond te kiekn,
waor'w 'n greufkn en 'n pleuikn glad könt striekn,
en zêegnend duur et leamn te gaon.

Nen heeln hoop

Wat hef dit allns now met dizze schrieweriej te maakn oawer oonze spraok en oons volksgebroek? zö'j miej now können vraogn. Ik zol zeggn: nen heeln hoop! Want at ik al van dit laand en dizze spraok en dit volksgebroek en volksgeleuf hôol, dan doo ik dat umda'k van de leu hôol dee met dit laand en dizze spraok en dit gebroek eigen bint. Daor is in 't afgeloopn jaor weer mennig niej contact töt staand kommn en mennig ôold contact niej wordn met leu, dee de meuite wolln nemmn um ees nen breef te schriewn. Daor been'k naa daankbaor vuur, dat been'k. Aans zo'k mangs 't geveul können hebbn van zomar wat in de weele boodweit te praotn. Now wi'k 't oawr 'n wek-of-wat eens luk op ne aandere waag pakkn en wal zodäönig dat de breefschriewrs nich zo lang hoowt te wochn op bescheed in dizzen hook. Mär dat steet dan vanzölmn wa te leazn woo of wat of woodäönig. En dan mo'k zo ongemêerkt rekkn hôoln met de tied van leamnd, en met wat miej duch dat mien wêerk nog is, zo lang a'k nog kan. Daor lig nog te wochen mien Twentse woordnbook, dat as Abecedarium al vuur 'n groot deel in dizze kraant hef staon. En daor steet op stapel 'n tweede deel dat heel aanders zal wordn. Daor heb ik nog mennige sprök en mennig verhaal en mennigen bakslag liggn, dee't de leu geern as zo'n beuksken vuur zik zolln willn hebbn. Dat is ammaol nog wêerk vuur wat miej nog an leamnd te wochen steet. 'k Mag lieën nog twintig jaor, want 't jaor tweedoezend za'k wal nich meer können haaln. Mär.... laot 't tien jaor wêen of vief of twee, iej könt mangs nich wettn: ik bliew mien best doon.

Dree dingen

Mär daorvuur bint dree dingen neudig. In de eerste plaats: dat oons leeven Heer miej de gezoondheid en 't benul en de lóst löt. In de tweede plaats: dat dizze kraant miej de ruumte en de gelêgenheid en 't inkommn löt. In de deerde plaats: dat miene lêzers dizze kraant àn bliewt hôoln - al zolln ze dat alleen um miej doon - en dat ze met miene

JOHAN BUURSINK

schrieweriej met bliewt leamn. An mien vertrouwn is oons leeven Heer en in dizze kraant en in miene lêzers zal 't nich liggen Daorum wi'k töt besloet met 'n weunsken van miej zölm kommn; an al dee leu wel 't zich àn weelt trekkn en dee'k as zonnen kreenk van vrêendschop um miej too weet en veul: lao'w van dizzen meweentr nen goeën maakn, biej kesboom off Bethlems ställeken, want 't kindeken so lovelic könne wiej nich missen, al woo modern wiej oons ok vuurdoot. Laot ók 't kesmäölken ow good smaakn en gaot met de beste vuurnemmns van 't ôole in 't nieje, biej peerevleis en rooën kool en laot 't pleeriezr duftig zien wêerk doon, àl nao 't ôold gebroek. Wiej gaot nich alleen van 't ôole in 't nieje mär ók mèt 't ôole in 't nieje! Haarop in 't nieje jaor!